

Universitat de Lleida

Jocs esportius en el context de la Guerra Civil Espanyola: perspectiva etnomotriu

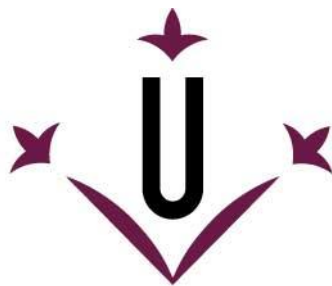
Enric Ormo i Ribes

<http://hdl.handle.net/10803/458559>

Jocs esportius en el context de la Guerra Civil Espanyola: perspectiva etnomotriu està subjecte a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 No adaptada de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

(c) 2017, Enric Ormo i Ribes

Universitat de Lleida

INSTITUT NACIONAL D'EDUCACIÓ FÍSICA DE CATALUNYA (INEFC)

TESI DOCTORAL

**JOCS ESPORTIUS EN EL CONTEXT DE
LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA:
PERSPECTIVA ETNOMOTRIU**

Enric Ormo i Ribes

Memòria presentada per optar al grau de Doctor per la
Universitat de Lleida

Programa de Doctorat en Activitat Física i Esport

Director

Pere Lavega i Burgués

2017

Rosa, zuri.

Enric i Ane, llum i força de vida

Als meus comandaments vitals

Enric, Enrica i Mònica

Recordant als intèrprets

d'aquesta tesi,

aquells nens

que aquí ens parlen.

AGRAÏMENTS

En aquest projecte han participat família, amics, companys, persones generoses que amb el seu esforç, comprensió i paciència, han permès ficar un punt i a part. A tots ells un moment en el paper, sempre en el cor.

A la Doctora Rosa Rodríguez Arregi, força constant i potent, sempre vas creure en el projecte i en mi, més que jo mateix. A la Rosa, companya de vida, gràcies. I també pel suport i consells, la cerca d'eines i recursos, per fer que el projecte no defallís i s'ajustés a la nostra vida.

A la catedràtica Conxita Mir i al catedràtic Antonio Rivera, directors inicials i abnegats, que van confiar en mi per tirar endavant un projecte comú tot i la meva inexperiència i falta de formació. Gràcies Conxita pel teu generós somriure, els teus consells assenyats, la teva orientació i tenir sempre la porta oberta. Agraït també per l'ajut que la teva obra aporta en aquest treball. Però sobretot gràcies per fer que la memòria autèntica no s'oblidi, per impedir que la falsa història s'imposi i per ajudar a fer justícia.

Fills, a vosaltres. Ane i Enric, gràcies pel temps que no hem pogut compartir i la paciència que en alguns cops heu tingut. I gràcies també a mi mateix per tenir-la amb vosaltres.

Al meu Pare, apassionat per la història, curiós i generós, motor original d'aquest treball i també víctima d'aquells moments. Amb la seva curiositat, ganes

de divulgar, la seva cerca d'informació i la narració viva i atenta, va marcar-me camins i generar inquietuds. Gràcies Enric.

A la Enrica, la meva Mare, que sempre m'has rebut amb el cor obert, confiant amb mi i oferint-me el teu somriure, fins i tot amb el dolor. També víctima i motor. Gràcies mare.

Mònica, el teu suport permanent, el teu amor incondicional, la teva força i suport infinits, ens ha determinat per ser el que som. Sense tu no estaria aquí, quan més ho vam necessitar, sempre vas estar. Gràcies Mònica.

Als informants, a tots aquells que van obrir-me el cor i el bagul dels records, que van oferir el recull de la seva vida per construir el meu relat.

Als companys de quilòmetres, suors i pedals, que tot i allunyar-nos (temporalment), sovint m'han recordat que em tenen present.

Al IVEF-SHEE, actual Facultat de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport del País Basc, centre que va confiar en mi, em va obrir les portes al món docent i a la recerca i va encendre l'espurna d'aquesta obra; que generosament va aportar els recursos i les eines per començar i tirar endavant i que va determinar la meva vida. Gracias Xavier, por los momentos alegres (y fríos) que compartimos.

Als companys i professors de l'INEFC Lleida en la meva etapa de formació, on molts dels que em van ajudar a formar, van marcar-me i em van descobrir que més enllà de l'esforç del terreny de joc, de la piscina i del camp d'entrenament, hi ha un univers atractiu ple de vies on la reflexió, la prova, la resposta a la curiositat és l'autèntica via energètica.

Als companys de l'INEFC Lleida en la meva etapa docent, per donar-me la confiança per formar part d'aquest equip, per ser capaç d'avançar amb força i generar recursos i estratègies a pesar del context limitant que ens ha tocat viure. Agraït a molts que amb seny i cor, m'empenyien a tirar endavant i em feien sentir objectiu dels seus bons desitjos.

A la Lidia Sala i al Francesc Miret, amics a diari, per la motivació, el suport simpàtic, les ironies i humor infantils i les rialles compartides. Per l'ajut generós en tots aquells aspectes que els he necessitat. Gràcies.

A Ludovico Einaudi, Ólafur Arnalds, Hans Zimmer, Broocklin Duo, Dallas String Quartet i globalment a Spotify. I sobre tot, a Coldplay.

A la Rocio Vallejo Ormo, per la paciència i eficàcia al ajudar-me amb ganes i emoció a fer més llegible aquest text.

A la Silvia Puigarnau, companya i amiga, pels teus consells, moments d'alliberament catàrtic i motivació simpàtica. Gràcies pels riures que ens hem estirat i els moments compartits.

Al Juanjo Garra, que sovint m'has esperonat, *"i tu la tesi que, eh?"* amb alguna irreverència final afegida. I que en aquest procés també, un cop més, m'has parlat i t'he enyorat. Gràcies. Sempre.

Als companys del GREJE, el Grup de Recerca En Jocs Esportius de l'INEFC Lleida, equip viu, model referent i pacient on he tingut la sort de ser acceptat i acompanyat en el desenvolupament d'aquest projecte. Gràcies per el vostra ajut, companyia i temps dedicat.

A la Queralt Prat, gràcies pel suport professional, per estar al peu del canó, per resoldre dubtes i donar respostes, sempre amb un somriure generós que s'encomana . Espero poder continuar fent-ho en un llarg futur.

I molt especialment, al Doctor Pere Lavega.

Com un Pegaso valent i decidit d'aquesta tesi, força segura, potent i constant, tenaç i rigorosa, sense la que no s'hauria fet cim. Pere, afortunat he estat; m'has permès comprovar el que significa de veritat la capacitat d'esforç i d'adaptació, de la confiança en els demés, de la motivació, de tenir la seguretat de que a l'altre costat de la porta, del ordinador, del missatge, sempre hi ha resposta ferma i solució segura i asenyada. També he entès el que significa la paciència en la seva accepció més pura.

Mestre Pere, espero haver après una mica de tu i ser capaç de demostrar que així ha estat.

Gràcies Pere.

RESUM

La present tesi estudia les pràctiques ludomotrius (jocs i situacions lúdiques sense regles) en context específic del Pla de Lleida en el període de conflicte bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola en el període de 1936-1939. Es va fer ús dels fonaments de la praxiologia motriu per estudiar i interpretar des d'una perspectiva etnomotriu, els trets distintius de les propietats internes dels jocs (lògica interna) i la seva relació amb la cultura local (lògica externa). Es van entrevistar 20 informants i consultar fonts escrites. Es van obtenir 102 pràctiques ludomotrius (50 quasi jocs i 52 jocs); de caire bèl·lic (49) i no bèl·lic (53). Es va realitzar una anàlisi de contingut de les unitats de significat corresponents a la lògica interna i externa d'aquestes pràctiques ludomotrius. Com a conclusions més rellevants destacar que la cultura ludomotriu estudiada permetia als protagonistes: a) esdevenir artesans de les seves pròpies regles; b) realitzar experiències motrius en un entorn material i també social; c) fer ús d'objectes de joc procedent del medi, per conèixer l'entorn quotidià; d) l'autonomia lúdica doncs predominen els objectius individuals en els jocs; e) utilitzar espais propers, absents d'imprevistos; Carpe Diem, gaudir aquí i ara al realitzar jocs en un temps present, sense seguir un calendari establert. En definitiva es constata que les pràctiques ludomotrius estudiades es comporten com un mirall de gran interès per comprendre com era la societat lleidatana en el context estudiat.

Paraules clau: Joc esportiu; cultura; etnomotricitat; Guerra Civil Espanyola; praxiologia motriu, ludomotricitat.

LABURPENA

Hemen aurkezten den tesiak 1936-tik 1939-era Espainiako Gerra Zibila garaieran Pla de Lleida-ko testuinguru zehatzean bertan emandako ludomotrizitate jokabideak (arau gabeko jokoak eta jolas egoerak) aztertzen dira. Jolasen barne-propietatearen ezaugarri bereizgarrienak (barne-logika) eta beren tokiko kulturarekiko erlazioa (kanpo-logika) etnomotrizitatearen ikuspegitik aztertzearen Motor Praxiologiaren oinarriak erabili ziren. 20 informatzaile pertsona elkarrizketatu ziren hala nola idatzizko iturri kontsultatu. 102 ludomotor jarduera (50 ia-jolas eta 52 jolas) lortu ziren; gerra modukoak (49) eta ez-gerra modukoak (53). Jarduera ludomotor hauen barne eta kanpo logikari dagokion esanahi unitateen edukiak aztertu ziren. Ondorio nabarmenen artean, azpimarratu beharrekoak dira aztertutako ludomotrizitate kulturak jokalariengan ondorengoak baimentzen zituen: a) beren arauen artisauak bihurtu; b) tresna dun ala nola giza ingurune batean motor esperientziak egin; d) ingurunetik lortutako tresnak jolasteko aha nola ohizko ingurunea ezagutzeko erabili; e) jolasteko autonomia bilakatu izan ere banakako helburuak dira nagusi jolasetan; f) gertuko eta arriskurik gabeko espazioak erabili; Carpe Diem, eguneko jolasetan hemen eta orain gozatu, aldezturik prestaturiko egutegirik jarraitu gabe. Azken finean, aztertutako Lleidatar testuinguruan gizartea nolakoa zen ulertzeko ludomotor jarduerak interes handiko ispilu baten moduko portaera dutela egiaztatzen da.

Hitz klabeak: Kirol Jokoa, Giza-kultur, Etnomotrizitatea, Espainiako Gerra Zibila, Motor Praxiologia, Ludomotrizitatea.

RESUMEN

La presente tesis estudia las prácticas ludomotrices (juegos y situaciones lúdicas sin reglas) en el contexto específico del Plan de Lleida en el período de conflicto bélico de la Guerra Civil Española en el período de 1936-1939. Se hizo uso de los fundamentos de la praxiología motriz para estudiar e interpretar desde una perspectiva etnomotriz, los rasgos distintivos de las propiedades internas de los juegos (lógica interna) y su relación con la cultura local (lógica externa). Se entrevistaron 20 informantes y consultaron fuentes escritas. Se obtuvieron 102 prácticas ludomotrices (50 casi juegos y 52 juegos); de tipo bélico (49) y no bélico (53). Se realizó un análisis de contenido de las unidades de significado correspondientes a la lógica interna y externa de estas prácticas ludomotrices. Como conclusiones más relevantes a destacar que la cultura ludomotriu estudiada permitía a los protagonistas: a) convertirse en artesanos de sus propias reglas; b) realizar experiencias motrices en un entorno material y también social; c) hacer uso de objetos de juego procedente del medio, para conocer el entorno cotidiano; d) la autonomía de juegos pues predominan los objetivos individuales en los juegos; e) utilizar espacios próximos, ausentes de imprevistos; Carpe Diem, disfrutar aquí y ahora al realizar juegos en un tiempo presente, sin seguir un calendario establecido. En definitiva, se constata que las prácticas ludomotrices estudiadas se comportan como un espejo de gran interés para comprender cómo era la sociedad leridana en el contexto estudiado.

Palabras clave: : Juego Deportivo, Etnomotricitat, Guerra Civil Española , Praxiologia Motriz, Ludomotricitat

RÉSUMÉ

La présente thèse a étudié les pratiques ludomotrices (jeux et situations ludiques sans règlement) dans le contexte spécifique du Pla de Lleida dans la période de la Guerre Civile Espagnole entre 1936-1939. On a utilisé les principes de la Praxéologie motrice pour étudier et interpréter en perspective ethnomotrice, les caractéristiques internes des jeux et leurs propriétés (logiques interne) et sa relation avec la culture locale (logique externe). On a fait 20 entrevîtes et on a consulté de sources écrites. On a retrouvé 102 pratiques (près de 50 semi jeux et 52 jeux); de guerre (49) et non de guerre (53). On a effectué une analyse de corps de les unités de signification qui correspondent a la logique interne et externe des practices ludomotrices. Les conclusions les plus importantes c' est noter que la culture étudié permettait aux protagonistes: a) devenir artisans de leurs propres règles; b) mener des expériences motrices dans un environnement matériel et social; c) utiliser des jouets obtenus à partir du milieu, pour répondre à l'environnement quotidien; d) l'autonomie des jeux lorsque il y a une dominance des objectifs individuels dans les jeux; e) utiliser des espaces qui sont proches et sans incertitude; Carpe Diem, profiter de le moment et le lieu pour faire des jeux dans un temps présent, sans suivre un calendrier établi. En conclusion, on a vérifié que les pratiques ludomotrices étudiés, vont se comporter comme un miroir d'un grand intérêt pour comprendre la société de Lleida dans le contexte étudié.

Mots-clés: Jeux sportif, culture, ethnomotricité, Guerre Civile Espagnole, Praxéologie motrice, ludomotricité

SUMMARY

The present thesis studies the ludomotor practices (games and the playful situations without rules) in the specific context of Pla de Lleida in the war conflict period of the Spanish Civil War from 1936 to 1939. The basis of the motor praxeology were used in order to study and interpret, from an etnomotor perspective, the distinctive features of the internal properties of the games (internal logic) and their relation to the local culture (external logic). 20 informants were interviewed and written sources. 102 ludomotor practices were found (50 quasi games and 52 games): both war (49) and non-war (53) type. A content analysis of the units of meaning corresponding to the internal and external logic of these ludomotor practices was carried out. The most relevant conclusions to remark report that the studied ludomotor culture allowed the protagonist to: a) become artisans of their own rules; b) practice motor experiences in a material and also social environment; c) make use of objects obtained from the environment to play, to know the daily surroundings; d) become autonomous when playing as individual objects predominate in games; e) use spaces nearby, without uncertainty; Carpe Diem, enjoy here and now when playing games in the present time, without following an established schedule. In short, it is verified that the studied ludomotor practices behave as a mirror of great interest to understand how was the Lleida society in the context studied

Key words: Sport Game, Culture, Etnomotricity, Spanish Civil War, Motor Praxiology, Ludomotricity

Sumari

CAPÍTOL I.

MARC TEÒRIC.....	7
1. L'ESTUDI DEL JOC DES DE DIFERENTS ÀMBITS CIENTÍFICS	7
2. JOC I CULTURA : UNA MIRADA ETNOMOTRIU.....	18
2.1. <i>La ludomotricitat: mirall de la cultura local</i>	22
2.2. <i>Del quasi joc a l'esport. La deportificació dels jocs esportius</i>	26
3. LES REGLES I LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS	30
4. LA Lògica INTERNA DE LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS: LA RELACIÓ AMB ELS ALTRES	37
4.1. <i>Jocs psicomotors i sociomotors</i>	37
4.1.1. Estructura social de les pràctiques ludomotrius.....	37
4.1.2. Intensitat en la interacció de cooperació corporal:.....	40
4.1.3. Modalitats de la interacció motriu de cooperació:.....	41
4.1.4. Interacció motriu d'oposició	41
4.1.5. Espai com a objectiu a assolir	42
4.1.6. Espai distància de guàrdia en oposició	43
4.1.7. Intensitat de la interacció d'oposició	44
4.1.8. Modalitats de la interacció motriu de cooperació:.....	45
4.1.9. Estructures socials de cooperació-oposició.....	46
4.1.10. Distància de càrrega en cooperació-oposició	47
4.2. <i>La xarxa de comunicació motriu</i>	48
4.2.1. Xarxa de comunicació motriu: Estabilitat	49
4.2.2. Xarxa de comunicació motriu: Exclusivitat	49
4.3. <i>La xarxa d'interacció de marca</i>	50
4.4. <i>El sistema de rols ludomotors</i>	51
4.4.1. Sistema de canvi de rols	52
5. LA Lògica INTERNA DE LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS. LA RELACIÓ AMB L'ESPAI. ...	53
6. LA Lògica INTERNA DE LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS. LA RELACIÓ AMB EL MATERIAL.	57
7. LA Lògica INTERNA DE LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS. RELACIÓ AMB EL TEMPS ...	58
8. EL JOC ESPORTIU COM A SISTEMA. ELS DOMINIS D'ACCIÓ MOTRIU	62
9. EL JOC ESPORTIU COM A MANIFESTACIÓ SOCIOCULTURAL. LA Lògica EXTERNA.....	64
10. LA Lògica EXTERNA DE LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS. ELS PROTAGONISTES	69
10.1. <i>Edat dels protagonistes</i>	70
10.2. <i>Gènere dels protagonistes</i>	72
11. LA Lògica EXTERNA DE LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS. LES ZONES DE JOC	73
11.1. <i>L'ús de l'entorn rural i l'entorn urbà</i>	74
11.2. <i>Condicionament de l'espai ludomotor</i>	75
12. LA Lògica EXTERNA DE LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS. ELS MATERIALS.....	77
12.1. <i>Procedència dels materials</i>	78
12.2. <i>El procés d'elaboració dels materials</i>	79
13. LA Lògica EXTERNA DE LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS. ELS MOMENTS DEL JOC ..	80
13.1. <i>La presència o absència d'un calendari</i>	81

CAPÍTOL II.

MARC CONTEXTUAL	83
1. CONTEXT HISTÒRIC I GEOGRÀFIC	83
1.1. <i>Els condicionants del Pla de Lleida</i>	83
1.2. <i>La tensió social i l'inici de la Guerra</i>	89
1.3. <i>Viure en una Lleida roja</i>	90
1.4. <i>El Segre, 9 mesos d'una frontera d'odi</i>	98
2. LA VIDA QUOTIDIANA.....	102
2.1. <i>La població infantil: hi eren i jugaven</i>	102
2.2. <i>El dia a dia, viure en família i societat</i>	109
2.3. <i>La llibertat i la repressió</i>	115
2.4. <i>L'escola i l'església</i>	116
2.5. <i>I els va quedar en la memòria</i>	119

CAPÍTOL III.

MARC METODOLÒGIC	123
1. DISSENY DE L'ESTUDI	123
2. OBJECTE D'ESTUDI I OBJECTIUS	127
3. LA RECOLLIDA DE DADES. INSTRUMENTS I PROCEDIMENTS	128
3.1. <i>Fonts orals:</i>	130
3.1.1. Selecció dels informants.....	131
3.1.2. Descripció dels informants.....	136
3.1.3. Tipus d'entrevistes.....	158
3.2. <i>Fonts bibliogràfiques</i>	164
3.2.1. Selecció fonts bibliogràfiques	165
3.2.2. Històries locals.....	165
3.3. <i>Altres fonts documentals</i>	167
3.3.1. Arxius Hospitalaris	169
3.3.2. Arxius històrics.....	171
4. ANÀLISI DE LES DADES	176
4.1. <i>L'anàlisi de continguts</i>	176
4.2. <i>Identificació, categorització i descripció de les unitats de significat</i>	178
5. EL ROL DE L'INVESTIGADOR	185
6. ÈTICA EN LA RECERCA.....	186

CAPÍTOL IV.

RESULTATS: ELS JOCS ESPORTIUS EN EL CONTEXT BÈL·LIC LLEIDATÀ	189
1. ELS TRETS DISTINTIUS DE LA LòGICA INTERNA DE LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS (PLM)	189
1.1. <i>Distribució de les pràctiques lúdiques motrius i no motrius</i>	189
1.2. <i>Presència de les pràctiques motrius lúdiques bèl·liques i no bèl·liques</i>	190
1.3. <i>Distribució de les pràctiques ludomotrius segons la presència de regles</i>	191
1.3.1. Distribució dels jocs i quasi jocs	192
1.4. <i>Distribució de les pràctiques lúdiques psicomotrius i sociomotrius</i>	194

1.5. Distribució de la presència de regles en les PLM	195
1.5.1. Distribució de les PLM de caràcter bèl·lic segons la presència de regles i tipus d'interacció motriu	196
1.5.2. Distribució de les PLM de caràcter no bèl·lic segons la presència de regles i tipus d'interacció motriu	196
1.6. Pràctiques ludomotrius amb objectius individuals i col·lectius	197
1.7. Distribució de les pràctiques ludomotrius en funció de l'interacció motriu	199
1.7.1. Distribució del conjunt de les pràctiques motrius lúdiques en funció de la interacció motriu	199
1.8. Distribució de les pràctiques lúdiques psicomotrius en funció de la seva estructura social	200
1.8.1. Estructures socials psicomotrius	200
1.8.2. Estructures socials d'oposició	203
1.9. Distribució de les pràctiques ludomotrius de cooperació-oposició	203
1.10. La xarxa de comunicació motriu	207
1.10.1. Xarxa de comunicació motriu Exclusiva	207
1.10.2. Xarxa comunicació motriu Estable	207
1.11. La Xarxa d'interacció de marca	208
1.12. Intensitat de la interacció motriu	210
1.12.1. Tipus d'interacció	210
1.12.2. Interacció de Cooperació corporal	211
1.12.3. Interacció d'oposició corporal	211
1.13. Espai com objectiu a assolir	212
1.14. La distància de càrrega en les PLM cooperació-oposició	213
1.15. La distància de guàrdia en PLM d'oposició	214
1.16. Sistema de Canvi de Rols	215
1.16.1. Sistema de canvi de rols conjunt	215
1.16.2. Sistema de canvi de rols segons el tipus de pràctica	216
1.17. Sistema de puntuació	217
1.18. La distribució de les PLM a partir del Símplex s3	218
1.18.1. La presència de companys en el Símplex	220
1.18.2. La presència d'adversaris en el Símplex	221
1.18.3. L'Espai estable o inestable en les PLM	222
2. ELS TRES DISTINTIUS DE LA Lògica EXTERNA DE LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS	223
2.1. Edat dels jugadors	223
2.2. Gènere dels protagonistes de les pràctiques ludomotrius	225
2.3. Les zones en les pràctiques ludomotrius	227
2.3.1. Condicionament de l'espai ludomotor	229
2.4. Els materials en les pràctiques ludomotrius	230
2.4.1. La procedència dels objectes	231
2.4.2. El procés d'elaboració dels materials	233
2.4.3. Els objectes de joc en les pràctiques ludomotrius bèl·liques	234
2.5. Ubicació temporal de les pràctiques ludomotrius	237

CAPÍTOL V.

INTERPRETACIÓ DE RESULTATS DES D' UNA PERSPECTIVA

ETNOMOTRIU

239

1. LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS DE CARÀCTER BÈL·LIC

241

1.1. Jugar amb objectes bèl·lics, una manera de viure la guerra

241

2. LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS DE CARÀCTER NO BÈL·LIC.....	246
2.1. <i>Aprendre a entrar en societat a través del joc tradicional</i>	246
2.2. <i>Aprendre a relacionar-se a través de diferents estructures de joc.</i>	248
2.3. <i>Aprendre a establir relacions interpersonals a través dels objectes.</i>	251
2.4. <i>La intensitat de les interaccions motrius.</i>	254
3. VISIÓ GENERAL DE LES PRÀCTIQUES LUDOMOTRIUS.	257
3.1. <i>La cultura lúdica permet als protagonistes esdevenir artesans de les seves pròpies regles</i>	257
3.2. <i>La cultura ludomotriu afavoreix experiències motrius en un entorn material i també social.</i>	258
3.3. <i>L'ús dels objectes de joc, una manera de conèixer l'entorn quotidià</i>	259
3.4. <i>La cultura ludomotriu afavoreix l'autonomia lúdica.</i>	261
3.5. <i>L'ús dels espais propers i absents d'imprevistos.</i>	263
3.6. <i>Carpe Diem. Gaudeix aquí i ara.</i>	264

CAPÍTOL VI.

CONCLUSIONS, LIMITACIONS I PERSPECTIVES DE FUTUR 267

1. CONCLUSIONS EN RELACIÓ ALS OBJECTIUS.....	267
1.1. <i>Conclusions generals derivades de la identificació dels trets distintius de la lògica interna de la ludomotricitat en el Pla de Lleida en el període bel·lic 1936-1939 (objectiu 1).</i>	267
1.2. <i>Conclusions generals derivades de la identificació dels trets distintius de la lògica externa (context sociocultural) de la ludomotricitat en el Pla de Lleida en el període 1936-1939 (objectiu 2).</i>	269
1.3. <i>Conclusions generals derivades de la interpretació etnomotriu de la ludomotricitat en el Pla de Lleida en el període 1936-1939 (objectiu 3).</i>	270
2. LIMITACIONS DE LA RECERCA.....	273
3. PERSPECTIVES DE FUTUR.....	274

REFERENCIES BIBLIOGRÀFIQUES..... 275

ANNEXES 287

1. FULL DE REGISTRE DELS TRETS LUDOMOTORS DELS JOCS ESPORTIUS	288
2. ARTICLES REFERITS A CONDUCTES LUDOMOTRIUS INFANTILS	306
3. NOTÍCIES RELATIVES A ACCIDENTS AMB ÚS D'ARMES PER PART DE CIVILS.....	308
3.1. <i>Notícies relatives a accidents infantils conseqüència d'accidents amb armament</i>	308
3.2. <i>Notícies relatives a accidents d'adults conseqüència de manipulació d'armament</i>	313
3.3. <i>Notícies d'accidents fortuïts o sense indicar la causa adults</i>	315
4. EXEMPLE DE DESENVOLUPAMENT I TRANSCRIPCIÓ D' ENTREVISTA....	318

Llista de Figures

Figura 1. Representació de l'estructura del Símplex 3 sense presència de valors.....	64
Figura 2 Mapa de la zona el 1938 i ubicació en el període dels informants.	88
Figura 3 Diseños de investigación para la integración de la investigación cualitativa y la cuantitativa. (Miles & Huberman, 1984, p. 41)	125
Figura 4. Distribució de les pràctiques motrius lúdiques, i els jocs i quasi jocs de societat.	190
<i>Figura 5. Presència de les pràctiques motrius lúdiques bèl·liques i no bèl·liques en el període.....</i>	<i>191</i>
<i>Figura 6. Distribució de la activitat motriu lúdica segons presència de regles.....</i>	<i>191</i>
<i>Figura 7. Distribució de les pràctiques ludomotrius i la presència de regles</i>	<i>192</i>
<i>Figura 8. Distribució de la presència de regles en les pràctiques ludomotrius bèl·liques.</i>	<i>193</i>
<i>Figura 9. Distribució de la presència de regles en les pràctiques ludomotrius no bèl·liques.....</i>	<i>193</i>
<i>Figura 10. Distribució del conjunt de les pràctiques ludomotrius.....</i>	<i>194</i>
Figura 11. Distribució de les pràctiques psicomotrius i sociomotrius en entorn bèl·lic	194
Figura 12. Distribució de les pràctiques psicomotrius i sociomotrius en entorn no bèl·lic	195
<i>Figura 13. Distribució de la pràctica ludomotriu en funció de la presència de regles i el criteri d'interacció motriu.....</i>	<i>195</i>
<i>Figura 14. Distribució de les Pràctiques ludomotrius de caràcter bèl·lic segons la presència de regles i tipus d'interacció motriu</i>	<i>196</i>
<i>Figura 15. Distribució de les PLM de caràcter no bèl·lic segons la presència de regles i tipus d'interacció</i>	<i>197</i>
Figura 16. Distribució conjunta de les accions ludomotrius.....	198
Figura 17. Distribució de les accions ludomotrius individuals i grupals	198
<i>Figura 18. Distribució conjunta de les pràctiques lúdiques en funció del tipus d'interacció motriu.</i>	<i>199</i>
<i>Figura 19. Distribució de l'interacció motriu per categories.....</i>	<i>200</i>
<i>Figura 20. Distribució dels tipus de pràctiques lúdiques psicomotrius en el conjunt de pràctiques.</i>	<i>201</i>

<i>Figura 21.</i> Distribució dels tipus de pràctiques lúdiques psicomotrius segons el caràcter bèl·lic.....	202
<i>Figura 22.</i> Distribució de les pràctiques ludomotrius d'oposició en les activitats de caràcter bèl·lic.....	203
<i>Figura 23.</i> Estructures socials de pràctiques ludomotrius de cooperació- oposició per equips conjunta.....	204
<i>Figura 24.</i> Distribució del conjunt de pràctiques	206
<i>Figura 25.</i> Distribució de l'exclusivitat de la xarxa de comunicació motriu segons el tipus d'activitat.....	207
<i>Figura 26.</i> Estabilitat de la xarxa de comunicació motriu segons tipus de pràctica ...	208
<i>Figura 27.</i> Distribució de la xarxa d'interacció de marca en el conjunt de les pràctiques ludomotrius.....	208
<i>Figura 28.</i> Tipologia de la pràctica ludomotriu segons la xarxa d'interacció de marca.	209
<i>Figura 29.</i> Distribució del tipus d'interacció motriu d'oposició	210
<i>Figura 30.</i> Interacció de cooperació corporal.....	211
<i>Figura 31.</i> Interacció d'oposició corporal	212
<i>Figura 32.</i> Distància per assolir espai sociomotor.....	213
<i>Figura 33.</i> Espai, distància de carrega en cooperació-oposició	214
<i>Figura 34.</i> Distància de guàrdia en oposició.....	215
<i>Figura 35.</i> Distribució del sistema de canvi de rols en el conjunt de les pràctiques ludomotrius.....	216
<i>Figura 36.</i> Sistema de canvis de rols en els subgrups de pràctiques ludomotrius.....	216
<i>Figura 37.</i> Sistema de puntuació pràctiques bèl·liques i no bèl·liques	217
<i>Figura 38.</i> Sistema de puntuació per tipus de joc	218
<i>Figura 39.</i> Símplex de la distribució global de les pràctiques ludomotrius	219
<i>Figura 40.</i> Distribució de les PLM de col·laboració en el Símplex.....	220
<i>Figura 41.</i> Distribució de les PLM d'oposició en el Símplex.....	221
.....	215
<i>Figura 43.</i> Distribució de les PLM segons l'edat.	224
<i>Figura 44.</i> Distribució de les PLM no bèl·liques segons la definició de l'edat.....	224
<i>Figura 45.</i> Distribució de les PLM no bèl·liques segons l'edat.	225
<i>Figura 46.</i> Distribució global de les pràctiques ludomotrius segons el gènere dels jugadors.	226

<i>Figura 47.</i> Distribució del gènere dels jugadors segons el tipus de pràctica ludomotriu.	227
<i>Figura 48.</i> Distribució de les pràctiques ludomotrius segons les zones de joc	228
<i>Figura 49.</i> Tipus d'espai de pràctica	228
<i>Figura 50.</i> Condicionament de l'espai segons l'entorn de joc	229
<i>Figura 51.</i> Distribució de les pràctiques ludomotrius bèl·liques i no bèl·liques segons el condicionament de l'espai	230
<i>Figura 52.</i> Presència del material en les pràctiques ludomotrius.	231
<i>Figura 53.</i> Procedència de la joguina	232
<i>Figura 54.</i> Distribució dels materials segons el procés d'elaboració.	233
<i>Figura 55.</i> Nivell de presència de diferents armes com material lúdic	236
<i>Figura 56.</i> Distribució temporal de les pràctiques ludomotrius	237
<i>Figura 57.</i> Presència de col·laboració en les pràctiques ludomotrius bèl·liques	242
<i>Figura 58.</i> Cadena de trets etnomotors del quasi joc bèl·lic	245
<i>Figura 59.</i> Presència de companys en pràctiques ludomotrius no bèl·liques	248
<i>Figura 60.</i> Diagrama dels trets etnomotors de la lògica interna de les pràctiques lúdiques no bèl·liques	256
<i>Figura 61.</i> Diagrama dels trets etnomotors de la lògica externa de les pràctiques lúdiques no bèl·liques	256
<i>Figura 62.</i> Diagrama dels trets etnomotors de la lògica interna del conjunt de les pràctiques lúdiques	265
<i>Figura 63.</i> Diagrama dels trets etnomotors de la lògica èterna del conjunt de les pràctiques lúdiques	265

Llista de Tables

Tabla 1. Característiques de l'informant número 1 136

Tabla 2. Característiques de l'informant número 2 137

Tabla 3. Característiques de l'informant número 3 138

Tabla 4. Característiques de l'informant número 4..... 139

Tabla 5. Característiques de l'informant número 5 140

Tabla 6. Característiques de l'informant número 6 141

Tabla 7. Característiques de l'informant número 7 142

Tabla 8. Característiques de l'informant número 8 143

Tabla 9. Característiques de l'informant número 9 144

Tabla 10. Característiques de l'informant número 10 145

Tabla 11. Característiques de l'informant número 11 146

Tabla 12. Característiques de l'informant número 12 147

Tabla 13. Característiques de l'informant número 13 148

Tabla 14. Característiques de l'informant número 14 149

Tabla 15. Característiques de l'informant número 15 150

Tabla 16. Característiques de l'informant número 16 151

Tabla 17. Característiques de l'informant número 17 152

Tabla 18. Característiques de l'informant número 18 153

Tabla 19. Característiques de l'informant número 19 154

Tabla 20. Característiques de l'informant número 20 155

Tabla 21. Característiques generals dels de l'informants..... 156

Tabla 22. Característiques dels accidents en la base de dades hospitalària. 169

Tabla 23. Publicacions consultades a la base de dades del IEI..... 173

Tabla 24. Tipus de pràctica ludomotriu i estri 244

*Però es que totes les coses que
tenen risc, tenen al·licient!
Això no ho olvides a la vida.
E.*

INTRODUCCIÓ

Aquest treball de recerca és conseqüència de la curiositat generada per l'impacte de les vivències de persones properes. Històries i experiències escoltades des de l'infantesa per motius del meu entorn sociofamiliar que van cuallar i van generar orientacions i inquietuds.

El fet de ser fill de pares que van ser víctimes innocents d'una guerra civil, va fer que l'oïda de les narracions fos habitual. Que el seu relat no fos farragós i que m'agradés escoltar-lo. Les persones que els eren familiars, freqüentment compartien la seva narració de vida i era font de la meva curiositat i ganes de contrastar-ho. Em va permetre també accedir a persones i experiències que no m'eren tant properes.

Calia afegir l'espai: moure'm a diari en els escenaris de tota aquella història es feia estrany, evocador i curiós, que no agradable. En molts casos, trist.

Imaginava una barricada on es veia un comerç. Al pujar cap a La Seu Vella pel carrer Cavallers, sentia – encara ara- que era un lloc de pànic a ser

evitat on hi havia mort molta gent pels franc tiradors si hi circulaven confiats. Entrenava al Camp Escolar i un dia vaig assabentar-me que en el mur de la pista d'atletisme molts innocents van morir afusellats per les seves idees. A les rodalies de la meua escola, s'havien desenvolupat famoses batalles de pedrades; i els nens jugaven a futbol al "carrer de l'Amargura", la Rambla d'Aragó; entre la presó, la Maternitat, el Seminari i el Bisbat. Imagino també nens a la punta del campanar de la Seu Vella disparant amb les metralladores del exèrcit sollevat cap a l'altra banda de riu, pel senzill fet de... jugar.

Membres de la meua família tenien una gravera al Baix Segrià. Al costat del riu, les màquines de tant en tant recollien estranyes sorpreses en forma de bombes i armes enterrades al riu; velles, submergides i colpejades, i tot i així, perilloses i de mal veure i de poc tocar. La gent dels pobles de la zona, també propera a mi, em narraven històries; perquè en alguns casos, havien volgut saber més de la seva. On havia succeït tal fet, on hi havia un material, qui havia atacat... Sempre tindrè present el lloc assenyalat a la vora de Seròs on, segons em van dir dos testimonis, hi ha una fossa comuna on descansen centenars de desapareguts. Sempre recordaré el dia que el meu pare em va dir: "*Els que van bombardejar Lleida, no van ser alemanys, van ser italians*", en discrepància total amb la història oficial i tots els erudits. Als anys, en Jaume Segué ho va fer públic com a resultat d'una recerca, jo no en tenia cap dubte; el meu pare havia parlat amb un dels aviadors que havien bombardejat el Liceu Escolar, havia vingut a Lleida 50 anys després. Curiosa curiositat humana.

Una història peculiar, ignorada, poc coneguda per la majoria de la gent del meu voltant i per la historiografia en general. Uns relats sovint escoltats amb un final trist i resignat, “*tot això va succeir i es perdreà*”, un final que va motivar-me a recollir informació, a voler saber-ne més.

La meva afició per l'esport -en gran part també heretada- , va fer que la vinguda de l'Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya a aquesta Lleida propera, m'obris un futur de formació que no podia haver imaginat. Seguir els estudis de llicenciatura a l'anomenat INEFC, com no tindria que ser d'altra forma en un centre universitari, va obrir noves perspectives i mons no coneguts. I en una persona curiosa, noves inquietuds.

Recordo descobrir com a conseqüència de les dissertacions del professor Gerard Lasiera la possible interpretació de l'esport com una forma de guerra i la possibilitat d'estudiar-lo des de diferents marcs de referència. No oblidó tampoc les xerrades fora d'aula amb el Dr. Salvador Olaso al respecte i la vinculació entre esport, política i guerra. I guardo també comentaris i reflexions del Dr. Paco Lagardera, des de la seva perspectiva sociològica. I en aquest cas, la memòria m'obliga especialment: el Dr. Lagardera va estar qui em va suggerir la possibilitat d'estudiar aquest tema amb la utilització de fonts orals i va determinar el rumb inicial de la present tesi. Em va parlar del joc, de la història, de la gent. Era l'any 1996 i jo vivia a 400 quilometres i acabava de fer els estudis de tercer grau que portaven al desenvolupament d'una tesi.

En aquest punt van col·lidir els aspectes que donen forma a aquest treball: una matèria - el joc motor- que em resultava pròpia, un moment històric que em

motivava, una proximitat afectiva a gent que ho va viure i que encara la podia explicar i donar testimoni, en l'espai que es va desenvolupar i que per mi era molt proper.

La distància va fer que durant els estius, part del meu temps i de forma erràtica, no s'oblidés aquest projecte.

L'any 2003 el rumb personal va donar un gir i vam retornar al punt on havia començat la història de formació específica i que era, a més a més, el centre dels processos que jo havia començat a explicar.

En l'afortunat espai de docència i recerca on estic integrat, es va obrir una generosa porta; el Dr. Lavega va oferir la creació d'un grup de recerca en el marc científic de la Praxiologia Motriu. I és aquí on aquell paquet d'interessos, inquietuds, curiositat i història, agafa també la força i el mètode per tirar endavant.

A partir d'aquest procés de generació, es pot observar en aquest treball la següent estructura:

Un primer capítol on queda definit el marc teòric del treball. En aquest, inicialment es presenta la perspectiva etnolúdica i s'assenyalen els referents en la vinculació entre la cultura i la ludomotricitat. Posteriorment es determinen i analitzen els aspectes de la lògica interna i la lògica externa que seran determinants per l'anàlisi de la ludomotricitat estudiada.

Un segon capítol, on s'explica el context; on es fa present el peculiar marc sociocultural que ajuda a entendre les modificacions en la lògica interna i la lògica

externa de les accions motrius lúdiques. Modificacions que podrien portar a observar canvis en la ludomotricitat

Un tercer capítol on queda establert el marc metodològic. On es defineixen els objectius de la recerca i el procés seguit per donar resposta a partir del marc teòric definit en el primer capítol. S'estableixen les vies d'obtenció de la informació, dels sistemes d'anàlisi, la forma d'analitzar-les i els procediments a seguir.

En el quart capítol es mostren els resultats obtinguts un cop efectuat l'anàlisi a partir de les estratègies establertes en el tercer capítol. Els diversos referents establerts en el marc teòric definit al primer capítol, són analitzades de forma aïllada; a més a més, diferenciant les pràctiques en funció si són accions ludomotrius heretades (ludomotricitat no bèl·lica) o són de nova aparició com a conseqüència del conflicte bèl·lic, pel fet de fer ús d'elements propis - armament de la situació armada (ludomotricitat bèl·lica).

En el capítol cinquè s'efectua l'anàlisi i interpretació dels resultats, segons el criteri de ludomotricitat bèl·lica o heretada en el marc de l'etnomotricitat.

En el capítol sisè, s'arriba a la conclusió final sobre els resultats, el que suposen, les possibilitats i frens al desenvolupament del treball i les vies que obren de cara a efectuar noves recerques.

A continuació es determinen els referents bibliogràfics i s'estableixen les fonts i l'origen d'aquestes per tal de poder ser identificades, consultades i esdevinguin suport per nous treballs.

Finalment, s'inclouen els documents de suport en l'annex, que ajudaran a entendre el treball en un concepte més global. Aquí es podrà conèixer:

- El sistema de càlcul dels trets identificadors de cada pràctica lúdica.
- Un exemple de transcripció d'una entrevista representativa del total de les 20 acceptades i transcrites
- Referències extretes de fonts hemerogràfiques i de fitxes hospitalàries, referides a situacions identificades en premsa de persones civils amb les armes de guerra.
- Fonts gràfiques dels materials de joc que s'han localitzat com a conseqüència de la realització d'aquest treball.

*Pues, señor, una vez era un rey...
No; no era un rey.
Una vez era un gran caballero...
Tampoco; no era un gran caballero.
Era un valiente capitán...
Tampoco; no era un valiente capitán.
¿Qué era entonces?
¡Ah, sí! Una vez era un niño.
Azorín.*

CAPÍTOL I. MARC TEÒRIC

Tal i com manifesta Parlebas (2003), el joc és una il·lustració d'una cultura que pren forma a partir del llenguatge corporal. Malgrat ésser considerat poc noble, la seva funció ha estat molt rellevant en l'adquisició d'aprenentatges que prioritza la societat que els ha acollit. Així, encara que de manera inconscient, al jugar les persones participen del procés d'aprendre a viure en societat, i de compartir els valors en relació al món material i a les altres manifestacions de la cultura local (Lavega, 2005).

1. L'estudi del joc des de diferents àmbits científics

El joc ha estat objecte d'atenció de diferents disciplines científiques que, des d'enfocaments variats, han intentat interpretar el seu sentit i significat en la vida de les persones i també dels animals. La relació vida-joc, lluent i multicolor, pot semblar que entra en conflicte al vincular-la a un entorn fosc i granatós, trist i tenebre, com el d'una societat trencada en les seves estructures, immersa en una guerra moderna (Martínez Reverte i Tomás, 2004, Sagués, 2002)

En cada època i context geogràfic, les persones vesteixen el joc de característiques de la cultura local. No hauria de sorprendre trobar algunes relacions directes entre el joc i la guerra en moments on el conflicte bèl·lic forma part quotidiana d'un col·lectiu de persones (Lavega, 1996; Stargardt, 2006).

Costaria entendre la infància sense associar-la al joc. Fora de tota classificació acadèmica, s'entén aquest fet com una forma d'esbarjo, de situació desitjada, amb riures i expressions lligades amb la felicitat, que podria comportar una situació més subtil. Podria ser un aprenentatge, una adaptació a l'entorn, una situació plaent. Fora de tota precisió acadèmica, és la primera percepció que es dóna del terme joc. Destaca en aquest sentit Eicheberg (citada per Gomara, 2010), que porta l'estudi del joc esportiu a l'anàlisi de la rialla dels participants, entenent que aquest aspecte -a priori frugal- pot ser un dels fonaments per estudiar el sentit de la conducta motriu lúdica i, com a tal, impregnada d'emocions intenses (Etxebeste, Del Barrio, Urdangarin, Usabiaga, & Oiarbide, 2014). Es tracta de reconèixer el joc com una experiència vital que aporta vivències de benestar emocional.

En realitat, acotar el concepte no és una tasca senzilla. El terme joc, com s'ha establert, és polisèmic. S'ha entès, interpretat i analitzat des de camps i teories molt diversos, fins i tot discrepants. Per interpretar el joc en relació al seu context sociocultural, cal recórrer a un marc teòric que permeti identificar els seus trets distintius i la seva influència amb el medi que l'envolta. Lavega (1996), en la investigació que va generar la seva tesi doctoral "*Del joc a l'esport. Estudi de les bitlles al Pla d'Urgell*", va sistematitzar les principals teories explicatives

del joc en funció del seu àmbit de coneixement: fisiologia, biologia, psicologia, pedagogia, filosofia, sociologia, antropologia i praxeologia motriu. Aquesta ordenació de les teories del joc van donar lloc a quatre grans grups de teories d'orientació: a) fisio-biològica, b) psico-pedagògica; c) socio-cultural; i d) praxiològica.

Les teories fisio-biològiques interpretarien el joc bàsicament segons criteris energètics i evolutius, donant una importància circumstancial a l'entorn. El context cultural pràcticament no seria considerat en aquest tipus d'interpretacions.

Les teories psicopedagògiques –sovint amb connotacions pròpies d'altres àrees del coneixement- analitzarien “*els processos psicològics que es manifesten quan la persona juga, i de les seves interpretacions*” (Lavega, 1996, p.98). Tant des de la corrent psicoanalítica com la conductista i la gestàltica, el joc quedaria explicat per un ventall de teories que en alguns casos taxonomitzen el fet lúdic. Aquest tipus d'interpretació fa referència als processos cognitius de la persona que es belluga, però no incideix en els aspectes motrius i considera poc els aspectes relacionals, donat que estudia la persona enfront el grup.

Les teories socioculturals volen explicar el fet lúdic atenent el simbolisme del joc i el seu significat i motiu en el context on s'integra la pràctica. Aquestes fan, per tant, una interpretació fonamentalment antropològica interpretant el joc com un fet més dins la cultura. L'anàlisi del conjunt de conductes integrades en un context cultural concret, han motivat que les pràctiques motrius també hi fossin considerades dins d'aquest context.

Depenent de cada autor, la rellevància i les funcions que aquesta activitat té en el seu context podien ser més o menys importants i tingudes en consideració i, així mateix, tenir o no lligams amb d'altres aspectes de la cultura grupal. A l'hora d'analitzar grups, uns antropòlegs podrien donar un valor molt important al fet lúdic o, ben al contrari, limitar-se a mencionar les pràctiques que li són pròpies a una tribu.

Hi ha autors que destaquen per la gran importància que atribueixen al joc en la vida de les persones. Així, l'any 1938 Johan Huizinga en el clàssic "*Homo ludens*", declara ja al títol la importància que li atribueix al joc. De fet, la transcendència que l'autor li atorga queda evidenciada de forma categòrica en la primera frase de l'obra a l'afirmar que "*El juego es más viejo que la cultura*", tota una declaració d'intencions (Huizinga, 1972/1938, p. 11).

A partir d'aquest punt d'origen, emparella el joc i la cultura en una evolució conjunta: "*La cultura surge en forma de juego, la cultura, al principio, se juega*" (p.8). Posteriorment va perdent importància. "*A medida que una cultura se desarrolla, esta relación entre juego y no juego que suponemos primordial no permanece invariable (...) el elemento lúdico va deslizando poco a poco hacia el fondo*" (p. 65) fins que finalment el joc quedaria integrat: "*La cultura se va haciendo cada vez más seria, relegando el juego a un papel secundario*" (Huizinga, 1972/1938, p. 95).

D' altra banda, Caillois (1967) proposa estudiar els jocs seguint un enfocament sociològic que anomena etnoludologia. L'autor, en una de les seves obres clàssiques "*Los juegos y los Hombres. La máscara y el vértigo*" (1967),

estableix 4 tipus de jocs: *Agon* (enfrontament, competició), *mimicry* (simulació), *alea* (atzar), i *ilinx* (de risc). Es tracta de categories que es poden combinar. Un exemple aclaridor d'aquesta tipologia oberta podria ser el joc de la ruleta russa on es mostraria una combinació lúdica d'*alea* i d'*ilinx* (sort i risc) en una sola activitat suposadament lúdica que no tindria un component motor.

El mateix autor (Caillois, 1967) afegeix dos conceptes: la *paidia* i el *ludus*. La *paidia* englobaria les manifestacions lúdiques espontànies, impulsives, exemptes de norma i amb voluntat recreativa. El *ludus*, per altra banda, incorpora les pràctiques amb convencions, tècniques definides i estris específics que suposaria també reglaments, esforç i necessitat de pràctica per millorar. A partir de l'etnoludologia, l'autor suggereix que es podria fer una interpretació de la societat a partir del joc.

És important destacar la influència del sociòleg francès Marcel Mauss. En la seva obra "*Les techniques du corps*" Mauss (1936) s'interessà en la relació de la vivència de les persones del seu propi cos en el marc cultural i funcional on s'ubiquen. Va establir el terme "tècniques corporals" posteriorment utilitzat per multitud d'autors. Mauss (1924/2002) entenia que les accions corporals eren diferents d'unes cultures a d'altres en situacions similars i que aquests patrons eren transferibles. Així, per exemple, la forma en la que una cultura efectuava un desplaçament nedant era diferent d'unes altres, i aquestes diferències es podien transferir i adaptar, com qualsevol altre patró cultural. Parlebas adopta aquest terme semàntic (2001) i afirma que "*todas las técnicas corporales, sean las que sean, pueden ser analizadas en términos de conducta motriz*" (p. 173).

Un exemple de l'especificitat cultural i la seva possible transferència es podria veure en la evolució del que Mauss (1936) anomena tècnica corporal de la natació ventral o crol. Els nedadors hawaïans es desplaçaven amb un moviment similar al crol actual com a conseqüència de la necessitat de fer surf. Els nord-americans, japonesos i anglesos ho feien mirant de mantenir la respiració controlada d'altres maneres, i dominaven tècniques corporals on el cap restava fora de l'aigua i el cos s'inclinava per mantenir les vies respiratòries obertes. Seguint el supòsit de Mauss, la tècnica hawaiana es va transferir a la resta del món al participar el hawaïà Duke Paoa Kahanamohu en els JJOO i obtenir la victòria i manifestar-se eficaç .

Finalment, Lavega (1996) aporta una quarta perspectiva caracteritzada per la interpretació del joc esportiu com a fenomen ontològic, praxiològic, distintiu de l'àmbit de l'activitat física i l'esport. La teoria de l'acció motriu representativa d'aquest grup -també anomenada Ciència de l'Acció Motriu o Praxiología Motriu (Parlebas, 1981)- desenvolupa una fonamentació científica original i inèdita en l'estudi del joc de natura pràctica, és a dir, que es realitza mitjançant accions motrius.

Parlebas (2003), quan esmenta les implicacions de la seva aportació per desenvolupar coneixement al voltant del jocs i esports, menciona:

Adoptando como objeto propio las actividades físicas, este tipo de investigación ha dado lugar a una ciencia de la acción motriz o praxiología motriz, que aporta toda una serie de conocimientos nuevos sobre las estrategias de los jugadores, sobre los juegos y los deportes, e indirectamente sobre las sociedades que los acogen (Parlebas, 2003, p. 24).

Com afirma aquest autor, existeix poca presència d'estudis científics que hagin centrat l'atenció en el joc motor o esportiu, i que donin resposta a la necessitat de fer una anàlisi profunda i científica. Parlebas (2003) ho sintetitza en un "*buit científic*" (2003) i juntament amb Elloumi (2009), en una investigació dels jocs a Tunísia, afirmen "*las actividades lúdicas de las diversas sociedades llaman la atención de pocos etnólogos y sociólogos. Este tema sigue siendo inmutablemente indiferente a los investigadores. El juego deportivo es realmente un proceso social*" (Elloumi & Parlebas, 2009, p. 15).

La praxiologia motriu aporta un coneixement original i inèdit en relació a les contribucions d'altres ciències. El joc, lluny d'ésser un objecte d'estudi menor i frívol, es tracta d'un fenomen seriós que mereix considerar-se com una realitat on queda reflectida la cultura on està integrat. Els jocs il·lustrarien les característiques representatives de la societat tenint cada pràctica identitat pròpia en la seva cultura:

Les jeux sont au cœur d'un paradoxe qui traverse toutes les sociétés : perçus comme futilité quelque peu extérieure à la culture, rarement pris au sérieux, ils n'en révèlent que davantage les caractéristiques les plus profondes de leur culture d'appartenance (Parlebas, 2001, p. 1).

Els fonaments teòrics d'aquesta disciplina científica consideren que qualsevol joc motor es pot interpretar com un sistema (sistema praxiològic) (Lagardera i Lavega, 2003) que posseeix una disposició interna coherent o lògica interna, on les accions que es desenvolupen no ho fan per l'efecte de l'atzar, sinó per decisions que vénen determinades pels participants en funció d'un seguit de variables internes que es poden identificar i li donen sentit.

Aquesta disciplina creada per Parlebas (2001) es fonamenta en el paradigma sistèmic, on qualsevol joc pot ésser reconegut com un sistema praxiològic dotat d'ordre intern; és a dir, d'unes propietats o lògica interna.

El marc teòric de la ciència de l'acció motriu estableix que, mitjançant els jocs, els jugadors queden integrats en un univers propi, mirall de la situació cultural on estan immersos; i que en aquest joc es reproduïxen esquemes de la realitat social: “(...) on y retrouve des activités très sollicitantes qui font revivre les normes et les valeurs du contexte” (Elloumi & Parlebas, 2009, p. 1).

Com a científic interessat en la motricitat humana, Parlebas centra la seva recerca en els jocs esportius tradicionals, recollits en el terme de ludomotricitat. L'autor destaca la importància de delimitar el concepte de joc per poder establir una base de partida. A l'obra “*Elementos de sociología del deporte*” (2003a), Parlebas dedica tot un capítol a la conceptualització del joc i fa també referència a la dificultat i confusió que genera la polisèmia d'aquest terme. Assenyala que, per analitzar-lo, cal definir i delimitar el fet a estudiar i determinar un mètode específic i rigorós per poder dur a terme els treballs: “*El campo definido deberá ser explorado mediante procedimientos objetivos y reproducibles*” (Parlebas, 2003a, p. 63).

Conseqüència d'aquest acotament conceptual, s'esdevé una divisió del terme global “joc” en categories que en permeten la seva classificació i estableixen les característiques que li donen identitat pròpia a cada pràctica. Aquestes accions l'aproximen i diferencien d'altres. Permeten, tanmateix, que els jocs s'utilitzin en la cerca d'uns objectius o, als ulls dels científics, en donin

informació respecte a les societats o cultures on s'integren. L'anàlisi de la lògica interna de qualsevol joc motor o esportiu, entès com a fet cultural, permetrà identificar els seus trets distintius i relacionar-lo amb d'altres aspectes externs (lògica externa), com les característiques dels protagonistes o de la societat que l'acull (Parlebas, 2005).

El joc esportiu és el punt d'inici de les activitats que són objecte d'aquesta tesi doctoral. Per "Joc Esportiu" s'entén "*cualquier situación motriz de enfrentamiento codificado, denominada juego o deporte por las instancias sociales*" (Parlebas, 2003a, p. 63).

Aquesta definició busca ser descriptiva i deixa per més endavant la precisió. El joc esportiu es troba integrat en un marc social; s'agafa, doncs, la relació existent entre la pràctica i la societat -instàncies socials- per tal de determinar la seva situació.

Quan els jocs no tenen una regulació institucional es categoritzaran com a "Jocs Esportius Tradicionals" i són el referent de les pràctiques que s'estudiaran en aquest treball. Cal no caure en la confusió que s'origina al sinonimitzar el terme "tradicional" amb "autòcton". El joc autòcton -també anomenat nadiu, oriünd o vernacle (Lavega, Lagardera, Molina, Planas, & Saéz de Ocariz, 2006)- implica situar amb precisió l'origen d'una pràctica lúdica en un espai geogràfic concret. Tot i que la terminologia emprada sigui pròpia d'una zona específica, l'origen d'aquestes pràctiques, en la gran majoria dels casos, no es pot identificar amb una zona geogràfica o moment històric.

Els mecanismes de funcionament de qualsevol joc esportiu s'expliquen a partir d'una unitat conceptual, la lògica interna, que permet estudiar de forma rigorosa el que succeeix en aquestes pràctiques ludomotrius: *"Cada juego deportivo se define por un sistema de reglas que determina su lógica interna"* (Parlebas, 2001, p. 276).

La rellevància del concepte lògica interna i el sistema de regles en l'estudi del joc esportiu serà fonamental en el marc teòric que aporta l'enfocament praxiològic. Etxebeste, Urdangarín, Lavega, Lagardera i Alonso (2015) emfatitzen les possibilitats transdisciplinars d'aquesta ciència i relacionen directament la unitat base de la praxeologia -l'acció motriu- amb les disciplines científiques que han donat suport a l'estudi del joc amb la cultura, l'etnomotricitat: *"la acción motriz se funde con la sociología, antropología o historia del deporte más clásica, para mostrar el sentido profundo de los juegos y deportes como espejos de la sociedad"* (p. 15).

L'estudi de la lògica interna de qualsevol joc motor i de les accions motrius que suscita és el punt d'origen de la disciplina praxiològica. Esbrinar totes les afectacions sobre la motricitat de l'individu - sigui sol o en relacions entre les persones partíceps del moviment, les adaptacions que provoquen sobre tots els estímuls i condicionants de l'entorn, i a les característiques de la pràctica desenvolupada, presenten una relació directa amb l'objecte d'estudi d'aquest treball. Així, l'anàlisi de la lògica interna de les pràctiques ludomotrius permet fer una interpretació del joc esportiu tradicional en un context determinat.

En aquesta tesi, l'eix central de la investigació gira al voltant de l'estudi de les pràctiques ludomotrius d'un grup social -bàsicament població infantil- en un context concret -el Pla de Lleida durant la Guerra Civil- en el sí de les condicions de la cultura local.

Així, s'interpretaran de manera contextualitzada els trets distintius d'aquestes pràctiques ludomotrius que no deixen d'ésser una expressió de la cultura en accions motrius; és a dir, una cultura que s'expressa en signes corporals.

“La gran variedad de características que ofrecen las prácticas corporales en función de la época, el lugar y los grupos sociales en los que se lleva a cabo, descubren la influencia que las normas y los valores sociales poseen sobre la utilización del cuerpo” (Sáez de Ocáriz, 2011, p. 66).

2. Joc i cultura : una mirada etnomotriu

Els jocs dels humans són producte de la seva imaginació, creats pels jugadors. Es tracta de manifestacions que acompanyen als grups socials d'una cultura concreta (Mauss, 1936/2002; Parlebas, 2015). Els jocs són conseqüència d'una evolució que reflecteix les característiques de la cultura que l'origina.

En una de les seves obres més representatives, "*Lexique de praxéologie motrice*", Parlebas incorpora conceptes específics i pertinents per l'àmbit de les pràctiques motrius i, en concret, per aquesta tesi. Un d'aquests conceptes és el d'*etnomotricitat*, on joc i cultura es troben integrats en una comunitat específica: "*Nous penchons pour une position qui met en avant la notion d'ethnomotricité, c'est-à-dire l'étroite relation unissant les traits culturels de chaque communauté et les caractéristiques de sa motricité dominante*" (2008b, p. 3).

Fer ús d'aquest concepte permet identificar la relació de la pràctica motriu d'un grup en el context cultural on hi és present, al definir-lo com a "*campo y naturaleza de las prácticas motrices consideradas desde el punto de vista de su relación con la cultura y el medio social en los que se han desarrollado*" (Parlebas, 2001, p. 227).

El terme etnomotricitat suposa una aportació innovadora, tot i que el concepte pogués tenir algun sentit semblant al que alguns autors d'altres camps de la ciència ja havien assenyalat. Així, Caillois (1986) proposava una sociologia a partir dels jocs. Igualment, Huizinga escrivia "*En este juego la comunidad*

expresa su interpretación de la vida y del mundo" (1972/1938, p. 42) i Mauss, "*chaque société a ses habitudes bien à elle*" (1936, p. 6) en referència al joc.

Ara bé, la diferència substancial és que si fem ús de la praxeologia motriu, el concepte de lògica interna, joc motor o context cultural (lògica externa) van inclosos en una obra global on s'incorpora una base científica dotada de fonaments propis i és aquí on els termes estableixen relació i donen significat com a conjunt al donar-se suport entre ells. És en aquest punt que el concepte etnomotricitat s'arrela amb força i sentit propi.

Parlebas (2001) vincula l'etnomotricitat directament a cinc termes conceptuals: hàbits, espectacularitat esportiva, contracte lúdic, acció motriu i lògica interna. Tots ells establerts i clarament definits en la seva obra. Aquest darrer -lògica interna- ha estat la referència base a l'hora d'efectuar el present estudi i és un dels pilars de la praxiologia motriu.

L'estudi de l'etnomotricitat ha estat aplicat per Parlebas en diferents estudis científics on es desenvolupa una anàlisi d'obres pictòriques i il·lustracions on quedaven reflectides accions motrius de caràcter lúdic. Així s'interpreta per realitzar l'estudi "*Un rupture culturelle: des jeux traditionnels aux sports*" (Parlebas, 2003b) . En aquest treball centra l'atenció en dues obres artístiques: la pictòrica "*Les jeux des enfants*" de Peter Bruegel, datada el 1560 i on hi figuraven quasi 250 infants en accions lúdiques, i les il·lustracions de Jackes Stella de 1657, "*Les jeux et les plaisirs de l'enfance*" un conjunt de 52 lamines on hi figuraven representacions gràfiques de nens en diversos jocs. La recerca va evidenciar que els aspectes lúdics d'una època i altra es modificaven en

relació a diferents paràmetres de les activitats desenvolupades, i es podien atribuir aquestes com a conseqüència dels canvis culturals.

Cada obra per sí mateixa explica els fets lúdics en relació al seu context cultural: Parlebas mostra l'aplicació de diferents criteris relatius als trets distintius de la lògica interna dels jocs estudiats i també d'altres aspectes externs de caire sociocultural. A més a més, va dur a terme una anàlisi comparativa d'aquells dos períodes amb un segle de diferència, significant els canvis i contextualitzant-los. Així, a tall d'exemple, a l'estudiar les xarxes de comunicació motriu dels jocs d'aquestes dues èpoques, va evidenciar-se l'equilibri en la obra de Peter Bruegel, i el increment del duel (enfrontament d'individus o equips, en condicions d'exclusivitat i simetria) en la de Jacques Stella. Finalment, l'estudi va afegir l'anàlisi de les modificacions en relació a les pràctiques actuals. A mode d'exemple, es va evidenciar el procés de canvi d'estatus de l'activitat fins a la seva possible transformació en esport, de les pràctiques motrius des de l'any 1560 fins a l'època actual.

En "Des Jeux dans les enluminures", Parlebas (2009) va dur a terme un estudi etnomotor a partir de les il·lustracions de l'obra del "Livre d'Heures" de la família Anjo, on es recollia iconografia amb il·lustracions d'elements lúdics d'infants normands i on s'identifica una diferència respecte a la presència d'un increment de les pràctiques en activitats amb col·laboració entre els participants.

L'etnomotricitat és un terme no circumscrit a èpoques passades. La cultura contemporània, a nivell local i global, integra les pràctiques motrius de les societats de forma inqüestionable i amb una rellevància excepcional (Etxebeste

et al., 2015). L'esport és un joc que, com veurem, s'ha institucionalitzat. La realitat de les pràctiques motrius actuals -atesa la seva importància política, econòmica, sanitària i social- és producte de recerques per part de nombroses disciplines. Parlebas en els seus estudis emprava habitualment el referent dels jocs o esports olímpics com a referent de les pràctiques motrius de la societat contemporània que ha sofert el procés que, des de la sociologia, es coneix com institucionalització.

El fenomen esportiu actual, amb la seva cerca de l'espectacle màxim, cau en una paradoxa: les pràctiques esportives competeixen entre elles per superar el seu l'impacte social. Impacte de diversos tipus: més audiència, més significació econòmica, més rellevància social. Les activitats que són seguides per un major nombre d'espectadors en la cultura global contemporània són espectacles esportius. Els Jocs Olímpics de Rio de Janeiro han emès 350.000 hores en televisió. Els de Londres, 4 anys abans, n'oferien 200.000 (IOC, 2016). Els salaris dels esportistes assoleixen xifres en altres temps increïbles, vinculades a la cerca de la victòria, a l'hora que d'aspectes d'impacte econòmic i de prestigi de les societats.

Així mateix, les pràctiques motrius en el món actual tenen una presència important i són de consideració prioritària per les jerarquies socials i de molts actors econòmics. La participació en esdeveniments motrius poden assolir xifres molt elevades. Un exemple, és el fet de les 50.000 inscrits a la darrera Marató de Nova York. Només, en la societat catalana, es calcula que l'impacte econòmic del joc esportiu institucionalitzat es troba al voltant del 3'6% del PIB. Les dades

oficials aportades a l'informe anual Ministerio de Educacion, Cultura y Deporte (2016) sobre l'impacte econòmic i social mostren, a mode d'exemple, que un 50,6% de la població a Catalunya practica algun tipus d'activitat física amb freqüència setmanal (la informació omet la quantitat de temps, o sessions considerades com a mínim per donar validesa). En el conjunt de l'Estat, el que les institucions anomenen com a "esport" genera 185.000 llocs de treball i el nombre d'empreses vinculades directament al fenomen esportiu supera les 31.000. A nivell d'esport federat, a Catalunya es troben 597.000 persones inscrites en alguna federació.

L'esport, com a conseqüència de la institucionalització dels jocs esportius, ha assolit una importància i presència de màxim nivell en la cultura contemporània. I, amb l'ajut de les tecnologies de la informació i la comunicació, la seva globalització és inqüestionable (Parlebas, 2003c, 2005).

2.1. La ludomotricitat: mirall de la cultura local

Els jocs comporten aprenentatges, formes de vida, costums, relacions, hàbits, expressions, ... sempre emmarcats en el context cultural que li és propi. I, a més a més, específic de cada cultura: "*caracteritzar els jocs seria en part caracteritzar les societats a les què pertanyen*" (Lavega, 2005, p. 15). Els esports -la forma institucionalitzada de les pràctiques motrius- han trencat barreres i superat fronteres. Aquest procés no sempre ha estat una evolució natural, com suggereix Huizinga (1972/1938); en alguns casos ha estat deliberat i planificat.

Els jocs poden ser transculturals, però no universals. Cada joc té la fragància del seu entorn. No hi ha pràctiques que siguin pròpies de totes les cultures: “ *Chaque jeu devient ici emblématique de son terroir. Mais cette couleur locale peut coexister avec des similitudes générales*” (Parlebas, 2008b, p. 3).

El joc esportiu és la representació de la cultural d'un poble, manifestada mitjançant el signes i les expressions dels cossos (Mauss, 1936). La relació del cos/joc amb el seu entorn cultural és un procés natural que es dona al llarg de la història cultural humana: les modificacions del context modifiquen el joc, els materials, els espais, les normes, les relacions amb el grup social, ... Es tracta d'un procés evolutiu, diacrònic (Lavega, 1996).

Fins i tot, com assenyala Parlebas, “toda motricidad, aunque sea deportiva, es una etnomotricidad” (2003a, p. 48); l'esport -originalment joc esportiu-, en el procés de domesticació mitjançant la reglamentació/institucionalització, perd gran part dels trets identificadors de la cultura on es pràctica, adoptant uns patrons que l'uniformen.

El juego tradicional no aparece como una pura frivolidad. Participa de una identidad cultural en cada comunidad que manifiesta escenarios lúdicos, originales e íntimamente ligados a las formas de vida locales, a sus creencias y pasiones. Por este motivo parece sensato afirmar que los juegos son el espejo de su sociedad y los mensajes que reflejan son tan variados y originales como las sociedades que los hacen emerger (Lavega et al., 2006, p. 19).

El joc és, doncs, partícip de les situacions vives de l'entorn. No és una activitat estàtica i inamovible. Es pot bellugar i modificar amb els canvis socials, i guarda relació directa amb les conductes i modus de vida de les persones que

integren aquell context. Parlebas (2001), a partir de l'etnomotricitat, afegeix un nou terme, *etnoludisme*. En aquest vincula l'activitat lúdica a un espai geogràfic; és a dir, estableix el lloc d'on és pròpia una activitat i els elements que l'envolten, com poden ser els espais de joc o els materials. El descriu com a:

Concepción y constatación de que los juegos están en consonancia con la cultura a que pertenecen, sobre todo en cuanto a las características de su lógica interna, que ilustran los valores y el simbolismo subyacente de esa cultura: relación de poder, función de la violencia, imágenes del hombre y la mujer, formas de sociabilidad, contacto con el entorno (2001, p. 223).

El concepte de lògica interna apareix de forma directa vinculada a la integració i adaptació del joc a una cultura. Les característiques socials impregnaran els jocs.

D'altra banda, aquest etnoludisme ha de considerar la natura i objectiu del joc i porta a desenvolupar el concepte de *ludomotricitat* que defineix en un primer moment com a "*naturaleza y campo de las acciones motrices que corresponden a los juegos deportivos*" (2001, p. 313).

Es vincula la ludomotricitat al que s'anomena "alegria lúdica". Entén que la cerca de benestar i d'experiències positives és el motor de les activitats ludomotrius (Etxebeste et al., 2014; Lavega, 2005). Per Parlebas, la ludomotricitat ve implícita amb el joc esportiu, és la que li dóna sentit i que ha estat a l'origen dels jocs.

Recae en la naturaleza de las situaciones motrices que corresponden a los juegos deportivos. Su finalidad es clara, pues alude al placer del juego, al deseo de una acción entretenida. El placer del juego responde básicamente a una

actitud que puede nacer y desarrollarse en condiciones muy variadas según el contexto social y las vivencias subjetivas de cada uno (Parlebas, 2001).

Ser atractiu pot ser el factor que el transporti a ser objecte de cobdícia i el porti a la deportificació, com podrem comprovar. Un procés que, segons Huizinga (1938), fa que el joc s'immobilitzi. L'etnoludisme entra en extinció.

No obstant, això no implica que les activitats esportives no puguin comportar plaer, que no siguin partícips d'aquesta ludomotricitat. Tot i que no són lliures - donat que estan normativitzades, sota control i adopta d'un sistema d'organització institucionalitzat, Huizinga (1972) atribuïa a la institucionalització la pèrdua de l'estat lúdic de l'ànima. Resulten fins i tot difícil d'entendre algunes situacions que s'han donat en el món del futbol professional: determinades tècniques de complicada execució per superar el rival en una disputa entre equips com pot ser la projecció de la pilota per sobre del contrari amb l'impuls del taló (una acció motriu tècnica anomenada escorpí)- són recriminades per part dels rivals al considerar-se fora dels estàndards habituals, tot i ser absolutament legals, difícils d'executar i d'assolir l'objectiu desitjat. Són modalitats d'execució que porten afegida una interpretació de "frivolitat" per la seva poca freqüència. No són serioses, no són considerades correctes i són interpretades com una humiliació del rival. No s'atén a la norma tot i no estar escrita, i es penalitza en el codi deontològic del terreny de joc mitjançant la recriminació per part dels adversaris.

La consideració de la importància de les activitats en el mitja natural fa que aquest tipus d'activitats siguin considerades per Parlebas (2001) com un model a estudiar. Observa que són activitats on hi ha un component de contacte

amb un entorn atractiu (mar, aire, muntanya) amb presència d'un risc controlat per part del jugador en funció de l'activitat i el nivell que decideix practicar, i on es poden trobar bàsicament activitats psicomotrius. És a dir, pràctiques que es poden efectuar de forma solitària o també acompanyada però amb decisions que no impliquen la comunicació i les actuacions dels altres practicants. Pot seguir-lo o no corrent per la muntanya, pot llançar-se del mateix punt per fer parapent o pot agafar una onada al surf i ignorar la següent.

En el nostre entorn sociocultural, la descripció de cada pràctica ludomotriu, ens permet identificar els seus trets interns que doten d'un ordre intern que es pot mesurar, comparar i superar.

2.2. Del quasi joc a l'esport. La deportificació dels jocs esportius

La societat actual té com un dels seus trets característic el fet esportiu. Un fet mundial, d'una incidència econòmica i mediàtica no comparable amb cap altre fenomen contemporani. Tot i compartir les seves estructures amb el joc, l'esport modern és d'un abast social total (Mauss, 1936).

Així, parlem de que l'esport és un fet cultural. Comporta una activitat on s'hi constata la presència d'unes regles que fan que l'activitat sigui sotmesa a unes normes; on la victòria només es pot assolir complint determinades condicions i tot el procés ha de desenvolupar-se dins un ordre. La praxiologia motriu l'identifica com un "*conjunto de situaciones motrices codificadas en forma de competición e institucionalizadas*" (Parlebas, 2001, p. 105).

Les condicions i l'ordre estan establerts per institucions socialment reconegudes i acceptades, i no hi ha cabuda per l'improvisació ni per la presència de dubtes a l'hora d'identificar els processos. Fins i tot s'ha arribat al desenvolupament tecnològic per tal de verificar la victòria o la derrota fins a la centèsima, la imatge d'alta velocitat, l'ull de falcó, ...

Aquest tipus d'activitat es diferencia d'altres a nivell de la consideració del reconeixement institucional, la competició com a forma de pràctica i la presència de reglament específic.

Així, a l'altre extrem, ens trobaríem activitats que no tenen cap reconeixement institucional, exemptes de normes que regulen la seva pràctica, fora dels marges legals, i no estan integrades en estructures competitives. Ens referim als quasi jocs esportius definits com a "*situación motriz informal y libre, llamada normalmente juego o deporte y carente de reglas y competición*" (Parlebas, 2001, p. 53).

És una aportació de la praxiologia per tal definir i delimitar aquelles pràctiques mancades de reconeixement per part de les institucions esportives i també mancades de normes i de competició. Cal aclarir, però, que l'efecte que aquest tipus de pràctica pot produir sobre les diferents percepcions i emocions de la persona no ha de diferir en absolut de les assolibles en les més codificades. És a dir, en aquest sentit, no es pot parlar d'activitats de nivell superior o inferior. Fins i tot, l'absència de normes podria reforçar la sensació de llibertat i incrementar la capacitat creativa i relacional dels practicants. Són pràctiques ludomotrius que cerquen l'entreteniment immediat, autoorganitzades i que, en

molts casos, es caracteritzen per la presència de cert component de risc controlat (Collard, 2004, 2006, 2013).

També mancat de tot suport que l'institucionalitzi com a pràctica, s'identifica el joc esportiu tradicional; aquí s'aprecia l'arrelament de l'acció ludomotriu en el context cultural propi és molt específic i concret. Definit per Parlebas com a "*Juego deportivo enraizado frecuentemente en una larga tradición cultural, que no ha sido sancionado por las instancias oficiales*" (2001, p. 287), aquesta pràctica fa gala d'una varietal de pràctiques amplíssimes que enriqueixen les cultures d'origen i el bagatge dels seus practicants. La competició hi és present, el que comporta la necessitat de participar dins un contracte de normes que en aquest tipus de pràctica és variable i es troba determinat pels propis jugadors (Etxebeste, 2001).

També amb presència de competició i normes, es dóna l'existència del quasi esport, anomenat col·loquialment esport tradicional. Molt similar a l'esport per les seves característiques, es diferencia d'aquest bàsicament en que la institucionalització no s'ha produït en un nivell màxim. La descripció del quasi esport fa incidència en aquest aspecte: "*juego deportivo que goza de un gran reconocimiento institucional a nivel local, y que tiende a revestirse de las características del deporte, pero que no ha logrado todavía de forma indiscutible el estatus internacional de éste*" (Parlebas, 2001, p. 50).

Així doncs, considerant que totes aquestes pràctiques són de natura motriu, hi han 3 aspectes que, en funció de la seva presència, determinen que aquesta activitat pugui ser considerada com una o altra categoria: la norma, la

competició i el reconeixement institucional .“*Es este proceso el que se conoce en sociología con el nombre de institucionalización*” (Parlebas, 2003a, p. 22).

La transformació d'un tipus d'activitat en un altre es produeix en un ordre que implica l'increment del tret distintiu: la norma. Així, entenem que si hi ha un increment de les normes, un quasi joc es transforma en joc institucional. Si aquest assoleix un nivell de reconeixement institucional però no s'arriba al màxim estatus, serà considerat un quasi esport. Si les institucions que accepten són les més importants (IOC, Federacions Internacionals) parlem ja de l'esport.

La transformació de les activitats no és obligada, ni sempre desitjada ni escalonada. Els practicants de jocs tradicionals no tenen per què perseguir el reconeixement de la seva activitat com a esport olímpic. Entre d'altres motius perquè la flexibilitat de la norma desapareix, la llibertat i joia de la pràctica queda tancada i la peculiaritat etnomotriu possiblement s'esborri. Els quasi esports, en canvi, en molts casos desitgen ser reconeguts per les instàncies més elevades i l'assoliment del estatus màxim és la integració en el programa olímpic. Així doncs, es pretén un reconeixement social màxim.

D' altra banda, aquest canvi d'estatus no té per què ser provocat per la voluntat dels practicants. Les característiques de l'activitat poden fer que la transformació sigui desitjada per institucions i actors socials: premsa, empresa, entorn. Un cas clar i actual és, per exemple, el la lluita per establir la “propietat institucional” de les curses de muntanya. Fet d'expansió mundial, ha passat de ser una pràctica plaentera no regulada a objecte de disputa entre varies federacions -tant a nivell mundial com local- que volen ser les valedores i

proprietàries de la seva institucionalització. A més a més, aquests organismes legalment no lucratiu s'enfronten a d'altres entitats privades de caire comercial que volen assumir aquest procés. Aquests darrers acostumen ignorar la necessitat de federació prèvia i busquen assolir el nivell de reconeixement màxim de forma ràpida i controlada, fent dels mitjans de comunicació les entitats més poderoses.

La deportificació pot transformar una pràctica traslladant-la des del nivell de quasi joc esportiu fins al de l'esport, motivada per criteris de la lògica externa.

Es dedueix, doncs, que aquest no és un procés natural, sinó un fet etnomotriu. És l'entorn social el que modifica:

“Cependant, l'assimilation de l'histoire des jeux à l'évolution biologique des espèces est une illusion : les jeux ne se reproduisent pas entre eux comme les espèces animales en transmettant un capital génétique. Ce sont des pratiques créées par des communautés humaines; elles sont soumises aux fluctuations des attentes et des besoins sociaux, et non à l'hérédité de caractères transmis génétiquement” (Parlebas, 2008b, p. 4).

3. Les regles i les pràctiques ludomotrius

Comprendre el joc implica saber interpretar els trets pertinents que l'identifiquin i atorguen especificitat. Cada pràctica ludomotriu pot ser oberta per tal de poder analitzar les seves arrels. Cal endinsar-se en l'interior del joc i dels seus mecanismes de funcionament on es troben totes les forces, els condicionants i característiques que determinen les formes en que es pot o no participar, que determinen el que significa una pràctica i el que la diferencia d'un

altra. El joc esportiu pot adoptar formes i funcions diverses. Aquesta diversitat és expressada en les seves formes de funcionar, influir, adaptar, ser integrat, compartit i modificat. Així, cada joc té identitat pròpia; és a dir, una carta d'identitat o lògica interna que el fa ser original i diferent.

S'ha establert el joc esportiu com una forma d'enfrontament motor codificat més o menys reconegut pels organismes institucionals i que, en funció del seu grau de reconeixement, assignarà les pràctiques en un o altre grup. Si el sistema d'organització de la pràctica motriu s'efectua per part d'institucions, es parla de joc esportiu institucionalitzat o esport. Quan no existeix aquesta presència d'instàncies organitzatives pertany a la categoria de joc tradicional.

El reconeixement institucional no comporta un estatus de superioritat; és simplement un tret diferenciador. El que sí varia en realitat és la plasticitat de la pràctica. Perquè l'interior del joc es pot modificar segons el seu estatus. Una integració en el sistema institucional -com és el cas del joc esportiu institucional- implica adaptar-se a aquesta institucionalització: tenir normes, complir-les i fer-les complir. El joc esportiu institucional no té plasticitat; es dibuixa en ell, però és una obra on l'artista, el jugador no pot decidir tema, llapis o aquarel·la, gran o petit, gris o en colors.

El fet de no tenir directrius obligades, el poder actuar en funció de condicionants que estableixen els propis practicants, el participar avui amb unes condicions que no són les d'ahir, establertes o improvisades, ... no són accions pròpies ni possibles d'un esport perquè vulnerarien els principis institucionals. Per contra, poder comunicar-se, establir i pactar aspectes de la pràctica,

inventar, imaginar e improvisar, ... comporta tenir llibertat i la possibilitat d'optar entre alternatives i prendre decisions. Dóna a la pràctica del joc tradicional un valor afegit, un sentit creatiu i adaptable. Anar definint i canviant les condicions forma part d'aquest darrer tipus de pràctica.

La forma d'establir les comunicacions, o no tenir-ne, la possibilitat de pactar la norma, o acceptar-ne una, la definició del tipus de relacions més o menys fixes entre els jugadors, ... són exemples de plasticitat que trobem a l'interior del joc tradicional. Es pot jugar per jugar.

Parlebas (1981), a l'establir les bases teòriques de la praxiologia motriu, va identificar uns aspectes que eren comuns a tots els jocs esportius. En un paral·lelisme amb el que succeeix amb d'altres ciències humanes -i amb els dubtes que es plantejaven els escolàstics i alguns filòsofs clàssics respecte la presència de trets comuns en la existència humana, els universals-, va decidir anomenar-los universals ludomotors.

Els universals ludomotors són importants eines d'interpretació de les activitats motrius on queda representada la lògica interna d'aquestes. Permeten detectar i identificar el que succeeix en una situació motriu lúdica. Configuren un sistema de "models operatius" (Lavega, 2005). L'observació d'aquests universals permet la identificació de les situacions de comunicació, les funcions dels participants, la forma del funcionament del joc, Explica el codi base, la lògica interna del joc esportiu. Els universals ludomotors queden definits com "*modelos operativos que presentan las estructuras básicas del funcionamiento de todo juego deportivo y que contienen su lógica interna*" (Parlebas, 2001, p. 463). La

identificació d'aquests universals ubicats en el context cultural fa que la praxeologia pugui configurar una etnomotricitat significativa, “*una antropología de los juegos que imprima a los invariantes lúdicos el carácter de las variaciones de sus contextos respectivos*” (Parlebas, 2016b, p. 48).

L'anàlisi dels trets de la lògica interna de l'acció motriu expressada per cada actor a través de la conducta motriu és la forma de desenvolupar aquest procés d'identificació, des de la seva mínima expressió (p.e. una gambada d'una nena caminant per una platja solitària) a la que pot produir-se en una jugada determinant a falta de vint segons en una final de futbol americà: triada d'entre un centenar d'opcions pre-establertes i entrenades, valorada al mateix temps per vuit entrenadors intercomunicats en el camp i un que pren la decisió. Un director que informa amb un codi propi al *quarterback* el que ha de fer, amb ajudants llegint els llavis dels rivals. Aquest jugador informa als companys i cadascú sabrà l'oponent a perseguir, bloquejar o apartar, segons les seves característiques, en un duel 1 contra 1 individual depenent dels moviments que efectui el rival en el primer segon de la jugada. Decisió que té que ser interpretada per ajudar a la resta dels 14 companys, enfrontant-se en un duel com a equip, per acabar uns 20 segons finals visualitzats per 112 milions d'espectadors i un impacte econòmic incalculable; aquesta ciència explica el que succeeix. A partir de l'anàlisi de les diferències en els trets comuns de les pràctiques motrius.

En aquest treball, partim de l'anàlisi dels trets que expressa la lògica interna en unes pràctiques contextualitzades per esbrinar les característiques i relacions establertes en la cultura on s'interpreten: l'acte social del joc tradicional

en el Pla de Lleida, amb les característiques pròpies de cada situació lúdica portada a terme en un context de penúries, pors i incertesa. Aquest context fa que l'anàlisi de la lògica interna de les pràctiques ludomotrius en el seu context local esdevingui una anàlisi etnomotriu.

L'acord Ludomotor o infrajoc

En la perspectiva social de les pràctiques ludomotrius, identificant la pràctica lúdica, no es pot obviar un dels seus fonaments: *“El joc és, abans que res, una manifestació social que es fonamenta en el pacte o acord”* (Lavega, 2005, p. 24).

Es planteja un acord en un duel, en un enfrontament que implica el que es pot i el que no. Aquest acord representa el contracte on s'estipula el que s'autoritza a fer al jugador, el que poden fer els oponents, el que no pot fer el rival i el que no tindria que fer el propi jugador o l'equip, tot i que pot ser interpretat i el jugador valorar la conseqüència d'executar allo prohibit i decidir no acceptar la norma en busca d'algun objectiu. No totes les decisions s'ajusten a norma. I molts cops, saltar la norma no implica que l'acció sigui invalidada o que no surti rendible. Un fora de joc no assenyalat, o llençar-se “a la piscina” per provocar el discutit penal, la línia de la corba trepitjada en els 200 metres llisos, el cop baix en boxa anglesa, empènyer al que tira a cistella, llençar-se a l'aigua abans d'hora en un relleu, sortir de la zona estipulada al jugar-se a amagar, apropar la bola en el pam i toc, ... En aquests exemples de norma trencada, arriscar-se a ser identificat i acceptar l'incompliment del pacte per part del contrari en major o menor grau forma part del joc, amb conseqüència variable.

Les regles, en fonament, són limitants i interpretables, indiquen la frontera entre allò que es pot realitzar i el que no està permès. Regulen també el que suposa l'incompliment de la norma: l'expulsió, la derrota, el penal, el tenir que canviar de rol, l'acabament del joc, el perdre la canica, ... En definitiva, expliciten el càstig associat a l'incompliment de la regla. Fins i tot, aquest càstig pot implicar la presó o el desterrament: qui ha saltat la norma per modificar el funcionament del seu cos i ha fet negoci de la trampa, el que ha guanyat esdeveniments amb males arts, el que ha decidit el resultat a banda del que succeeix al camp, ... En alguns casos, el jugador ja no pot tornar al seu esport, i el seu estatus -en el joc i fora d'aquest- ha canviat. La norma trencada ha estat la pròpia del joc, i també una de rang superior. Perquè el joc esportiu és un fet social.

Les regles s'organitzen en diversos nivells i aspectes. Ordenen els diferents sectors de l'acció motriu, referits a la relació amb els altres, amb l'espai, amb el material i amb el temps. Les regles poden modificar-se pels propis protagonistes o per les institucionals que regulen la pràctica ludomotriu. En el cas del futbol, l'evolució de les normes bàsiques de Cambridge de 1848, adaptades i escrites el 1863 per la Football Association, fins les actuals reflecteix un canvi molt marcat. Així, les primeres normes conegudes es limitaven a la durada del joc, al tipus de sacada per començar i després dels gols, a la prohibició del joc amb mans i d'agafar als contraris, i a la prohibició de la utilització de la pilota de "tiento" (tan pesada que provocava ferides). El reglament relatiu exclusivament al joc (el dels jugadors al camp) no és sinó un dels múltiples del futbol actual, juntament amb els estatuts federatius, el reglament general, el de fitxatges, el dels organismes disciplinaris i els dels intermediaris, a banda de

la normativa sobre dòping i la llei del esport i les referents a organització d'esdeveniments i instal·lacions. Inclús l'actual reglament només del joc de futbol està constituït per centenars de normes. Per exemple, fins i tot la ubicació de l'àrbitre en el moment de posada en joc de la pilota conseqüència d'una falta directa assenyalada a l'equip atacant en la banda central dreta de la zona d'atac està dins el reglament de joc, diferenciant-se d'altres zones i tipus de falta. Si l'àrbitre no s'ajusta a norma, existeix la possibilitat de ser sancionat i perdre la categoria on està arbitrant.

Així doncs, el pacte regula la manera d'intervenir. La capacitat del jugador per poder ser lliure i creatiu en el joc, per fer i desfer, per comunicar-se amb els altres, ... depèn del que permeti fer el contracte: que atorgarà més control o més llibertat en els diferents sectors de l'acció motriu. Entrar en el joc, es entrar en un món de relacions i condicions. Acceptar les normes, adaptar-se a elles, complir els pactes, interpretar els dubtes per obtenir resultats, actuar en conseqüència... Entrar en el joc és entrar en societat.

Per interpretar el joc esportiu cal assumir el repte de desvetllar la seva lògica interna o patró de funcionament intern.

Lavega (2005) afirma *“cada joc disposa d'uns components ordenats i organitzats de forma lògica que, en posar-se en pràctica, desencadenen uns mecanismes de funcionament i unes propietats diferents en cada cas”* (p. 34).

Els jocs esportius són entesos com a sistemes praxiològics posseïdors de la seva pròpia lògica interna entesa com *“sistema de los rasgos pertinentes de*

una situación motriz y de las consecuencias que entraña para la realización de la acción motriz correspondiente” (Parlebas, 2003a, p. 146).

4. La lògica interna de les pràctiques ludomotrius: la relació amb els altres

4.1. Jocs psicomotors i sociomotors

La presència o absència de companys o d'adversaris identifica un primer nivell de possibilitat relacional del joc. Si el jugador intervé sense interactuar amb cap company o adversari, parlarem d'una situació psicomotriu. El jugador pot intervenir de forma aïllada, sol, on la motricitat serà exclusivament conseqüència de les seves decisions.

D'altra banda, la presència d'altres participants permet col·laborar amb un jugador determinat i/o interactuar oposant-se a d'altres persones.

L'anàlisi de les pràctiques ludomotrius d'aquesta investigació pretén desvetllar els trets distintius de la seva lògica interna atenent els següents criteris.

4.1.1. Estructura social de les pràctiques ludomotrius

La diferència entre les diverses estructures s'estableix a partir de reconèixer les situacions ludomotrius com a *“conjunto de elementos objetivos y subjetivos que caracterizan la acción motriz de una o más personas que, en un medio físico determinado, realizan una tarea motriz”* (Parlebas, 2001, p. 423)

Es poden presentar dues grans famílies de pràctiques segons el tipus d'interacció motriu: les psicomotrius i les sociomotrius. Aquestes esdevenen l'expressió de la situació social dels practicants a partir de les conductes motrius adoptades en funció de la lògica interna del joc que desenvolupen.

Una pràctica pot ser de tipus psicomotriu “situación motriz que no requiere interacciones motrices esenciales” o sociomotriu “ que requiere la realización de interacciones motrices esenciales (o comunicaciones prácticas)” (2001, p. 425). La comunicació, la interacció, és l'element que marca la diferència entre les pràctiques. Les activitats on els practicants participen, tot i estar presents més d'un jugador, sense necessitat de la comunicació motriu ni de la presència de la interacció motriu (copresència), esdevenen activitats de tipus psicomotriu. Per tant, donat que la comotricitat implica comunicació, cal diferenciar tots dos conceptes: “la comotricidad no se puede reducir a una copresencia” (Parlebas 2001, p. 427).

Les activitats psicomotrius es caracteritzen per no existir comunicació ni amb companys ni adversaris, i poden realitzar-se en un entorn estable o inestable. Aquest tipus de situació implica la decisió i control del jugador responsable de la conducta motriu. Tot i el seu caràcter individual, l'acció es pot fer en copresència de companys que també actuen en el joc. Però la presència i observació de la conducta motriu del darrer no altera l'execució del practicant. És a dir, la copresència no modifica la conducta del que executa, encara que el pot afectar a nivell estratègic o emocional. I essent que l'entorn pot ser estable o

inestable, aquest podria modificar les decisions del practicant. Aquestes activitats psicomotrius presenten les següents estructures socials:

1. Psicomotriu en solitari: el subjecte interactua individualment, sense companys ni adversaris,

Anava i tirava, a vegades sol, a vegades dos o tres, a vegades dos... (A.)

2. Psicomotriu en comotricitat alterna: el subjecte intervé quan l'altre subjecte no ho fa.
3. Psicomotriu en comotricitat simultània: tots dos actuen al mateix temps, sense que la actuació d'un participant influeixi sobre l'altre. No col·laboren ni s'oposen.

I vam agafar un mosquetó que hi havia per allí i tiràvem los dos, ell amb lo fusell i jo amb el mosquetó (R.)

Per l'altre costat, que les pràctiques ludomotrius siguin de caire sociomotor significa que existeix comunicacions pràxiques entre els companys i/o contra comunicació pràxiques amb els adversaris. La interpretació d'aquestes comunicacions influeix en les respostes dels altres participants. La necessitat de comunicació i la presa de decisions pot ser de menor o major grau i, per part, de tots o només d'alguns jugadors, en funció de les característiques de la activitat i del grup (Lagardera & Lavega, 2003).

En un nivell de definició més concret que permeti l'estudi de les activitats ludomotrius, es defineixen els següents tipus:

1. Cooperació pura: els participants interactuen entre ells per assolir un objectiu comú. No tots els jugadors tenen que intervenir en la presa de decisions ni intervenir de forma similar en l'acció.
2. Oposició pura: el participant no rep cap tipus d'ajut per part dels altres practicants que només manifesten interaccions d'oposició.
3. Cooperació-oposició: el participant té, almenys, un company que col·labora amb ell i un o múltiples oponents.

Les pedrades a Lleida tenen una tradició de primers de segle, on els infants feien les seves guerres a pedrades, les màximes eren al barri de Sant Martí i de Sant Joan, sense organització ni estructura. I de tant en tant el nostre esport era aquest, primer una guerra a pedrada llimpia i en acabar un bon partit de futbol (R.).

4.1.2. Intensitat en la interacció de cooperació corporal:

S'identifiquen tres formes principals d'interacció motriu cooperativa associades a més o menys intensitat comunicativa.

1. Per simple contacte: la interacció s'estableix amb un contacte corporal que pot estar més o menys definit en quant a la forma d'aquest: tocar amb la mà, tocar al cap.

2. Contacte corporal permanent: l'acció a realitzar per implica un permanent contacte entre els participants. Per exemple, cooperar agafats de la mà.
3. Contacte del cos mitjançant objectes. Els practicants cooperen mitjançant la utilització d'un objecte: el cas de saltar la corda

I jugàvem a saltar la corda les nenes, allà al descampat de Cal Gerardo (Z.)

4.1.3. Modalitats de la interacció motriu de cooperació:

La interacció de cooperació es produeix quan els jugadors estableixen comunicació entre ells mitjançant un contacte corporal o intercanvi d'objectes:

1. Corporal: la interacció es porta a terme amb el contacte d'alguna part del propi cos sobre alguna de la del company.
2. Amb objectes: la cooperació s'assoleix mitjançant l'intercanvi d'algun objecte de joc.

4.1.4. Interacció motriu d'oposició

Aquesta tipus d'intervenció pràxica es dona només en una situació de contra-comunicació motriu. L'objectiu d'un jugador o equip coincideix amb el de l'altre/s i no pot donar-se que tots dos intenten assolir-lo simultàniament, en contra dels interessos de l'altra part. En aquestes situacions, no hi ha companys; només es dona la presència d'adversaris: *“situación de enfrentamiento entre dos adversarios cuyos intereses están del todo contrapuestos: lo que uno gana, el*

otro lo pierde” (Parlebas, 2001, p. 167). Aquesta oposició pot ser simètrica en quant a nombre de participants, o desigual o dissimètrica.

Els jocs d’oposició tenen les següents estructures socials:

1. Duel entre persones simètric: la simetria implica el mateix nombre d’actor que d’opositor. Són les situacions de duel individual 1 contra 1.
2. Duel entre persones dissimètric: un sol subjecte actua contra la resta la qual ha de ser de al menys 2 rivals.
3. Estructura original 1 contra tots: un sol subjecte va contra tots de forma individual. Es manifesta en jocs com “Tu la pares.”
4. Tots contra tots: tots els jugadors van contra tots. La victòria s’assoleix al derrotar tots els contraris. Són jocs d’eliminació, com el mocador.
5. Intermotricitat alterna: els jugadors s’enfronten de forma alterna, a través del contacte dels objectes. Són jocs com la petanca, els jocs de bales o càniques.

4.1.5. Espai com a objectiu a assolir

En el cas dels jocs sociomotors, la intervenció dels jugadors es pot entendre com un espai que s’intenta assolir, per exemple establir un contacte corporal en una zona concreta del cos del rival, projectar un objecte dins un espai o aconseguir entrar en un espai són exemples de diferents espais d’enfrontament.

Es consideren les següents opcions d'espais a assolir

1. Humà fix: l'objectiu s'assoleix contactant amb el subjecte que no es desplaça.
2. Humà mòbil: en aquest cas, es cerca contactar una persona que s'està desplaçant, per exemple jugar a parar o el joc del Quijote.

Quan sortíem al pati, con que era un llibre, era un llibre lo Quijote, que ja el coneixes, clar, tot aventures i de cavalls i de llances i de tot això, pues jugàvem al Quijote, i un feia de cavall i l'altre el tirava (L.)

I agafaves i feies un nus a baix a la bufanda i ficaves alguna cosa dins i aconseguies als company i els pegaves cops (Z.)

3. Artificial fix: s'ha d'arribar a un espai o element que no està en moviment. Serien exemples d'aquest cas una porteria o una zona per poder salvar-se o assolir el punt o eliminació del contrari.
4. Artificial mòbil: el contacte s'estableix en un espai o element que no està estàtic, per exemple els jocs de bales o caniques.

4.1.6. Espai distància de guàrdia en oposició

La distància de guàrdia mostra el tipus de contacte que la norma accepta dins la lògica interna. Es defineix com “ distancia de enfrentamiento motor que separa a los dos adversarios de un duelo ludodeportivo en el momento inmediatamente anterior a la acción de ataque de uno de ellos” (Parlebas, 2001, p. 153). La distància de guàrdia fa referència a situacions de duel individual. S'han establert diferents criteris en funció de les distàncies observades en diferents activitats:

1. Sense distància: hi ha un contacte permanent
2. Casi nul·la: Menys de 1 metre. El contacte és casi permanent. Seria el cas de les lluites.
3. Reduïda: Distància entre 1 a 3m. Correspondria a jocs esportius d'enfrontament ràpid, intermitents i "violents" i també en activitats en la que es mira de barrar el pas.
4. Mitjana: separació entre 3 a 5 m. És l'espai que es dona en activitats de colpeix amb elements.
5. A llarga distància: a més de 5 metres. És una distància freqüent en activitats que requereixen d'elements per ser desenvolupades i que tenen lloc mitjançant projeccions d'objectes.

Molts dies el que fèiem era jugar al frontó a la paret de l'església, mos en fèiem de tots els colors (riu)... A vegades jugaves amb un i encara que fos dels teus, no li deixaves tocar pilota, et foteies a prop i els hi preneies totes i ojo no acabessis amb un ull a la virolé. Però a mi s'em va acabar! (X.).¹

4.1.7. Intensitat de la interacció d'oposició

Quan dos o més persones s'oposen poden establir diferents nivells d'intensitat en la seva interacció antagònica.

¹ Va sofrir l'amputació d'una mà jugant amb una bomba, i lesions per tot el cos. Ningú s'explica com va sobreviure, el seu company va morir. Va passar un període de entre 11 o 12 mesos a l'hospital de la Creu Roja.

1. Per simple contacte: requereix l'impacte visible i que els jugadors puguin percebre i interpretar dins la lògica de l'activitat
2. Contacte corporal permanent: els cossos no es poden separar. És el cas d'agafar un presoner per a que no s'escapi
3. Colpeix fort sobre cos com a objecte: és necessari l'impacte clar i no només testimonial d'un jugador en algun punt del cos del rival.
4. Contacte del cos mitjançant objecte.

Sí home! Érem dos bandos, érem 2 bandos rivals i anàvem a fer mal, anàvem a tocar, eh?. No et pensis pas que anava... d'històries, no, eh? El que li tocava un cop de pedra, o es quedava escoixat... (E.)

4.1.8. Modalitats de la interacció motriu de cooperació:

La interacció antagonica es pot presentar amb quatre modalitats:

1. Per contacte corporal: l'oposició es produeix mitjançant el contacte entre els jugadors: tocar l'esquena, fer una projecció, barrar el pas.
2. Contacte mitjançant objectes: exemples com poden ser el de l'esgrima, l'aikido o una pilota.
3. Cercar un objecte: la persona s'oposa contactant un objecte contra el de l'altra persona (jocs de bales o caniques)
4. Cercar un espai: dominar un espai impedit que un rival pugui arribar o controlar-ho.

4.1.9. Estructures socials de cooperació-oposició

Les estructures socials en els jocs de cooperació-oposició poden també adoptar diverses formes. La comunicació i comunicació es poden fer d'acord amb les següents estructures d'interacció motriu:

1. Duel equips simètric: dos equips de característiques similars en quant a nombre de jugadors i efectius s'enfronten entre ells. La majoria d'esports d'equip empren aquesta estructura.

I jugàvem a futbol. Mentre feia claror, al futbol tots. Los 15 o 20 per banda, no anàvem 11 contra 11, los que... i los hermanos, cada hermano jugava amb los de la seva classe... i escolta, que s'arromangaven, i foteien uns xuts... los xuts que et foteien uns gols... i m'en recordo jo que, això també ho has de... que si no li quedava més remei al hermano, i havia de fer un gol, lo gol del hermano era mig gol, o sigui quedàvem 2 i mig a 3 i mig... (L.).

2. Duel equips dissimètric: un equip s'enfronta contra un altre amb diferència en quant a nombre de jugadors o efectius. A vegades, aquesta dissimetria és conseqüència de la pròpia lògica interna del joc (joc del bèlit, pitxi, policies i lladres...)
3. N-Equips: en l'activitat participen més de 2 equips oposant-se entre ells. La comunicació i la contra comunicació assoleixen nivells de complexitat majors.
4. Equip contra la resta: un sol jugador s'oposa a la resta i, segons progressa el joc, va augmentant el nombre de companys, la qual

cosa comporta que disminueixi el nombre dels contraris fins que només en queda un (per exemple, el joc de la cadena).

5. Ambivalent o paradoxal: aquesta tipus d'estructura del joc tradicional descriu les activitats ludomotrius on qualsevol persona que participa de la situació lúdica pot interactuar, alhora, com a company o adversari. Cada membre integrat en el joc ha de descodificar la conducta dels diferents protagonistes.
6. Intermotricitat alterna col·lectiva: la pràctica es duu a terme mitjançant equips que s'oposen a un altre de forma alterna, com pot ser la petanca per parelles.

4.1.10. Distància de càrrega en cooperació-oposició

La distància de càrrega és el terme que s'empra en estructures de cooperació-oposició i fa referència al tipus de contacte que un jugador pot efectuar sobre un altre.

Com succeeix en la distància de guàrdia, aquesta distància que es considera ajustada a norma està establerta en els codis que els jugadors coneixen. Es tracta d'una situació que es presenta, per exemple, quan un jugador està en possessió de l'implement i l'oponent s'aproxima i el pressiona; mitjançant la utilització del seu cos -la carga- i els moviments que pot afegir en aquest espai reduït, tractarà d'impedir l'acció o/i provocar el canvi de rol. En futbol, un equip permuta al rol d'atacant si algun membre del seu grup aconseguix el control de la pilota. En funció del reglament, aquesta distància pot ser:

1. Quasi nul·la : Inferior a 1 metre i amb contacte evolvent
2. Reduïda i contacte: distància reduïda amb contacte autoritzat, distància de 1 a 3 m.
3. Mitja, no contacte: distància mitja, sense autoritzar contacte distància entre 3 a 5 m.
4. A llarga distància: a més de 5 metres.

4.2. La xarxa de comunicació motriu

Per comprendre la lògica interna d'una acció motriu, és del tot indispensable desxifrar les possibles relacions que són presents en el joc, totes aquelles comunicacions que els jugadors estableixen entre ells. S'entén dos tipus d'interaccions entre jugadors: la comunicació d'un jugador envers un altre o altres per tal de facilitar el seu objectiu, i la contracomunicació per tal de dificultar-la. Dins dels esmentats universals ludomotors, la xarxa de comunicació motriu ens permet visualitzar i interpretar les pautes de relació en les accions motrius que són presents en una pràctica. Es defineix aquesta xarxa de comunicació motriu com a *“grafo de un juego deportivo cuyos vértices representan a los jugadores y cuyos arcos simbolizan las comunicaciones y/o contracomunicaciones motrices permitidas por las reglas del juego”* (Parlebas, 2001, p. 387). Tot i rebre el nom de xarxa de comunicació motriu, integra el fet de comunicar i contracomunicar.

En aquest terreny de la xarxa de comunicació motriu, i tal i com es presenta a continuació, es donen categories en funció de la seva permanència.

4.2.1. Xarxa de comunicació motriu: Estabilitat

La xarxa de comunicació motriu es diferencia en funció de la seva estabilitat entesa com el manteniment del rol dels jugadors al llarg de la pràctica:

1. Xarxa Estable: la pràctica es categoritza com estable si els jugadors mantenen el seu rol en front dels altres durant tot el joc sense possibilitat de modificar-ho.
2. Xarxa Inestable: si existeix la possibilitat de canviar, es parla d'una xarxa inestable. Quan es juga a parar, el perseguidor varia segons es va desenvolupant el joc.

4.2.2. Xarxa de comunicació motriu: Exclusivitat

Un joc disposa d'una xarxa de comunicació motriu exclusiva quan està establert que ambdós jugadors no poden ser simultàniament companys i adversaris. És a dir, el rol de company o adversari no porta a confusió. Se sap qui coopera amb qui i qui és l'adversari de qui. La xarxa exclusiva està present en els jocs psicomotrius (p. ex. disparar a una pedra), en els jocs de col·laboració (fer explotar una bomba en una foguera), en els jocs d'oposició (fer fora el patacò dels altres jugadors), en els jocs de col·laboració-oposició (fer una batalla de pedres) i en molts esports col·lectius, com pot ser el futbol.

També l'estructura pot ser ambivalent. Si la pràctica permet que un jugador pugui passar a ser company o rival segons ell ho decideix, es parla d'estructura ambivalent. En les estructures de xarxa de comunicació ambivalent qualsevol jugador pot actuar en tot moment com company i/o adversari.

L'ambivalència lúdica es presenta en la categoria de jocs de cooperació-oposició, oferint situacions paradoxals o contradictòries. Un exemple d'aquesta categoria és el joc dels quatre cantonets: hi ha l'oponent central que mira de recuperar un espai mentre els altres jugadors des dels seus espais poden col·laborar amb o oposar-se a la resta.

Es poden trobar xarxes exclusives-estables, exclusives-inestables, ambivalents-estables i ambivalents-inestables.

4.3. La xarxa d'interacció de marca

La xarxa d'interacció de marca és un dels universals ludomotors. El seu estudi dóna informació de les comunicacions que s'activen en la pràctica ludomotriu: quines permeten assolir l'èxit o el seu objectiu i quines porten a la derrota. Aquesta xarxa d'interacció forma part de la de comunicació motriu, essent una sub-xarxa de la mateixa.

Aquest universal es defineix com "grafo de un juego deportivo que representa el conjunto de interacciones de marca de cooperación y/o oposición previstas por las reglas para todos los jugadores" (Parlebas, 2001, p. 393). Té acotada la informació relativa a la consecució de l'èxit i assenyala els processos de la comunicació motriu per assolir aquest objectiu, ja sigui mitjançant una puntuació, assolint un repte o provocant un canvi de rols. La xarxa d'interaccions de marca pot presentar-se de quatre formes:

1. Inexistent: la xarxa d'interacció de marca no hi és present.

L'activitat ludomotriu no la necessita per desenvolupar-se. Quan el

nen dispara una bomba per mirar de fer-la esclatar, no és necessària una interacció de marca. Es dona en els jocs psicomotors i en molts de cooperació.

2. Cooperativa: és conseqüència d'executar una tasca entre tots els jugadors i l'èxit s'assoleix si la tasca es completa conforme l'objectiu conegut prèviament. Per exemple, fer-se passades amb la pilota sense que contacti amb el terra.
3. Antagònica: són tots els jocs de duel, d'enfrontament on l'objectiu s'assoleix mitjançant interaccions d'oposició, d'enfrontament entre agonistes, com podria ser el cas del futbol.
4. Mixta, on hi és present tant la cooperativa com l'antagònica. Un exemple seria el joc de policies i lladres, poden salvar els companys capturats.

4.4. El sistema de rols ludomotors

Tot jugador que està intervenint en un procés lúdic té assignat un rol a partir d'un estatus. L'estatus significa que, com a part activa i definida de joc, té unes obligacions, uns drets, unes accions permeses i d'altres prohibides en relació als altres jugadors, a l'espai de joc i als objectes emprats.

El rol fa referència al "*conjunto de comportamientos motores que en un juego deportivo están asociados a un estatus sociomotor concreto*" (Parlebas, 2001, p. 399). El rol defineix la situació en el fet concret, en la conducta motriu dels jugadors que intervenen en un joc esportiu.

Aquesta assignació pot esdevenir permanent o variable, i produir-se canvis en els rols dels participants al llarg del joc.

Els rols poden esdevenir de tipus fix o poden modificar-se al llarg del procés del joc. Aquest fet té una gran transcendència a l'hora d'estudiar l'acció lúdica i és un dels universals definits per Parlebas. Vincula la conducta motriu a la norma a partir de les relacions motrius de comunicació i contracomunicació del jugador amb els companys durant el joc. Aquesta vinculació es personifica en la figura del jugador individual i com a individu integrat en el conjunt de participants d'un joc esportiu.

4.4.1. Sistema de canvi de rols

El rol esdevé fix quan no es produeix cap canvi en tot el procés de joc, com en el cas d'un partit de futbol o d'anar a pescar.

En funció de la permanència o no en el mateix equip, els canvis poden ser locals o generals.

Un canvi local implica el canvi de conductes motrius en el mateix conjunt de jugadors, es passa de ser defensor a atacant.

El canvi general, per contra, comporta una modificació de les relacions de comunicació i contracomunicació, hi ha un canvi en els equips de joc, que pot comportar tres formes diferents de donar-se:

1. La primera correspon a un canvi progressiu de rol, on hi ha un transvasament de canvis de conducta d'un equip cap a l'altre. És el

cas del joc d'arrancar cebes on el canvi s'efectua en un sol sentit.

Suposa la xarxa convergent.

2. Una segona forma seria la xarxa permutant, on els jugadors canvien el seu estatus segons es desenvolupa el joc i poden tornar a rols anterior, com per exemple en els 4 cantonets.
3. La tercera forma és la fluctuant, conseqüència de canvis fortuïts, imprevistos; es dona en els jocs paradoxals, on la rivalitat-solidaritat és permanentment variable.

5. La lògica interna de les pràctiques ludomotrius. La relació amb l'espai.

La relació amb l'espai esdevé el segon gran tret distintiu de la lògica interna de qualsevol pràctica ludomotriu. Les relacions del practicant amb l'entorn material té una afectació directa i important a l'hora d'establir les seves conductes motrius.

L'espai de joc ha estat un element que s'ha regulat i estandarditzat a mesura que una pràctica s'ha anat transformant en esport. S'ha passat d'espais poc codificats, canvians de dimensions, contextualitzats en espais oberts (p.e. carrers, places, eres) a construir espais amb dimensions fixes, regulars i estables en instal·lacions específiques de joc. L'espai lúdic s'ha domesticat (Parlebas, 1981), s'ha transformat en punts de joc, amb unes construccions específiques d'usos així mateix específics; és a dir, s'ha deportificat. No es pot competir o fins i tot jugar a pilota en un parc públic de la mateixa manera que en algunes platges: s'ha limitat el joc amb raquetes de platja. La paret de l'església

com un lloc per jugar a la pilota a mà no és un fet que ara es pogués considerar com a possible i antigament era un fet habitual. El joc ha passat a requerir ordre.

La presència d'incertesa associada a la lògica interna d'una situació ludomotriu pot donar-se de dues maneres diferents (Parlebas, 2001). Per una banda, en relació a la presa de decisions dels jugadors a l'hora de poder preveure els comportaments dels altres. L'altra fa referència als estímuls que l'entorn dóna als participants en un joc esportiu i que poden afectar de diverses maneres el desenvolupament de l'activitat. L'espai pot tenir un grau d'estabilitat i d'incertesa variable. La incertesa ve definida com a "*grado de imprevisión ligado a ciertos elementos de una situación*" (Parlebas, 2001, p. 248)

La incertesa pot ser nul·la. És en el cas de l'espai estable; un cop reconegut ja no caldrà tornar a ser analitzat i s'iniciarà la pràctica. En un joc de patacons o llençant una bomba de mà, l'entorn no modifica les condicions del joc. El jugador a priori està ubicat i sap on juga. El lloc on estan els jugadors en molts cops determina el joc tradicional que es desenvoluparà. En un camp de futbol, la possibilitat de jugar a futbol és alta i decantar-se per el joc dels 4 cantonets, jugar a amagar o als ossets, ... és més baixa. Quan un jugador coneix l'espai i no es donen punts d'incertesa, pot prendre decisions amb menys variables a controlar: pot tirar la bomba endavant o cap baix, ubicat en una trinxera o en un espai obert, assumint un risc major. I, en funció de la meteorologia, pot decidir jugar o no; però quan juga ja coneix com adaptar-se a ella. L'estabilitat ve definida per la manca d'incertesa informacional.

L'estabilitat i dimensions de l'espai donen idea de les necessitats de seguretat i el nivell de risc que el jugador està disposat a assumir per desenvolupar la pràctica (Collard, 1998, 2004, 2013). Pot mantenir-se en uns llindars de seguretat alts, preventius suggerits per la por, les males experiències, el desconeixement o les condicions establertes: es dispara de ben lluny a una bomba d'aviació perquè no es coneix la conseqüència. També es pot optar per ignorar o assumir els riscos. Llençar bales al foc sense conèixer la direcció cap on poden sortir disparades quan explotin es un joc que té un component de risc reconegut i acceptat.

Una altre, una una, una gran divertisió era fer fogueres i tirar-hi 200 bales, dins a la foguera. I començaven a explotar, je je je je, i queien bales per tot arreu! I au! (E.)

En canvi, l'entorn és inestable quan el medi condiona l'activitat, subministra informació i obliga els practicants a prendre decisions. Les activitats desenvolupades en entorns naturals solen comportar una lògica interna amb incertesa en el espai de joc. Si el jugador va a caçar a la joca, tria l'arbre on puja i sap que les branques per on grimpa poden trencar-se, la relliscada és possible: ha de prendre decisions d'acord a la pràctica que es desenvolupa, pas a pas, branca a branca. Si fa vent, sap que les seves decisions hauran d'adaptar-se a les condicions que es presentin. La incertesa hi és present.

Pujàvem cap dalt al arbre amb cuidao de no caure, i llavors li pegàvem un copet al cap amb un bastó, i més si n' hi havia més, i a por otro! (P.)

La interacció entre les decisions del jugador i els estímuls que rep conseqüència de la inestabilitat de l'entorn porten a Parlebas(2001) a establir una vinculació de la inestabilitat de l'espai amb l'activitat semiomotriu del jugador, fins i tot en tasques psicomotrius. En la semiomotricitat, l'acció motriu es vincula amb la comunicació: *“la aplicación de sistemas de signos asociados directamente a la conducta motriz del participante”* (Parlebas, 2001, p. 406).

La situació motriu en un entorn d'incertesa on la persona ha de recollir informació, processar-la i adaptar-se porta implícita comunicació semiomotriu,

Este tipo de situación motriz, donde merodea la incertidumbre, el sujeto actuante debe tomar muestras de la información en el momento de nacer y atribuirle una significación táctica juiciosa. Esta “previsión o preacción” del esquiador, del windsurfista, del escalador o del que vuela en parapente emplea, ella misma, una intensa actividad semiomotriz, pero puesta en práctica sobre el medio material y no sobre el otro (Parlebas 2003b, p. 7).

En aquest treball, hem considerat pertinent valorar si l'espai és de caire psicomotor o sociomotor. Aquest es considera psicomotor quan les activitats que s'hi practiquen són de caire psicomotor; per exemple el salt de llargada o distància on es dispara. Es parla d'un espai de natura semiomotriu quan aquest es converteix en *“el lugar de organización de una motricidad orientada hacia la solidaridad y/o el antagonismo”* (Parlebas, 1988, p. 177). Els espais naturals en els que són presents les pràctiques sociomotrius de cooperació i/o oposició pertanyen a aquest tipus d'espai.

6. La lògica interna de les pràctiques ludomotrius. La relació amb el material.

La relació amb el material constitueix el següent sector d'acció motriu de la lògica interna de qualsevol pràctica ludomotriu. L'anàlisi de la lògica interna de les situacions ludomotrius del període estudiat ve trascendentment condicionada per la relació que la persona que juga estableix amb el material de joc. En el peculiar context cultural de la Guerra Civil Espanyola (GCE), el material lúdic marca de forma determinant la ludomotricitat. A partir de la joguina que existeix en aquell moment, el jugador expressa la seva capacitat lúdica.

La lògica interna interpreta el joc esportiu mitjançant l'anàlisi de les normes establertes i és en aquesta on s'estableix la relació del jugador amb el material de joc. Quins tipus de material, quins participants, com els poden utilitzar i el moment i lloc que ho poden fer són fets que determinen part de la lògica interna del joc esportiu. És per això que cal diferenciar el material en la seva lògica interna i també associar-lo a d'altres trets externs com procedència o procés de construcció (lògica externa.)

Si bé l'atenció a la joguina o els objectes d'un joc facilita la comprensió del microcosmos que l'acolleix, la seva anàlisi praxiològica també ens acostava a conèixer la potencialitat de la lògica interna del joc en qüestió (Lavega, 1996, p. 803).

El material del joc pot esdevenir per sí mateix un estri màgic. La joguina és, en molts casos, objecte de desig i de somnis, de frustracions i desenvolupament. Aquesta no sempre és present en el joc. Les activitats ludomotrius poden ser desenvolupades amb o sense estris. Les ganes de jugar

i la imaginació forces que per sí mateixes tenen prou força com per generar joc. Tot i així, el material té una presència molt significada en el ludisme. Lavega afirma “*el paper tant transcendent que els estris desenvolupen en molts jocs origina que molts d’aquests es coneguin amb el nom dels objectes que manipulen*” (1996, p. 802).

En aquesta tesi s’analitza aquest tret en les pràctiques doncs és un bon indicador del que succeeix en un període de guerra, farcit de penúries i escassetats.

La visió etnomotriu ha portat a associar els aspectes interns en l’ús dels materials amb la possible influència de la guerra en la pràctica, reflectida en la utilització de materials bèl·lics. Un ludisme modificat pel context sociocultural específic on eren presents pràctiques diferents a les que es desenvolupaven abans de la GCE. Aquestes es van seguir desenvolupant en el període bèl·lic i post-bèl·lic, mentre que les modificades van ser controlades i extingides en la mida del possible.

I en acabat, els nostres juguets, eren los fusells, bombes, pistoles, pólvora de canyó... (E.).

7. La lògica interna de les pràctiques ludomotrius. La relació amb el temps

Parlebas (2003a) estableix una triple relació entre el temps i les pràctiques ludomotrius: 1) el temps com a període llarg on hi és present un moment d’entrenament, planificació i millora; 2) el temps com a unitat d’intervenció on els jugadors intervenen en accions alternes o simultànies; i 3) també com a

referència en la comptabilitat, en l'establiment del resultat del joc: com el joc acaba, quan els jugadors donen per acabada la situació lúdica en funció de la lògica interna, segons els codis establerts.

L'inici i la finalització de la partida sovint queden recollits per la regla del joc esportiu. Així en alguns casos la partida es dona per acabada quan el cronòmetre reflecteix si s'ha assolit una determinada tasca o situació. Hi és present un càlcul, un sistema de puntuació. El joc estableix un registre que queda en memòria en funció de la transcendència sociocultural de l'acció motriu, de la seva lògica externa (Etxebeste & Urdangarin, 2007, Etxebeste et al., 2014). Així, una final olímpica de patinatge artístic on la patinadora ha assolit 9,97 punts en una acció de durada màxima de 4 minuts té transcendència diferent a una victòria en un mundial de futbol, o el fet de disparar per tocar una botella allunyada abans que el company de joc.

Etxebeste et al., (2014) diferencien la finalització dels jocs segons la influència de la lògica interna o la lògica externa.

Los juegos con victoria o memoria de resultado son juegos con propósito y como un reloj programado están abocados a su autodestrucción, avanzando hacia un final, hacia un desenlace emocional que coincide con la definición del vencedor. Las secuencias son cronológicas y aditivas, el resultado condensa la acción de lo sucedido, y responden a una codificación lineal de la realidad lúdica con la causalidad temporal como eje.

Por lo contrario, existen juegos deportivos que no necesitan de la definición de un vencedor para reinar. La regla del juego, su lógica interna, no determina el final (2014, p. 40).

Així doncs, tenim el joc tradicional on no es dóna la presència de la comptabilització, on no hi ha una interacció de marca. El joc comença i acaba de forma continuada fins que algun estímul extern l'atura: la pluja, l'ocupació del camp de joc per d'altres jugadors, l'esgotament, el fred o la por per la foscor. El motiu d'acabament ve determinat per aspectes de la lògica externa.

I divertir-se hasta que es cansaven. I no sé, un va perdre una mà, un altre... un troç de vista...je je, je, no sé pas com no ens vam matar (F.)

Es presenten altres situacions on el joc esportiu finalitza d'alguna manera establerta. Habitual en els jocs institucionalitzats i sociomotors, les interaccions de marca formen part de la lògica interna (Lagardera i Lavega, 2003). Es donen quatre formes: 1) per tasca finalitzada, 2) per puntuació límit, 3) per temps límit i 4) per la combinació de puntuació i durada.

1. Per tasca finalitzada: l'activitat finalitza i es sotmesa a una valoració segons un codi pre-establert que valorarà la eficàcia dels practicants. Aquests han mirat d'assolir una fita i, en funció de la lògica interna, s'establirà la classificació. Realitzar la tasca en menys temps, amb més pes carregat, amb més distància assolida, amb més precisió, amb un índex de dificultat més gran, ... correspon a aquest tipus de forma.
2. Acabament per puntuació límit: els jugadors arriben a una puntuació límit. És el cas de molts esports de raqueta, on el guanyador ha d'assolir un determinat nombre de sets i punts abans que el company o companys. També és el cas de jocs com el voleibol.

3. Límit de temps: és la situació que es dona en jocs esportius on la seva lògica interna determina que l'activitat té una durada màxima. Els practicants han de demostrar en aquest temps la seva capacitat i superioritat en forma de tanteig que ha de ser superior a la del contrari. En ocasions, aquesta superioritat és complexa, donat que la lògica interna determina que el resultat final és la suma de dos partits, i el tanteig pot modificar el seu valor. Així, per exemple, un gol en camp contrari té valor doble. El desavantatge psico-social que suposa jugar en un camp rival es compensa incrementant el valor dels gols aconseguits. La lògica externa modifica la lògica interna.
4. Acabament per puntuació i límit de temps: es dona el cas de jocs esportius on l'acabament es produeix pel fet d'assolir un objectiu o quan el temps ho determini: seria el cas d'un partit de futbol per gol d'or dins un temps límit, la victòria per KO o abandonament en un combat abans del temps límit. En aquests casos, la valoració del resultat es fa per part dels jutges que interpreten les accions motrius dels competidors dins el temps establert pel reglament del combat. Es poden donar situacions on la norma dona més combinacions possibles; per exemple, en una cursa de cotxes, arribar el primer a la meta suposa la victòria. En cas de mala meteorologia, el màxim nombre de quilòmetres en un temps pre-establert seria una forma alternativa d'assolir el triomf. I una tercera forma, dins la mateixa cursa i determinada per la lògica interna, seria la posició del pilot en carrera la volta prèvia al moment de la suspensió de la cursa.

Mira si foteia punteria que a 20 metros, posava cinc botelletes... cinc botelletes d'aquestes de "Martini rosi", d'aquelles botelletes així... ¿Te'n recordes d'aquelles botelletes? A vint-i-cinc , pam, pam i pam. Moltes vegades les cinc, quasi, quasi bé sempre. I alego, "pacacasa. (A.).

8. El joc esportiu com a sistema. Els dominis d'acció motriu

Parlebas (2001, p. 161) classifica els jocs esportius en dominis d'acció motriu o àmbits d'intervenció. Per elaborar aquesta categorització sistèmica considera, per una banda, l'aspecte humà: les persones que juguen, els actors que interactuen. I per altra banda, la funció de l'entorn del joc: l'entorn passiu permet el joc sense modificar-lo, l'entorn incert pren part activa en el joc.

Els jugador tenen dos possibilitats d'intervenció: hi ha el que fa i el que no deixa fer, el que ataca i el que s'oposa. L'oposició implica la presència d'adversaris. Busca impedir la voluntat del jugador, rivalitza i utilitza aquelles eines que poden emprar dins el marc normatiu -les regles- per aconseguir el seu objectiu.

El que fa, l'actor, pot actuar sense interactuar amb altres persones o amb la comunicació amb d'altres: com a individu independent o en companyia, establint col·laboracions, estratègies i pactes. Parlebas (1981) defineix el sistema integrant tres elements: la presència 1) de companys, 2) d'adversaris i 3) d'incertesa de l'entorn.

Així doncs, queda definit un sistema que originarà diferents dominis d'acció motriu, conformat per la presència d'aquests tres elements que poden establir combinacions diverses i permetran categoritzar les pràctiques ludomotrius.

Les combinacions d'aquests tres elements conformen els dominis d'acció motriu (Parlebas, 2003b). Cada domini s'origina per la combinació dels tres en un valor dicotòmic: hi ha companys o no existeixen; hi ha adversaris o la pràctica jugada no els necessita; l'espai es conegut, o és variable i pot modificar les conductes motrius del jugador perquè tindran que donar "respostes" a problemes incerts.

"il semble possible d'envisager des «familles» de jeux, des «domaines d'action ludomotrice» qui se caractérisent par des traits de logique interne définissant des systèmes ludiques proches (ou éloignés) les uns des autres" (Parlebas, 2008b, p. 6).

Es poden configurar fins vuit dominis. En funció de la identificació de les pràctiques en cada domini, observant la presència i prevalença dels tipus d'activitat en aquests, es pot interpretar el context social a partir de les pràctiques motrius. Pot portar a descobrir les voluntats dels jugadors en el context del entorn social on s'ubica. Aquests dominis podran ser representats gràficament en mode de Simplex 3 per tal de poder ser analitzats.

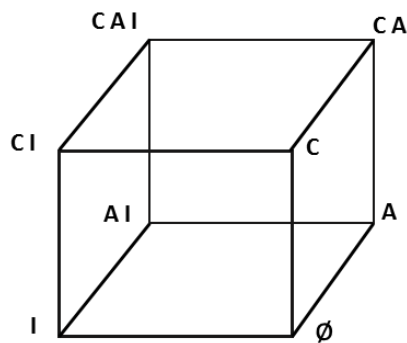

Figura 1. Representació de l'estructura del Símplex 3 sense presència de valors

D'altra banda, és important tenir en consideració tots els aspectes que, si bé no intervenen en la estructura bàsica de les relacions de la pràctica, la condicionen. Configuren l'entorn i, com a tal, són part activa de la ludomotricitat. El factor contextual serà important per conèixer la realitat de la pràctica lúdica. És el que al marc de referència s'estableix com a lògica externa. *“Dicho contexto, está determinado por una serie de características que pueden ser culturales, sociológicas, económicas, psicológicas, climatológicas, arquitectónicas, ... Todo ello, configura la lógica externa donde el juego tiene lugar”* (Sáez de Ocáriz, 2011, p. 73). En una recerca de caire etnomotriu, la lògica externa no pot ser ignorada i, en conseqüència, serà integrada en el seu propi apartat.

9. El joc esportiu com a manifestació sociocultural. La lògica externa

El joc esportiu ha estat presentat com a fenomen propi d'una cultura, d'una forma d'il·lustrar i manifestar-la fent palesa les seves peculiaritats i característiques (Mauss, 1936/2002; Caillois, 1986; Parlebas, 1981). Una

vivència vinculada a les persones que el practiquen i a la seva societat, i que s'explica a partir dels elements bàsics que porta inclòs tot joc, els universals sociomotrius i la seva lògica interna.

Els practicants, si més no, estan integrats en el seu context sociocultural. Cada comunitat està immersa en un entorn on els valors, les normes, les costums, les possessions, els béns materials, ... són coneguts i formen part del dia a dia. Aquesta integració no implica immobilitat ni acceptació cega i col·lectiva. La cultura és un element viu, canviant, que s'adapta a les modificacions que generen els seus propis interpretes actius: els efectes del temps cronològics, els canvis físics, i també els estímuls que venen generats de forma imprevista i aliena (Lavega, 1996). En el nostre estudi, tenim que considerar de forma important l'impacte traumàtic que va suposar la GCE. Parlebas aclareix al respecte *“La dimensión praxiológica es, evidentemente, la central, pero debe estar constantemente en relación con el contexto social e histórico que le da a estas prácticas su completo sentido cultural”* (Parlebas, 2016, p. 2). El conflicte no va suposar un canvi menor en el context social. No es podria entendre aquest treball sense donar la importància a la vinculació dels jocs a les condicions de la cultura local, del context lleidatà bèl·lic, és a dir a la lògica externa. En el marc contextual, es pretén explicitar la idea de les dimensions del impacte.

La cultural local del Pla de Lleida en el decenni 1930 a 1940 va ser trasbalsada per la dinàmica social i pel xoc impactant conseqüència de la no acceptació del resultat d'unes eleccions democràtiques (Martínez Reverte i

Thomás, 2004, Mir, 2000 Preston, 1996). Prèviament, els conflictes socials havien pujat d'intensitat i les lluites polítiques i sindicals eren un fet constant i molt viu. El Segrià, como la resta del país, havia seguit el rumb marcat per la política espanyola (Sagués, 2002).

Els governs de la 2ª República foren agressius en front l'església i l'exèrcit però tebis en relació als poders econòmics (Pierre Vilar, 2000) que, sumat a les conseqüències econòmiques de la gran depressió americana de 1929 sobre Espanya, van afavorir els enfrontaments socials i propiciar el cop d'estat de 1939. La guerra, finalment, va ser conseqüència d'un doble fracàs: el del govern legítim per aturar el cop d'estat i el dels traïdors al govern que no van aconseguir derrotar al govern en el cop i van provocar el trencament d'un país que acabaria en guerra.

Aquest fet es va donar en una cultura on l'enfrontament social ja era important. Però el partit es jugava dins un sistema social amb la seva lògica interna i, com a tal, es produïen faltes i infraccions del reglament. L'acceptació de les normes socials en la seva dimensió més ampla es va trencar. Els valors democràtics van ser menystinguts i van ser substituïts per un sistema basat en el model contrari i fonamentat en la por. El reglament era establert unilateralment i sempre a favor d'un equip, de forma interessada i cruel, per una minoria seleccionada i especialment contrària a molts dels trets propis de la cultura que acabaven de trencar. La lògica externa feia aigües i no es pot oblidar que el joc esportiu és un mirall de la societat.

El desacord i la necessitat d'assolir tot el poder es va expressar en una forma que s'ha caracteritzat sempre com a motor generador d'un nou sistema cultural: la violència fins arribar al seu punt més extrem, la guerra.

Heràclit afirmava que *“la guerra és la mare de totes les coses”* doncs la tensió genera moviment. Sun Tzu en *“L'art de la guerra”* explica els procediments per sotmetre d'altres societats. Si bé al contrari de la interpretació habitual de llibre com a compendi d'estratègies militars, estableix que *“Lo supremo en el arte de la guerra consiste en someter al enemigo sin darle batalla”* (Sun Tzu, 1995, p. 2). Es tracta d'imposar-se, de sotmetre un altre grup. La forma: utilitzant la guerra -real o potencial- com a motor de canvi.

No és voluntat ni objecte d'aquest treball estudiar les bases del fet bèl·lic. Es tracta de donar testimoni de que la interpretació reconeguda de la guerra com a eina per transformar una realitat ha estat un fet habitual i que aquesta situació va afectar al joc esportiu en el context estudiat.

El testimoni més directe i proper en el temps ha estat la obra de Carl Von Clausewitz (2010) . Del total dels vuit llibres de la seva obra, en el primer estableix la relació entre lo militar i la política. Von Clausewitz (2010) manifestà que la política és l'objectiu i la guerra el mitjà per assolir-lo: *“la guerra no es simplemente un acto político, sino un verdadero instrumento político, una continuación de las relaciones políticas, una gestión de las mismas con otros medios”* (p. 21)

El cop d'estat de 1936 i la conseqüent guerra amb el canvi polític en la més pura interpretació de Von Clausewitz (2010) va suposar un trencament de les estructures socials, del difícil equilibri grupal, i es va caure en un període

d'incertesa i inestabilitat a tots els nivells: econòmic, social, educatiu, religió, ... Els hàbits diaris, les costums, les relacions, els símbols, el coneixement, la comunicació, ... van passar a ser un conjunt d'incertesa canviant i d'itineraris desconeguts i perillosos. Creiem important considerar un seguit de paràmetres des de perspectives vinculades a l'etnoludisme que expliquin i donin rellevància als fets del període bèl·lic a Lleida i voltants: “*es importante dominar los conocimientos de sociología, antropología o historia requeridos para el análisis de la lógica externa social*” (Etxebeste et al., 2015, p. 13).

En la valoració de la lògica externa de pràctiques ludomotrius d'una comunitat, el context sociocultural pot tenir més o menys incidència en funció dels canvis soferts. La lògica externa de les situacions ludomotrius del decenni 1950-1960 i la del 1960-1970 no tindrien grans variacions. La lògica externa del joc esportiu en la majoria de zones d'Espanya van canviar substancialment el 18 de juliol de 1936, en un marge de poques hores, com es veurà en el marc contextual.

“La lògica externa es preocupa per totes aquelles condicions, valors i significats associats a un joc tradicional atorgades per la societat que els acull” (Lavega, 2005, p. 35). Els aspectes de la lògica externa que són objectiu de les modificacions on es podran evidenciar els indicadors que afecten al estat sociocultural es centren en els protagonistes, l'espai, els materials i els moments dels jocs .

10. La lògica externa de les pràctiques ludomotrius. Els protagonistes

Els protagonistes, participants de l'etnomotricitat lúdica del període estudiat reflectien les seves experiències i pràctiques sovint de forma emotiva explicant les experiències ludomotrius, el valor i les interpretacions que ells donaven al joc en el context. Conseqüència del pas dels anys, establien comparances ressituant el que van fer en el context actual:

Hi estàvem, estàvem tant acostumats... ara! Ara en dones importància. Ara en dones importància! Avui si! Avui pensant no ho faries. (E.).

La integració del fet lúdic, la importància i possibilitats que els oferia el context sociocultural, emparellant-ho amb els aspectes emotius, era manifestació freqüent en els relats del seu dia a dia. Aquest record podia manifestar-se com a sorprenent:

És, és un... tu em fas recordar coses que ja estaven, que havia "inbuït" i ara me fas... Me fas recordar coses que no em semblava que mai de la vida ni haguessa hagut d'explicar-les. (P.)

D'altres cops, també es donaven percepcions agradables, fent referència als temps on la vida adulta no hi era present "La joventut sempre dóna bo de recordar-la" (G.), o sensacions emotives positives, "I si volies lo colmo de la felicitat, ja et dic, anant 3 o 4 n'hagués algun que tingues por i no s'atrevis, llavors era el colmo de la felicitat" (R.) i, sovint, manifestant emocions negatives, "Jo recordo la por, la por, perquè era un desastre. I la gana, perquè vam passar gana.... Ens passàvem la nit, fent cues pel racionament" (J.). Una expressió

sorprenent i que va fer presència no pocs cops, era la necessitat encara en el moment de l'entrevista, 70 anys després, d'evitar conflictes,

Val més que no les expliquem. Hi ha moltes coses per explicar, però val més que no... Perquè... vam patir. Vam patir, i... i jo, jo.... Hi ha moltes coses. Jo, val més que no... No me'n voldria enrecordar. Passo un mal dia el dia que me'n recordo (C.).

Per tal d'estudiar els aspectes que podien proporcionar una informació que permetés establir relacions amb el joc i grups de població, es considera l'edat i el gènere del practicants

Hi havia una colla de més grans, que és de la colla de ma germà Jesús, que aquells també tiraven, que aquells també eren molt aventurers també. I tiraven bombes i tiros també. (G.)

10.1. Edat dels protagonistes

En l'anàlisi del joc tradicional és convenient saber l'edat dels protagonistes per tal de vincular les pràctiques als grups de població. Es va decidir seguir els referents que els propis entrevistats donaven en relació a la participació en les activitats ludomotrius, segons les informacions que ells van suggerir a través dels seus testimonis:

1. Infants: els practicants fins als 12 anys, que eren referits com "els infantils", "els petits", "els de nens"

Pues no se... dels 10 anys, o 8 anys... (JR.)

Ells eren més grans que jo i ells, ells, ells... hi... hi anaven. Tenien unes aventures fabuloses. (F.)

2. Joves: fins els 18 anys, assenyalats pels entrevistats amb expressions com “*de noiets*”, “*dels més grandets*”, “*dels joves*” “*dels que tenien més edat*”, que inclouria el joc adolescent

Sí que ho sabíem lo que fèiem, perquè teníem 15 o 16 anys, o 17 (D).

3. Adults: més grans de 18 anys, *dels grans, dels pares*, on les persones adultes n'eren partícips

Érem molt forts perquè tota la joventut estava a la guerra. Naltros érem los més grans (A.).

Es va observar que moltes de les pràctiques no eren exclusives d'un període d'edat, que es podien desenvolupar en varis d'aquests grups. Es va creure convenient, com a conseqüència, establir una classificació on es diferenciava el joc exclusiu d'uns grups d'edat definits dels que eren presents en varies edats.

1. Edat definida

“(…) jo era molt aficionat al futbol, a jugar al futbol, i jugàvem a la nit jugàvem per aquí al carrer, i vaig començar a jugar al futbol, jo vaig començar que tenia 15 anys. Fins als 31 anys, als 32 anys. Jugàvem 4, 4 germans de casa. I estàvem tot l'equip. I al matí ens havíem de cosir la pilota, que entre tots només en teníem una. (JR.)

2. Inter-edats

Tots, tots los del poble, canalla i grans. I a la tarda, pues mira, com que no hi havia ni ball ni res, estava tot, no hi havia res,

estava tot parat això (...) ja et dic, de fusells n'hi havia a punta peus, a tot arreu n'hi havia molts. A tirar tiros (D.)

10.2. Gènere dels protagonistes

La perspectiva del gènere permet donar testimoni de la vinculació del joc al gènere masculí o femení. La totalitat de les persones entrevistades estaven casades o en situació de viudetat i no van fer-se cap tipus de pregunta referida a tendències sexuals..

La diferenciació de les pràctiques per gènere ha d'ajudar a contextualitzar les pràctiques ludomotrius i veure quines eren les activitats més freqüents en el gènere masculí i femení. Com afirma Lavega,

“Si bé és cert que el joc és universal i no ha de ser excloent per raó de gènere, tradicionalment es pot dir que hi ha jocs de nens i jocs de nenes... Tot i que és difícil fer-ne una classificació estricta, ja que molts jocs es poden encabir en diversos grups” (2005, p. 210).

Les categories analitzades van fer referència a si el joc esportiu va ser propi d'un sol gènere (masculí o femení) o si va estar participat pels dos grups.

1. Pràctica ludomotriu masculina

No, llavors no, la nena era, la nena...no se, havia més diferenciació nen-nena, no... Jo no recordo cap nena jugant amb una pistola, ni amb un fusell ni amb una bomba. Ni si t'ho dic, cap nena ferida no la recordo jo... Jo, jo pensant ara així... cap cas de nena no la recordo. Potser sí que n'hi va haver una a... a

Vilanova de la Barca. Potser sí; Si, a Vilanova de la Barca. Ara, el que feia, no ho sé. (M.)²

2. Pràctica ludomotriu Femenina

... mira, L'altre dia, em ve una memòria al cap. Es que recordo poc. I una cosa que em va fer molta gràcia. Hi havia una padrina, que em cuidava, que m'arreglava i em portava per el carrer mentre la mare estava a treballar, i que jo arreglava pólvora, de les bales, desfeia les bales, i treia la pólvora. La meua experiència amb el foc i la pólvora. Serà possible? (Z.)³

3. Pràctica ludomotriu Mixta

Jugar al buli i el dali, i a córrer i a saltar, i a amagar, i a córrer, i a la bufanda... i a saltar els nois damunt de les noies, quan estaven distretes (C.)

11. La lògica externa de les pràctiques ludomotrius. Les zones de joc

Conèixer el lloc on es desenvolupava el joc ajuda a ubicar les característiques d'aquest, interpretar les condicions de la pràctica, entendre les necessitats i valorar les propietats dels jocs. En aquest cas és una informació d'interès analitzar la localització i el condicionament del espai de joc (Etxebeste et al., 2015).

² En M. era un nen parent d'un metge. Jugava i ajudava en les cures dels ferits, suturava i ajudava en amputacions. Afirmava haver fet les pràctiques de medicina abans d'anar a la facultat, on va conèixer la sedació.

³ Cal considerar que Z. era una nena de 7 anys en el moment narrat.

La localització del joc podia ser interior, exterior i també factible que es desenvolupés tant en espais oberts com en tancats

1. Interior: correspon a aquelles pràctiques que es desenvolupaven en espais tancats
2. Exterior quan la pràctica es feia en espais oberts.

Amb aquestes armes inclús alguns n'aprofitaven per anar a caçar, pescar, per tirar al blanc, posaven una caixa de bombes a veure si les bales les feien explotar a través dels fusells, perquè a llavors hi havien fusells xecs, hi havia mosquetons, i tot això estava tot invadit (D.)

3. Interior i exterior: si l'activitat es podia realitzar indistintament dintre o fora d'espais tancats.

A casa nostra pues va caure un obús, a l'entrada dels Nacionals va caure un obús, al pis de baix. (...) Pues allí hi teníem amagats nosaltres un fusell, i anàvem a tirar en aquest pis amb los amics, anàvem cap a baix, i com que quedava el pis tancat, només hi havia el forat de l'obús, i allí ens dedicàvem a tirar amb el fusell (J.)

11.1. L'ús de l'entorn rural i l'entorn urbà

Els entorns rural i urbà manifesten diferències entre ells en aspectes vitals, com es podrà veure en el marc contextual: la gana, la vigilància política, la necessitat de protegir-se també de les persones i del que van suposar els 7 mesos de front a Lleida capital. Tot i així -i tot i que desenvolupats en situacions magnificades per l'entorn derivat del que s'acaba de comentar-, s'observa que hi han jocs similars:

Però jo era dels pacífics. Perquè molts dies pujàvem a la Seu, a la Seu Vella, i... i allí hi havia ametralladores, parades per tirar contra l'altre costat de riu. I els soldats que hi havien nos dien:

- " Què? Voleu disparar? "

Jo no em vaig atrevir mai. Però molts agafaven l'amestralladora i tiraven cap a l'altre costat. Trrrrrrru! Jo no em vaig atrevir mai! Però ho vaig veure. Ho vaig veure moltes vegades" (E.)

"On realment hi havia moltes restes, i no sols material, es a dir, cascos, algun fusellot vell, i bombes de mà, obusos sense explotar.... tot això n'havia molt però havies d'anar a l'horta. O sigui, havies de sortir del casco urbà i havies d'anar resseguint per exemple, Rufeà, cap a dalt, per aquella partida i el riu, i podies trobar molt material (R.)

Interpretar espai urbà com a sinònim d'entorn amb menys joc en front de l'espai rural com a espai d'aventura no sembla escaient. El Pla de Lleida, amb totes les partides de l'horta que l'envolten, era un espai de característiques rurals, molt similar a la dels pobles (Mir, 1989). Si bé la població no podia creuar-lo, els desplaçaments seguint el riu Segre en ambdues direccions o sortir en direcció nord feien possible l'accés a espais oberts propis d'un entorn rural. La Lleida del 1936 tenia una població estimada de 40.000 habitants. Aquesta es trobava molt repartida en el territori del pla, i s'ha de considerar que una gran població va fugir i va deixar habitatges abandonats, amb els seus horts i espais oberts.

11.2. Condicionament de l'espai ludomotor.

L'estat de l'espai de joc dóna idea de les necessitats i requeriments de l'activitat, de la seva dependència respecte les normes i la capacitat dels

jugadors d'adaptar-se a les característiques socioculturals de la societat on està immers.

Així, trobem quatre tipus d'espais -de més a menys domesticació- que poden explicar-se mitjançant els següents exemples:

1. Preparat: implica la necessitat de fer un procés d'adequació previ a la posta en marxa de l'activitat.

I no se, no recordo gran cosa més dels jocs.... Los arrelliscadors. Llavors nos hi pixàvem, i a relliscar-nos, i quan s'assecava, algú hi havia de pixar, uns o altres. És que no hi havia aigua tant lluny, i de joguines no n'hi havia, no n'hi havia de joguines. Abans de la guerra, no... no n'hi havia de joguines. Después si, de la guerra cap aquí si, però abans... joguinetes no n'hi havia. (T.)

2. Poc preparat o semi-domesticat: l'espai de joc es crea o adapta a partir de l'entorn per tal de que aquest faciliti el joc.

Bueno, a la Plaça Sant Joan, a la Plaça Sant Joan era d'unes lloses de Pedra, que no estaven ben ajuntades, hi havien unes separacions, i obríem uns canals i jugàvem al carrilet amb boles. Después jugàvem al pam i toc, amb boles. Después, al buli. Lo buli és un joc que a llavors era molt... molt entretingut (D.).

3. No preparat a la localitat: un espai on el joc es pot desenvolupar en un entorn urbà sense cap més necessitat que iniciar el joc:

La diversió màxima, lo futbol. Però no el futbol vist, sinó practicat. Al mig de Boters, amb una pilota, sis a cada banda, sense porteries (R.)

4. No preparat, a la natura: es tracta d'un entorn de joc improvisat:

... un dels dies, pues nos fixem en tirar bombes cap abaix de la serra, i puja aquell home, (rient) amb uns crits i la corretja a les mans "Sinvergüenses..." Per amunt i per avall. Aquell home... Tirar bombes de dalt de la serra per avall a mitja serra. Aquell home estava allà a laombra d'un arbre, i nosaltres vinga tirar bombes abaix a mitja serra, aquí delate lo que fèiem, lo que fèiem. (A.).

12. La lògica externa de les pràctiques ludomotrius. Els materials.

El material del joc ofereix dades d'interès a l'hora d'analitzar la lògica externa dels jocs esportius en el pla de Lleida durant la GCE. La precarietat, les economies malmeses fins a la ruïna, que portarien a suposar la inexistència de material lúdic en aquell moment no és la realitat que hom troba. El joc és viu. I la joguina no és necessària. Es podia jugar en aquells temps sense la presència d'aquesta. Però la joguina hi va estar present. No va ser eliminada del tot: imaginació i capacitat adaptativa van fer que la joguina hi fos molt activa. La detecció de la presència de la joguina ens va portar a valorar la seva intervenció en el marc de la lògica externa de la praxiologia motriu.

En l'estudi dels jocs en funció de la joguina, es van valorar diferents aspectes: en primer lloc, la presència d'elements materials en el joc. En segon terme, es va considerar pertinent esbrinar la procedència d'aquests materials en funció de si eren extrets del medi natural, o artificials (no extrets del medi natural). I, en tercer lloc, es va voler identificar l'autoria dels elements lúdics: si eren elaborats pels propis jugadors o per persones alienes. I en aquest cas, adaptant

la recerca al context, va semblar escaient valorar la presència de material bèl·lic transformat en element de joc.

12.1. Procedència dels materials

Assimilar materials de joc només amb joguina comprada és una errada habitual. La joguina era un element natural agafat del medi que amb el temps s'ha adaptat fins arribar a formes increïblement complexes que no comporten necessàriament una possibilitat lúdica més gran. Les possibilitats lúdiques d'una pilota són difícilment assolibles per la majoria de joguines. Una pilota es feia tradicionalment de les restes animals (inflant la bufeta de l'orina). Aquesta pilota era un dels afegits al ritual de la matança del porc. En aquest període, els animals van desaparèixer. La gana va ser el motiu. Els gats van esfumar-se, la dita "donar gat per llebre" es va complir. Les bufetes no van ser element de joc.

La procedència del material podia ser de 3 tipus:

1. Artificial: l'element no està aprofitat del entorn natural, es fabrica i manipula:

Bueno, jo em guanyava la vida, o, diguem ho així, em comprava els juguets, pues anant, anant a buscar metralla, bales i punyetes i així, I anaves allí al xatarrer, i canviaves les bales, per un tractoret, o un cotxet, o el que sigui. (X.)

2. Natural: l'element és extret del medi:

Les pedrades a Lleida tenen una tradició de primers de segle, on els infants feien les seves guerres a pedrades, les màximes eren al barri de Sant Martí i de Sant Joan, sense organització ni estructura. I de tant en tant el nostre esport era aquest, primer

*una guerra a pedrada llimpia i en acabar un bon partit de futbol.
(R.)*

3. Artificial Natural: s'integren en el joc elements dels dos tipus previs:

Anàvem amb els lots (linterna) i fèiem llum. I quan els veiem els ulls lluents (als ocells), es quedaven apretadets i no es bellugaven ni així. Pujàvem cap dalt al arbre amb cuidao de no caure, i llavors li pegàvem un copet al cap amb un bastó, i més si n'hi havia més, i a por otro! (P.)

12.2. El procés d'elaboració dels materials

El procés d'elaboració del material comporta valorar la importància que se li dóna a la joguina i el que es fa per poder tenir-la. Fabricar o transformar un element en joguina indica que és un objecte desitjat i que el procés de produir, transformar i/o cuidar-la ja comporta joc i temps.

1. Elaborats pels propis jugadors: els jugadors fabricaven els elements per jugar,

La pilota no era més pues que un tros de sac, o draps ben envolicats, ho lligàvem amb cordes i allò era la pilota perquè no n'hi havia de pilotes. Quan hi havia els reis n'havia alguns que lo padrí li regalava una pilota de goma, però eren los més pocs, aquestos eh? que disposaven d'una pilota. Ui, quan podíem anar a jugar amb una pilota de goma! (JA.)..

2. Elaborats per persones alienes: els jugadors no eren els productors dels elements de joc.

Però naltros vivíem així. I també érem feliços. Potser més que ara. Ara, ara hi ha massa joguines. Hi ha massa joguines ara. Una balladora, una baldufa que dient, que quan... quan voltava,

sonava. I es veu que va ser la primera que havien vist per aquí, que són pare treballava en una asucarera, que són pare treballava d'encarregat, i quan va vindré li va portar aquesta baldufa, tota la canalla li anava al darrera. Tots al darrera. Total, una baldufa (T.).

3. De caràcter militar i, per tant, no concebut per jugar:

I en acabat, els nostres juguets, eren los fusells, bombes, pistoles, pólvora de canyó... començàvem a desfer bales i bales i bales i fèiem una canal de pólvora, a la punta posàvem una bomba de mà, anàvem ben lluny, foteiem foc i BUM ! la bomba. I " Guaita, guaita, que bé que ha explotat!" i auj, I anar fent. (E.)

La presència del material militar va estar un dels elements més sorprenents de la present tesi. Per aquest motiu, es va creure convenient fer un registre de una mostra d'aquest tipus de material utilitzat.

13. La lògica externa de les pràctiques ludomotrius. Els moments del joc

Les ubicacions temporals del joc poden explicar rituals, festes, tradicions, ... poden establir lligams amb aspectes socials de cada cultura. Parlebas (2015) esmenta que hi ha pràctiques que, fora de la lògica interna, estan vinculades al que anomena temps social. Aquestes pràctiques correspondrien a calendaris de jocs d'hivern, de carnaval, religioses o de les festes locals.

Es va considerar pertinent analitzar el joc esportiu contextualitzat en funció de si seguia una pauta temporal cíclica, sorgint en moments concrets per manifestar-se.

13.1. La presència o absència d'un calendari

Així, els moments del joc van tenir dos valors possibles en funció del seguiment d'un calendari o una pauta temporal

1. Període del joc vinculat al calendari: implicaria que el joc segueix unes pautes d'aparició en un moment pre-establert i que es repetiria en un termini temporal més o menys conegut. Aquesta situació es podria donar per costums i tradicions, o per d'altres factors com podria ser el clima. No sempre es pot jugar a batalles de neu o grimpar pel pal ensabonat de la festa major.
2. Joc esportiu sense pauta temporal de pràctic: en aquest supòsit, el joc no tindria un motiu d'activació més enllà de la iniciativa dels jugadors.

Futbol, segons el periodo del temps, que tampoc saps mai perquè comença ni quan acaba; les boletes, la baldufa, les... lo saltar a corda... que periòdicament apareixien i anaven... però sempre al mateix temps. Vaig a dir, hi eren antes i van continuar sent després (R.)

Tots aquests trets distintius de la lògica interna i de la lògica externa desenvolupats en aquest capítol són els que han de permetre analitzar les propietats de les pràctiques ludomotrius identificades i interpretar des d'un punt de vista etnomotriu el seu significat en el context de les terres lleidatanes durant el conflicte bèl·lic.

*Aprendre,
que si un infant mata,
la meva mà no n' és estranya.
Què n' és de trist si un infant mata,
enllà i aquí
mort la tendresa.*

Lluís Llach. Aprendre

CAPÍTOL II. MARC CONTEXTUAL

“El primer bombardeig, es que... sóc viu perquè aquell dia el meu pare va dir que no anesa al col·legi. Jo anava al Liceo Escolar. De la meva classe no en va quedar cap” (E.).

1. Context històric i geogràfic

1.1. Els condicionants del Pla de Lleida

Lleida ha estat una ciutat tacada de sang. Al llarg dels segles la seva posició estratègica ha provocat que multitud de conflictes hagin fet d'aquest territori un escenari habitual de lluites i dolor. El Turó de la Seu antigament conegut com a *Roca Sobirana*, banyat per un riu que li dóna força nodrint la terra i la gent, és un mirador que permet el control llunyà de les tropes que des de tots els punts s'apropen a o surten de Catalunya. En aquest tossal -també anomenat Turó de Lleida- es van construir els edificis emblemàtics i representatius del poder de control social: la Suda andalusina, la mesquita i la catedral o Seu Vella,

que també ha exercit funcions de caserna. Aquest ha estat el motiu per a que al seu voltant s'hagi escrit tanta història (Lladonosa, 1972).

Des de l'època ilergeta de Indíbil , es coneixen multitud d'enfrontaments a la ciutat. Juli Cèsar hi va aconseguir en la Batalla d'Ilerda una victòria determinant per imposar-se a Pompeio en la II Guerra Civil Romana; àrabs i cristians hi van deixar també les seves empremtes. Protagonista de multitud de batalles, només en el segle XVII i inicis del XVIII va patir sis setges en les guerres dels Segadors i de Successió. En la guerra del Francès la situació es va repetir, amb l'afegit de que part de la Seu Vella va desaparèixer al explotar accidentalment el polvorí de les tropes napoleòniques que l'ocupaven. En la guerra Carlina no hi va haver vessament de sang, en contrast al que va succeir en la que ens ocupa en el nostre treball, la Guerra Civil Espanyola (GCE). Un escenari que va servir com a laboratori de proves de cara a la II Guerra Mundial, on es van efectuar per primer cop els anomenats "*bombardeos en alfombra*" o de saturació, del qual es mostra evident l'efectuat el malauradament famós 2 de novembre de 1937 i que en realitat no va ser el més virulent que va patir la ciutat (Sole & Villaroya, 2002).

Això m ho explicava el papa quan va vindre : " eres molt espaviladeta de petita", perquè diu, me n he recordat moltes vegades, vam baixar al fondo i van passar els avions ametrallant, i tu em vas dir: "papa, si els avions venen d allà, posem nos aquí. I si avions venen d'aquí, posem nos aquí" La expressió de la criatura. O sigui, la criatura va comprendre que les bales anaven així però no aixà; això m' ho va explicar lo papa. Pos... (Z.).

La posició geo-estratègica ha estat el motiu que li ha donat aquest trist llegat històric, i el Turó de la Seu Vella, el punt clau com a atalaia ideal.

Al pla situat al peu de la Seu es va desenvolupar i expandir de forma progressiva una ciutat que tenia el creixement orogràficament limitat per la marge dreta del riu. Aquest espai, entre l'aigua i el turó, es la gran zona viva de la ciutat, el seu eix i històricament l'assentament principal de la població que mirava al riu. La ciutat també va créixer darrera de la Seu, projectant-se cap al nord, limitada també per un altre mirador d'història trista, el Turó de Gardeny; inicialment convent de l'Ordre del Temple, transformat posteriorment en fortí militar al introduir-se l'artilleria en l'escena bèl·lica, per acabar reconvertint l'espai en zona de control militar des de les acaballes de la GCE fins al seu abandonament en la dècada dels 80.

En la ciutat oberta, fora de la ciutadella de La Seu, es va construir el nucli residencial. La ubicació de l'església de Sant Llorenç o de l'Estudi General de Lleida donen idea de com es va expandir la ciutat. Aquest centre d'estudis, autoritzat per butlla papal el 1297 i creat el 1300 per Jaume el Just, va esdevenir la primera universitat de la Corona d'Aragó, concedit amb monopoli dels estudis universitaris en aquest regne (Lladonosa, 1970); van ser ubicats a la part posterior de la Seu, a la cara nord. La forma de la ciutat va tenir importància en el període que ens ocupa donat que la distribució de la població, la de les zones de més densitat urbana i de les infraestructures, van ser considerats estratègicament durant la Guerra Civil.

Lleida contava en 1936 amb uns 36.000 habitants. Allunyada de qualsevol nucli de població important, feia funcions de capital per tota la població propera de les comarques del voltant, incloses les de la veïna Aragó. Considerant els medis i vies de transport de la època, els desplaçaments cap a la capital eren temporalment més llargs que ara i considerablement més incòmodes, la majoria per camins.

Al voltant de la ciutat històricament hi ha hagut un conjunt de nuclis de població que han conformat el sistema econòmic de la zona, basat en la producció agrícola i ramadera. Els regadius aprofitant els caudals dels rius Segre, Noguera i Esera que conflueixen a Lleida, i les clamors i canals, conformen un espai gran de població anomenat Segrià i definit com a comarca en el decret de revisió de Catalunya de 1936. La comarca pren el seu nom de la Clamor de Segrià, afluent del riu Segre.

El Segrià és una comarca extensa amb 1397 km², integrada per 38 municipis. La població en la dècada del 130-1940 estava al voltant dels 84.000 habitants. El 1936 estava conformada per 37 municipis, donat que Gimenells – El Pla de la Font van ser una colònia establerta el 1939 conseqüència de la guerra i segregada d'Alpicat el 1991.

De 1900 a 1930, el creixement de la població en el Segrià va ser important, al voltant dels 24.000 habitants. Aquest increment demogràfic va anar en paral·lel al creixement dels regadius i econòmic en general, alhora que els territoris de secà van perdre població (Mir, 1989). Alhora, a principis del segle XX s'inicià un procés de transformació econòmica. Sagués (2002) afirma que continua el

domini de les formes d'exploració tradicional, s'inicia la mecanització agrícola, l'extensió dels regadius i l'instal·lació d'alguna indústria moderna, "*Los mercados locales y comarcales no eran demasiado dinámicos y tampoco existía una clase obrera arraigada ni bien articulada. De hecho ha sido tradicional la debilidad de la estructura de clases en la ciudad*" (Sagués, 2002, p. 2). Aquesta població va minvar dràstica i dramàticament. Els càlculs més acceptats en referència a la població que va quedar a Lleida, són els efectuats per la catedràtica de Història de la Universitat de Lleida, Conchita Mir (1989, p. 39) que calcula entre 2000 i 6000 les persones que van quedar a Lleida després de l'ocupació de les tropes franquistes.

En aquest territori hi ha un espai no oficialment definit i considerat com una sub-comarca anomenat el *Pla de Lleida*. Coincideix amb el territori del nostre estudi per l'origen dels testimonis. No té cap mena de definició ni concreció geogràfica oficial, fa referència a les poblacions més properes al nucli de la capital. Estaria aproximadament delimitada al voltant de la ciutat entre les poblacions de l'actual Pla de La Font, Aitona, Vilanova de la Barca, Puigverd de Lleida i Alguaire. En tots aquests pobles l'acció de guerra fou molt important, donat que eren punts d'accés a la capital i tenies en molts casos la presència del Segre com a frontera natural entre els 2 espais que es van enfrontar.

En aquella tolla se..., al estiu, los soldats Nacionals s'anaven a banyar junt amb els Republicans. A les onze del mati! I es banyaven, i els nacionals portaven tabaco i diaris. I els altres portaven paper de fumar, que els nacionals no en tenien i diaris. I es canviaven intercanvis, parlaven, jugaven, i, i.. quan tocava

l'una i mitja o així, cada un al seu costat i aquí no ha passat res.
(F.)

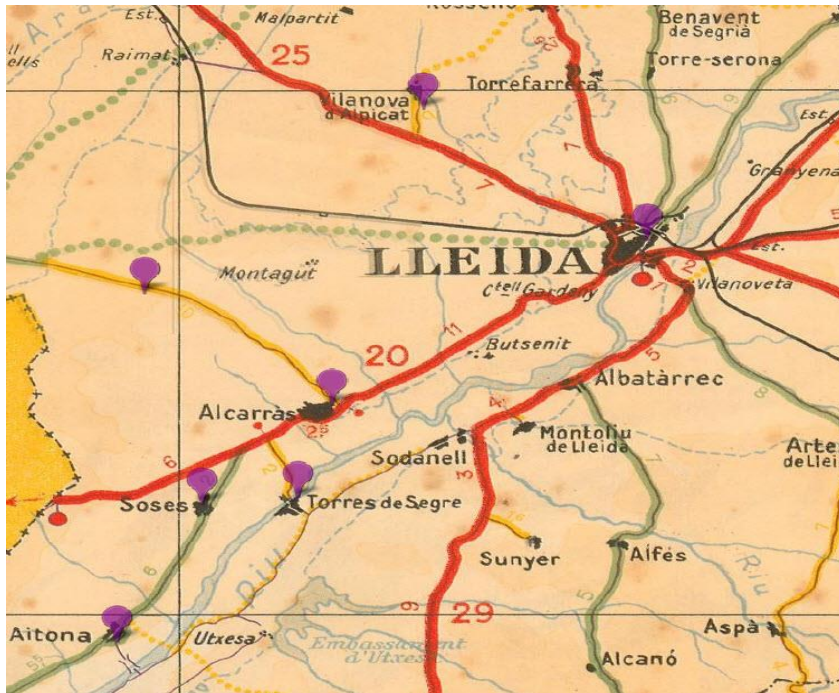

Figura 2 Mapa de la zona el 1938 i ubicació en el període dels informants.

“Cal considerar que els nuclis habitats tenien subministres, aigua, en alguns casos electricitat i espais còmodes per la tropa. Aquesta feia ús indiscriminat de tots els recursos de la població i desfeien les cases per aprofitar o per treure-n benefici, “quan vam arribar al poble vam trobar que nos ho havien pres tot. No teníem res, hasta les portes” (I.).

1.2. La tensió social i l'inici de la Guerra

La situació política a Espanya s'havia complicat extraordinàriament la segona dècada del segle XX. Durament enfrontats, hi eren presents unes fortes tensions entre el bloc de dretes i les esquerres, amb un recolzament important de l'església i l'exèrcit cap als sectors més conservadors i contraris al govern del Front Popular. Al febrer de 1936 es van donar diverses vagues i crema d'esglésies. Els responsables eren els sectors més radicals de les anomenades forces obreres vinculades als sindicats anarquistes i partits de caràcter comunista més radical. La tensió era viva al carrer i a Lleida i rodalies aquesta tensió hi era present i amb força.

Bueno, es que no va calguer que deixós, perquè es va veure ben clar, quan va vindre la guerra. Es va veure ben clar. Pues hi havia la part dels sindicats, perquè allavors hi havia lo POUM, hi havia la UGT, la CNT, la FAI. Aquestos 4 són los que havia a la part d'allà , de la esquerra, fem una suposició. A l'altra part pues no cal dir qui hi havia: hi havia els militars i el clero. (A.)

La tensió política no era cap secret i la població era conscient que les conseqüències no en podrien ser positives,

Jo em recorde, em recorde que un any antes de la guerra, un any o mig any, pues claro, jo anava amb el meu pare al tros. I quan descansaves parlava el pare amb el veí i jo sentia "això no pot anar. Això ha de fer un pet. Perquè no pot ser, no pot ser. Ja ho veurà com això farà un pet". Això era l'any 32, 33, va haver eleccions, va haver canvi de governs, quan van fer marxar al rei... va vindre la República, va haver una revolta.... total que les coses s'anaven enredant... hi havien molts partits que tothom volia manar.... una guerra civil és un desastre. (O.)

Conseqüència de la intensa crisi social i política dels primers mesos de 1936, es va desenvolupar un pla per acabar mitjançant un cop d'estat amb el Govern democràticament elegit que presidia Manuel Azaña. Els caps militars més reaccionaris, generals Mola, Goded, Franco i Sanjurjo, organitzats en la Unión Militar Española (UME), en foren els responsables. Sanjurjo, que es trobava exiliat a Portugal com a conseqüència d'un fracassat cop d'estat protagonitzat el 1932, havia d'esdevenir el líder del nou estat. La guarnició de Lleida va tenir contactes amb la clandestina UME barcelonina i amb membres de Falange abans del cop d'estat (Sagués, 2014, p. 46).

1.3. Viure en una Lleida roja

A partir d'aquest moment, comença el vessament de sang. La violència, que habitualment es creu pròpia de les tropes, té una realitat ben diferent. La GCE va esdevenir en molts aspectes un camp de proves per la II Guerra Mundial del qual en són mostra evident el tipus d'armament i estratègies utilitzades. La manifestació reiterada de la força destructiva de l'aviació n'és l'exemple més dramàtic i profundament marcat en la memòria de Lleida. La població civil va suposar el 5% de les víctimes a la primera guerra mundial. A la II Guerra Mundial aquest valor es va multiplicar per 10. El 48% de les víctimes eren civils (Singer, 1986, p. 39). Aquest terrible canvi es va assajar a mode d'entrenament en la GCE.

Julian Arostegui (1994) una de les màximes autoritats en l'anàlisi històric de la GCE explica que l'autèntica violència del conflicte, no era la del camp de combat:

“Cuando un conflicto social interno alcanza el grado de discusión bélica ello mismo nos revela la llegada al cenit de la incapacidad de la sociedad para encontrar por medios políticos reordenamientos que controlen la discordia. De ahí se pasa al uso de la fuerza, lo que implica el de las armas. Por consiguiente, en un enfrentamiento bélico, y en particular si se trata de un enfrentamiento interno, es decir, de una guerra civil, la violencia que verdaderamente habla de la índole y de la gravedad relativa de la confrontación es la que tiene lugar fuera de los frentes de combate, o detrás de ellos. Cuando queremos discernir la amplitud de la violencia que una guerra engendra es claro que apuntamos justamente no a la bélica sino a la violencia civil” (Arostegui, 1994, p. 28).

El 18 de juliol de 1936, s'encén l'espurna que fa explotar el país. A Lleida, l'exèrcit estava a la guarnició de la Seu Vella . Infaust dia, grups de civils armats vinculats a la dreta van sortir als carrers i de forma estratègica es van situar en les rodalies de l'estació de ferrocarril, a la Paeria i a la caserna militar. Van alliberar gent de Falange que havien estat empresonats les setmanes abans. El govern municipal compost per forces d'esquerra no va reaccionar, els rebels van trobar un camí lliure d'obstacles per imposar-se als carrers.

Es va declarar l'estat de guerra i els civils van ser substituïts per l'exèrcit, que es va fer càrrec de la situació amb el suport de la Guàrdia Civil. Van ocupar els carrers i establir controls. Als pobles del Pla la dinàmica va esdevenir similar. A Lleida l'exèrcit va ignorar les ordres dels caps de la sublevació: no van utilitzar mitjans violents i no van practicar detencions.

- " Veste 'n cap a casa ", li va dir el meu pare a un veí, que era dels rojos

- " No puc marxar !"

Vam pujar a dalt a casa, a l'un demà es va girar la truita. Van guanyar els milisianos, van agafar a aquestos falangistes, los van portar a dalt del castell, i els van pelar a tots. Los van afusellar (E).

Aquesta tebiesa va propiciar que els grups contraris a la sublevació s'organitzessin i soldats desertors de l'exèrcit s'hi van afegir. A l'arribar les notícies del fracàs de la revolta a Barcelona, aquests grups van reaccionar amb força. Els rebels es van retirar a la caserna, on van ser detinguts. El dia 25 de juliol l'oficialitat va ser executada sense judici previ i van començar les matances col·lectives, freqüents l'estiu de 1936.

Al 3er o 4art dia, semblava que la cosa estava en calma, la meva mare em va donar 2 reals, de casa meva al quiosco que hi havia davant del Hispà Americà, que es deia Cal Lluquets, vaig anar a compra Lo Patufet, L'Esquix i el TBO. I vaig agafar i quan tornava cap a casa, una, una dona anomenada Maria la Caçadora, anava amb un mono d'aquells, portava una caçadora i un pito a la boca. I va tocar el pito:

- " Aquell es un fasciste, aquell es un fasciste!", i aquell pobre home es va quedar sol, i li va fotre els 2 tiros d'escopeta al mig dels rinyons. A mi em va donar la sensació de que una txispa em va tocar, com si em cremés, davall del ull, i... vaig pujar escales amunt, asfarait. I aquest va ser el principi, de la guerra. (E).

El poder local va caure en una situació caòtica, on grups constituïts per les forces obreres, armats i sense cap mena de pla previ, van establir diferents

organismes i prendre decisions en funció de la seva afiliació política. Es va intentar portar endavant una col·lectivització de la propietat privada i van crear arbitràriament multitud de comitès. Aquesta dinàmica d'improvisació va portar un enfrontament entre les diferents faccions revolucionàries que intentaven imposar-se a la ciutat. El conflicte intern va ser una constant a tots els pobles i ciutats. L'exemple més evident de les dissensions entre les forces obreres van succeir als fets de Maig de 1937 a la capital Barcelona, on durant 4 dies diverses faccions de les forces republicanes van lluitar entre elles deixant 500 morts i un miler de ferits; es va arribar a un acord amb el Govern de la Generalitat i es va decidir la sortida d'anarquistes i trotskistes de les institucions. La guerra havia entrat en una dinàmica difícil d'entendre per la població, els nivells de violència i enfrontament entre les forces lleials van arribar a extrems no previsibles i difícils de controlar per les jerarquies.

“La GCE generó una profunda violencia civil, que, por lo demás nunca hemos conseguido evaluar en víctimas con precisión. En ambas retaguardias se practicó una intensa represión del disidente político, una persecución a muerte del enemigo de clase, del enemigo ideológico, del enemigo económico o del religioso” (Arostegui, 1994, p. 28).

A la ciutat de Lleida la Generalitat va anomenar en Francesc Viadiu com responsable d'ordre públic a la ciutat, després del trencament del maig del 1937, moment en que el descontrol inicial va ser minvat. Viadiu (1979), en la seva obra “Delegat d'ordre públic a Lleida la Roja” presenta la seva interpretació de la dinàmica de govern en la zona de Lleida:

“La majoria d'ajuntaments de les comarques de Lleida, abans de la guerra, estaven constituïts per una majoria d'Esquerra Republicana de Catalunya i una

minoria de la Lliga, o viceversa, i a la comarca del Segrià... hi havia algun Ajuntament amb majoria del P.O.U.M. Durant la guerra es va alterar aquest ordre. Primer, els comitès de milícies antifeixistes van anul·lar completament els Ajuntaments i després, en constituir-se de nou aquells, amb participació de tots els partits representats en el govern, en mots pobles, els elements del P.S.U.C. i de la C.N.T.-F.A.I. foren importants. Gent que no coneixia ni estimava els pobles als quals les organitzacions respectives els havien destinat per ocupar càrrecs municipals” (1979, p. 95).

La violència a la ciutat va ser desbordant; es parlava dels passejos i dels processos sumaríssims del tribunal de justícia popular. Passejar algú suposava pujar-lo en un cotxe i aparèixer mort en qualsevol punt del Pla. Es van publicar sentències abans de la celebració dels judicis (Viadiu 1979, p. 57). Hi havia persones desgraciadament famoses per la seva intervenció. Una de les més destacades era l'anomenat Manco, abans de la guerra havia estat enganxador de vagons de tren i va passar a ser president del Tribunal de Justícia Popular de Lleida, de composició variable segons el dia i format bàsicament per ferroviaris (Barrull, 1995, p. 57) .

“Deien que, de vegades, quan algun acusat intentava defensar-se, s'aixecava el Manco i, amb flema sorneguera, deia: " Noi, para el carro i no t'hi escarrassis parlant; potser encara ens faries llàstima i encara ens convenceries: pena de mort. Apa, al canyet." Altres vegades, en finalitzar la sessió d'aquell tribunal, tan funest com pintoresc, el president es dirigia al públic dient: “camarades: per avui s'ha acabat el cine” (Viadiu, 1979, p. 74).

Sagués (2002) menciona que la violència era entesa per les forces de la ciutat com un instrument quirúrgic depurador, necessari en la gènesi de la societat futura . La persecució del clergat va ser exterminadora i indiscriminada. Es van donar instruccions de cremar tota imatge religiosa així com les esglésies.

“ *I els capellans? Al canyet!* ”. (Viadiu, 1979, p. 83). Els testimonis de les execucions i tortures dels capellans són una constant que per freqüent va esdevenir normal en la memòria de la població. L’hispanòfil anglès Paul Preston (2011) calcula que el 65,8% dels capellans de la diòcesi de Lleida van morir a mans de l’exèrcit “roig”.

Érem molts germans. Jo era el darrer, l’últim de la família, lo que s’ en diu "caganiu", de la família. Aleshores tenia ja 2 germans capellans, era una família molt religiosa, tenia 2 germans capellans, i amb la guerra em van matar 1 germà d’aquets capellà, i un altre germà que anava amb ell. Però malgrat això, després de la guerra vaig tornar una altra vegada al seminari (...)

Van matar a gent que eren dels seus i tot. Només.. per... per l’aspecte exterior això... “aquest es capellà, aquest es capellà!” PUM!, un tiro per el carrer. I quantes vegades “no ho sóc jo de capellà, no ho sóc!”, només per el fet de ser capellà i... “no ho sóc, no em mateu que no ho sóc jo de capellà, no em mateu!” i si un no podia acreditar que no era capellà, pues... PUM! (J.).

Durant tot el període en que la ciutat va estar en mans de les forces republicanes i com a rereguarda del exèrcit fidel al govern, la dinàmica repressiva va ser important. Viadiu (1979) explica que l’armament de les tropes de la ciutat i els pobles era superior que la que tenien els combatents del front. I és que per algunes de les faccions de les forces populars, lo important era no anar al front: “*Per què combatre els feixistes al front, si ens deixem als de casa?*” (1979, p. 107) i amb aquest argument, s’actuava i es duia a terme el que anomenaven “depuracions”, que formava part del dia a dia; “*depurar no era res més que abatre algun religiós, algun petit burgés que es resistia a deixar-se col·lectivitzar*

el seu petit negoci, o algun inofensiu home de dretes. I, sobretot, a espoliar. Espoliar els béns dels 'fatxes'“ (Viadiu, 1979, p. 48). Aquesta era la realitat en la que es trobaven els testimonis del nostre treball.

Enteníem pues que... més que roig, nosaltres enteníem lo que era anarquista, comunista, inclús socialista. Ara, la gent de Esquerra, ja no. De Esquerra Republicana. Ja no els consideraves ja.... Eren gent d'ordre, que... I gent que tenien idees d'esquerra sense ser socialistes ni comunistes ni anarquistes. (J.)

Mentre la guerra estava viva a L'anomenat front d'Aragó en la tristament famosa batalla del Ebre a la que d'una forma incomprensiblement exagerada se li associava un milió de morts, Lleida era la principal ciutat de rereguarda de la zona republicana. Això implicava una gran modificació de les costums i el dia a dia habituals

“Ja fos per carretera o per ferrocarril, Lleida era punt de pas obligatori per arribar a l'Aragó des de la resta de Catalunya. Pels carrers de la ciutat van passar milers de combatents, que moltes vegades provocaren seriosos problemes d'ordre públic. De les terres de Lleida procedien molts dels queviures transports i proveïments destinats al front. A la ciutat també hi van arribar, a més d'un important nombre de ferits, refugiats que fugien de la guerra” (Mir, Barrull, & Sagués, 2012, p. 85).

Lleida era una ciutat declaradament “roja”, viva i de suport important a l'exèrcit republicà. El quarter general de l'Exèrcit de l'Est estava instal·lat a la Rambla Ferran. L'exèrcit franquista, autoanomenat nacional, va determinar que

Lleida era un objectiu important. I així va arribar el 2 de novembre de 1937 i el seu tristament famós bombardeig.

A les 4 de la tarda, cada dia, més o menys, venien los avions a bombardejar el camp d'aviació. Però mai havíem pensat que bombardegessin Lleida. Però aleshores, es veu que els avions dels rojos van bombardejar el cementiri de Saragossa el dia de tots Sants. I el dia 2 de Novembre, van venir aquí, en represàlia, a bombardejar la ciutat de Lleida. Conque els avions sortien del camp d'aviació d'aquí... I van fer un bombardeig que no van respectar res. Van tirar bombes a bolea per la ciutat. Llavorens va ser que van agafar el col·legi aquest, el Liceo Escolar, als Camps Elisis van agafar també a molta gent... va morir molta gent” (R).

“Jo anava a portar una cuixa de corder, i quan estava al carrer me n'adono de que m'havia deixat la cuixinera. Pujo a dalt i només arribar a dalt i vam sentir aquell terratrèmol, que pensava que tot s'ensorrava; menos mal que estàvem al passadís perquè los vidres de les finestres es van clavar a la paret. Un motorista, passava un motorista per allí, i el cap, el cap del motorista, la closca del cap es va quedar clavada a les lletres del banc d'Espanya. Aleshores vam sortir a veure si veiem al germà de la senyora, de la meva edat. (F.)

Vam sortir i no s'hi veia gens, a les 4 de la tarda. Eren les 4 de la tarda i no s'hi veia gens de la polseguera, semblava de nit del pols. Només es veia gent corrent amb nens morts del col·legi, que els portaven al dispensari de la Creu Roja, perquè els portaven a veure si podien fer alguna cosa i els depositaven allí, davant de la porta... i ferits i més ferits; A munts, eh? però a munts. Vaig agafar tanta por, tanta por....!; No podia sortir al carrer! Una por tremenda! (G.).

Les xifres de les víctimes mortals no han estat determinades amb exactitud. Mercè Barallat (1997) parla de 250 morts i uns 500 ferits, discrepants de la informació provinent del règim,

“Según Jesús Salas Larrazábal, a lo largo de toda la guerra se vio que los efectos de la aviación fueron más morales que materiales. A la vista de los efectos materiales que la aviación causó en Lérida, los efectos morales debieron ser inenarrables” (Barallat, 1997, p. 19).

1.4. El Segre, 9 mesos d'una frontera d'odi

La caiguda del front d'Aragó produïda el març del 1938 va permetre que l'exèrciti sollevat s'apropés cap a Catalunya. Conservar Lleida representava mantenir la resistència, era un símbol per l'exèrcit republicà. Fer-se amb el control de Lleida significava iniciar el final de la Catalunya republicana, un símbol pels espanyolistes que hi veien la caiguda de nacionalisme, de la república i el separatisme i molt propera la victòria a la guerra

L'aviació franquista va tornar a atacar Lleida amb cruessa, el dies 27, 28, 29 i 30, 31 de març i 1 i 2 d'abril. La població havia fugit.

En la memòria col·lectiva actual, encara perdura la versió imposada pels guanyadors de la GCE. El 2007 la Generalitat de Catalunya va establir el Memorial Democràtic, una institució integrada per persones independents i reconegudes per tal de conservar la memòria democràtica dels fets i de les vivències de les víctimes d'aquest període. En els treballs de recerca efectuats

pel Memorial Democràtic s'estimen en 400 persones les que foren víctimes mortals d'aquests atacs.

L'exèrcit rebel es va plantar el 27 de març de 1938 a les afores de Lleida. Amb el despietat suport aeri previ, el dia 3 d'abril van entrar a Lleida i l'exèrcit "nacional" es va instal·lar a la ciutat i no va tirar endavant. Preston (1996) menciona que a Franco li agradava provocar el que anomenava "batallas de desgaste" amb un objectiu clar:

"Matar a la mayor cantidad posible de republicanos, porque lo que llevaba a cabo Franco era una guerra de terror, en la que no solamente morirían numerosos soldados de las tropas republicanas, sino que además, a los civiles que no matara les dejaría aterrorizados, de forma que no levantasen cabeza durante los 30 años siguientes" (Preston, 1996, p. 14).

Les autoritats republicanes estaven obligades a intentar una defensa a ultrança de la ciutat però no van aconseguir frenar l'exèrcit rebel. S' havia encarregat la defensa a la Divisió 49 comandada pel tinent coronel comunista Valentín Gonzalez "El Campesino". Es va fortificar la cara nord del turó de la Seu Vella. El 3 d'abril a la tarda, al caure la banda dreta del riu Segre, les tropes republicanes van creuar el riu a corre cuita i es van establir a la banda esquerra. Van volar l'únic pont d'entrada a la ciutat i el del ferrocarril per impedir el pas a l'altra riba a les tropes rebels. La resta de ponts del Segre també van ser volats, a Torres de Segre i Serós.

Lleida va quedar dividida a l'igual que la resta de pobles del Pla. L' objectiu republicà era impedir l'avanç cap a l'interior de Catalunya i Barcelona i

mantenir les centrals hidroelèctriques per abastir d'energia les fàbriques de guerra i les poblacions.

La ciutat esquarterada es mantindrà com a front de guerra fins al desembre del 38, amb el consegüent patiment per a la població, que viu en un escenari de combat permanent amb 2 exèrcits enfrontats a banda i banda de riu. Aquesta situació descriu el que s'anomena històricament el Front del Segre que va seguir tot el curs del riu, des de Mequinensa fins el Pirineu, una llarga frontera on s'hi va desenvolupar la batalla.

“ El general Franco, fidel una vegada més a l'estratègia d'imprimir un ritme lent a la guerra, cosa que des del primer dia afavoria els seus interessos polítics, va decidir parar l'ofensiva a La Batalla del Segre, de manera que durant nou llargs mesos la ciutat va ser línia de front. Va ser aquell 1938 un any horrible per a la ciutat de Lleida. A les destruccions originades pels atacs franquistes que havien de fer de la vida quotidiana una cosa summament difícil i penosa, calia sumar ara els atacs de l'exèrcit republicà, atrinxerat al marge esquerra del riu, les misèries que sempre acompanyen les guerres (prostitució, altercats entre la soldadesca, etc.) i la inestabilitat política originada per les lluites pel poder entre les diferents faccions del nou règim i, sovint, la mateixa oficialitat” (Barrull, Sagués, & Goñi, 2008, p. 7).

Els 9 mesos de front van ser una convivència de la guerra i la quotidianitat, de la vida, el dolor i la por. Feixa (1990) en deixa testimoni a la seva tesi, amb el relat d'en Juli: *“vam estar 9 mesos a primera línia de front, cuidado, eh! I allí que estaes, crio, i et miraes com queien les bombes, com si res. I t'estaes allí plantat. Claro, 9 anys, t'adaptes amb aquestes coses”* (1990, p. 132).

“Amb l'entrada de l'exèrcit franquista a la ciutat el 3 d'abril de 1938, la línia de front es va estabilitzar. Durant nou mesos Lleida va romandre dividida en dues parts, amb la zona urbana deslligada de la resta de Catalunya, no existien ponts

per creuar el riu, tots havien estat derruïts. D'altra banda, la ciutat era poc més que un munt de runes. A les destrosses dels bombardejos del 2 de novembre de 1937 -que van deixar un rastre de més de 250 morts i 500 ferits- cal afegir-hi les que van ocasionar les bombes llençades durant la setmana prèvia a l'ocupació. Un any més tard, l'ajuntament comptabilitzava més d'un centenar de cases enderrocades, i situava entre un 85 i un 90% el total d'edificis urbans que necessitaven reparacions" (Mir, 1989, p. 34).

El recompte oficial de víctimes de la GCE a Lleida i rodalies no es va poder efectuar. Els llibres dels Registres Civils on podien estar anotades les víctimes van desaparèixer.

2. La vida quotidiana

2.1. La població infantil: hi eren i jugaven

No resulta difícil entendre la situació dels infants en aquell moment. Una societat trencada amb una violència constant era el seu entorn natural. La presència dels jocs en els relats dels protagonistes d'aquell moment no és testimonial ni anecdòtica. En altres treballs i literatura hi ha testimonis de joc als camps de concentració alemanys, com era jugar a tocar amb pedres les tanques electrificades. En aquell cas, però, la diferencia era substancial: el III Reich buscava l'extermini de la infància no ària com a base del futur de la supremacia racial desitjada; en la GCE cada bàndol perseguia l'enculturació, la integració en la seva ideologia. Els nens que tenien contacte amb la guerra o eren extremadament protegits (el alemanys) o vivien a partir de les pautes donades pels enemics exterminadors. La situació d'invasió, ocupació i domini de l'espai i de tot el que hi era present difereix absolutament amb la GCE. Stargardt (2006) menciona de forma punyent que les pedres llançades pels nens simulaven la seva vida en el camp de concentració d'Auschwitz. Les que feien diana representaven l'entrada d'una persona al forn crematori i els nens imitaven els crits, *“ces pierres étaient censées représenter les gens envoyés dans les fours crématoires, tandis que les enfants imitaient leurs cris”* (Stargardt, 2006, p. 77).

D'altres estudis donen testimoni de la manifestació del joc vinculat als estris de guerra en zones properes el mateix període. Fernández i Moreno (1997) en l'article "La història d'un poble i l'evolució des seus jocs" publicat en el número 48 de la revista Apunts Educació Física i Esports, expliquen les

situacions viscudes a Benavarri, registrades per tal de fer un anàlisi praxiològic del joc contextualitzat en diversos moments en la zona de Osca:

“Durant la postguerra, es van incrementar els jocs amb material a causa de l'adaptació lúdica que van patir les restes de material bèl·lic per part dels nens. Aquestes activitats comportaven un gran risc, ja que manipulaven objectes que en moltes ocasions eren explosius. Aquests jocs es fonamentaven en la recerca d'aquest material i la seva posterior adaptació al joc, que pretenia imitar la guerra dels grans. A partir d'aquest moment els jocs de guerra es convertiran en el fonament lúdic de posteriors generacions” (Fernández & Moreno, 1997, p. 21).

La imitació, les ganes de jugar, la manca d'alternatives... Va portar joc i les conseqüències d'aquest. A lo llarg del nostre treball, el testimoni escoltat més impactant respecte al risc real del joc, va estar el de M., víctima de l'explosió d'una bomba quan jugava amb ella, el seu company de joc va morir. Ell va perdre extremitats, un ull i va quedar greument discapacitat:

Bueno, si, en algú si que se li va girar (riu) si si si... Jo... jo l'únic que sé, es que un dia vam trobar una bomba, com que jo buscava bales. I metralla... pues mira... “cony, mira, la desmontarem. (M.)

Testimonis d'aquestes situacions també van ser trobats per d'altres autors en treballs que no buscaven la identificació del joc en aquell context. Carles Feixa (1990) ho relata en la seva tesi *“Cultures juvenils, hegemonia i transició social: una història oral de la joventut a Lleida, 1936-1989”*:

“ Pot ser paradoxal que en uns moments en que hom exigeix als infants i adolescents graus de responsabilitat molt superiors als habituals, en què hom es fan grans més de pressa, aquets s'arrapin al món lúdic infantil fins edats ben

avançades, com a forma de retardar de manera simbòlica el seu ingrés en la vida adulta. En alguns jocs, però, imiten als grans: el joc de la guerra deixa de ser únicament un joc, i que per a molts esdevé, un veritable ensinistrament per al futur. Si més no, es converteix en un simulacre d'allò que succeeix en el món exterior ("inclús anàvem nosaltres, però com si juguéssim")" (Feixa, 1990, p. 129).

El joc és variat i manté les pràctiques existents fins al moment; es constata la presència del futbol, les bitlles, el buli, els jocs de caniques, nines i també, entès com a joc propi de Lleida, les pedrades.

Llavors també jugàvem a pedrades!. Va ser la última època de les pedrades. Que, ja s'havien acabat les cèlebres pedrades, les cèlebres pedrades, del barri de Sant Martí contra Magdalena, i llavors los de la Carretera de Huesca los de la banda esquerra contra los de la banda dreta. Je, je, je. Hombre, que ens havíem d'entretindre amb una cosa o altra, era un joc!

Quan lo Front ! Allavors no hi havia control! No hi havia pares... lo pare meu no hi era, la mare no hem podia controlar... agafàvem tots i anàvem a jugar! (R.)

Els espais dels jocs eren lliures, en les zones rurals aquest fet era encara més marcat, tenien més espais per moure's, ho feien en les zones que consideraven segures, entenent com a tal la manca de combat.

"Una vegada jugàvem per les serres, perquè estava tot ple de... de restos de la guerra, i hi havia moltes sabates, hi havia llaunes buides... Per les muntanyes, perquè allí hi va haver una batalla, i vaig donar una patada a una sabata i hi havia un peu dins. Allò em va impressionar bastant" (I.).

I llavors apareix aquest tipus de joc, amb els elements que la situació deixa al seu abast i que fan que sorgeixi un nou i inesperat tipus de pràctica.

Escolta, no teníem cap tip de joc manual. Nos cansàvem de jugar al buli, de jugar a boletes. I això tenia més al·licient !. Tenia molt més al·licient, home! (A.)

Aquest joc era conseqüència del material que tenien a mà. Es trobava per tot arreu, en quantitats i tipus diferents,

“También en este periodo se abandonó gran cantidad de material bélico (balas, bombas, granadas, minas...) que afectó a las prácticas lúdicas de los años venideros” (Moreno, 1997, p. 18).

Oh, hi havia de tot! Hi havia... bales; bombes; morters; obusos; bombes d'aviació petites! Algun... algun obús del... algun obús del setè... del 7 i mig, d'això petitet. Tot això... pues ho guardàvem. Algun obús gros però... con que pesaven tantíssim... no, no... no deixos. Foteiam llenya al damunt i foc, alguns petaven d'altres no. (A.)

La normalitat de la situació, el coneixement dels estris, el contacte amb la tropa, la falta de control per part de la família que estava separada, la facilitat d'accés al material, el menyspreu al perill, queden registrats en una sola cita:

Jo tenia una pistola molt bonica del sis trenta cinc! I... sempre anava amb una bomba de mà de Lapinya aquí al cinturón. I la pistola. I la bomba de mà ni la meva mare s'atre... s'atrevia a dir... a dir-me res i jo sempre deia que estava descarregada. Fins que un dia un brigada va dir: - " ¿Esta descargada, eh? ¡Dámela!" Ric, rac, la va tirar, BOM! I va explotar. Però m'en vaig proporcionar una altra, o sigui que no em vaig quedar desarmat!, je je je. (E.)

La quotidianitat, la freqüència de la situació d'accés fàcil, es manifesta en multitud de testimonis:

Era sortir de casa, sortir de casa al camp i trobar bombes!. Clar, i llavors dis-me un crio que no agafi la bomba, estiri l'arnella i la tiri fora! O que troba un fusell, i que troba... (A.)

El joc no necessita una gran instrucció. Alguns testimonis afirmen que l'aprenentatge ha estat fent proves, d'altres que han estat instruïts.

Tot allò ho apreníem naltros. Tots aquells jocs ho apreníem naltros sols. (J.R.)

Però a llavors sempre anàvem amb algun de gran que nos ensenyava, que nos posava en alguna zona on els tiros no poguessin perillar, però en aquella zona hi posaven una bomba de projectil, de 7 i mig, del quinze i mig, una caixa de bombes, una caixa de bales, a veure si la bala al explotar allí, feia explotar la caixa. Però a aquestos jocs eren els que fèiem, no en plan de tirar... no de tirar l'un contra l'altre. (P.)

Precaucions, a traves dels fracassos, i a traves de tindre uns de més grans que ja coneixien més lo tema, nos van ensenyar lo maneig, i, les precaucions, mira, perquè totes les muntanyes estaven ben surcades de trinxeres, nos posàvem abaix a la trinxera. (D.)

Pues coses de canalla... Sort, nosaltres vam tindre sort que no mos vam fer mal, però va ver nois que es van fer mal. Aquell de Molins es va tallar els dits, d'un pistó. Aquell de Ramón, també; un dia a la migdiada estaven allà a l'era de dalt i no se que feien que volien treure un pistó de ... i pegant-li amb una pedra li va explotar i se li va emportar els dits. I al Barrufet, allà al Jebut, volia petar una bomba o no se què, i se li va emportar el braç. I coses així a munts. I aquí a dalt també hi havia una era, que mecagon! encara n'hi ha ara de bombes. "Pues que sirà això de tantes bombes", es veu que se les van deixar els soldats, bombes i bales i de tot. Hi va anar un xiquet que es deia de cal Pedro, ja et dic qui era, i va dentrar dins i va ficar una bomba. Es

va matar. Es va fer bocins. Van petar totes de allí dins, perquè, n'havia tantes. Ostia! Casos d'aquestos a tocar. (D.)

En aquest treball vam acotar el període d'estudi al període bèl·lic. Tot i així, queda clar que la situació lúdica amb estris de guerra es va allargar considerablement.

He tirat més bombes! Je je je. Les vegades que he anat a tirar bombes. Je je je. No érem gaires los que anàvem a tirar bombes. No ho se! Érem los més grandets, no? Perquè haguérem set una miqueteta mes... Érem... va arribar fins al 41 que van marxar (G.).

Fernàndez i Moreno (1997) van considerar que “*el joc es troba immers dins d'un sistema, tots els esdeveniments d'un lloc tenen el seu reflex en la resta dels components del sistema, inclòs el joc*” i valoren la tipologia d'aquesta a partir de la seva lògica interna contextualitzada. Per tal de fer un anàlisi històric, van establir 3 períodes, un pre-bèl·lic que acabava el juliol de 1936, el segon incloïa la GCE fins els anys 50 i el darrer que arribava fins la dècada dels 80.

El jugar només era part del joc. Hi havia tota una dinàmica al voltant del fet lúdic. Trobar armes, amagar-les, fer que els pares no en fossin conscients...

I quant un sabia que a tal puesto havia trobat un polvorín i que hi bombes, o que hi havia bales o que hi havia fusells, ho dient i venga tots cap allà, llavorens, “ bueno, això no ho hau de dir a ningú perquè nos ho ham de racionar per a naltros “ (P.)

El joc no estava limitat pel material, ni per la necessitat de trobar espais per jugar. A Benavarri, segons Fernández i Moreno(1997), els límits els marcava

l'aviació, “*La por als bombardejos va reduir els espais en què els nens podien desenvolupar els seus jocs*” (1997, p. 21).

La relació amb la tropa, l'apropament al perill, l'admiració, també envoltada de sensacions lúdiques, es comproven amb un aura d'admiració i aventura, tornem al univers lúdic,

Un brigada de regulars, que amb un cavall creuava davant de les línies republicanes, i els deia de tot: des de fills de puta, cabrones rojillos, no me dareis! I llavors baixava del cavall i agafava un Màuser, es plantava a la trinxera com un ninot i no el tocaven. Això és... I NO EL TOCAVEN! I ell, ell tiro va , tiro ve, tiro va, tiro ve! (E.).

Jo quan n'hi mataven un, ja estava allí de seguit. Jo vaig anar a veure tots los morts que van matar aquí: lo capellà, lo lo lo... lo aquell tinent de... militar que hi va haver, aquell militar que hi havia aquí, que en deien lo Matabres, que el van anar a matar al terme de Soses. (A.).

En la literatura contemporània hi ha força testimonis d'aquestes situacions, de la vivència dels nens, voltats de pors, perills, mort, jocs, joguines i gana. La guerra els va marcar i ho van reflectir en la seva obra. Vizcaino Casas ho manifesta amb cruesa en “Zona Roja”, Joan Marcé en “Si te dicen que caí”, i Vazquez Montalban en “El pianista”. La majoria de l'obra de Ana Maria Matute gira al voltant de la GCE.

2.2. El dia a dia, viure en família i societat

La resiliència, la capacitat de les persones per adaptar-se i resistir estímuls i situacions agressives, resulta sorprenent i una constant en la època estudiada. Va ser un període llarg de supervivència dins una situació de gran violència social, vigilants dels bombardejos cruels i els atacs constants, de les reaccions imprevistes de persones que els envoltaven, d'una incertesa permanent. Abans del juliol de 1936 la situació ja era tensa i no va acabar amb el final de la guerra. La població es va adaptar i normalitzar i les nens i nens ho van fer a partir de la seva innocència.

"Solo interrumpía el quehacer diario algún que otro disparo de la artillería y morteros, para reanudarse inmediatamente. El vecindario fue acostumbrándose a l'sedio hasta el extremo de que pasaba por las calles, sin hacer caso del tiroteo" (Mezquida, 1972, p. 79).

La gent convivía amb la tropa. El diàleg, el contacte no eren extraordinaris. Es van establir relacions que van durar anys entre combatents i gent dels pobles.

- "¿Tienes una hermana joven, chaval?"

- "No, que somos tres hermanos"

- "¿Que hacéis vino en tu casa?"

- "No, que no somos payeses"

Despues no se quina altra pregunta hem va fer, i allavorens me va dir:

- "Mecagüen los catalanes i la puta que los parió", així mateix amb tota la boca! I jo vaig dir:

- "¿Y los castellanos qué?"

I em salta des de dins amb una... amb un envase de mermelada d'aquestos grossos i si no aparto el cap me'l trenca!

Llavors va haver un altre que em va agafar i va dir:

- “Pero hombre, que no ves que... que le has hecho a este crío?”

- “¿Qué me ha dicho?”

- “¿Y tú qué le has dicho?”

Aquell me va agafar, me va carregar de chocolate i mermelada i nos vam escriure tota la vida fins que es va morir. Era un navarro. Era un sargento de.... de la bandera de Navarra. Vaig trobar lo contrast per un costat i per el altre. (P.)

La sensació de llibertat, d'aventura, és una altra constant: *“Durant aquest període, sobretot en els moments inicials, molts joves van experimentar un insòlit alliberament de les tuteles (familiars i socials) que els oprimien”* (Feixa, 1990, p. 107).

Queden els grans que no van a la guerra, les dones i els nens. Feixa (1991) esmenta el trencament social, la joventut desapareix,

Durant la guerra, la joventut no existia, estava al front. Los que quedàvem era canalla. Los que quedava... Los mesos, prop d'un any, que va estar de primera línia Lleida jo estava aquí. Però era inconscient dels fets. Ho veiem tot, les canonades, los tiros, i a vegades inclús anàvem nosaltres com si juguéssim. Ara, la conseqüència d'allò sí, perquè així que va anar avançant, els últims temps de la guerra, ja recordo més. Per exemple germans de companys més grans, que els havien cridat a la guerra. I senties dir que amb un l'havien matat aquí a l'Aragó. I immediatament després se trobava a faltar a molta gent que estaven a camps de concentració... (LL.)

Un dels testimonis més porucs ens sorprèn amb una intervenció que contrasta amb la seva reiterada por en la major part de les seves expressions:

Ara, lo que si havia en aquesta anada cap al carrer Alcalde Costa o cap a la trinxera... o al sortir a la Banqueta, lo que si hi havia, és ¡aventura!. La possibilitat del risc, que et podien matar. (R.)

El conflicte entre la por i l'atracció, el dolor i la curiositat, el menyspreu del risc i les ganes de "sentir-se més", més valent, més gran, més fort, poden explicar aquest fet; el risc és atractiu. E. ho esmenta de forma clara: "Però es que totes les coses que tenen risc, tenen al·licient ! Això no ho olvidis a la vida".

L'estructura familiar va ser trasbalsada, amb pèrdues i retrobaments, pors i alegries. Depenent del moment, de les creences, de les amistats i els diners, l'estabilitat i seguretat van anar variant. A la població infantil això li afectava especialment.

Vam arribar a casa i vam veure al pare que feia 2 anys que no l'havíem vist, que estava a la presó, i a llavors va començar la vida de Front. La vida allavorens va ser millor, sense por, només als obusos... (J.).

Ja només hi havia por als obusos. La por de la guerra era l'absència del pare, el trencament de l'estructura familiar.

La gana és un aspecte que manifesta situacions diferenciades. L'afecció política, viure en un entorn rural o urbà, tenir enginy, el moment en que un o altre exèrcit s'ubica en la zona, fan que les expressions no siguin similars. En cap cas, no és podria parlar d'abundància.

Mezquida (1972) comenta les estratègies de la població urbana per tal de solucionar el problema de la nutrició:

“Muchos eran los que habitaban en las torres próximas, ayudando a los payeses en sus faenas agrícolas, cuya compensación no era otra que el yantar diario, ante la falta de medios” (Mezquida, 1972, p. 79).

El benefici que suposava en la nutrició la proximitat al mitjà rural, resulta freqüent. La gent dels pobles o que hi tenia parents, van patir menys penúries en aquest aspecte,

Als pobles no en vam passar de gana. Vam menjar moltes farinetes i patata, coses d'aquestes de fècula (...) teníem coses de casa. (I.)

Aquest testimoni contrasta en els manifestats en una situacions repressives, on l'aliment era controlat i repartit pels qui manaven. Si s'afegia el fet de tenir persones refugiades que necessitaven menjar, era doblement dur:

A demás passava gana aquí, perquè teníem gent a casa amagada i partíem lo racionament. Allí vaig passar la resta de la guerra fins a l'abril. (R.)

La pena de mort podia ser el preu a pagar per tenir una persona amagada i passar més gana estaria garantit per la família de qui aconseguís escapar de l'execució,

Quan agafaven algun espia i demás, condemnat a mort i després afusellat. Anava als afusellaments també. Hi vaig anar alguna vegada. Els afusellaven per escarment, afusellament públic. Hi anava molta gent (...) la gent estaven encesos. (J.)

El cas d'aquest testimoni és especialment significatiu, donat que era un religiós i els afusellaments van perdurar molts anys en la postguerra.

L'espionatge era una obsessió pels dos exèrcits. Els moviments de la població civil estaven molt controlats. Les tropes vigilaven i feien controls.

“ Teóricamente y a todos los efectos, estaba prohibido circular durante el día a menos de 1 kilómetro de la línea de fuego y durante la noche a menos de 4 dicha línea según especificaba el pase ” (Mezquida, 1972, p. 79).

Les acusacions eren arbitràries. Les desafeccions familiars, les enveges o la pròpia imaginació eren suficients per ser-ne víctima,

Jo m' en recordo molt del... del Peret. Del meu germà gran que... que el van detindre (...) uns que anaven amb una furgoneta; d'ordre públic em sembla que els deien. I... i li van li van dir que era un espia. Era un infeliç, però segons ells era un espia. I el van agafar i davant meu amb un latigo li van donar una palissa i d'això m' en recordo molt, em va quedar molt gravat. I se'l van emportar i li van dir: “Detrás de esta sierra, te vamos a liquidar”. I quan van arribar a Monsó o... o no se, molt lluny, llavors el van soltar i va vindre. (I.)

Molts testimonis manifesten la mobilitat, l'accés d'un lloc a altre, i també la gran fugida que es va donar al entrar l'exèrcit franquista a Lleida.

Si si, a la guerra si, sempre aquí al poble. Bueno, a la guerra, a l'arribar el Front avui, que ens vam fer conte que el Front havia de passar i no va passar, es va quedar al Segre, i... llavors als 8 o 10 dies, van començar a arribar els soldats de la República al.. a l'ltre costat, es van començar a organitzar, van començar a tirar tiros i llavors.. vam haver de marxar. Només es va quedar alguna

persona molt especial, més o menys los partidaris de dreta i alguns que manaven i... els demés vam haver de marxar (...) I después vam tornar a baixar. (F.)

La sensació de llibertat infantil es manifesta en no poques ocasions. El trencament de les estructures de control, tant socials com familiars, afegides a la inconsciència, curiositat i ganes de jugar, són constants. Feixa (1991) ho testimonia:

“Si bé, hom subratlla el trauma que suposa la separació familiar i la precarietat vital, hom observa també, el record agradable d’una llibertat insòlita, conquerida gràcies a l’afluixament dels controls adults, i a l’accessibilitat desconeguda del nou espai rural. Per aquells que venen de la ciutat i que mai no han viscut al camp, aquest s’identifica amb la naturalesa oberta oposada a la relativament tancada estructura urbana. Els vincles de solidaritat entre colles de nens i nenes es reforcen en uns moments en que la inexistència de supervisió dels grans obre un camp de recerca inexplorat. En aquest marc, veure caure bombes no deixa de ser un d’entre tantes possibilitats d’aventura que tenen a l’abast. La guerra esdevé, per moments, un espectacle” (Feixa, 1990, p. 132).

El contrast de les situacions, sentiments, emocions i patiment que es vivia, la incertesa permanent, es poden intuir en la narració d’en J.

Durant la guerra aquí vam fer pues... je (rient), la vam passar molt divertits, ho passàvem divertit nosaltres. Així com la gent gran tenien por... La meva mare per exemple va haver de marxar, perquè no ho va poder aguantar, i va haver de marxar a Fonç, precisament a Fonç, que hi havia el meu germà de rector, i va marxar aviat perquè no podia aguantar allò de canonades, bombardeigs, tot això, a nosaltres encara ens divertia tot això. (J.)

Hom pot interpretar que la mare buscava la seguretat, però la realitat és que el fet de ser rector, ja comportava un altre risc que els era conegut. L'altre germà capellà havia estat assassinat igual que un tercer germà que l'acompanyava. Qui podia valorar quina situació era més segura? Tot i així, en J. es capaç d'afirmar que la guerra “*la van passar molt divertits*”.

El silenci, no generar cap mena d'inquietud, no semblar culpable ni responsable de res, era important:

Basta que algun diguesses que estava allí quan lo mataven, ja havies llepat, eh? No havia retentivo. Llavors ja t'havien de matar. Perquè clar, aquest...amb los d'Alpicat, que los rojos, los del republicà, quan anaven a buscar un home per a mata'l, hi anaven quatre o cinc! I aquí és on està el mal! Quan van vindre els altres, pues ho van pagar els quatre o cinc, saps. Eren als quatre o cinc a mata'ls. Saps el què vull dir? I aquí és on està el mal que, si uns n'hi van matar un i els altres n'hi van matar cinc, per aquesta qüestió. Perquè, per anar a buscar un home, pos... la matinada o a la nit o a deshora, perquè sempre ho foteien a deshora, pooooos, hi anaven quatre o cinc. I a llavors és clar, això es deia, se sabia, i quan van vindre els altres, vull dir:

- “Tu també hi eres” o “fulano també hi era!” Quan n'hi agarraven un o dos llavors ja ho sabien tot, perquè el primer que feien, els feien cantar; a base de palo. I a jo no... Jo no em vaig moure mai, d'aquí. (A.)

2.3. La llibertat i la repressió

Es pot parlar d'una llibertat en el sentit de falta de control, de fugir de les normes de l'estructura familiar, preocupada per la supervivència més que per les

activitats menys vitals. Però la llibertat de les persones en el sentit més profund, va deixar d'existir ben aviat. D'ençà del juliol de 1936 fins moltes dècades després, la negació de la llibertat individual, el control de les persones i la repressió de qualsevol pensament o acció no afecta als dirigents, va ser una constant. Que no és pot atribuir exclusivament al règim franquista.

Martínez Reverte i Tomás ho expressen en "*Hijos de la guerra*" i diferencien el terror d'un i altre contendent només per la durada en que va ser exèrcit i no per l'adscripció:

"En cuanto a la represión, ese terror que se sufrió en ambos bandos, tuvo un carácter más efímero, aunque no menos cruel, en el lado republicano. Sobre todo por el carácter de guerra de resistencia a que obligó la incapacidad ofensiva del ejército leal al gobierno" (Martínez Reverte & Tomás, 2004, p. 14).

2.4. L'escola i l'església

Durant la primera fase de la guerra, l'escolarització es va mantenir. N'és prova evident l'enfonsament del Liceo Escolar amb els escolars dins, tot i que la presència a les aules no era de fàcil control. Amb els bombardejos, la gent va deixar d'anar a les escoles. Quan l'exèrcit nacional va entrar a la ciutat, l'escolarització va tornar progressivament.

"Lavors ja vaig començar el segon curs dels estudis al seminari, després de passar del 36 al 38 sense estudiar" (J.).

En el seu llibre sobre el Frente de Juventudes, Sáez Marín (1988) afirma que "*la derecha iniciará con cierto retraso sobre la izquierda una aplicación*

deliberada de tècniques educatives específiques sobre el sector infantil” (Sáez Marín, 1988, p. 97). L’esquerra havia estat més àgil en l’adopció de mesures i estratègies d’adoctrinament en un primer moment, l’exèrcit nacional va activar-se més tard. A mesura que l’exèrcit guanyava terreny, els rebels imposaven el seu sistema d’escolarització.

Lo pare tenia 5 fills, i no podia pagar tants, jo era el gran i em vaig posar a treballar, ... i llavors lo pare, a treballar en una botiga, ves, va vulguer, d aprenent primer, i tot lo que guanyava, ho pagava a l’Acadèmia Martínez, hi havia una acadèmia, que era l’Acadèmia Martínez a Fernando, i allí anava a aprendre lo que jo havia volgut. (E. L.)

Però es que aquell hivern, al 38, ja va ser quan van vindre els Nacionals, al llavors aquí ja ens vam quedar sense col·legi perquè es va quedar la primera línia abaix al riu i aquest poble va quedar, va quedar ja desmantelat. Total, me recorde a mi que vaig poder anar, pues..., part de 2 campanyes a repàs, a dintre de la guerra, que va ser al primer any... (O.)

La força de l’església i el suport a la repressió que va ser una constant a lo llarg del règim de Franco, ja va començar en el període del reinici de l’escolarització.

“aquesta nena ha d anar al col·legi, això no pot ser” i em va lograr que mos apuntessin a col·legi. Però mos havíem de batejar, i de batejar, res. Ja no hi vam ser a temps, diguem-ne. I a llavors mos volien batejar, però tampoc mos van batejar. Amb allò que diu que “qui dia passa, any espany”, pues així” (Z.).

El paper de l'església abans del inici de la guerra ja va ser important, en gran mesura un dels catalitzadors del cop d'estat. Un cop recuperat el poder, la seva voluntat d'establir les normes va continuar present i recolzada per el règim dictatorial. El nacional-catolicismo va quedar integrat dins l'estructura política amb una gran incidència en el sistema educatiu.

“Llavorens, despues de la guerra, llavorens la església ens va marginar molt la vida, tot lo que és lo bonic de la vida, tot lo que és lo més preciós de la vida, lo més bo, era pecat” (P.).

La interpretació de la realitat política, sembla força diferent segons el costat en el que es va viure el procés.

Jo, la veritat. Hem set de dretes i... nos van atacar molt quant la guerra, molt. Però no t'ho dic per l'ideal. L'ideal és igual. T'ho dic per veure lo que era la Secció Femenina. Ja et dic, era això. Después aquesta que va vindre, pues això. Va ensenyar a ballar sardanes, va ensenyar de ballar el ball dels bastonets, el ball de... uns quants balls catalans, vestides de catalanes, que a llavors aquí diu que no deixaven parlar català!... I si que deixaven. Ensenyaven lo català, ensenyaven los ballets i ensenyaven les sardanes. Molt que diuen ara a la tele i que es digo. Això no és veritat. Jo quan ho sento, no és que parla per l'ideal. No. Per lo que és. Per la veritat. No era lo que es diu ara tampoc. No vull dir que no hi hagués una dictadura. Ara, llibertat. Ojo!, eh? Que jo tampoc sabia lo que era una dictadura llavors. Si que n'hi havia perquè ara ho vec. (C.).

El testimoni més significatiu al respecte és el que va oferir J., molt vinculat a l'església. Dos dels seus germans i molts dels seus companys i amics van morir afusellats. Va passar gana i molta por.

Si que marca això. Tota la guerra. A mi em va marcar molt, a mi. A mi em va marcar molt. Molt! Molt! Perquè vaig estar molt deprimat, molt deprimat. Petit i deprimat.... Es clar, després ve la expansió.

Però ara ja t'ho mires ja... a l'edat que estic ara ja... t'ho mires amb més indiferència, més tot ja. Tot el que ha passat... molt llunyà ja, ho veus lluny. Perquè pensa que això ja fa 60 anys, més de 60 anys ja. El temps va barrant!

Sí, a mi em va marcar molt. Però vull dir que després amb la formació del Seminari i tot això, vull dir, els sentiments que tens de venjança i tot això, pues, marxa, i... i... i ho perdones tot" (J.).

2.5. I els va quedar en la memòria

Fernando Vizcaino Casas (1986) en la seva biografia novel·lada escriu en forma de diàleg la seva reflexió respecte la GCE i l'afectació sobre la joventut:

"¿Quince? O sesenta. Ahora nadie sabe la edad que tiene. Es como si todos nos hubiésemos hecho viejos de repente. Porque los viejos són los que piensan en la muerte como algo próximo; y nosotros estamos convivendo a diario con ella. Nos quedamos pensativos. Luis remachó:

- ¡Convivir con la muerte! Como diría don Alberto, es una contradicción. Pero esto -se agarró la camisa- es sangre de un muerto" (Vizcaino Casas, 1986, p. 127).

Carles Feixa (1990) interpreta des de la perspectiva antropològica el que va ser aquella situació i les conseqüències en els nens:

"Canviar les aules per les trinxeres, participar en la vida dels grans, posar-se a treballar per tenir el pare absent, presenciar la glòria i la misèria d'una revolució, sentir la mort i les bombes d'aprop, conèixer la gana i la por, malgastar la joventut

als camps de concentració, a les presons, a les casernes, sobreviure. Experiències generacionals compartides que s'expressen en llocs comuns narratius: "ens van robar la joventut", "vam fer-nos adults massa de pressa", "ens van prendre l'alegria", "som una generació sense joventut", etc. (Feixa, 1990, p. 106)

Aquella història va estar intencionadament ignorada. Es va establir com a objectiu el seu oblit i la modificació de la seva memòria. Es va perseguir la transformació del dolor real en cants gloriosos. Després de la caiguda del règim franquista, es van donar les condicions per oferir una versió més propera a la realitat; Vizcaino Casas (1986) ens desperta sobre la realitat viscuda i la transcrita:

"Por eso nos desconciertan y aún nos irritan muchas de las cosas que ahora se escriben por quienes juzgan la época a través de las hemerotecas e incluso de las investigaciones. Sin comprender que unas y otras -aparte inevitables parcialidades en las fuentes- estarán siempre faltas del aliento directo de la realidad vivida" (Vizcaino Casas, 1986, p. 17).

Els nuclis urbans del Pla de Lleida van tenir la trista sort de ser "premiats" amb l'inclusió a la llista de "poblaciones adoptadas por el Caudillo" a través de l'organisme "Regiones devastadas", per tal de fer-se càrrec de la seva reconstrucció, donat el seu nivell de destrucció. Conchita Mir (2000) assenyala que aquesta reconstrucció no va ser real fins a la dècada dels 50, i gràcies només a la iniciativa privada.

Feixa (1991) parla d'aquesta joventut com "*la generació "robada" o "perduda", com la descriuen diversos informants, o la generació "carn de canó"*

o “conillet d’índies” com la tracta Josep Lladanosa en les seves memòries”. Una generació a la que li van començar per prendre una tendresa que no li podien tornar, que va viure penúria i privacions amb el record del patiment i que va tardar molt en tornar a viure en llibertat.

En les trobades, els testimonis manifestaven sensacions de llibertat, emocions valentes, records de riures i d’aventures. Al preguntar per la memòria freda, el sentiment final, el que els quedava, els riures s’esvaïen i els rostres canviaven. Por, gana, fred, dolor, silenci, plors, odi, mort. La desgràcia d’haver-ho viscut els va quedar gravada en la memòria a ferro roent.

El Pla de Lleida, 1936- 1939, on aquells que quasi no foren nens van jugar.

*Cuando era chiquillo,
qué alegría,
jugando a la guerra
noche y día*

*Roberto Carlos
El gato que está triste y azul*

CAPÍTOL III. MARC METODOLÒGIC .

1. Disseny de l'estudi

La present recerca segueix un enfocament etnomotriu (Parlebas, 2001), és a dir, pretén identificar de manera contextualitzada els trets distintius de les pràctiques ludomotrius (PLM). Això comportava inicialment identificar la descripció de les regles de les PLM (lògica interna) i també de les condicions contextuais en què es realitzaven (Lògica externa). És aquesta doble visió, seguint inicialment una perspectiva qualitativa, la que ha permès estudiar de manera contextualitzada els jocs durant la Guerra Civil Espanyola (GCE) en el marc geogràfic de les terres de Lleida:

El enfoque cualitativo se selecciona cuando se busca comprender la perspectiva de los participantes (individuos o grupos pequeños de personas a los que se investigará) acerca de los fenómenos que los rodean, profundizar en sus experiencias, perspectivas, opiniones y significados, es decir, la forma en que los participantes perciben subjetivamente su realidad (Hernández, Baptista, & Fernández, 2010, p. 364).

Ara bé, considerant les diferents fases de la recerca, l'estudi contextualitzat de les PLM, també anomenat etnoludisme (Parlebas, 2001) ha seguit una doble estratègia de tipus qualitatiu i quantitatiu.

El procés s'ha desenvolupat en 3 fases:

- 1- Explorar i descriure les dades qualitatives contextualitzades de les PLM.
- 2- Identificar cadascuna de les variables associades a la lògica interna de cada PLM identificada i de les relatives a seva lògica externa o context. Amb aquesta acció es procedia a realitzar una anàlisi quantitativa (estadística descriptiva) de distribució de freqüències de cadascuna d'aquestes variables.
- 3- Interpretar els resultats, de manera sistèmica, seguint un enfocament etnomotriu, considerant la relació existent entre diferents conjunts de resultats de la lògica interna i de la lògica externa de les PLM.

Flick (2004), seguint a Miles i Huberman (1984), identifica diferents tipus de disseny en què s'empren les dues estratègies, qualitativa i quantitativa en diferents moments del procés de la recerca (Flick, 2004, p. 280) tal i com es veu en la següent figura.

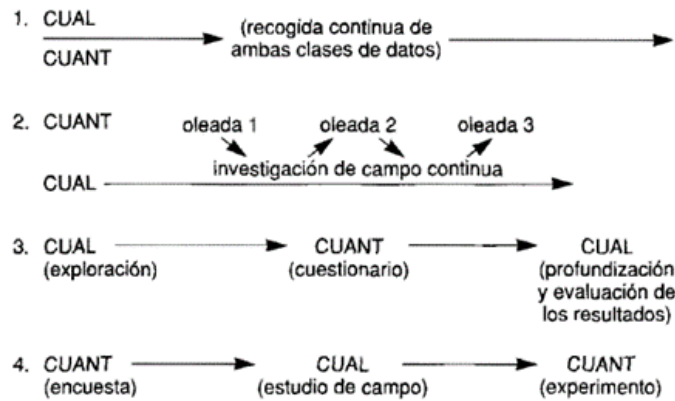

Figura 3 Diseños de investigación para la integración de la investigación cualitativa y la cuantitativa. (Miles & Huberman, 1984, p. 41)

Atenent les diferents opcions que descriu Flick, el procés seguit en aquesta tesi correspon més amb el tercer disseny.

L'estratègia seguida ha estat a dos processos, inductiu i deductiu en la forma d'obtenir les dades i d'analitzar-les.

D'una banda, la via inductiva va suposar explorar i descriure les dades obtingudes en el grup estudiat per després ordenar-les i així estar en condicions de interpretar-les. Angrosino (2012) relaciona aquesta estratègia amb recerques de tipus etnogràfic que tenen semblances amb l'estudi realitzat, en què l'investigador organitza les seves primeres intervencions a partir dels fonaments teòrics del que es serveix l'estudi, en el nostre cas, la ciència de l'acció motriu.

La etnografia serveix a un orden del día inductivo más bien que deductivo para la investigación científica. Es decir, los investigadores comienzan con una tribu, población, comunidad o barrio particular sobre el que tienen interés en aprender algo, más bien que con una teoría, modelo o hipótesis que haya de someterse a prueba (Angrosino, 2012, p. 23).

Aquesta orientació deductiva va permetre organitzar les diferents dades corresponents a les unitats de significat referides a la lògica interna i a la lògica externa de les PLM. Malgrat això, algunes de les dades trobades es va reorganitzar, de manera inductiva, per exemple, la distinció del tipus de PLM (bèl·liques i no bèl·liques), o la categorització dels diferents materials emprats en els jocs.

Aquest estudi ha seguit un procés que s'empra en la recerca etnogràfica, ja que la estratègia seguida va ser descriure, per posteriorment interpretar la informació obtinguda fonamentalment de les experiències directes de persones que havien viscut en aquella època i context. Wolcott (1993) assenyala la importància de la recollida de totes les circumstàncies que afecten al grup per poder desenvolupar una descripció contextualitzada posteriorment i així donar la informació necessària per poder ser valorada:

La investigación etnográfica implica la descripción integral de un pueblo y su modo de vida. Es una narración sobre la comunidad sometida a estudio que evoca la experiencia vivida de esa comunidad y que invita al lector a un encuentro con las personas (Wolcott, 1993, p. 14).

El context estudiat va correspondre al Pla de Ponent prenent com a punt central la ciutat de Lleida, en el període comprés entre els anys 1936 i 1939.

A l'haver delimitar l'objecte d'estudi en els anys 30, època en la que l'investigador, malgrat ésser d'aquesta zona no havia nascut, la principal estratègia metodològica per obtenir la informació van ser les fonts orals. Es tractava de persones d'edat avançada en el moment d'ésser entrevistades, algunes de les quals en l'actualitat ja no hi són presents.

A través de les fonts orals es van anar recollint dades i significats que atorgaven els informants a les PLM d'aquell context. Aquesta descripció densa del fenomen estudiat, va permetre disposar d'un corpus consistent que va permetre ésser estudiat, en la línia del que esmenta Cava Mesa en el seu estudi sobre la Guerra Civil a Biscaia:

El ejemplo que presentamos, articulado en un cuestionario sobre “la Guerra Civil en Vizcaya”, intenta obtener datos y observaciones, baremarlos, sistematizarlos, etc. Pero, lejos de ser un instrumento de medición de fuentes orales, al modo que opera, por ejemplo, la investigación sociológica de mero recuento, también pretende una comunicación entre datos e hipótesis, entre el observador y el observado, y especialmente, quiere descubrir significados, y no sólo hechos objetivos. En este caso creemos que la observación directa, unida al cuestionario estándar, puede permitir un mejor conocimiento de lo acontecido, de la realidad, en definitiva, filtrando adherencias y sometiéndola a control (Cava Mesa, 1997, p. 175).

En una segona fase les dades que aportaren les fonts orals es van complementar amb d'altres fonts escrites.

A partir d'aquestes estratègies metodològiques la present recerca es va plantejar els següent objecte d'estudi i objectius.

2. Objecte d'estudi i objectius

L'objecte de la present tesi ha estat estudiar, els trets distintius de la lògica interna i externa de les pràctiques ludomotrius identificades al Pla de Lleida en el transcurs de la Guerra Civil Espanyola, en el període de 1936 al 1939.

D'acord amb aquest objecte d'estudi es van plantejar tres objectius:

- 1- *Identificar els trets distintius de la lògica interna de les pràctiques ludomotrius corresponent corresponents a la relació amb els altres, l'espai, el temps i el material en el Pla de Lleida en el període de 1936 a 1939.*

- 2- *Desvetllar els trets distintius de la lògica externa (context sociocultural) de les pràctiques ludomotrius referides al tipus de protagonistes, zones, materials i emplaçaments temporals en el Pla de Lleida en el període de 1936 a 1939.*

- 3- *Realitzar una interpretació etnomotriu d'aquestes pràctiques ludomotrius, establint una relació entre els seus trets pertinents de la lògica interna i de la lògica externa en el Pla de Lleida en el període de 1936 a 1939.*

3. La recollida de dades. Instruments i Procediments

Tal i com reconeixen alguns investigadors (p.e. Parlebas, 2001) l'estudi dels jocs tradicionals, de la cultura lúdica corporal, no ha estat considerat un objecte d'estudi noble, per part de la cultura dominant i de les autoritats universitàries. Es tracta d'expressions culturals sovint poc reconegudes o esmentades en temps passats. Un clar exemple d'aquesta circumstància el trobem en la publicació de Rodrigo Caro en el segle XVI sobre els jocs de la seva època, que per tal que l'obra pogués ésser editada va decidir posar el títol de *Días geniales o lúdicos*.

La majoria de documents escrits que es refereixen a aquestes manifestacions fan esment d'informacions colaterals, on la finalitat principal no es la descripció de les seves regles, sinó la seva prohibició, control o regulació. En conseqüència, la principal font de informació van ser els testimonis directes dels actors, de les persones que van protagonitzar aquestes PLM en el context estudiat.

La menció de Febvre, un dels pares de la historiografia moderna i fundador de *Annales, Histoire Sciences sociales*, al reconèixer la importància dels petits fets i de les fonts no oficials i clàssiques, és rellevant:

"La historia se hace, no cabe duda, con documentos escritos. Cuando los hay. Pero, si no existen, se puede, se debe hacer sin documentos escritos. Por medio de todo cuanto el ingenio del historiador le permite usar para fabricar su miel, a falta de las flores habitualmente usadas. Con palabras. Con signos. Con paisajes y con ladrillos. Con formas de campos y malas hierbas. Con eclipses lunares y colleras. Con investigaciones sobre piedras, realizadas por geólogos, y con análisis de espadas realizadas por químicos. En una palabra, con todo lo que siendo propio del hombre, de él, le sirve, lo expresa, significa su presencia, su actividad, sus gustos y sus modos de ser hombre" (Febvre, 1970, p. 70).

En el camp concret del estudi del joc en un context cultural, fonamentat en la ciència de l'acció motriu, Parlebas (2016) esmenta que per superar les dificultats que comporta la descripció de les pràctiques ludomotrius a partir d'un únic procediment d'obtenció d'informació, cal recórrer als arxius, els relats, les memòries, els gravats, i la iconografia. Per aquesta tesi, i d'acord amb el posicionament metodològic, emprarem els diferents instruments per recollir les dades.

3.1. Fonts orals:

L'estudi de la contemporaneïtat és un dels reptes dels recercadors. A l'hora d'analitzar els fets recents s'ha establert un marc anomenat Història del Temps Present. Fa èmfasi tant en el període cronològic de recerca com en la metodologia de treball (Arostegui, 1995). Alguns autors inclouen també com a tret diferenciador d'aquest mètode, la necessitat de discriminació de les fonts degut a la sobre dimensió d'aquestes en el món contemporani (Rodríguez de las Heras, 1995).

En funció del període de referència triat en el nostre context geogràfic, a l'inici de la Guerra Civil (Rodríguez Jiménez, 2008) permet l'accés als protagonistes de la història i l'aparició de noves fonts informatives. Entre aquestes noves fonts, va sorgir la història oral. Un mètode ja reconegut dins la metodologia de recerca qualitativa, que va irrompre amb força durant el darrer quart del segle passat, tot i que tenia les seves arrels en el segle XIX (Arostegui, 1996). Respecte a la seva novetat com a mètode, Thompson (1988) esmenta que *“La historia oral es la más nueva y la más antigua forma de hacer historia”*.

La història oral és la base de moltes recerques en l'àmbit de les ciències socials, fonamentalment en sociologia, antropologia, psicologia social, literatura i història (Sarabia 1985). Al respecte, Schwarzstein afirma que *“la historia oral es una necesidad imprescindible en cualquier programa que intente documentar el siglo XX”* (Schwarzstein, 2002, p. 167).

Tal com aprecien Hernández, Baptista i Fernández (2014), al referir-se a la pertinència de la utilització de les fonts orals,

Se selecciona cuando se busca comprender la perspectiva de los participantes (individuos o grupos pequeños de personas a los que se investigará) acerca de los fenómenos que los rodean, profundizar en sus experiencias, perspectivas, opiniones y significados, es decir, la forma en que los participantes perciben subjetivamente su realidad (Hernández, Fernández, & Baptista, 2014 p. 364).

L'utilització de la història oral com a font de recerca fonamental en la *Historia del Temps* del segle XX en els fets bèl·lics, ha estat molt important a nivell europeu degut a la presència de les dues Guerres Mundials (Rosenthal 1998).

3.1.1. Selecció dels informants

En aquesta recerca es va contactar en una primera fase i posteriorment entrevistar a un conjunt representatiu d'informants que havien viscut en la zona i moment estudiat. La selecció d'aquestes persones responia a cinc criteris:

1 - Edat: els informants havien de tenir memòria de les vivències lúdiques i haver estat protagonistes. Les edats que tenien en el període estudiat anaven dels 6 als 15 anys amb una mitjana de 11,5 anys.

2 - Gènere: va procurar-se la presència de fonts procedents dels dos gèneres. Les dones no van facilitar la seva participació, en comparació amb els homes. El tema no els semblava atractiu, se sentien externes al fenomen; per tant no hi va haver un equilibri entre els informants, que finalment van ser 15

homes i 9 dones. Tres de les informants que es van desestimar les entrevistes eren dones. Finalment les fonts orals emprades van correspondre a 7 dones (29,1%) i 17 homes (79,8%).

3- Context geogràfic: es va cercar la presència de persones que van viure la situació en contextos geogràfics diferents, sempre en ubicacions on l'enfrontament hagués estat viu. Van sortir 6 localitzacions rurals i la capital, Lleida.

4- Tendència política: va considerar-se oportú que no es donés un desequilibri en la filiació dels informants i es va tenir cura d'aquest criteri.

5- Claredat de l'expressió i la memòria: els participants havien d'expressar-se de manera que el seu discurs no tingués incoherències i s'ajustés al fenomen estudiat.

El contacte inicial amb els informants es va fer a partir del coneixement personal del investigador amb els possibles entrevistats. Com a conseqüència d'aquestes entrevistes es van mencionar o suggerir noms; si complien amb els requisits esmentats anteriorment es van localitzar. Va ser habitual que els propis entrevistats proposessin i fins i tot establissin el contacte.

D'altres informants van ser localitzats per la seva vinculació amb aspectes històrics, aparèixer en referències o ser molt coneguts. Un dels entrevistats va ser autor de varies històries locals de pobles de la zona, degut als diferents destins que va ocupar per la seva professió. Un altre era un conegut historiador oficial. També es va buscar la participació d'un dels nens que va sobreviure al

bombardeig del col·legi Liceu Escolar de Lleida. Finalment, es van trobar referències a una persona que havia estat mutilada jugant amb armament i també va ser entrevistada.

Amb aquets criteris es van identificar 24 informants, amb les quals es va acordar la realització de una entrevista sobre el tema d'estudi.

Les entrevistes van ser gravades, en tots els casos amb el consentiment del narrador. Un cop es van realitzar les entrevistes van ser transcrites per la seva posterior anàlisi.

Es van realitzar un total de 24 entrevistes, de les quals es van desestimar 4 pels següents motius:

a) El seu discurs es dirigia a temes que tenien un interès especial per elles però no guardaven relació amb la intenció de l'entrevista. No es van poder reconduir. Va succeir en 2 casos.

b) Un informant no complia amb els requisits cronològics. Es va identificar amb una edat, i posteriorment es va deduir del seu discurs, que no corresponia. Es va verificar aquest fet. Tot i que la informació que donava era coincident, la seva memòria no era directa. Expressava el que havien viscut d'altres persones en situacions que ella coneixia.

c) Finalment, una entrevista va ser desestimada degut a que les manifestacions que feia eren constantment posades amb dubte per ella mateixa i es va contradir en nombroses ocasions i records.

Amb totes aquestes consideracions, les fonts orals emprades en aquesta tesi, corresponent a 20 informants. Les característiques principals d'aquestes persones i les entrevistes realitzades es mostren en la Taula 1.

Atès que la seva filiació podia influir d'alguna manera en el caire de l'entrevista, s'intentava identificar la seva orientació política. Aquesta dada s'extreia bé en pregunta directa si l'informant ho permetia o bé per les manifestacions del propi interessat. En aquest aspecte, 16 (66,7%) informants van manifestar no tenir ideologia o van preferir no fer-la pública, 3 (12,5%) es van declarar ser "republicans" i 2 (8,3%) ser "antifranquistes". Respecte a la presència de persones amb una ideologia pròpia dels nacionals, entre els entrevistats hi havia 3 informants (12,5%): un historiador acceptat pel règim franquista, un sacerdot represaliat per l'exèrcit republicà i una dona que va a passar a ser instructora de la *Sección Femenina*.

Respecte a la seva formació, 15 tenien estudis bàsics -"llegir i les 4 regles"- (62.6%), 5 havien seguit estudis de tipus professional (20.8%) i 4 van cursar estudis superiors (16,6%).

En relació a la seva activitat laboral, hi havia 8 pagesos, 5 mestresses de casa, 4 administratius/ comptables, 3 empresaris, 1 advocat, 1 metge, 1 sacerdot i 1 professor.

La seva ubicació durant la guerra va ser rural : Aitona (1), Alcarràs (4), Alpicat (1), Seròs (2), Soses (3), Torres de Segre i Lleida (8). Entre els entrevistats, 4 van manifestar que havien fet algun tipus de canvi d'ubicació

durant el període, i en aquesta migració hi figurava la capital, com a punt de destí o de fugida. Aquest fet es va produir des d'Alcarràs (2), El Soleràs i Soses.

3.1.2. Descripció dels informants

A continuació es descriuen les característiques més representatives dels informants seleccionats.

INFORMANT 1

Tabla 1. Característiques de l'informant número 1

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	O
<i>Número de l'informant</i>	N1
<i>Data de l'entrevista</i>	04/06/1997
<i>Població de trobada</i>	Aitona
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Aitona
<i>Ubicació durant el període</i>	Aitona
<i>Urbà o rural</i>	U
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1923
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment d'entrevista</i>	74
<i>Professió</i>	pagès/ empresari
<i>Nivell d estudis</i>	basics
<i>Significació ideològica</i>	No manifesta
<i>Via de contacte</i>	altre entrevistat
<i>Edat en 1936</i>	13

Una persona molt calma, va manifestar i mantenir un to tranquil durant tota l'entrevista. Tenia ganes d'explicar coses, però necessitava que se l'estirés. Tenia records clars, durant l'entrevista es va entristir. Va indicar que havia recobrat records que no s'esperava.

INFORMANT 2

Tabla 2. *Característiques de l'informant número 2*

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	A
<i>Número de l'informant</i>	N2
<i>Data de l'entrevista</i>	09/06/1997
<i>Població de trobada</i>	Alcarràs
<i>Lloc</i>	llar jubilat
<i>Població de residència</i>	Alcarràs
<i>Ubicació durant el període</i>	Alcarràs
<i>Urbà o rural</i>	U
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1922
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment d'entrevista</i>	76
<i>Professió</i>	Pagès
<i>Nivell d estudis</i>	basics
<i>Significació ideològica</i>	No manifesta
<i>Via de contacte</i>	Enllaç d'altre entrevistat
<i>Edat en 1936</i>	14

Imaginatiu. Li agrada presentar seva vida com una gran aventura. Incidia en aspectes com la formació guerrillera, la seva gran experiència amb les armes, etc. Les accions les presentava com a aventures en les que ell era el protagonista. Parlava sense descans en la entrevista prèvia i la posterior

La caça i les armes es manifestaven com la seva gran passió.

INFORMANT 3

Tabla 3. Característiques de l'informant número 3

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	M
<i>Número de l'informant</i>	N3
<i>Data de l'entrevista</i>	15/07/1997
<i>Població de trobada</i>	Lleida
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Lleida
<i>Ubicació durant el període</i>	Itinerant
<i>Urbà o rural</i>	U/R
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1921
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment d'entrevista</i>	77
<i>Professió</i>	Metge
<i>Nivell d estudis</i>	Superiors
<i>Significació ideològica</i>	No manifesta
<i>Via de contacte</i>	Referències bibliogràfiques
<i>Edat en 1936</i>	15

Una persona reconeguda que ha fet públiques les seves vivències en formats variats. Donat que no se li va demanar autorització específica, es va respectar la privacitat.

Persona amb trets especials. Com a metge es va formar en gran part amb en el camp de batalla ajudant als ferits quan era un adolescent. La medicina és part de la vida de la família: pare, germans i fills ho són.

Va començar realitzant història de la medicina i va efectuar estudis de caràcter científic relacionats amb la seva especialitat. També es va dedicar a la història. L'entrevista es va desenvolupar al despatx de la seva casa. Complicada, volia narrar la part de la història que a ell li agradava i costava dirigir-lo al tema.

INFORMANT 4

Tabla 4. *Característiques de l'informant número 4*

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	C
<i>Número de l'informant</i>	N4
<i>Data de l'entrevista</i>	18/07/1997
<i>Població de trobada</i>	Soses
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Soses
<i>Ubicació durant el període</i>	Lleida / Soses
<i>Urbà o rural</i>	U/R
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	D
<i>Any de naixement</i>	1921
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decesa
<i>Edat en el moment d'entrevista</i>	81
<i>Professió</i>	Mestressa basics
<i>Nivell d estudis</i>	
<i>Significació ideològica</i>	Dreta
<i>Via de contacte</i>	cerca i trucada
<i>Edat en 1936</i>	15

La trobada ve marcada pel seu paper de cap de la Secció Femenina al seu poble durant la dictadura. A l'hora de l'entrevista està a la defensiva, perquè sap que en el seu poble tot just li dirigeixen la paraula a pesar dels anys

transcorreguts i té la necessitat de justificar el que va succeir i presentar la secció femenina com un centre de beneficència.

Intenta justificar la seva vinculació a la Secció Femenina, prèviament a la trobada; amb l'argument que el seu germà es va passar del bàndol nacional al republicà i ella es col·locà a la Secció Femenina per compensar aquesta situació.

INFORMANT 5.

Tabla 5. Característiques de l'informant número 5

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	I
<i>Número de l'informant</i>	N5
<i>Data de l'entrevista</i>	20/07/1997
<i>Població de trobada</i>	Lleida
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Lleida
<i>Ubicació durant el període</i>	Valmanya / Soses
<i>Urbà o rural</i>	R
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	D
<i>Any de naixement</i>	1928
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Viu a Lleida
<i>Edat en el moment d'entrevista</i>	69
<i>Professió</i>	Mestressa
<i>Nivell d estudis</i>	basics
<i>Significació ideològica</i>	No manifesta
<i>Via de contacte</i>	conèixer
<i>Edat en 1936</i>	8

La creença que seus records eren de poc valor feia que li costés exterioritzar-los. No obstant això, en ocasions manifesta records impactants i ho

fa amb la tristor de l'anàlisi d aquella situació contrastada amb l'actual. Manifesta haver participat en ocasions en activitats lúdiques, a pesar de l'edat.

INFORMANT 6

Tabla 6. *Característiques de l'informant número 6*

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	F
<i>Número de l'informant</i>	N6
<i>Data de l'entrevista</i>	23/07/1997
<i>Població de trobada</i>	Alpicat
<i>Lloc</i>	Residència d avis
<i>Població de residència</i>	
<i>Ubicació durant el període</i>	Voltants de Lleida,, horta
<i>Urbà o rural</i>	u/r
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1922
<i>Lloc</i>	Lleia
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment d'entrevista</i>	70
<i>Professió</i>	Pagès
<i>Nivell d estudis</i>	basics
<i>Significació ideològica</i>	No manifesta
<i>Via de contacte</i>	Coneixença prèvia
<i>Edat en 1936</i>	14

No tenia motes ganes d'explicar situacions. Pocs moments després de començar es va entristir i a partir d aquell moment va ser poc eloqüent i li costava molt expressar-se

INFORMANT 7

Tabla 7. Característiques de l'informant número 7

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	N
<i>Número de l'informant</i>	N7
<i>Data de l'entrevista</i>	27/07/1997
<i>Població de trobada</i>	Torres de Segre
<i>Lloc</i>	Llar jubilat
<i>Població de residència</i>	Torres de Segre
<i>Ubicació durant el període</i>	
<i>Urbà o rural</i>	R
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1922
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment d'entrevista</i>	75
<i>Professió</i>	pagès
<i>Nivell d estudis</i>	basics
<i>Significació ideològica</i>	No manifesta
<i>Via de contacte</i>	Visita al poble
<i>Edat en 1936</i>	14

Via de contacte: En una visita de cerca a la llar del jubilat de Torres de Segre, va manifestar ganes de participar. Tenia interès en conèixer la situació que es va donar a la banda esquerra del Segre, buscava donar i rebre informació.

El dia de l'entrevista, tenia por. No tenia ganes de parlar i havia d'estirar les paraules, perquè seguia latent una por al que diran o a la crítica per no cenyir-se a la veritat. L'aparició de vells dimonis locals també el tenia atemorit i la seva actitud inicial va canviar.

INFORMANT 8

Tabla 8. Característiques de l'informant número 8

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	G
<i>Número de l'informant</i>	N8
<i>Data de l'entrevista</i>	30/07/1997
<i>Població de trobada</i>	Alcarràs
<i>Lloc</i>	Llar jubilat
<i>Població de residència</i>	Alcarràs
<i>Ubicació durant el període</i>	Alcarràs i Valmanya
<i>Urbà o rural</i>	R
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1923
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment d'entrevista</i>	74
<i>Professió</i>	Benziner i pagès
<i>Nivell d estudis</i>	primaris
<i>Significació ideològica</i>	No manifesta
<i>Via de contacte</i>	el capellà contacta amb ell
<i>Edat en 1936</i>	13

Tenia moltes ganes de parlar i contar històries. No venia en cap idea ni intenció prèvia. És una entrevista fluida i agradable.

INFORMANT 9

Tabla 9. Característiques de l'informant número 9

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	F
<i>Número de l'informant</i>	N9
<i>Data de l'entrevista</i>	03/08/1997
<i>Població de trobada</i>	Soses
<i>Lloc</i>	llar jubilat
<i>Població de residència</i>	Soses
<i>Ubicació durant el període</i>	Soses
<i>Urbà o rural</i>	Rural
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1925
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment d'entrevista</i>	72
<i>Professió</i>	Pagès
<i>Nivell d estudis</i>	Primaris
<i>Significació ideològica</i>	No manifesta
<i>Via de contacte</i>	S' ofereix
<i>Edat en 1936</i>	11

Va intentar escriure la història de la Guerra Civil al seu poble però no va rebre l'ajuda municipal que volia. Segons ell, ben al contrari, se li va indicar des de l'ajuntament de que no la escrivís; i si ho feia, sense citar temes relatius a la GCE. L'Ajuntament va decidir negar-li l'accés als arxius del període de la guerra. Portava preparat el seu discurs, suportat amb els seus papers i va manifestar interès en explicar unes històries concretes, va costar fer-lo sortir d'aquestes.

INFORMANT 10.

Tabla 10. Característiques de l'informant número 10

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Font:</i>	E
<i>Identificador para l'entrevistat:</i>	N10
<i>Data de l'entrevista</i>	14/08/1997
<i>Població de trobada</i>	Lleida
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Lleida
<i>Ubicació durant el període</i>	Lleida
<i>Urbà o rural</i>	U
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1927
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment d'entrevista:</i>	9
<i>Professió</i>	Empresari
<i>Nivell d'estudis</i>	Batxillerat
<i>Significació ideològica</i>	JRC
<i>Via de contacte</i>	Coneixença personal
<i>Edat en 1936</i>	9

Havia viscut moltes experiències de tot tipus durant la GCE a Lleida capital y voltants. Tenia moltes ganes d'explicar i s'atabalava perquè recordava moltes coses de cop i tenia por de no recordar-les després. I ho volia explicar tot. La guerra i la seva història eren una passió per ell.

NFORMANT 11

Tabla 11. Característiques de l'informant número 11

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	P
<i>Número de l'informant</i>	N11
<i>Data de l'entrevista</i>	17/08/1997
<i>Població de trobada</i>	Soses
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Soses
<i>Ubicació durant el període</i>	Soses
<i>Urbà o rural</i>	R
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1929
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment de la entrevista:</i>	68
<i>Professió</i>	Paleta
<i>Nivell d estudis</i>	Basics
<i>Significació ideològica</i>	és manifesta anti regim
<i>Via de contacte</i>	coneixença personal
<i>Edat en 1936</i>	7

Tenia una gran memòria i interès per explicar els fets. Es porta a terme una entrevista prèvia i tot seguit una segona entrevista en que es realitza l'enregistrament. Tenia un interès excessiu per agradar, per explicar el que ell creia que l'entrevistador volia sentir.

INFORMANT 12

Tabla 12. Característiques de l'informant número 12

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	G
<i>Número de l'informant</i>	N12
<i>Data de l'entrevista</i>	21/08/1997
<i>Població de trobada</i>	Soses
<i>Lloc</i>	Llar jubilat
<i>Població de residència</i>	Soses
<i>Ubicació durant el període</i>	Soses
<i>Urbà o rural</i>	R
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1922
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment de la entrevista:</i>	75
<i>Professió</i>	pagès
<i>Nivell d estudis</i>	Basics
<i>Significació ideològica</i>	No manifesta
<i>Via de contacte</i>	s'ofereix
<i>Edat en 1936</i>	13

Amb moltes ganes d'evocar la Guerra Civil, va fer un relat pausat i ordenat dels fets. Volia donar resposta als fets dels que es volia informació.

INFORMANT 13

Tabla 13. Característiques de l'informant número 13

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	R
<i>Número de l'informant</i>	N13
<i>Data de l'entrevista</i>	25/08/1997
<i>Població de trobada</i>	Lleida
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Lleida
<i>Ubicació durant el període</i>	Lleida
<i>Urbà o rural</i>	U
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1927
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment de la entrevista:</i>	70
<i>Professió</i>	Advocat
<i>Nivell d estudis</i>	Superiors
<i>Significació ideològica</i>	Dreta
<i>Via de contacte</i>	carca i ajut contacte
<i>Edat en 1936</i>	9

Persona coneguda, amb significació ideològica de dreta moderada en el temps del franquisme, la seva família va formar part de grups d'influència social i política durant l'esmentat període. Durant la guerra els va fer ser víctimes de persecució. Persona de fortes creences religioses, la seva tasca personal en diversos àmbits, va ser reconegut amb diversos premis, inclosa la Creu de Sant Jordi. Totes les dades exposades han estat fetes públiques pel propi entrevistat en medis varis. Durant tota la trobada, es va expressar no com un entrevistat, si no com un consultor.

INFORMANT 14.

Tabla 14. Característiques de l'informant número 14

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	D
<i>Número de l'informant</i>	N14
<i>Data de l'entrevista</i>	26/08/1997
<i>Població de trobada</i>	Soses
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Soses
<i>Ubicació durant el període</i>	Soses
<i>Urbà o rural</i>	R
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1922
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment de la entrevista:</i>	75
<i>Professió</i>	Pagès
<i>Nivell d estudis</i>	Primària
<i>Significació ideològica</i>	No manifesta
<i>Via de contacte</i>	Enllaç d'altre entrevistat
<i>Edat en 1936</i>	14

INFORMANT 15.

Tabla 15. Característiques de l'informant número 15

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	J
<i>Número de l'informant</i>	N15
<i>Data de l'entrevista</i>	03/09/1997
<i>Població de trobada</i>	Lleida
<i>Lloc</i>	Casa sacerdotal
<i>Població de residència</i>	Lleida
<i>Ubicació durant el període</i>	Lleida
<i>Urbà o rural</i>	U
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1925
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Viu a Lleida
<i>Edat en el moment de la entrevista:</i>	72
<i>Professió</i>	Sacerdot
<i>Nivell d estudis</i>	Superiors
<i>Significació ideològica</i>	Dretes
<i>Via de contacte</i>	Enllaç d'altre entrevistat
<i>Edat en 1936</i>	11

Molt marcat per la seva ideologia, formació i característiques familiars; es el petit d'una família molt nombrosa i també molt religiosa. Dos germans i nombroses persones del seu cercle van ser afusellades pel bàndol republicà. Va confessar, amb pena, que un cop acabada la guerra assistia a execucions i judicis per veure desaparèixer els enemics, fet que lamenta.

Tota l'entrevista es desenvolupa des de la seva perspectiva religiosa, té un gran domini dels aspectes històrics de Lleida, no solament de la GCE. La seva història també és de domini públic.

INFORMANT 16.

Tabla 16. Característiques de l'informant número 16

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	T
<i>Número de l'informant</i>	N16
<i>Data de l'entrevista</i>	06/09/1997
<i>Població de trobada</i>	Alcarràs
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Alcarràs
<i>Ubicació durant el període</i>	Alcarràs
<i>Urbà o rural</i>	R
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	D
<i>Any de naixement</i>	1922
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment de la entrevista:</i>	80
<i>Professió</i>	Mestressa basics
<i>Nivell d estudis</i>	
<i>Significació ideològica</i>	Contra la dreta
<i>Via de contacte</i>	Enllaç d'altre entrevistat
<i>Edat en 1936</i>	14

Sense donar temps a iniciar l'entrevista, va fer referència a l'entrevista efectuada a la persona que va ser membre actiu de la Secció Femenina durant la postguerra; tenia intenció d'atacar-la, contrarestar la seva història. Només contactar per començar l'entrevista ja la va mencionar. Donat l'interès manifestat i la prioritització que ella marcava en aquest tema, es va decidir iniciar l'entrevista per aquesta via, però es va reconduir fàcilment.

INFORMANT 17.

Tabla 17. Característiques de l'informant número 17

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	Q
<i>Número de l'informant</i>	N17
<i>Data de l'entrevista</i>	08/09/1997
<i>Població de trobada</i>	Seròs
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Seròs
<i>Ubicació durant el període</i>	Serós
<i>Urbà o rural</i>	R
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1922
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment de la entrevista:</i>	84
<i>Professió</i>	Pagès
<i>Nivell d estudis</i>	Basics
<i>Significació ideològica</i>	No manifesta
<i>Via de contacte</i>	cerca
<i>Edat en 1936</i>	14

INFORMANT 18.

Tabla 18. Característiques de l'informant número 18

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	L
<i>Número de l'informant</i>	N18
<i>Data de l'entrevista</i>	14/04/2015
<i>Població de trobada</i>	Reus
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Lleida
<i>Ubicació durant el període</i>	Lleida
<i>Urbà o rural</i>	U
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1927
<i>Lloc</i>	Reus
<i>Ubicació actual</i>	Decés
<i>Edat en el moment de la entrevista:</i>	88
<i>Professió</i>	Comptable
<i>Nivell d estudis</i>	Professional
<i>Significació ideològica</i>	esquerra
<i>Via de contacte</i>	Regidoria cultura La Paeria
<i>Edat en 1936</i>	9

Va ser un dels nens víctimes del bombardeig a Lleida del Liceu Escolar. El seu record era trist i volia que fos present en la societat. Va intervenir en múltiples esdeveniments i actes per fer-ne divulgació.

INFORMANT 19.

Tabla 19. Característiques de l'informant número 19

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	Z
<i>Número de l'informant</i>	N19
<i>Data de l'entrevista</i>	20/05/2015
<i>Població de trobada</i>	Lleida
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Lleida
<i>Ubicació durant el període</i>	Lleida
<i>Urbà o rural</i>	U
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	D
<i>Any de naixement</i>	1929
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Viva
<i>Edat en el moment de la entrevista:</i>	85
<i>Professió</i>	Pastissera
<i>Nivell d estudis</i>	Professional
<i>Significació ideològica</i>	esquerres
<i>Via de contacte</i>	Biblioteca de la Paeria
<i>Edat en 1936</i>	7

Tenia moltes ganes de parlar. Una persona apassionada per la història, es va coincidir amb ella en l'Arxiu Històric de la Paeria perquè anava allí a regirar els documents municipals del segle XIX. Molt teatral, escenificava molt el seu discurs i les seves vivències.

El seu pare va estar represaliat i perseguit. Ella no va ser batejada i això li va suposar problemes. Tenia un discurs dominant que costava de redirigir

INFORMANT 20.

Tabla 20. Característiques de l'informant número 20

TRETS PERSONALS	DADES DEL SUBJECTE
<i>Identificador personal</i>	X
<i>Número de l'informant</i>	N20
<i>Data de l'entrevista</i>	22/05/2015
<i>Població de trobada</i>	Lleida
<i>Lloc</i>	Casa
<i>Població de residència</i>	Lleida
<i>Ubicació durant el període</i>	/Lleida
<i>Urbà o rural</i>	R/H
<i>Gènere de l'entrevistat</i>	H
<i>Any de naixement</i>	1930
<i>Lloc</i>	Lleida
<i>Ubicació actual</i>	Viu
<i>Edat en el moment de la entrevista:</i>	84
<i>Professió</i>	Administratiu
<i>Nivell d estudis</i>	Bàsics
<i>Significació ideològica</i>	No es manifesta
<i>Via de contacte</i>	Biblioteca de La Paeria
<i>Edat en 1936</i>	6

Va estar víctima d un accident jugant amb una bomba. El seu company de jocs va morir i ell va quedar seriosament mutilat i va perdre extremitats i un ull i el rostre li va quedar molt marcat. Va estar traslladat a Lleida, ingressat a l'Hospital de La Maternitat i hi va continuar els estudis. Guarda un gran record de l'hospici. Ja no va tornar al poble, fet que segons ell va ser una gran sort, perquè el seu futur hauria estat miserable. Tenia ganes d'explicar i ho feia tot des d'un optimisme sorprenent.

Tabla 21. *Característiques generals dels de l'informants*

Capítol III. Marc Metodològic

Informant	Data de l'entrevista	Població de l'entrevista	Lloc	Població de residència	Ubicació en el període	Urbà o rural	Gènere de l'entrevistat	Any de naixement		Edat en l'entrevista	Professió:	Nivell d'estudis:	Significació ideològica:	Via de contacte	edat en 1936
N1	04/06/1997	Aitona	casa	Aitona	Aitona	U	H	1923	Deces	74	Pages/ empresa	basics	no manifesta	altre entrevistat	13
N2	09/06/1997	Alcarras	llar jubilat	Alcarras	Alcarras	U	H	1922	Decés	76	Pagés	basics	no manifesta	altre entrevistat	14
N3	15/07/1997	Lleida	casa	Lleida	Itinerant	U/R	H	1921	Decés	77	Metge	Superiors	no manifesta	referènciesbiblio	15
N4	18/07/1997	Soses	casa	Soses	Lleida / Soses	U/R	D	1921	Decesa	81	Mestressa	basics	dreta	busqueda i truca	15
N5	20/07/1997	Lleida	casa	Lleida	Valmanya / S	R	D	1928	Viu a Lleida	69	Mestressa de ca	basics	no manifesta	coneixer	8
N6	23/07/1997	Alpicat	Residència d	Alpicat	Voltants de L	u/r	H	1922	Decés	70	Pagés	basics	no manifesta	coneixe	14
N7	27/07/1997	Torres Segre	llar jubilat	Torres Segre	Torres Segre	R	H	1922	Decés	75	Pages	basics	no manifesta	Visita al poble	14
N8	30/07/1997	Alcarras	llar jubilat	Alcarras	Alcarras Valmanya	R	H	1923	Decés	74	Benziner pagés	primaris	no manifesta	el capellà em contacta amb ell	13
N9	03/08/1997	Soses	llar jubilat	Soses	Torres Segre	r	H	1925	Decés	72	Pagés	primaris	no manifesta	s ofereix	11
N10	14/08/1997	Lleida	casa	Lleida	Lleida	U	H	1927	Decés	70	Empresari	Batxillerat	JRC	Coneixença personal	9
N11	17/08/1997	Soses	casa	Soses	Soses	R	H	1929	Decés	68	Paleta	Basics	manifesta anti regim	coneixença personal	7
N12	21/08/1997	Soses	llar jubilat	Soses	Alcarras	R	H	1922	Decés	75	Pages	Basics	no manifesta	s ofereix	14
N13	25/08/1997	Lleida	casa	Lleida	Lleida	U	H	1927	Decés	70	Advocat	Superiors	Dreta	busqueda i ajut contacte	9
N14	26/08/1997	Soses	casa	Soses	Soses	R	H	1922	Decés	75	Pagés	Primaria	no manifesta	a través altre entrevistat	14
N15	03/09/1997	Lleida	casa sacerdotal	Lleida	Lleida	U	H	1925	Viu a Lleida	72	Sacerdot	Superiors	Dretes	a través altre entrevistat	11
N16	06/09/1997	Alcarras	casa	Alcarras	Alcarras	R	D	1922	Deces	80	Mestressa	basics	contra la dreta	a través altre entrevistat	14
N17	08/09/1997	Seros	casa	Seros	Serós	R	H	1922	Decés	84	Pagés	Basics	no manifesta	busqueda	14
N18	14/04/2015	Reus	casa	Lleida	Lleida	U	H	1927	Decés	88	Contable	Professional	esquerra	Regiduria cultura de Lleida	9
N19	20/05/2015	Lleida	casa	Lleida	Lleida	U	D	1929	Viva	85	Pastissera	Profesional	esquerres	Biblioteca de la Paeria	7
N20	22/05/2015	Lleida	casa	Lleida	/Lleida	R/H	H	1931	Viu	84	Administratiu	Professional	no manifesta	Biblioteca de La Paeria	5

3.1.3. Tipus d'entrevistes

Es va fer ús d'entrevistes semiestructurades. En aquestes es buscava l'expressió lliure de l'entrevistat vers els aspectes més rellevants d'aquest objecte d'estudi.

A l'hora de fer estudis de caire social, era necessari considerar, l'afirmació de Hobsbawm (1998), on emfatitzà la necessitat de tenir presents els relats amb l'aportació que la pot complementar.

Cuando los historiadores intentan estudiar un período del cual quedan testigos supervivientes se enfrentan, y en el mejor de los casos se complementan, dos conceptos diferentes de la historia: el erudito y el existencial, los archivos y la memoria personal (Hobsbawm, 1998, p. 4).

L'objectiu de l'entrevista perseguia els plantejats per Ruíz Olabuénaga (1999): cercar l'explicació més que comprendre-la, buscar dotar del màxim significat al que s'expressava, adoptant el format estímulo/resposta sense esperar la resposta objectiva verdadera i assumint que freqüentment s'obtidran respostes emocionals, passant per alt la racionalitat.

L'entrevista presentava un guió sobre els aspectes a cercar informació, si bé es cert que a mesura que el procés anava avançant, el recercador va anar aprenent la forma de dirigir les entrevistes: a reconduir els silencis, a retrobar els fils perduts, a donar importància a les expressions, detectar els moments còmodes i ajudar a superar els records dolorosos .

En aquest procés, es va seguir les pautes assenyalades per Taylor & Bodgan (1986), on no es va mantenir un esquema de preguntes estructurat, si no

un llistat d'àrees generals que es tenien que considerar amb tots els informants. De vegades l'entrevistat focalitzava molt el seu discurs en un tipus d'informació, i posteriorment es fatigava i no tenia temps d'expressar-se sobre d'altres temes i els reduïa en quantitat d'informació. Majoritàriament no donaven l'oportunitat d'una segona entrevista. Consideraven que poca cosa més podien aportar.

Un testimonio no se agota nunca, pero a medida en que la información que ofrece se vuelve reiterativa y se consideran satisfechas las expectativas que se tenían con relación a la entrevista, el trabajo de recopilación puede darse por concluido, dando comienzo al proceso de análisis e interpretación (Mariezkurrena, 2008, p. 232).

L'investigador va fer ús d'entrevistes basades en un guió previ (Patton, 1990) on els participants donaven resposta a les preguntes que l'entrevistador incorporava segons la pròpia dinàmica de l'entrevista. Això permetia identificar els principals aspectes a tractar en relació a les característiques dels jocs, (lògica interna) i del context cultural/ local (lògica externa). De manera que es deixava parlar a la persona i s'intentava reconduir la conversa fins que aquests aspectes quedaven coberts amb la informació que s'aportava.

Les entrevistes van ser de caire individual, i van tenir diferent durada oscil·lant dels 40 minuts i les dues hores i mitja.

Les trobades es van dur a terme en llocs triats pels entrevistats, amb el requeriment que no fossin espais on hi hagués la presència de terceres persones, que hi hagués autorització per utilitzar-los i que no hi hagués un límit de temps per estar-hi.

Així, 15 (62.6,%) entrevistes es van realitzar en el domicili dels informants; 7 (29,1%) en despatxos o sales apartades de les llars de jubilats), 1 a la casa sacerdotal i 1 (1,42%) en una residència d'avis.

Registre de l'informació: Les entrevistes van ser gravades i acte seguit transcrites. La transcripció va intentar mantenir el contingut de la informació facilitada per l'entrevistat, així com l'èmfasi i la manera de mostrar les dades que facilitava. Si hi havia situacions on els gestos, els crits, els silencis es consideraven rellevants, s'anotaven i afegien a la transcripció de l'entrevista si es considerava que podia aportar a la informació; una llàgrima expressa molt. Al respecte es van tenir en consideració les indicacions de (Flick, 2004, p. 78)

Les paraules es van transcriure respectant els localismes i en la seva forma d'expressió, tot i no ser la normativitzada; per exemple "*quietoparau!*" és el terme emprat i com a tal, s'anota.

L'entrevista s'iniciava de forma oberta. La pregunta inicial feia referència a la seva vida en general: "Expliqui'm una mica la seva vida". Això els portava fàcilment als records inicials; la tendència habitual era seguir un ordre cronològic. En un cas aquesta tendència va ser intencionadament evitada. L'entrevistada va creure la necessitat de "defensar-se" del que ella suposava que es podia haver dit sobre la seva persona i la seva història. La situació es va reconduir.

El guió de l'entrevista es va crear seguint les consideracions efectuades per Bertaux (1989) i Pujadas (2002).

El qüestionari de base emprat constava dels següents ítems:

1. Dades generals

- a. Nom i cognoms
- b. Edat, data de naixement
- c. Sexe
- d. Professió en la seva vida activa
- e. Nivell d'estudis en el moment d'inici de la guerra
- f. Continuació dels estudis després de la guerra fins...
- g. Ubicació en el moment de la batalla del Segre al voltant d'aquesta zona
- h. Separació de la seva família
- i. Aspectes familiars rellevants

2. Memòria general

- a. Què és el que més recorda d'aquell temps
- b. Els records ara, sensacions que produeixen
- c. Va viure la guerra on i als voltants de la ciutat de Lleida
- d. Tenia que fer desplaçaments durant la guerra o es va allunyar d'aquesta zona

3. Aspectes d'oci. Generals

- a. Recordeu si jugava en aquell moment
- b. El joc està dominat pel joc de guerra?
- c. Quina quantitat de jocs estaven relacionats amb la guerra?
- d. A aquesta edat, sense guerra, hauria jugat més o menys

4. En el joc

- a. Quins jocs tenien.
- b. Jocs. Descripció, a què jugaven.
- c. On jugaven.
- d. Amb qui.
- e. Amb què.
- f. Quan
- g. Cromos, còmics. Importància en el joc.
- h. Descripció: noms amb que coneixia els jocs
- i. Elements requerits.

- j. Nombre de participants.
- k. Preferències.
- l. Grupalitat del joc
- m. Grau d'enfrontament: es va arribar als jocs d'enfrontament?
- n. Jocs de simulació practicats?
- o. Va haver enfrontaments reals?
- p. Imitació de la guerra?
- q. Rols adoptats en el joc
- r. Fins quan va desenvolupar aquest tipus de jocs?
- s. Quan va desaparèixer?

5. Material

- a. Quin material utilitzaven
- b. Quantitats al seu abast
- c. Quin era el material preferit
- d. Tots els practicants coincidien en l'elecció?
- e. Anaven a buscar-lo
- f. Manipulació del material
- g. Precaucions
- h. Es desmuntava?
- i. S' emmagatzemava?
- j. Es feien explotar?
- k. On era el material
- l. Fins quan el van tenir a l'abast

6. Els practicants

- a. Els nois i les noies tenen les mateixes pràctiques?
- b. A quines edats eren els jocs influenciats pels elements bèl·lics?
- c. A quines edats compartien jocs amb altres nens i grups?
- d. Els pares coneixien el joc amb armes?
- e. Pares prohibeixen alguna pràctica?
- f. Els pares controlen el joc bèl·lic?
- g. Els pares van practicar el joc bèl·lic?
- h. Havia gent que no es va atrevir a jugar amb armes?

7. Medi

- a. On es desenvolupa el joc?
- b. Coincideix amb elements de la trobada de guerra?
- c. Coincideix amb el lloc on hi ha hagut enfrontaments?
- d. Durant la guerra, a la zona de guerra, hi havia joc?

8. El perill

- a. Conscient de la seva existència en el joc
- b. Experiències accidentals en el joc
- c. Va estar en algun moment a prop de la mort?
- d. Patia una malaltia?

9. La guerra

- a. Coincideix el joc que es desenvolupa abans i durant la guerra, és el mateix?
- b. El joc que té lloc durant i després de la guerra, és el mateix?
- c. L'observació de la guerra, es convertiria en un joc? Diverteix?
- d. S'estableix contacte amb els participants (soldats) en l'enfrontament real?
- e. Saben el que està succeint?
- f. Sabien per què hi havia una guerra?
- g. S'identifiquen amb alguns dels contendents?
- h. Quina va ser l'actitud del capellà del poble?

3.2. Fonts bibliogràfiques

La producció escrita al voltant de la GCE, ha estat d'una quantitat magnífica. En un estudi bibliomètric del Consejo Superior de Investigaciones vers la producció en aquest tema, Riesco i Ruis (1991) esmenten “*No hay duda de que la Guerra Civil española, es el tema más investigado de nuestra historia y uno de los más estudiados a nivel internacional*” (Riesco & Ruiz Franco, 1999, p. 174). Les publicacions de caire científic en relació als anys 1975 -1995, eren al voltant de les 3600 només d'àmbit espanyol. D'aquestes, un 3,2%, feien referència a la vida a la rereguarda i social; és a dir, no era producció centrada

en el fet militar i polític, i no és feia esment a la situació infantil. Amb una clara excepció: els nens que van ser exiliats a la Unió Soviètica.

Un dels autors més afamats sobre la Guerra Civil Espanyola, Paul Preston (2011) va calcular que fins a la dècada de 1960 la xifra de publicacions superava les 15.000 obres.

3.2.1. Selecció fonts bibliogràfiques

Les fonts escrites analitzades, van ser bàsicament de caràcter primari amb un criteri de proximitat: diaris, autobiografies, novel·les autobiogràfiques, setmanaris i històries locals. També va ser consultada informació de caràcter secundari, en el format d'articles de revista acadèmica i tesis doctorals.

No es van trobar registres amb un mínim de sistematització de les activitats lúdiques durant el període bèl·lic de 1936-1939 en el Pla de Lleida. El fet lúdic era ignorat.

3.2.2. Històries locals

Es van utilitzar les històries locals publicades per tal d'identificar pràctiques i aspectes rellevants del període i les persones. En aquestes, les informacions més esperades feien referència a accidents en situacions de joc o que es poden suposar com a tal. Normalment mortals en el cas de la població infantil. Van ser consultades Les següents històries locals relatives a la zona geogràfica d'estudi:

- Balagué, J. (1985). *Monografia de història de Camarasa*. La Pobla Casa Torres.
- Bonjorn, R. (1987). *Història de Linyola: Linyola*. Lleida: Virgili & Pagès.
- Camps i Clemente, M. (1996). *Torrefarrera i el seu entorn històric*. Lleida: Diputació de Lleida.
- Camps i Clemente, M. (1990). *De Castellpagès a Vilanova de la Barca*. Lleida: Diputació de Lleida.
- Camps i Clemente, M., & Camps i Surroca, M. (1990). *Alcarràs: aspectes històrics i etnològics*. Lleida: Diputació de Lleida..
- Camps i Clemente, M., Martí Sentañes, E., Soses, & Ajuntament. (2004). *Soses a través de la història*. Soses: Ajuntament de Soses.
- Corretgé, F. (1991). *Alpicat: recull històric*. Lleida. Diputació de Lleida.
- Díez i Quijano, D., Puigverd de Lleida, & Ajuntament. (1987). *Història de Puigverd de Lleida*. Ajuntament de Puigverd de Lleida.
- Lladonosa, J., Coll i Alentorn, M., Artesa de Segre (Catalunya), & Ajuntament. (1990). *Història d'Artesa de Segre i la seva comarca*. Ajuntament d Artesa de Segre
- Lladonosa, J. (1981). *Història de la vila d'Alguaire i el seu Monestir Santjoanista*. Ajuntament d'Alguaire.

- Martí i Solsona, F. (1991). *Almenar: història i gent*. Almenar, Spain: Ajuntament d'Almenar.
- Mateu, F. (1998). *Història, vida i costums d'Almatret*. Diputació de Lleida.
- Panadès i Marsellès, I., Escolà i Pons, M., Bertran i Roigé, P., & López Palomeque, F. (1983). *Torres de Segre: panoràmica històrica*. Excm. Ajuntament de Torres de Segre.
- Palou, M. D., & Mas, J. M. M. (2007). *Història gràfica de Linyola*. Ajuntament de Linyola.

No es van trobar apunts relatius a la presència del joc. L'única nota en la que es fa incidència en les pràctiques lúdiques amb armament, es va trobar en la història local de Torrefarrera, "*Torrefarrera i el seu entorn històric*", de Manel Camps. Així, en la pagina 222 es fa la següent anotació d'un fet, sembla ser succeït l'agost de 1940:

"El mes d'agost, a uns nens que manipulaven una bomba perduda, els explosionà, morint com a conseqüència de les ferides rebudes els germans Josep i Primitivo Cervera, de 7 i 10 anys, respectivament, i el veí Josep Pifarré Fontanet, de 80 anys." (Camps,1996, p.222).

3.3. Altres fonts documentals

Les fonts documentals, poden aportar informació que pot esdevenir molt útil en el terreny de les ciències socials. Com a informació de caràcter no científic, ha de ser analitzada en conseqüent cura. Més encara, considerant la intoxicació dels mitjans de comunicació del període. La famosa afirmació d'en

Warren Johnson, “la primera víctima de la guerra és la veritat”, es va mostrar de forma radical en la GCE. George Orwell ho va asseverar:

Hacia ya tiempo que había visto que los periódicos nunca dan las noticias de forma objetiva pero fue tras la Guerra Civil en España cuando caí en la cuenta, por primera vez, de que los reportajes periodísticos no guardaban relación alguna con aquella realidad... (Orwell, 2013, p. 251).

La data de la publicació, dóna una informació rellevant sobre el condicionament del contingut de l’obra. Tota publicació prèvia a 1975 tenia que passar pel filtre de la censura: primer en el marc de la Ley de Prensa e Imprenta del 1938 que fou vigent fins 1966, substituïda per la Llei Fraga, que continuava el control dels continguts de tota producció.

Tot i el control de la informació per part del sistema polític, les fonts no es va poder anul·lar del tot. Es pot recórrer a arxius existents, la bibliografia de diversos tipus (llibres d’història, diaris personals, novel·les i diaris novel·lats, cartes, manuscrits, dibuixos) i els estudis i publicacions que s’han desenvolupat posteriorment, tot i que la història social de la GCE i la postguerra, ha estat relegada a un segon terme. I hi ha informació, que encara no és de domini públic, com succeeix amb els llegats documentals del Archivo de Salamanca. A partir de la informació obtinguda i els suggeriments de la Catedràtica de la Universitat de Lleida Conxita Mir, es van visitar diversos arxius.

3.3.1. Arxius Hospitalaris

Es van trobar registres hospitalaris en la Biblioteca de la Diputació de Lleida i en l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

Biblioteca de la Diputació de Lleida

Hi ha registres dels arxius de defuncions accidentals i autòpsies de Lleida. Va ser consultada per tal de cercar informacions referides a ingressos i morts hospitalàries tenint com a causa accidents conseqüència del joc amb armes. Les fitxes d'ingressos i altes no es guardaven. Únicament hi figura el registre d'autòpsies, que es feien en el cas de morts per accident o de causa dubtosa. Aquest recull s'inicia el 1940 i en molts dels camps d'anotacions de les fitxes es feien incomplertes, i hi ha una manca de dades: la causa de l'accident, la data, el lloc i anotacions lliures. Sempre s'identifica un número d'entrada, el nom i l'edat. Així, en el número 65 figura : *“Justo S.F, de 8 años, natural de Barcelona (gitano) hijo de Jose y de Josefa, falleció a las 3 del dia 3 de junio”*. No s'explica la causa ni l'any.

Es buscava recollir fitxes d'accidentats potencialment víctimes del joc amb armes, però no es va trobar informació directa. Les que es van localitzar que podrien tenir relació amb el fet estudiat, serien únicament les següents:

Tabla 22. *Característiques dels accidents en la base de dades hospitalària.*

	NOM	EDAT	DATA	LLOC	CAUSA
1	Luis V	14	20/07/1943	Granja d'Escarp	Quemaduras por todo el cuerpo

2	Jose B.	14	28/06/1945	Lleida	Heridas perforantes en torso y abdomen
3	Benito H	90	1/11/1946	---	"amp" (es suposa amputació) pierna izquierda y heridas metralla ambas manos

S' observa la llunyania en el temps respecte el període estudiat i que la causa no ha d'estar necessàriament vinculada a pràctiques lúdiques.

Institut d'estudis llerdencs

Hi figura el registre d'atenció Hospitalària de la època, (R DAH) marcat amb el número 276. Les dades estan organitzades de forma curiosa. La primera lletra del cognom i la quantitat de persones ateses amb aquella inicial. Amb aquest criteri, figura a-213, b-234, c-162 fins arribar a la lletra Z.

Sempre hi figurava: cognom i nom, data del accident, llit ocupat, motiu del accident (poca precisió: caiguda, ferida per metralla, esquinç peu) i sovint el metge que portava el cas. En alguns casos figura "amputació" i en altres, una creu al costat del nom del pacient, indicador de decés.

Van ser efectuades un total de 9 anotacions de menors de 12 anys per accident, una per caiguda i una per guitza de mula. No es troben anotacions de major de 12 anys identificades per edat. Els adults comencen als 62 anys. Aquesta informació no va aportar res al nostre estudi.

3.3.2. Arxius històrics

Es va cercar i revisar la informació mostrada relativa al tema en els següents arxius:

a) Arxiu Històric Provincial

A l'Arxiu Històric Provincial es van cercar referències relacionades amb accidents i actuacions dels serveis assistencials, de les forces de l'ordre i seguretat. Es va analitzar la informació referida a la *Casa de la Maternitat*, els *Hospicis* i el *Tribunal Tutelar de Menors*. Un dels entrevistats va ser una de les persones que van refugiar-se a la casa de la maternitat. En l'arxiu del Tribunal hi figuraven denúncies de conductes infantils "terribles", efectuades inclús per pels propis pares, internaments, etc, però no es van detectar indicis d'activitats lúdiques vinculades en aquests documents.

b) Arxiu de la Paeria i Hemeroteca municipal

A l'arxiu de la Paeria va buscar-se testimonis, registres de sessions o intervencions municipals referides a accions no militars, d'aquella època. No es van trobar dades significants respecte a jocs esportius, festivals o cap manifestació lúdica.

c) Llegat Areny (Carme Vidal i Roma Sol)

El fons del llegat, va ser estudiat amb l'ajut de Roma Sol i Carme Vidal - les persones que van recollir i ordenar tot el fons documental-, abans de la seva creació com a tal i la donació feta en vida a l'Universitat de Lleida. El llegat va ser consultat amb el seu ajut i domini de les fonts quan encara era al seu domicili. Tot i que eren coneixedors de situacions lúdiques i persones que havien sofert

accidents en l'ús lúdic de les armes, no els constava registres escrits i no es van trobar informacions.

d) Institut d'estudis Ilerdencs

Arxiu hemerogràfic

L'arxiu hemerogràfic va ser consultat al fons depositat a l'Institut d'estudis Ilerdencs. La premsa no es conserva en la seva integritat; hi van ser identificats fonamentalment, informació relativa a accidents de persones que potencialment van ser conseqüència de la manipulació d'estrís bèl·lics en situacions lúdiques.

Es van consultar les següents obres:

Tabla 23. *Publicacions consultades a la base de dades del IEI*

PUBLICACIONS DISTRIBUIDES A LLEIDA EN EL PERIODE 1936-1939

	NOM DE LA PUBLICACIÓ	FILIACIO	INFORMACIO APORTADA
1	<i>Nova generació</i>	JSUC, Joventut socialista unificada de Catalunya	Únicament política i proclames bèl·liques
2	<i>UHP (Unios Hermanos Proletarios)</i>	JSU Joventut socialista unificada, UGT, Bloc Obrer i Camperol	Únicament política i proclames bèl·liques
3	<i>Acracia</i>	CNT / FAI	Únicament política i proclames bèl·liques
4	<i>Adelante</i>	Únicament política i proclames bèl·liques	Únicament política i proclames bèl·liques
5	<i>Clara Voz</i>	Frente de juventudes	Fa referència a nens i guerra, però no a jocs
6	Ruta / Hoja Informativa del V cuerpo del ejercito	Falange. Va ser reemplaçada per La Mañana	Propagandística i de control social
7	La Mañana	Hereva de l'anterior	Diverses anotacions d'accidents

Seguint la proposta d'Almuiña (1991), es fa una revisió de la premsa escrita de caire local. Al diari La Mañana, entre juliol de 1939 i Maig de 1941 es publiquen 8 notícies relatives a accidents amb armament de la GCE on hi ha afectada població infantil. En 5 d'aquestes notícies es parla de jugar o manipular l'armament. És un indicador de la realitat: l'armament continuava allí i els accidents perduraven. Destaca el fet de que l'accident relatat per Camps en la història local de Vilanova de la Barca, no és informat en el diari. Dóna idea dels criteris de publicació, i suggereix que molts fets poden haver estat ignorats o

silenciats. Totes elles figuren a l'Annex 3. A mode d'exemple exposem la següent notícia:

Varios muchachos heridos por explosión de una bomba de mano

La Mañana

1 de Mayo de 1941,

Pag. 2

Por la margen derecha del Segre, junto al llamado Campo Escolar, marchaban varios muchachos, cuando entre la maleza uno de ellos llamado Agustín Garre Tapia, encontró una bomba de mano, con la cual intentó amedrantar a sus compañeros, lanzando la bomba a corta distancia de ellos.

Hizo explosión y resultaron todos ellos heridos, de pronóstico menos grave, Pedro Miret Arias de 15 años de edad, natural de Granollers (Barcelona), con domicilio en esta ciudad, calle Nueva 14, tercero, primera y con heridas leves Enrique Torruella Masip, de 14 años, natural de Lérida con domicilio en la calle de la Palma, 19, segundo, primera. Agustín Gare tapia, de 14 años, natural de Almeria, que vive en la plaza de los cuarteles num.1, tercero, cuarta y Prudencio Alonso Bayón, de 10 años, natural de Lérida, domiciliado en San Pablo número 3, primero.

Todos ellos fueron asistidos por los facultativos (La Mañana, 1 de Mayo de 1941)

Així mateix, es van trobar també 9 notícies que feien referència a accidents d'explosió en població adulta. En dos d'aquests s'indica que la persona ferida, sempre civil, havia manipulat o intentat tirar la bomba. Figuren a l'Annex 3.

Segons Álvarez Pallás,(1941) a Lleida també van ser produïdes i impreses les següents publicacions. No estan localitzades en arxius.

- Avance, órgano del Comité Regional de las Juventudes Socialistas Unificadas de Aragón
- Independencia, órgano del 3er batallón de la 124 brigada mixta de la segunda división
- Juventud Combatiente, periódico para los combatientes
- Nueva Era, portavoz de la 153 brigada mixta
- Superación, órgano de la 211 Brigada Mixta
- Unidad, portavoz de obreros y campesinas de Aragón
- Vanguardia, órgano del Comité regional de Aragón del PCE
- Vencer, órgano de la 123 brigada mixta
- Vida Nueva, órgano de la división 43

4. Anàlisi de les dades

4.1. L'anàlisi de continguts

L'ús de les diferents fonts de consulta (orals i escrites) va permetre identificar 102 pràctiques ludomotrius (50 quasi jocs i 52 jocs); de caire bèl·lic (49) i no bèl·lic (53). Per analitzar les unitats de significat d'aquestes pràctiques ludomotrius es va utilitzar la tècnica d'anàlisi de contingut. Podem interpretar aquest anàlisi a partir de la definició efectuada per Bardin (1991) del concepte anàlisi de contingut

el conjunto de técnicas de análisis de las comunicaciones tendentes a obtener indicadores (cuantitativos o no) por procedimientos sistemáticos y objetivos de descripción del contenido de los mensajes permitiendo la inferencia de conocimientos relativos a las condiciones de producción/recepción (contexto social) de estos mensajes (Bardin, 1991, p. 32).

Per realitzar aquesta tasca, es van efectuar les següents accions:

1- Descripció exhaustiva de les regles de cadascuna de les 102 pràctiques ludomotrius identificades, així com de les característiques del seu context

2- Identificació dels trets distintius per cadascuna de les variables corresponents a les categories, referides als aspectes de les regles (lògica interna) i del context (lògica externa)

Els informants anaven seguint el seu discurs i donaven més importància a determinats aspectes segons el seu criteri. Era funció de l'entrevistador reconduir de forma no invasiva la informació que es rebia.

A partir de la recopilació de documents, les entrevistes efectuades amb la seva posterior transcripció, i les anotacions efectuades per l'investigador, es va procedir a la reducció de les dades mitjançant un procediment deductiu. Això va suposar escollir de cada frase les unitats de significat més rellevants i codificar-les en funció dels criteris corresponents a la lògica interna i la lògica externa.

Per fer l'anàlisi de continguts de dades qualitatives, a partir d'entrevistes semiestructurades, es va fer seguint les fases que estableixen Miles i Huberman (1994, p.12)

1. Reducció de dades. En primer lloc es va portar a terme una reducció de les dades, a partir de la identificació d'unitats de significat. Aquesta acció va comportar:

- a) separar les unitats;
- b) identificar i classificar les unitats
- c) sintetitzar i agrupar.

La reducció de dades es va elaborar des del marc teòric (praxiologia motriu) i va dividir la informació en unitats per un criteri temàtic, és a dir, a partir d'identificar la correspondència de les unitats de significat amb cadascuna de les categories corresponents a la lògica interna i a la lògica externa de les situacions ludomotrius amb connotacions bèl·liques i no bèl·liques.

4.2. Identificació, categorització i descripció de les unitats de significat

En una segona fase, es van revisar les categories i es van actualitzar a mesura que es van analitzar les dades, i en funció de les característiques de la informació que es van anar obtenint (per exemple el tipus de material emprat). Les categories van complir els requisits d'exhaustivitat, exclusió mútua i únic principi classificatori, a causa del fet de poder ser susceptibles aquestes dades de mesurament i tractament quantitatiu.

En tercer lloc es va disposar i transformar les dades: es va pretendre aconseguir un conjunt ordenat d'informació, normalment presentada en forma espacial, abastable i operativa. Utilitzem gràfics o diagrames, que permeten presentar les dades i observar relacions i estructures profundes. Un exemple seria la representació de la distribució de les situacions ludomotrius, a partir de la seva classificació, en forma de símplex 3.

Per a l'anàlisi de dades qualitatives es va generar una base de dades que va permetre realitzar la sistematització de la informació seleccionada.

Triangulació. Es va procedir a combinar les dades obtingudes a través de les fonts orals amb les dades identificats mitjançant les fonts escrites.

En la lògica interna es feia referència a unitats corresponents en la relació amb els altres, l'espai, el temps i el material, i en la lògica externa, en relació a les persones, moments, zones i procedència del material.

Un cop completada aquesta taula, es va revisar aquesta anàlisi dels trets distintius de la lògica interna i la lògica externa de cadascuna de les pràctiques

identificades, amb un expert en l'estudi dels jocs tradicionals. La confirmació amb aquest expert de totes les dades analitzades, va permetre corregir i obtenir una base de dades completa en format Excel integrada per 118 columnes i 102 files, el que suposà un total de 12036 registres valorats.

Acte seguit es va procedir a identificar les principals freqüències o distribucions de proporcions en cadascuna de les variables de la lògica interna i la lògica externa. Aquest tractament estadístic va permetre desenvolupar la part de resultats, per tal de donar resposta als objectius plantejats en l'anàlisi de la lògica interna i la lògica externa.

Posteriorment, la lectura transversal dels aspectes interns i externs al joc, va possibilitar elaborar l'apartat d'interpretació etnomotriu en la que es van identificar diferents afirmacions després d'agrupar algunes de les dades rellevants de la lògica interna i la lògica externa que tenien una possible connexió.

LÒGICA INTERNA

1 -PRESENCIA DE REGLES

- Quasi Joc
- Joc

2 -INTERACCIÓ MOTRIU

- Psicomotriu en solitari
- Psicomotriu comotricitat alterna
- Psicomotriu comotricitat simultània
- Cooperació pura
- Oposició pura
- Cooperació – Oposició

3 - INTERACCIÓ MOTRIU D' OPOSICIÓ

- Duel individus simètric
- Duel Individus dissimètric
- Estructura original 1 contra tots
- Tots contra tots
- Intermotricitat alterna

4 - INTERACCIÓ MOTRIU DE COOPERACIÓ OPOSICIÓ

- Duel Equips simètric
- Duel Equips dissimètric
- N-equips
- Equip contra la resta
- Ambivalent
- Intermotricitat Alterna

6- XARXA COMUNICACIÓ MOTRIU

- Estructura Exclusiva
- Estructura Ambivalent
- Estructura Estable
- Estructura Inestable

7 - XARXA D' INTERACCIÓ DE MARCA

- Sense
- Cooperativa
- Antagònica
- Mixta

8- INTERACCIÓ MOTRIU D OPOSICIÓ

- Per contacte corporal

- Contacte mitjançant objectes
- Buscar un objecte
- Buscar un espai

9 - INTERACCIÓ D OPOSICIÓ CORPORAL

- Per simple contacte
- Contacte corporal permanent
- Colpeix fort sobre cos com a objectiu
- Contacte del cos mitjançant objecte

10 - INTERACCIÓ DE COOPERACIÓ

- Per contacte corporal
- Contacte amb objectes

11 - INTERACCIÓ DE COOPERACIÓ CORPORAL

- Per simple contacte
- Contacte corporal permanent
- Contacte del cos mitjançant objectes

12 - PRESÈNCIA DE MATERIAL

- Sense material
- Amb material

13 - PRESÈNCIA O ABSÈNCIA D'INCERTESA EN L'ESPAI

- Estable
- Inestable

14 - OBJECTIU PER ASSOLIR ESPAI SOCIOMOTOR

- Espai humà fixe
- Espai humà mòbil
- Espai artificial fixe
- Espai artificial mòbil

15 - ESPAI-DISTÀNCIA DE CÀRREGA EN COOPERACIÓ-OPOSICIÓ

- Casi nul·la
- Reduïda i contacte
- Mitja no contacte
- A llarga distància

16 - ESPAI-DISTÀNCIA DE GUARDA EN OPOSICIÓ

- Sense distància
- Casi nul·la
- Reduïda
- Mitjana
- A llarga distància

17 - TEMPS: ORGANITZACIÓ DEL CALENDARI

- Amb calendari
- Sense calendari

18 - TEMPS/ SISTEMA DE PUNTUACIÓ

- Sense comptabilitzar
- Tasca finalitzada
- Puntuació límit
- Temps límit
- Puntuació-Temps límit

LÒGICA EXTERNA

19 - EDAD D' INTERVENCIÓ SEGONS EL JOC

- Població Infantil
- Adolescència
- Població adulta
- Infantil i adolescència
- Població juvenil-adulta
- Totes les edats

20 -GÈNERE DELS PROTAGONISTES

- Femení
- Masculí
- Masculí i femení per separat
- Mixt

21 - PROCEDÈNCIA DEL MATERIAL DE JOC

- Artificial
- Natural
- Artificial-Natural

22 - MATERIAL-ELABORACIÓ

- Elaborats pels propis jugadors
- Elaboració per persones alienes
- No concebut per jugar/caràcter militar
- Comprats

23 - OBJECTES MILITARS EMPRATS

- Bomba de mà
- Fusell
- Pistola

- Pólvora
- Bales
- Bomba gran
- Bomba de ma i bomba gran
- Bomba de ma i fusell
- Bales i pólvora
- Bales i bomba
- Fusell sense disparar
- Bomba gran i fusell

24 - LOCALITZACIÓ ESPAIAL DEL JOC

- Interior
- Exterior
- Interior i /o Exterior

25 - ESPAI CONDICIONAMENT

- Preparat, especialitzat
- Poc preparat
- Semi domesticat
- No preparat, a la localitat
- No preparat, a la natura

Amb aquests ítems, es produïa una codificació de la situació ludomotriu. Cada activitat identificada va ser valorada en cada un d'aquests apartats, per tal de ser categoritzada. Això donava un total de 102 valors per cada situació ludomotriu analitzada.

5. El rol de l'investigador

El rol del investigador va consistir a apropar-se al objecte d'estudi a través de les fonts orals. La seva funció era introduir la temàtica als informants; explicar els fonaments d'aquest estudi; efectuar i conduir les entrevistes; escoltar,

transcriure i extreure les dades, adoptant una visió EMIC, considerant el punt de vista de l'informant.

6. Ètica en la recerca

El fet d'obrir la porta a idees, sentiments, expressions i vivències de caràcter personal, fa que calgui la consideració dels aspectes ètics fonamentals i oportuns. Taylor i Bodgan (1986) fan menció a aspectes que podem considerar importants a l'hora de valorar els aspectes ètics del treball: no efectuar judicis de valor, permetre la lliure expressió, respectar l'informant sense interrompre ni corregir el contingut, restar atent a la comunicació i mantenir la sensibilitat als aspectes emotius; tots aquests aspectes van ser mantinguts durant tot el procés.

L'entrevista va ser sempre voluntària. Es va demanar la conformitat en la participació. Va haver possibles entrevistats que no van voler ser partícips. No es va incidir en aspectes que els entrevistats no acceptessin o en detalls que ells creien que els podien comprometre.

Es van donar situacions en les quals els informants van recordar aspectes del seu passat que tenien oblidats o que els afectaven i en alguna ocasió l'emoció els va portar al plor. De manera empàtica, aquesta situació afectava a l'entrevistador i al desenvolupament de l'entrevista. Aquestes situacions requerien un moment de calma, i es reconduïen.

L'avançada edat de les persones i les seves circumstàncies físiques, la capacitat expressiva i les nombroses situacions on la informació es feia

reiterativa, eren acceptades i adaptades. Es mirava de reconduir la entrevista, però en cap moment se li va dir a l'entrevistat que ja havia explicat aquell aspecte. Es respectava el seu discurs. En nombroses ocasions, es tenien que fer pauses per descansar. Van sorgir també situacions emotives en les quals emocions negatives, com l'odi o el menyspreu a d'altres persones, es feien vives. Es va mirar de no prolongar aquests aspectes.

La por a donar informacions que poguessin tenir conseqüències, va ser present en nombroses ocasions. L'investigador era conscient que en alguns casos hi podia haver informacions interessants que no podien ser expressades per aquest motiu: les conseqüències de la GCE encara afectaven en la vida quotidiana d'aquestes persones. Quan els entrevistats van explicar situacions en les que van manifestar "això no ho contis, no voldria que es sabés", no es va registrar en la transcripció.

Es garantitza l'utilització d'un pseudònim en el resultat final de la investigació, per tal de preservar la identitat de les persones, fins i tot en els casos en que els informants han fet públiques les seves vivències a través de formes públiques de comunicació.

*El mundo solamente se mantiene
por el aliento de los niños.
Talmud*

CAPÍTOL IV. RESULTATS: ELS JOCS ESPORTIUS EN EL CONTEXT BÈL·LIC LLEIDATÀ

1. Els trets distintius de la LÒGICA INTERNA de les pràctiques ludomotrius (PLM).

1.1. Distribució de les pràctiques lúdiques motrius i no motrius.

Les dades obtingudes reflecteixen la importància que tenia l'activitat motriu en el període de la Guerra Civil Espanyola (GCE) i el predomini del tipus de pràctiques lúdiques que es duïen a terme. Això és un primer testimoni que ens dóna idea del protagonisme de la pràctica motriu sobre els jocs no motors o de societat. Com es pot observar en la Figura 1, pràcticament la totalitat de les activitats lúdiques registrades eren de natura motriu (94.12%).

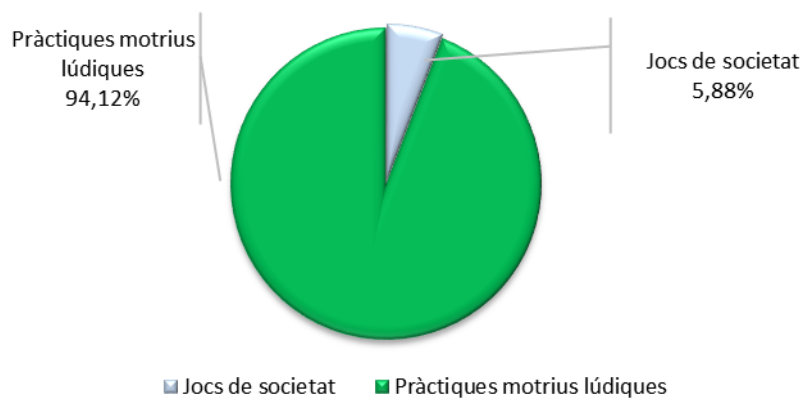

Figura 4. Distribució de les pràctiques motrius lúdiques, i els jocs i quasi jocs de societat.

1.2. Presència de les pràctiques motrius lúdiques bèl·liques i no bèl·liques

En les 102 pràctiques ludomotrius manifestades en el període de l'estudi, pràcticament no es van trobar diferències respecte a la quantitat de tipus de joc si els diferenciem entre les pràctiques tradicionals d'aquell període (53 jocs no bèl·lics) i les influïdes pel context bèl·lic (49).

Aquest repartiment ens reflecteix que en aquella època tenen una presència important les pràctiques ludomotrius relacionades amb les armes, el que significava familiaritzar-se amb aprenentatges vinculats a aspectes de caràcter bèl·lic.

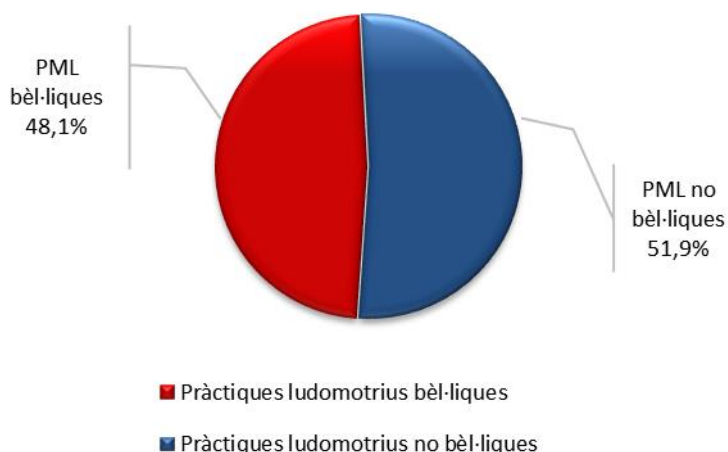

Figura 5. Presència de les pràctiques motrius lúdiques bèl·liques i no bèl·liques en el període.

1.3. Distribució de les pràctiques ludomotrius segons la presència de regles.

En termes globals, la distribució entre jocs i quasi jocs era semblant, encara que les pràctiques motrius sense regles eren lleugerament inferiors en percentatge (49,02%) que els jocs (50,98%), (Figura 3) .

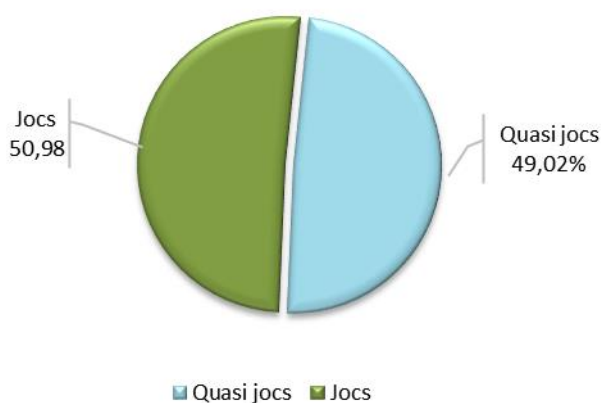

Figura 6. Distribució de la activitat motriu lúdica segons la presència de regles

1.3.1. Distribució dels jocs i quasi jocs

Els jocs i quasi jocs no seguien una distribució uniforme si comparem les pràctiques ludomotrius tradicionals de les de caire bèl·lic. Els quasi jocs, activitats amb regles obertes, era predominants en el context bèl·lic. Per contra, en el no bèl·lic predominaven pràctiques amb estructures reglades. Tal i com queden reflectides en la figura 4, les pràctiques ludomotrius invertien la seva presència en quant el tipus de regles, sent molt freqüents els quasi jocs en pràctiques bèl·liques i els jocs en les no bèl·liques.

L'existència majoritària dels quasi jocs (34,65%) es donava l'entorn bèl·lic. Es tractava de pràctiques amb condicions canvians, obertes a la voluntat dels participants del moment. Els jocs estaven més presents en les situacions no bèl·liques (37,62%)

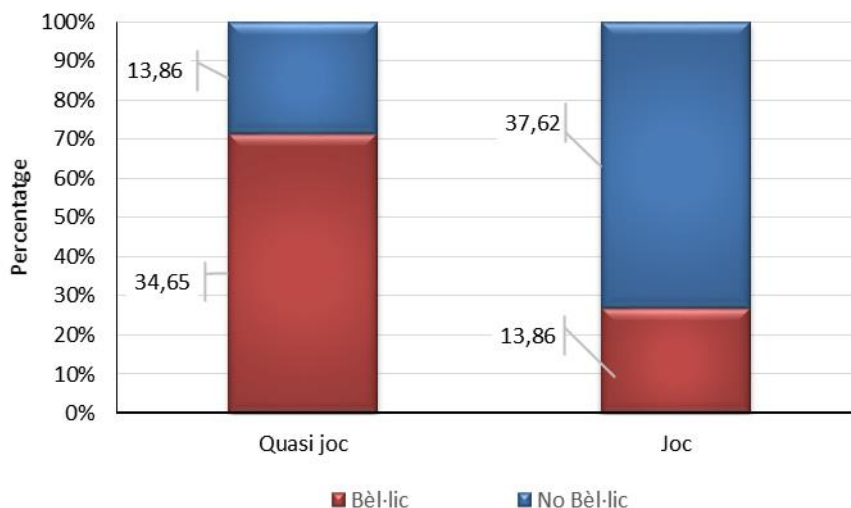

Figura 7. Distribució de les pràctiques ludomotrius i la presència de regles

Aquesta tendència dels quasi jocs (71,43%) manifesta l'importància de les activitats no reglades en les activitats bèl·liques, davant els jocs que tenien menor protagonisme (28,57%).

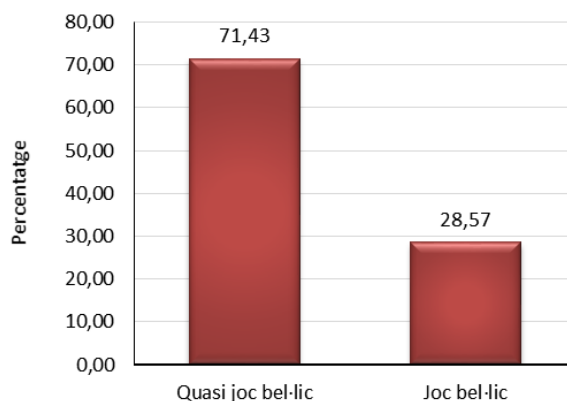

Figura 8. Distribució de la presència de regles en les pràctiques ludomotrius bèl·liques.

En les activitats de caire no bèl·lic, la proporció s'invertia de manera que els jocs predominaven clarament en el 73,08% dels casos en relació als quasi jocs.

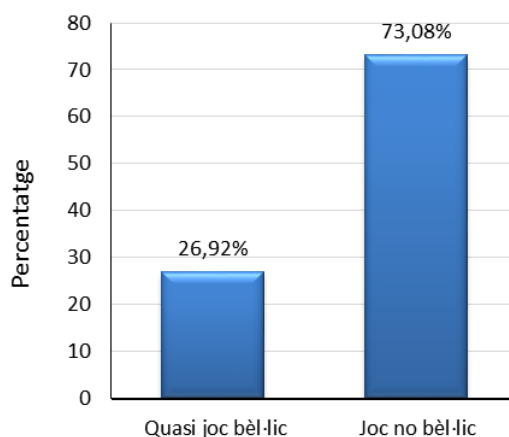

Figura 9. Distribució de la presència de regles en les pràctiques ludomotrius no bèl·liques

1.4. Distribució de les pràctiques lúdiques psicomotrius i sociomotrius.

Es va observar un lleuger predomini de les pràctiques psicomotrius (56 = 54.9%) sobre les sociomotrius (46 = 45.1%).

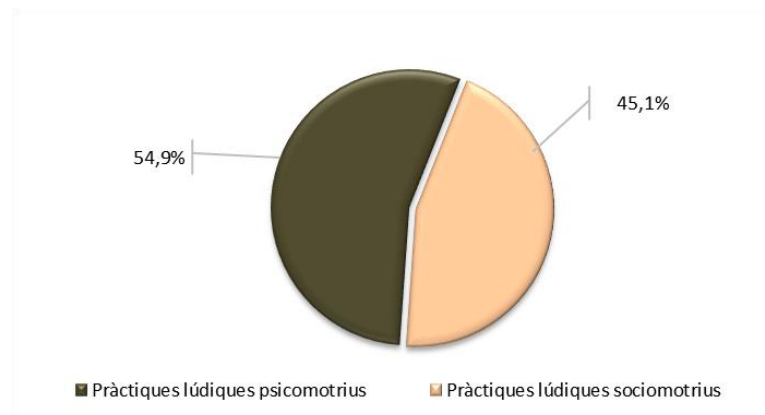

Figura 10. Distribució del conjunt de les pràctiques ludomotrius

En les pràctiques lúdiques en context bèl·lic, dominaven les pràctiques d'estructura psicomotriu amb un 71,43% del total.

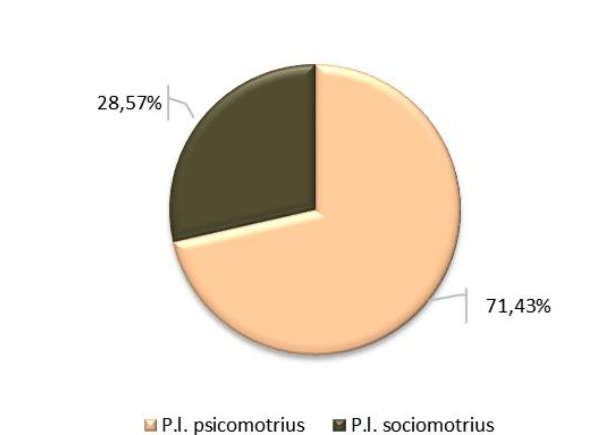

Figura 11. Distribució de les pràctiques psicomotrius i sociomotrius en entorn bèl·lic

De forma inversa, les pràctiques lúdiques sociomotrius de caràcter no bèl·lic (38.46%) tenien una presència notablement inferiors a les d'estructura psicomotriu (61.54%) (figura 9)

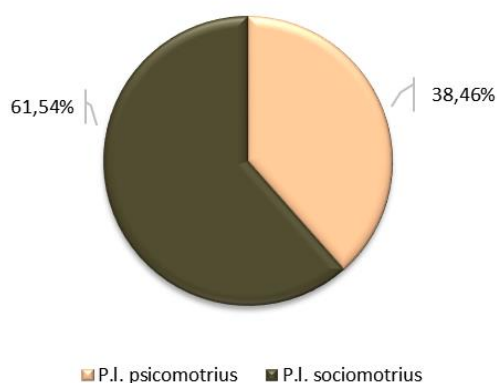

Figura 12. Distribució de les pràctiques psicomotrius i sociomotrius en entorn no bèl·lic

1.5. Distribució de la presència de regles en les PLM

Atenent el criteri de la presència o absència de regles, s'observa que els jocs i quasi jocs psicomotors estaven representats de forma un tant similar en funció del criteri d'interacció motriu. El quasi joc psicomotor (28,71%) mostra valors superiors al quasi joc sociomotor (19,80%).

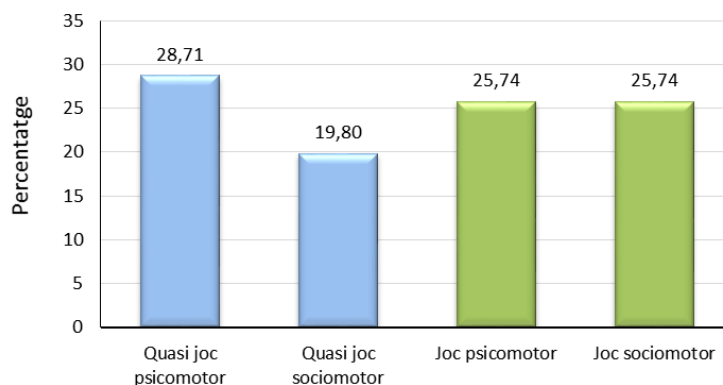

Figura 13. Distribució de la pràctica ludomotriu en funció de la presència de regles i el criteri d'interacció motriu

1.5.1. Distribució de les PLM de caràcter bèl·lic segons la presència de regles i tipus d'interacció motriu

En les pràctiques ludomotrius de caràcter bèl·lic, els quasi jocs tenien evident rellevància assolint valors superiors al 71% de les pràctiques. Aquest valor es sustentava bàsicament en les activitats psicomotrius, tant quan es tractava de quasi jocs (46,94%) com quan es tractava de jocs (24,49%).

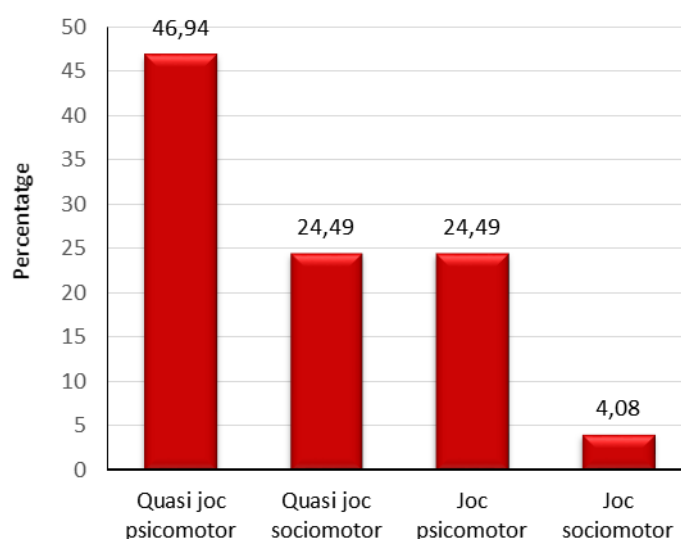

Figura 14. Distribució de les Pràctiques ludomotrius de caràcter bèl·lic segons la presència de regles i tipus d'interacció motriu

1.5.2. Distribució de les PLM de caràcter no bèl·lic segons la presència de regles i tipus d'interacció motriu

A diferència de les PLM bèl·liques aquestes eren sobre tot jocs 73% i majoritàriament de caire sociomotor (46,15%). Els quasi jocs es manifestaven en valors aproximats: els sociomotors amb un 15,38% i el quasi joc amb un 11,54%.

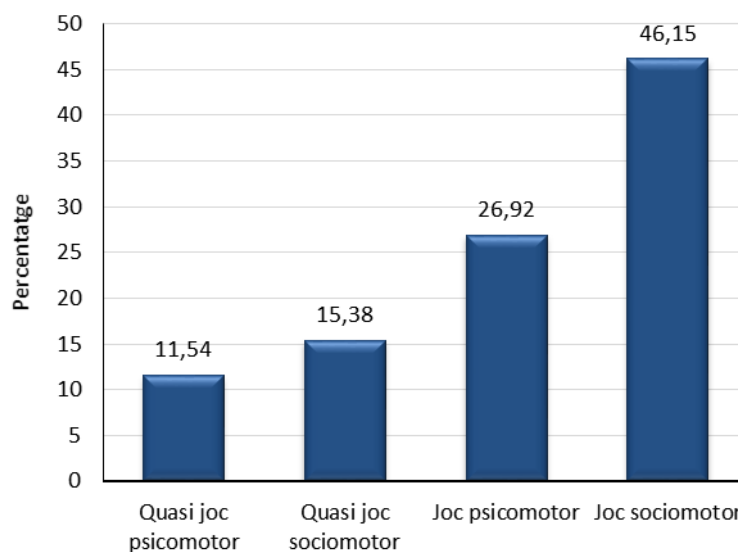

Figura 15. Distribució de les PLM de caràcter no bèlic segons la presència de regles i tipus d'interacció

1.6. Pràctiques ludomotrius amb objectius individuals i col·lectius

Atenent l'objectiu de les PLM, s'estableixen dos grans grups: les de caire individual (representades per les pràctiques psicomotrius i d'oposició, en que cada persona cerca un objectiu individual) i les pràctiques col·lectives (de cooperació i/o de cooperació-oposició)

Es manifesta la importància de la individualitat donat que hi havia un predomini del 70,59% de les PLM individuals, enfront el 29,41% de les PLM que perseguen objectius col·lectius

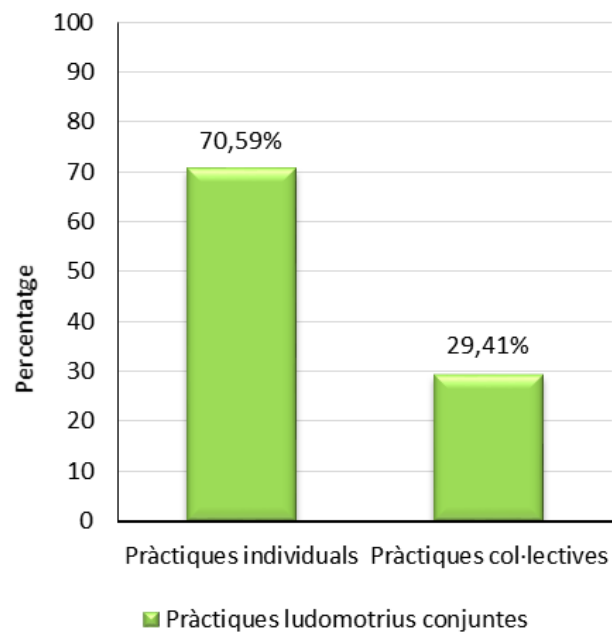

Figura 16. Distribució conjunta de les accions ludomotrius.

La intervenció individual també era la dominant, tant en les PLM bèl·liques (371.43%) com en les PLM no bèl·liques (69,81%).

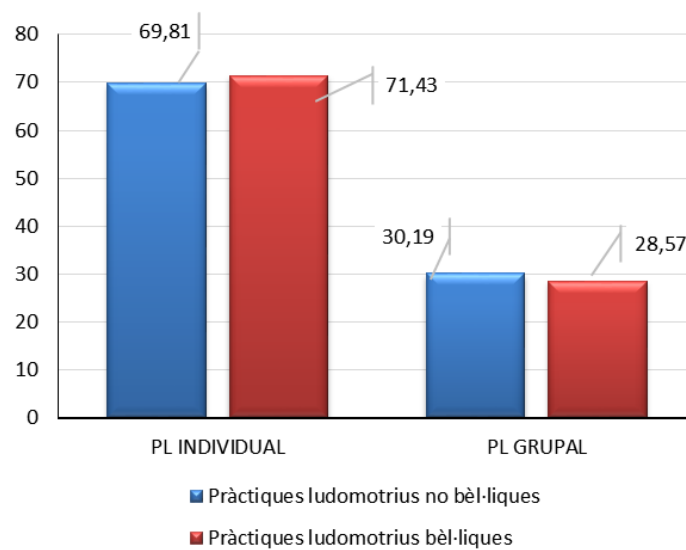

Figura 17. Distribució de les accions ludomotrius individuals i grupals

1.7. Distribució de les pràctiques ludomotrius en funció de l'interacció motriu

1.7.1. Distribució del conjunt de les pràctiques motrius lúdiques en funció de la interacció motriu

En la perspectiva del total de les pràctiques de ludomotrius recollides, hi havia un clar predomini de les PLM psicomotrius (54.9%). De les PLM sociomotrius, la cooperació pura (17.65%) i l'oposició pura (15.69%) tenien valors semblants, mentre que la presència de la cooperació oposició era menor (11.76%).

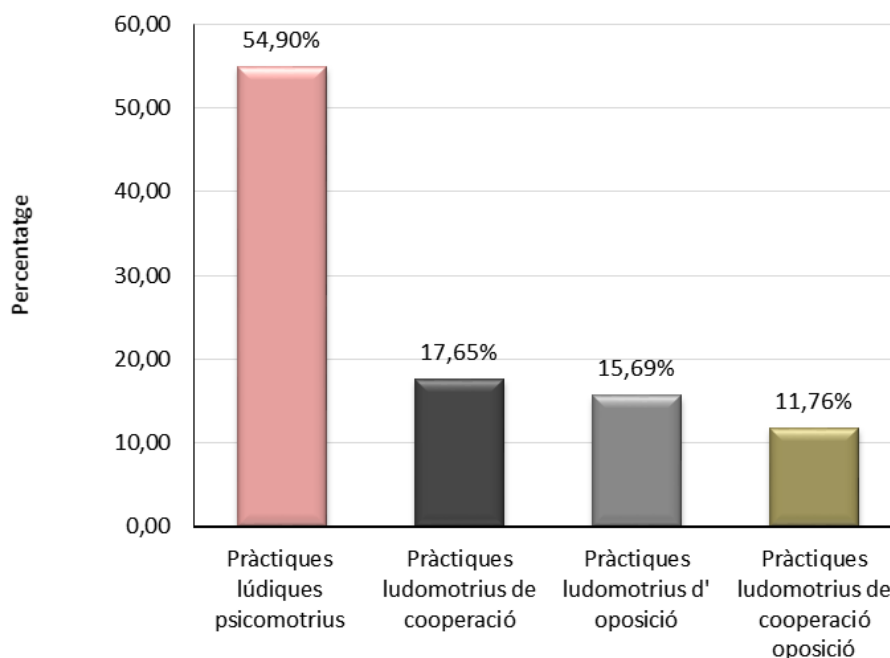

Figura 18. Distribució conjunta de les pràctiques lúdiques en funció del tipus d'interacció motriu.

Les PLM amb presència de la cooperació (cooperació pura i cooperació/oposició) representaven el 29.61% del total; aquesta presència era semblant a les PLM d'oposició (oposició pura i cooperació oposició), les quals significaven el 27.46% del total.

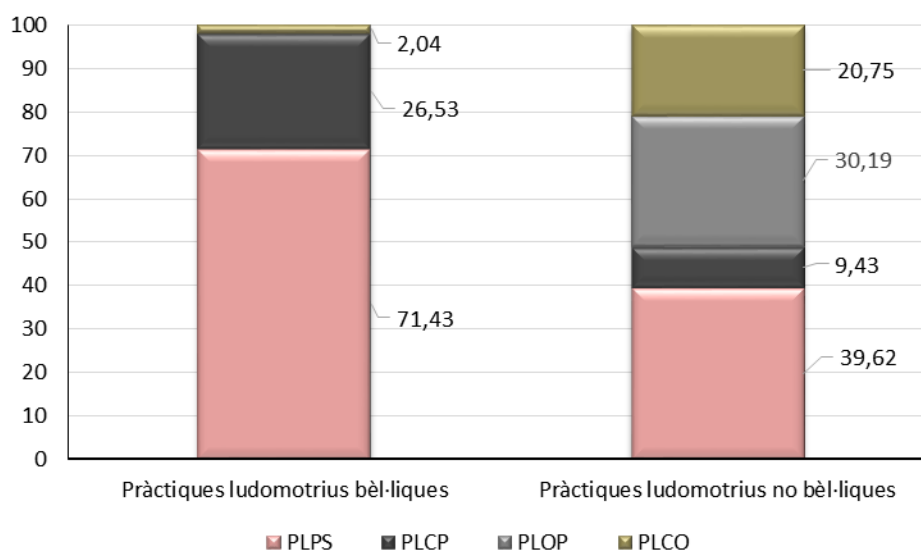

Figura 19. Distribució de l'interacció motriu per categories

1.8. Distribució de les pràctiques lúdiques psicomotrius en funció de la seva estructura social.

1.8.1. Estructures socials psicomotrius

En el registre de PLM psicomotrius, es recull la presència dels 3 tipus: activitats en solitari, de comotricitat simultània i de comotricitat alterna. El 50% de les pràctiques identificades va correspondre a situacions en solitari, com podia ser disparar a una diana.

Un 28.57% va correspondre a pràctiques de comotricitat alterna on els jugadors actuaven en moments diferents, per exemple dos subjectes disparant a un objectiu seguint el torn pactat.

Les pràctiques comotrius simultànies suposaven el 21.43% restant. Podia ser el cas on els jugadors participaven a la vegada -un al costat de l'altre- buscant assolir el blanc primer que el rival.

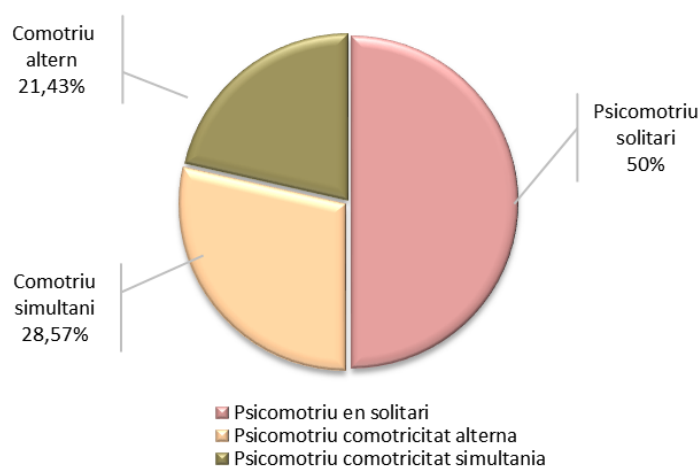

Figura 20. Distribució dels tipus de pràctiques lúdiques psicomotrius en el conjunt de pràctiques.

El 54,29% de les PLM psicomotrius de tipus bèl·lic van correspondre a situacions en solitari, el 28.57% a les PLM de comotricitat alterna, mentre les PLM psicomotrius bèl·liques en comotricitat simultània tenien una presència en un 17.14 %.

Les accions de comotricitat simultània es veien reflectides en pràctiques on allò important era assolir un èxit abans que el company o companys, com pot ser fer caure una llauna a trets.

En les PLM psicomotrius no bèl·liques, es donaven valors aproximats en les pràctiques en solitari (42.86%) i en les comotrius alternes (47.62%). Les pràctiques comotrius simultànies no mostraven valors especialment alts, però hi eren presents (9.52%).

En resum, s'observa que en les PLM psicomotrius bèl·liques predominen les en solitari i comotricitat simultània, mentre que en les bèl·liques predominen les de comotricitat alterna.

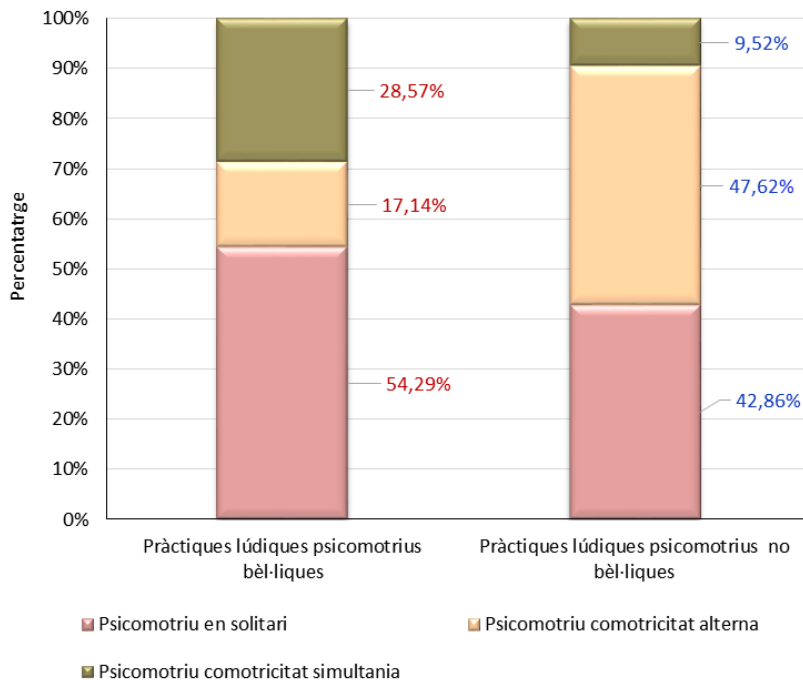

Figura 21. Distribució dels tipus de pràctiques lúdiques psicomotrius segons el caràcter bèl·lic.

1.8.2. Estructures socials d'oposició

Les PLM d'oposició predominants eren les de intermotricitat alterna (31.25%). És a dir, les que l'enfrontament es feia a través del contacte d'objectes del rival. Amb la mateixa proporció estava present l'estructura original d'un jugador contra la resta (31.25%), representada pels jocs de persecució.

S'observa que els duels només estaven presents en un 12.5% dels casos. Aquesta estructura representativa dels esports, a través del duel simètric només estava present en un 6.25% dels casos.

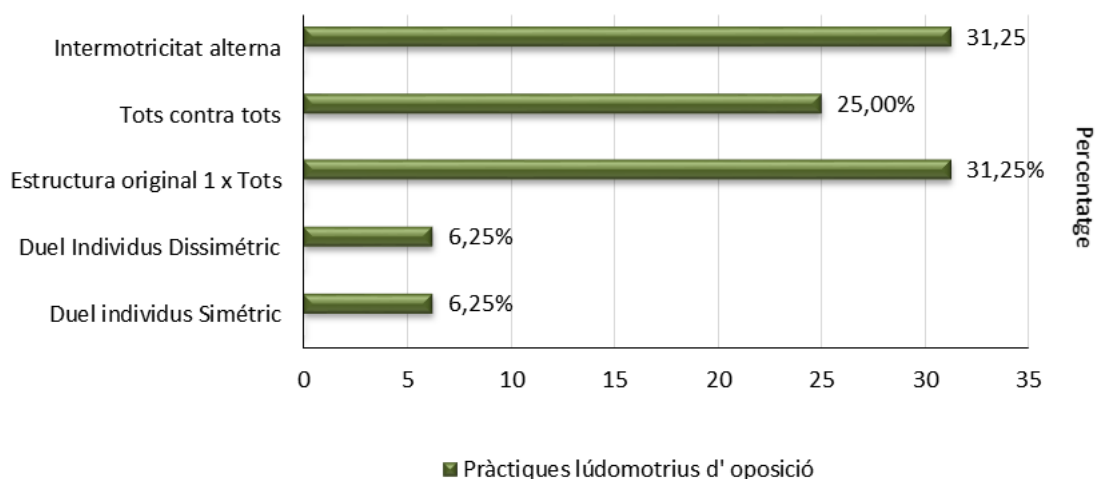

Figura 22. Distribució de les pràctiques ludomotrius d'oposició en les activitats de caràcter bèlic.

1.9. Distribució de les pràctiques ludomotrius de cooperació-oposició

Les PLM de cooperació-oposició eren activitats poc freqüents. Representaven el 10.78% del total de les pràctiques.

En aquest tipus de PLM, el duel és l'estructura que està més present, en un 54% dels casos. No obstant, hi ha un alt percentatge de PLM amb una estructura de duel d'equips dissimètric (30.77%) poc present en el terreny de l'esport.

Les estructures originals representaven el 38,46% dels casos, amb la presència d'estructures com els jocs ambivalents (23,08%) i l'enfrontament d'un equip contra la resta (15,385) (per exemple el joc de la cadena)

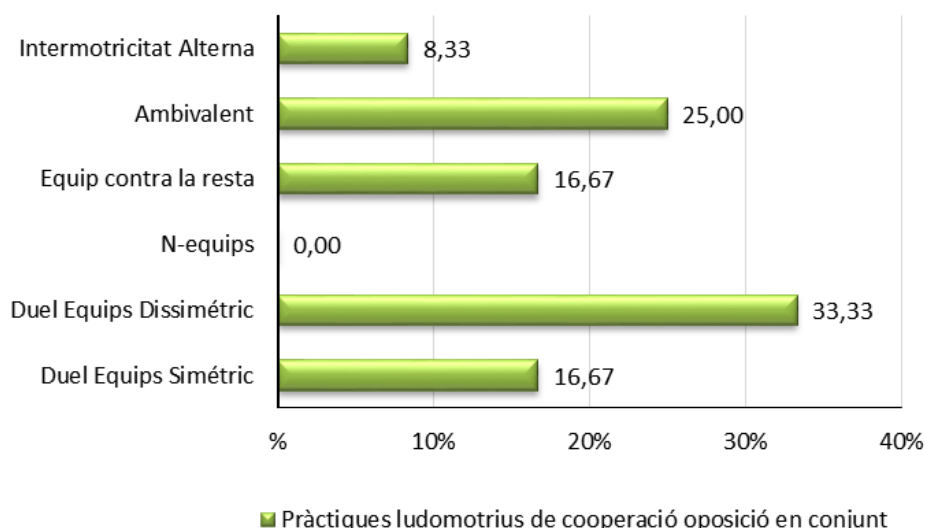

Figura 23. Estructures socials de pràctiques ludomotrius de cooperació-oposició per equips conjunts

Al fer la valoració conjunta de totes les categories de les PLM, s'observen diverses situacions a destacar (figura 21):

Respecte a la PLM no bèl·lica, es veu la dispersió en 14 de les tipologies de pràctiques en contrast amb la PLM bèl·lica que figura present només en 5 formes.

Les PLM bèl·liques pràcticament no es donen fora de les PLM psicomotrius i de les PLM de cooperació la suma de les quals suposa el 99%.

Es mostra un clar domini de les PLM psicomotrius, tant en els de caire bèl·lic com no bèl·lic.

Els valor més elevat correspon a les PLM de caràcter bèl·lic psicomotor en solitari (18.45%).

El valor més elevat en PLM sense connotacions bèl·liques, també es dona en les PLM psicomotrius. En concret, en aquelles de comotricitat alterna (9.71%).

Les PLM sociomotrius queden repartides de forma bastant uniforme sempre en el grup de tradicionals no bèl·liques i suposen un 27.18% del total.

Les PLM de cooperació pura tenen presència important en el grup de les PLM bèl·liques (12.62%) i en menor mesura en les PLM de tipus bèl·lic (4.85%).

Les PLM de cooperació i oposició tenen poca representació (12.62%)

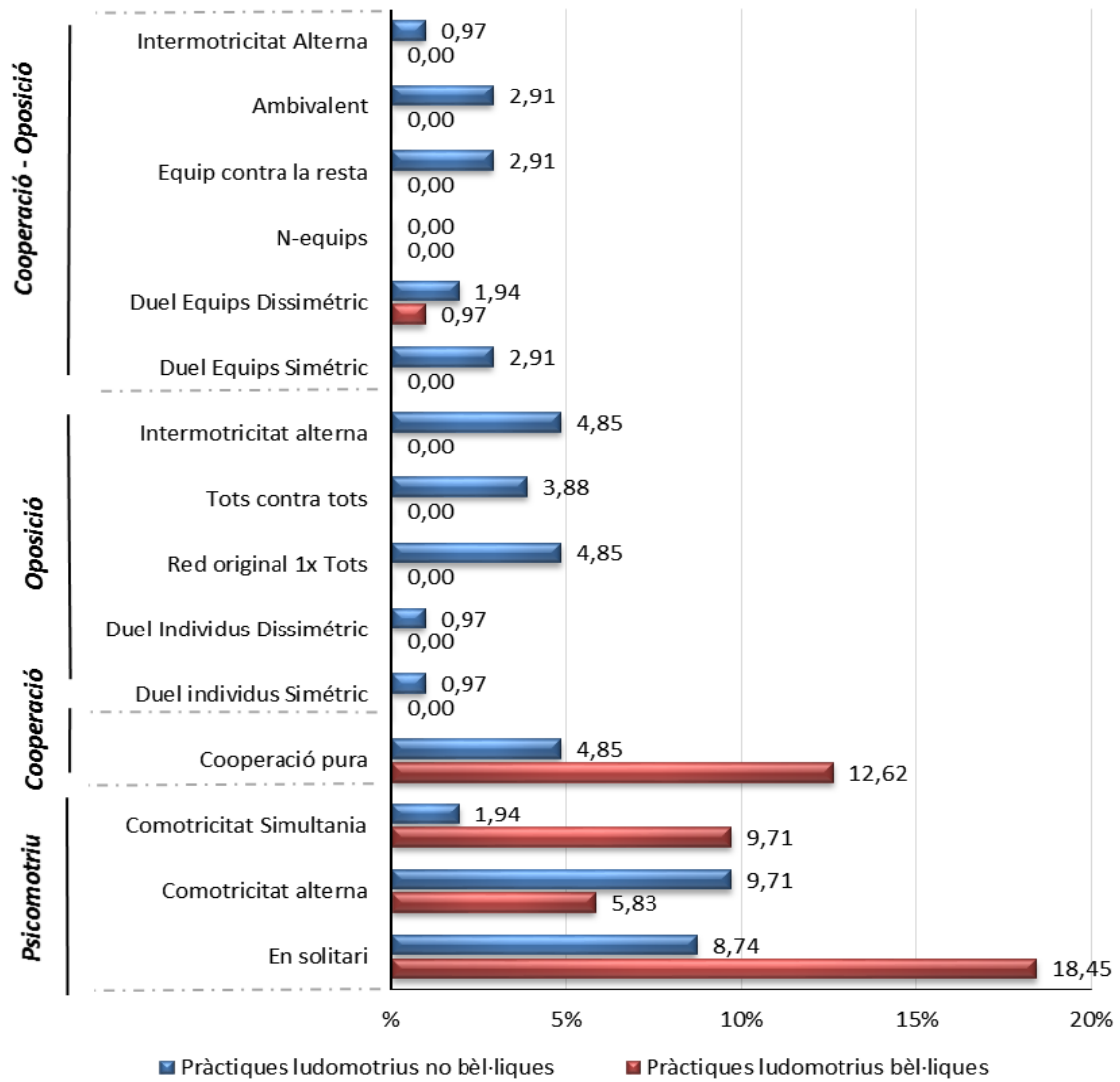

Figura 24. Distribució del conjunt de pràctiques

1.10. La xarxa de comunicació motriu

1.10.1. Xarxa de comunicació motriu Exclusiva

La xarxa exclusiva predomina en ambdós grups. Només es dona una presència testimonial d'un 3,77% de xarxa ambivalent en la PLM de caire no bèlic.

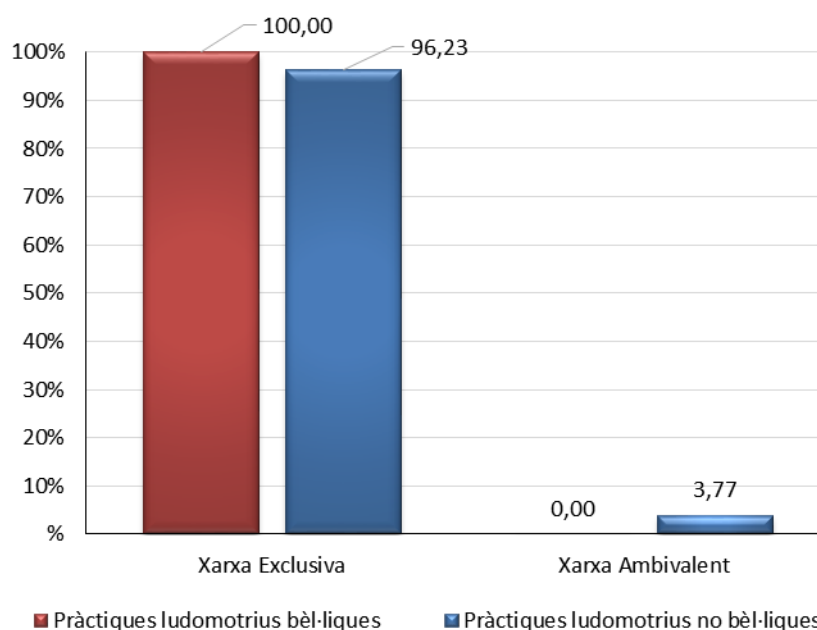

Figura 25. Distribució de l'exclusivitat de la xarxa de comunicació motriu segons el tipus d'activitat

1.10.2. Xarxa comunicació motriu Estable

Les PLM en xarxa estable dominaven en el conjunt. Només sorgia la inestabilitat lúdica en un valor del 11,32% en el grup de la PLM no bèlica.

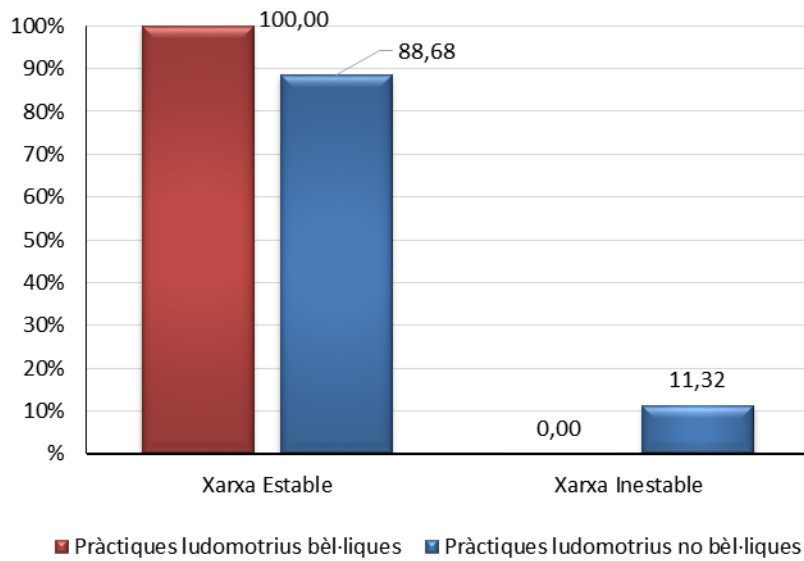

Figura 26. Estabilitat de la xarxa de comunicació motriu segons tipus de pràctica

1.11. La Xarxa d'interacció de marca

La majoria de les PLM el període estudiat no tenen xarxa d'interacció de marca (74.49%). Quan hi es present, la xarxa d'interacció de marca és de tipus antagònic. És a dir, l'èxit s'assoleix fent algun tipus d'interacció sobre l'adversari (20,59%).

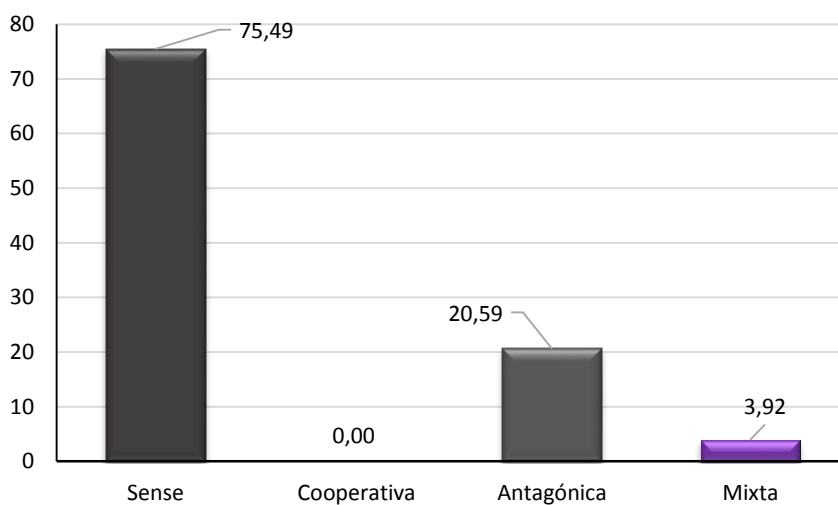

Figura 27. Distribució de la xarxa d'interacció de marca en el conjunt de les pràctiques ludomotrius

En funció si tenen o no un component bèlic, s'observa que les PLM bèliques són pràcticament la totalitat (97,96%) sense interacció de marca. En les PLM no bèliques també predominen però amb un percentatge molt més baix (54,72%). En aquest darrer grup de PLM hi ha un 37,74% de xarxes d'interacció de marca de caràcter antagònic. A destacar que no existeixen pràctiques motrius on es manifestin xarxes d'interacció de marca cooperatives.

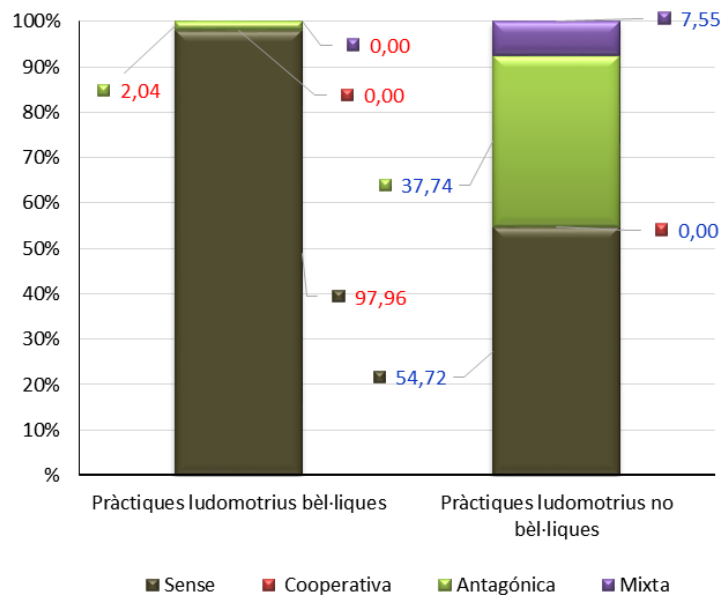

Figura 28. Tipologia de la pràctica ludomotriu segons la xarxa d'interacció de marca.

1.12. Intensitat de la interacció motriu

1.12.1. Tipus d'interacció

Les úniques PLM de caire sociomotriu són no bèl·liques repartint-se de forma equilibrada entre les quatre possibilitats que tenen els jugadors a l'hora d'interactuar.

Destaca la opció de PLM on es persegueix un objecte amb un 35.71%, mentre que en la resta (per contacte corporal, contacte mitjançant objectes o cercar un espai) el valor és el mateix (21.43%).

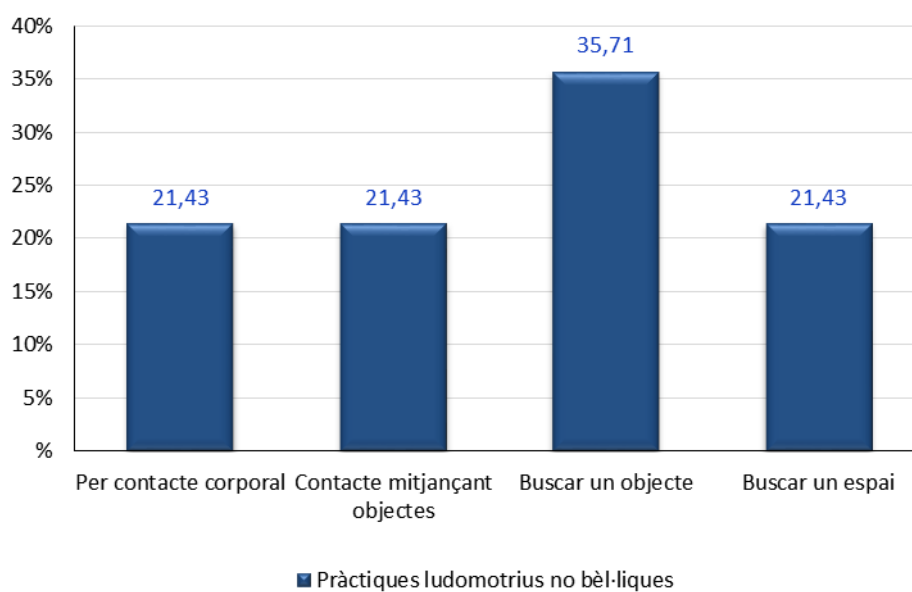

Figura 29. Distribució del tipus d'interacció motriu d'oposició

1.12.2. Interacció de Cooperació corporal

La interacció de cooperació mitjançant contacte corporal no està present en les PLM bèl·liques.

En l'activitat no bèl·lica s'observa el predomini d'accions on el contacte de cooperació es fa mitjançant objectes, amb un 71.43% del total enfront dels que s'interactua amb contacte del cos.

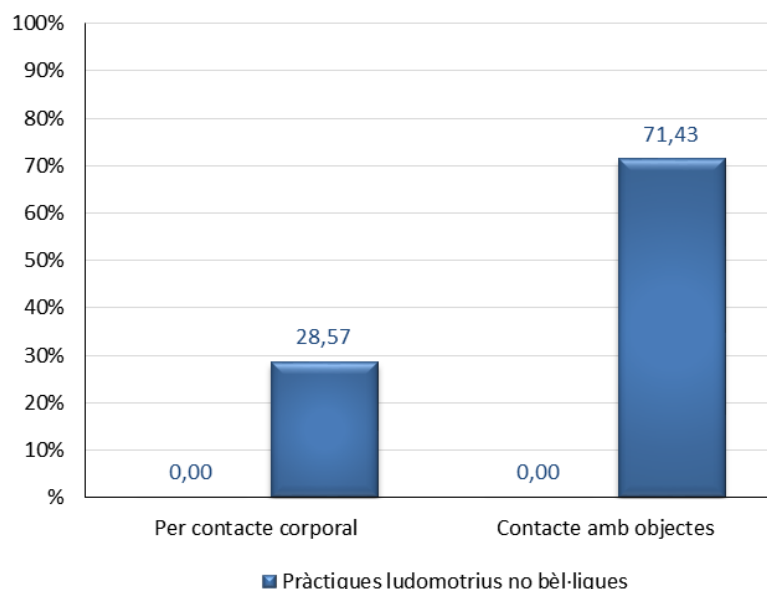

Figura 30. Interacció de cooperació corporal

1.12.3. Interacció d'oposició corporal

L'oposició corporal tampoc es present en el grup de la PLM bèl·lica, dominada per l'activitat psicomotriu. Pel contrari, sí que ho fa en les PLM no bèl·liques, excepte en el contacte corporal permanent. Apareixen de forma dominant les PLM on la interacció es fa per simple contacte (42.86%) i contacte mitjançant objecte (42.86%).

Destaca la presència (14.29%) de PLM en que un jugador és l'objectiu del colpeig efectuat de forma intensa, és a dir, es pot buscar produir dolor.

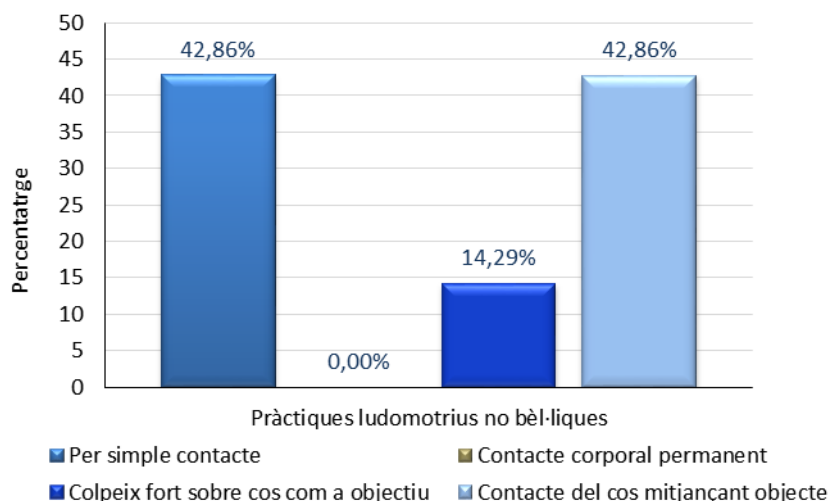

Figura 31. Interacció d'oposició corporal

1.13. Espai com objectiu a assolir

Aquest apartat només es presenta en les PLM no bèl·liques ja que les de caire bèl·lic no estan representades per les categories d'oposició o cooperació-oposició.

En les PLM no bèl·liques, s'observa que la categoria de l'espai humà a assolir predomina sobre l'espai artificial. I dins aquest espai humà, el fix no té presència havent un clar domini de l'espai mòbil amb el 55,56%.

L'espai artificial com objectiu a assolir que predomina és el espai mòbil (63%) en front de la cerca del espai fix (37%).

Per tant, s'albira que en els dos casos d'espais humans i artificials, el que es cerca són espais mòbils la qual cosa afegeix una dificultat als protagonistes quan participen en les PLM.

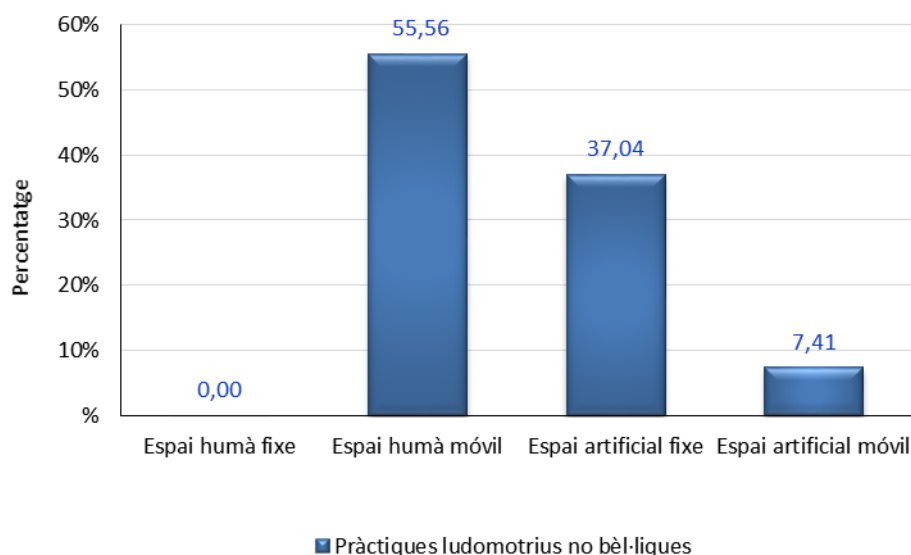

Figura 32. Distància per assolir espai sociomotor

1.14. La distància de càrrega en les PLM cooperació-oposició

La distància de càrrega només es pot donar en aquelles PLM on hi ha la presència de companys i adversaris; és a dir, PLM de col·laboració i oposició. Estan inclosos en aquest grup el 10,48% del total de les pràctiques.

Les PLM de contacte permanent i autoritzat no han estat manifestades. La presència es reparteix de forma similar entre les PLM que permeten un contacte proper entre jugadors i en les que els participants interactuen a llarga distància. Les primeres mantindrien una distància de 1 a 3 metres entre els jugadors i el contacte està permès (40%).

En les PLM a llarga distància -que suposa una distància de càrrega superior a 5 metres- el valor és també del 40%. Les PLM en que s'interactua amb distància mitja (entre 3 a 5 metres de distància i contacte no autoritzat), representen el 20% del total.

Només s'ha identificat una única situació en PLM bèl·liques amb un espai de càrrega llunyà.

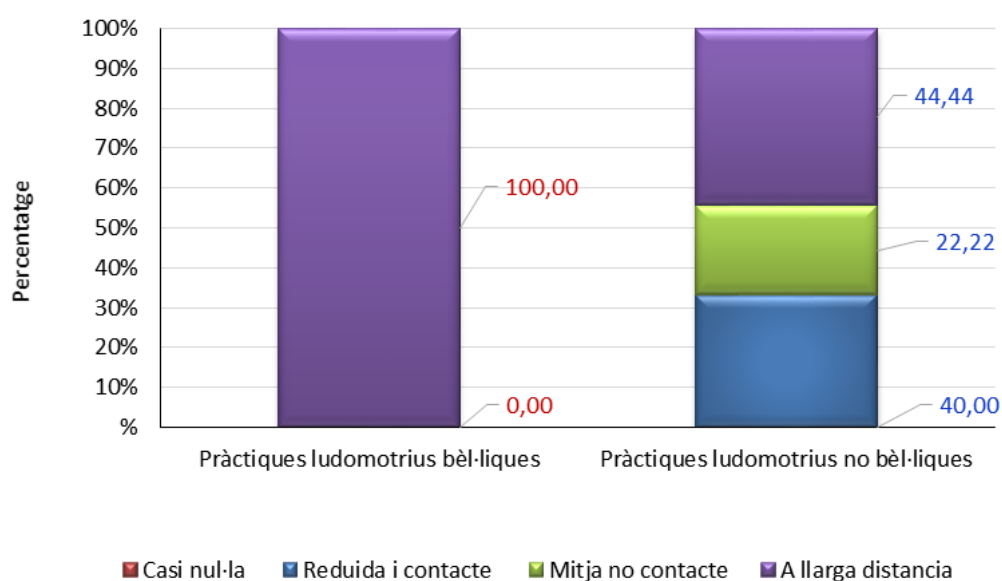

Figura 33. Espai, distància de càrrega en cooperació-oposició

1.15. La distància de guàrdia en PLM d'oposició

No s'han observat PLM de caire bèl·lic amb presència d'oposició. En conseqüència, no hi ha activitats on valorar la distància de guàrdia.

El 25% de les PLM no bèl·liques són d'oposició. D'aquest conjunt de PLM, la manca de distància de guàrdia està present en un 15,38% dels casos. La distància de guàrdia quasi nul·la és inexistent. Predomina la distància mitjana (3

a 5 metres) amb un 38.46%, seguida de les PLM de distància reduïda (1 a 3 metres de distància entre jugadors) que representen un 23.08% del total, igual que les PLM on la distància de guàrdia és llarga (major de 5 metres).

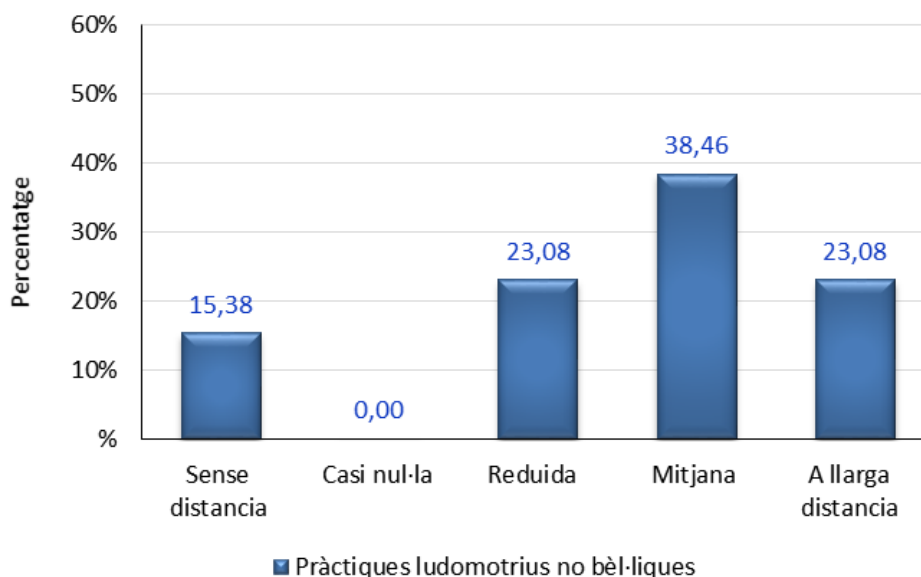

Figura 34. Distància de guàrdia en oposició

1.16. Sistema de Canvi de Rols.

1.16.1. Sistema de canvi de rols conjunt

La majoria de les PLM corresponen a un sistema de rols fix (89.22%). La resta de PLM suposen el 10.88%, amb uns valors bastant aproximats entre els dos tipus: el canvi local està present en el 4,90% dels casos mentre que el canvi general apareix en el 5,88% de les situacions.

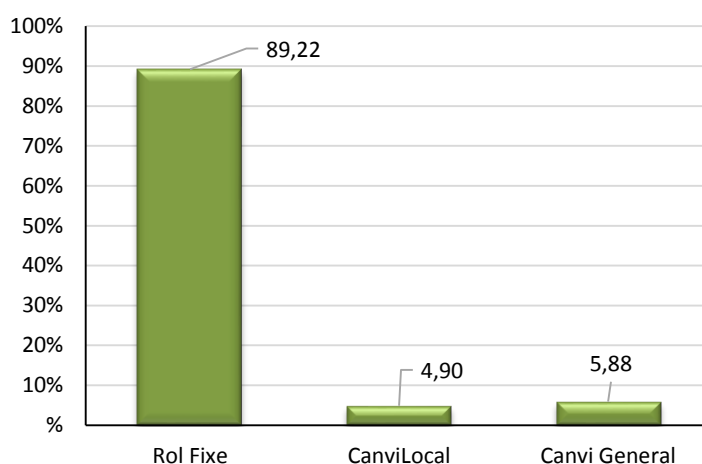

Figura 35. Distribució del sistema de canvi de rols en el conjunt de les pràctiques ludomotrius

1.16.2. Sistema de canvi de rols segons el tipus de pràctica

Les PLM bèl·liques només disposen d'un sistema de rols fix. En les PLM no bèl·liques també predomina el sistema de rols fix (79,25%) seguida del sistema de canvis de rol general (11,32%) i de canvi local (9,43%).

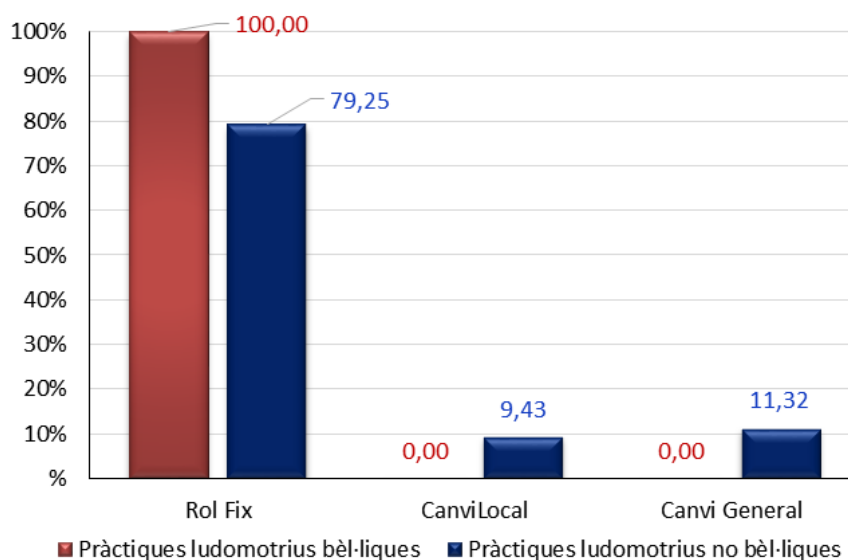

Figura 36. Sistema de canvis de rols en els subgrups de pràctiques ludomotrius

1.17. Sistema de puntuació.

La majoria de les PLM (67,33%) no comptabilitzen un resultat final, per la qual cosa no identifiquen guanyador ni perdedor. Quan existeix comptabilitat en el marcador, la finalització emprà el criteri de tasca finalitzada (27,72%). El criteri de finalització per temps límit -tan habitual en els esports- només està present en un 1,98%. La finalització per puntuació límit -igualment representativa d'alguns esports- també tenia poca presència (2,97%).

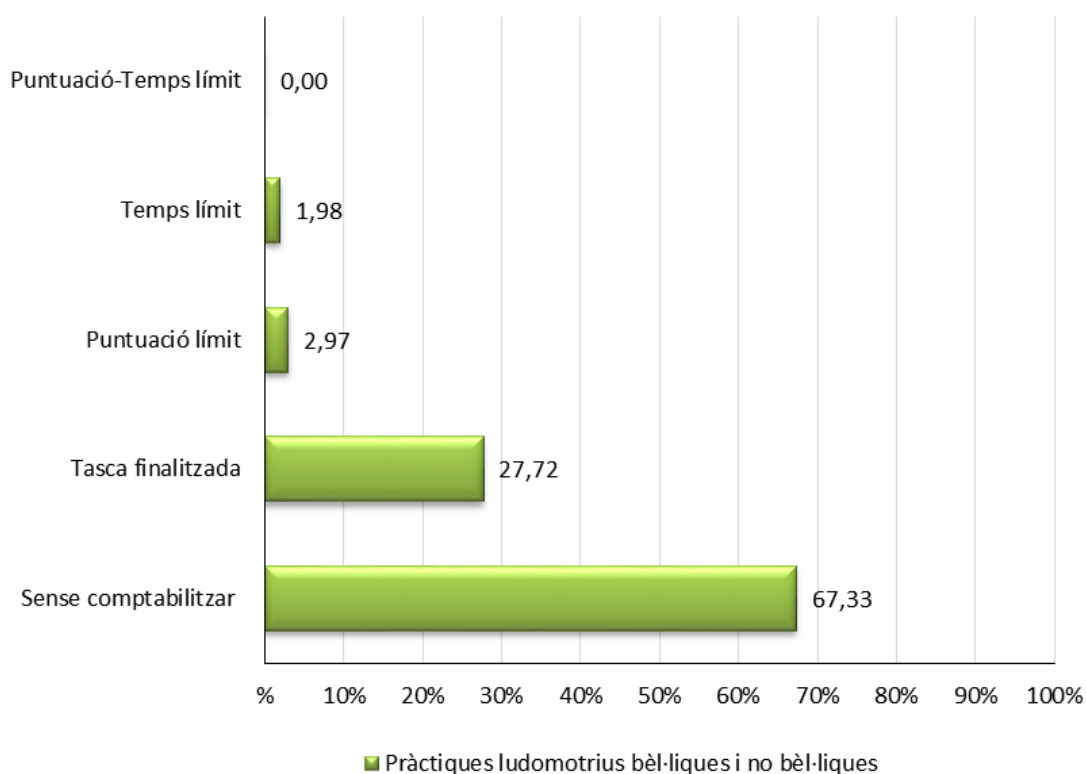

Figura 37. Sistema de puntuació pràctiques bèl·liques i no bèl·liques .

Les activitats sense caire competitiu eren les més freqüents en les PLM de caràcter bèl·lic amb un 75% del total, on també hi havia una presència d'activitats amb guanyador, totes en la categoria de finalització de la tasca (25%).

En el grup de PLM de caràcter no bèl·lic, predominen les no competitives però amb menys presència (60,3%). Quan existeix comptabilitat, el criteri de finalització de la tasca és més elevat (30,2%). La utilització del criteri de finalització per temps puntuació límit (5,66%) i per temps límit (3,77%) també estaven poc representants en aquestes PLM.

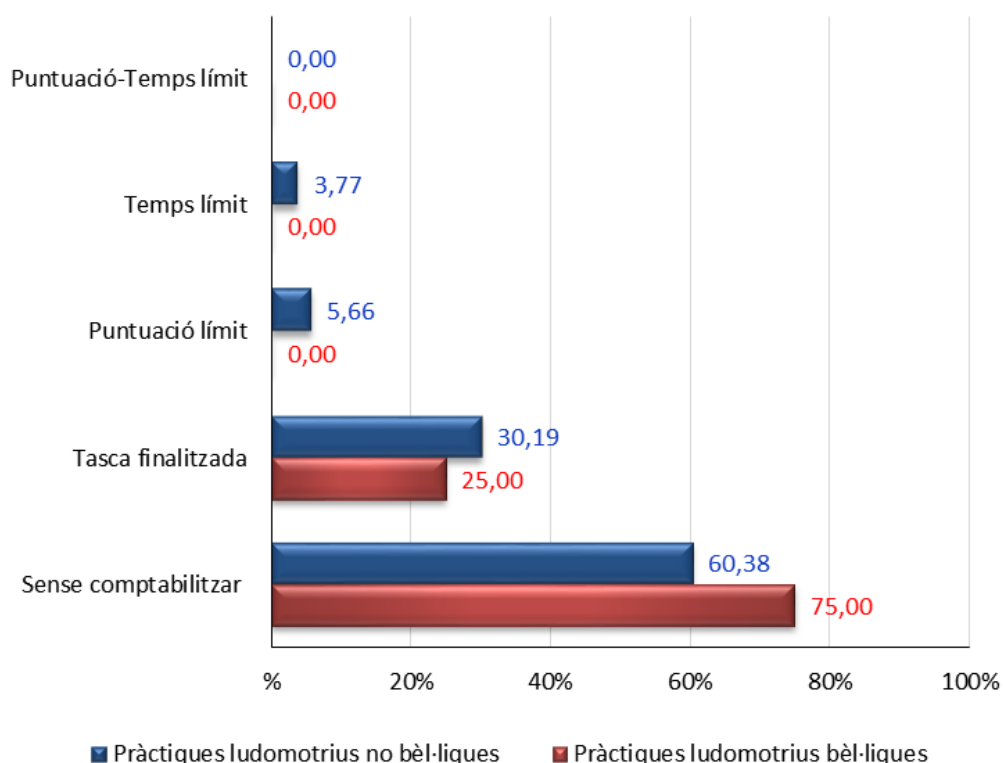

Figura 38. Sistema de puntuació per tipus de joc

1.18. La distribució de les PLM a partir del Símplex s³

La representació de les PLM a través del símplex s³ pot ésser d'interès per acabar de tenir una visió de conjunt dels trets distintius d'aquestes manifestacions ludomotrius. Recordem que aquesta classificació considera la

presència o absència de tres criteris: adversari, companys i incertesa de l'espai de pràctica.

Atès que cada vèrtex representa una de les vuit categories o dominis d'acció motriu, aquest sistema permet comparar les cares generades en l'hexaedre.

En la següent figura s'observa la distribució de les vuit categories de PLM de manera general i també en funció de si eren de caire bèl·lic o no bèl·lic.

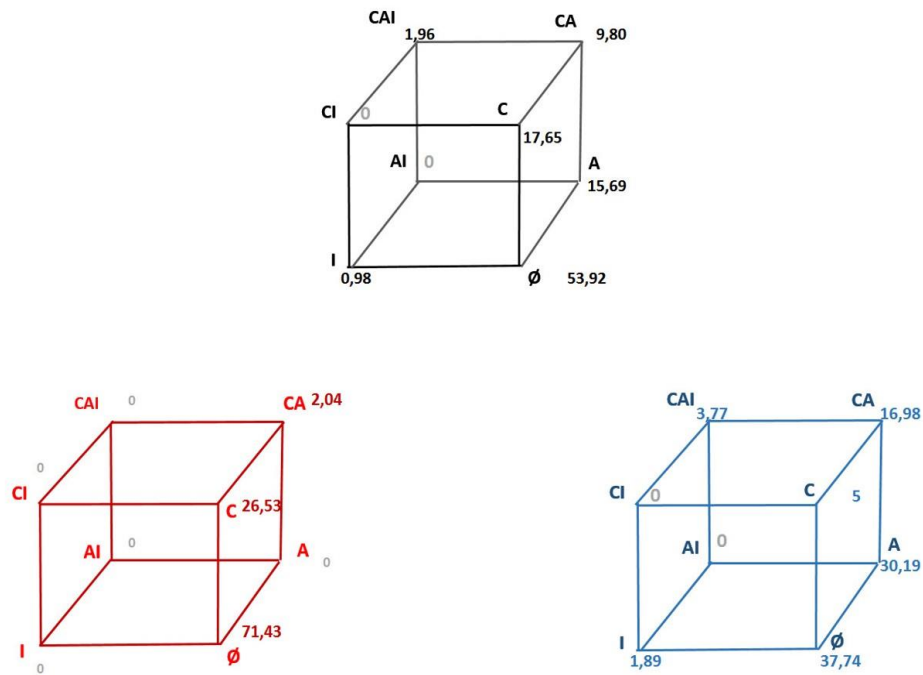

Figura 39. Símplex de la distribució global de les pràctiques ludomotrius

1.18.1. La presència de companys en el Símplex

Considerant el primer criteri d'aquesta classificació (la presència o absència de companys (col·laboració)), s'observa que la distribució de les PLM en general, així com en el context bèl·lic i no bèl·lic, segueix una tendència semblant. Concretament, hi ha un clar predomini (70,59%) de les PLM que no tenen col·laboració (cara inferior). Aquest valor és lleugerament inferior (69,8%) en les PLM de caire no bèl·lic.

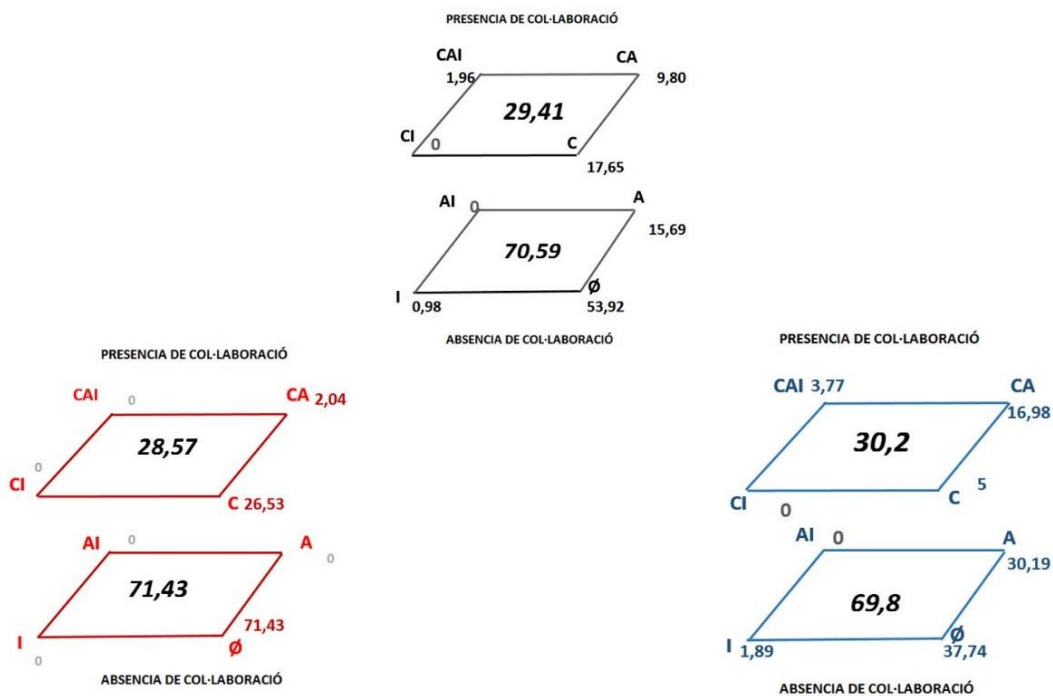

Figura 40. Distribució de les PLM de col·laboració en el Símplex
 Nota: En negre les PLM en general; en vermell les PLM de caire bèl·lic i en blau les PLM de caire no bèl·lic.

1.18.2. *La presència d'adversaris en el Símplex*

Al considerar la presència de rivals (cara de darrera), s'observa una distribució desigual entre la visió general, les PLM de caire bèl·lic i les no bèl·lic. Globalment, predominen les pràctiques sense oposició en un 72,55%. En les de caire bèl·lic, només estan presents amb un 2,04%. Això sembla lògic atès que es tractava d'experiències d'exploració que permetien familiaritzar-se amb la manipulació de diferents objectes, sense reproduir la situació real d'oposició entre les persones tal i com succeïa en la guerra.

Aquesta distribució és diferent quan les PLM són no bèl·liques, on hi ha un equilibri entre aquelles que incorporen adversaris i les que no tenen presència de contraris.

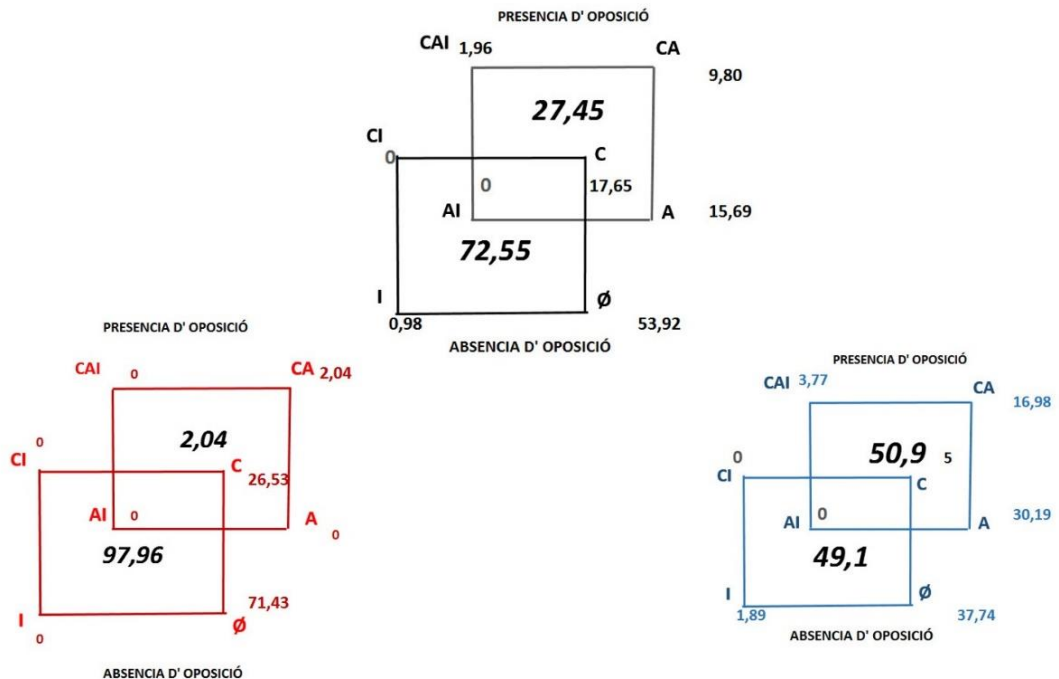

Figura 41. Distribució de les PLM d'oposició en el Símplex

Nota: En negre les PLM en general; en vermell les PLM de caire bèl·lic i en blau les PLM de caire no bèl·lic.

1.18.3. L'Espai estable o inestable en les PLM.

En relació a l'incertesa en l'espai, veiem que es tracta en els tres casos de un espai estable, un espai conegut, que no origina cap tipus de dificultat o imprevistos. Aquestes experiències no es basen en haver de resoldre problemes o dificultats que origina el medi.

A nivell global, les PLM fan ús d'un espai estable (97,06%), representat en la cara de la dreta. Totes les PLM en el context bèl·lic es fan en l'espai sense incertesa (100%). En les PLM no bèl·liques, l'espai estable també és el que predomina en un 94,3% dels casos.

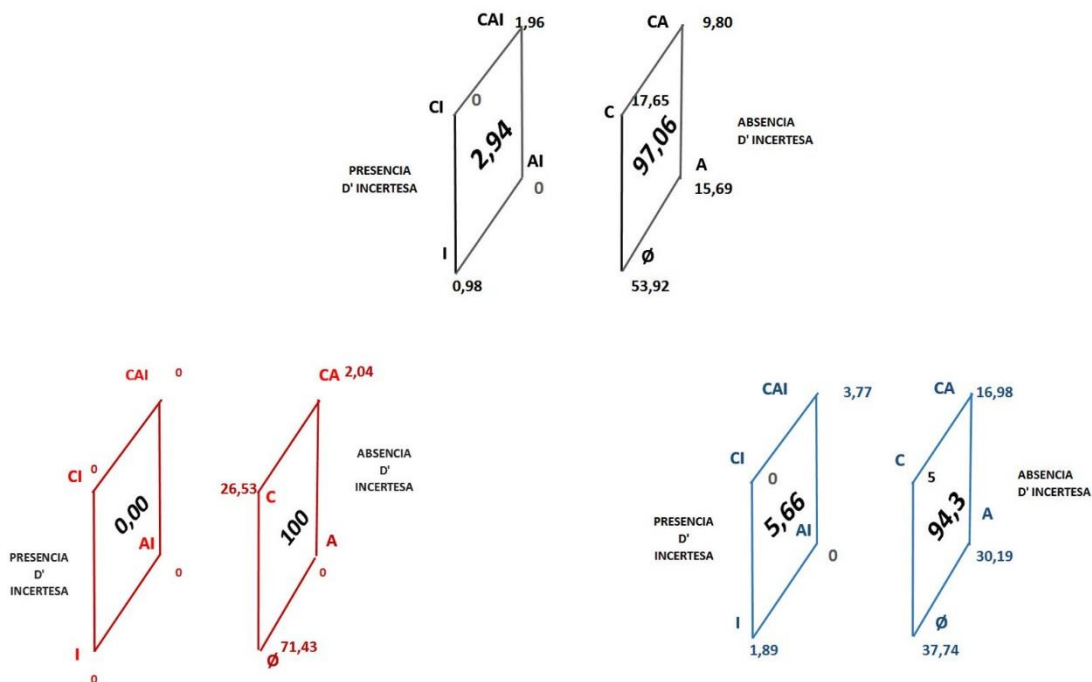

Figura 42. Distribució de les PLM amb un medi estable o inestable en el Símplex
 Nota: En negre les PLM en general; en vermell les PLM de caire bèl·lic i en blau les PLM de caire no bèl·lic.

2. Els trets distintius de la LÒGICA EXTERNA de les pràctiques ludomotrius.

2.1. Edat dels jugadors

Atès que les PLM podien tenir protagonistes de diferents edats, s'han identificat tres grups de practicants. El criteri seguit és el següent:

4. Infants: els practicants fins 12 anys. Edat d'escolarització.
5. Joves: fins els 18 anys. Edat d'incorporació a files.
6. Adults: més grans de 18 anys. Població adulta

S'ha observat que algunes PLM es realitzaven per uns grups d'edat concrets, mentre que d'altres podien practicar-se entre diferents edats. Les PLM bèl·liques no es podien definir en una edat concreta. La població adulta, p.ex. no jugava amb nines. En canvi, disparava a un explosiu per fer-lo saltar de la mateixa manera que també ho feia un jove.

El 62.75% de les PLM no eren exclusives d'un grup d'edat. Totes les PLM específiques dels infants i els joves eren de tipus no bèl·lic. Suposaven el 37'25% del total del corpus identificat.

Atenent si les PLM eren o no bèl·liques, s'observen diferències en els seus protagonistes.

Destaca el fet de no existir PLM de tipus bèl·lic específics d'una edat concreta, eren totes jugades per participants d'edats diverses.

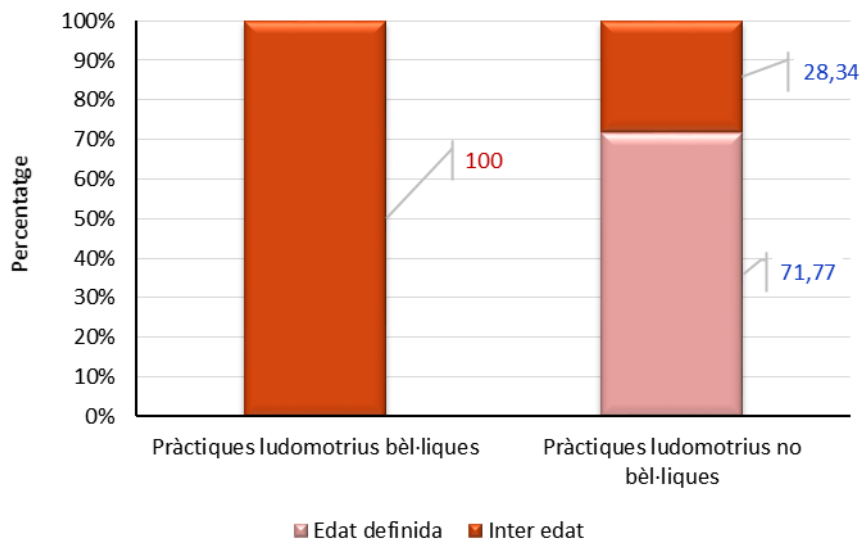

Figura 43. Distribució de les PLM segons l'edat.

Les activitats sense connotacions bèl·liques tenien majoritàriament (71,70%) una edat definida. En aquest cas, les activitats que es portaven a terme entre varies edats suposava el 28,3% del total.

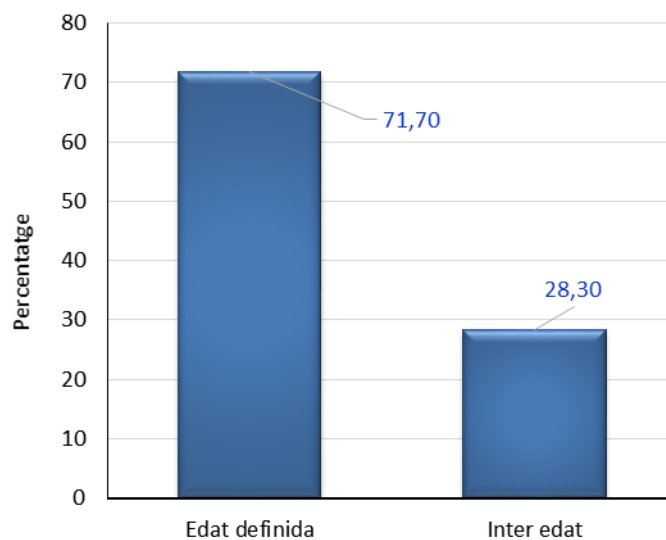

Figura 44. Distribució de les PLM no bèl·liques segons la definició de l'edat.

Els practicants eren majoritàriament infants (92,11%), amb un petit percentatge de protagonistes joves (7,89%). No hi havia jocs específics d'adults.

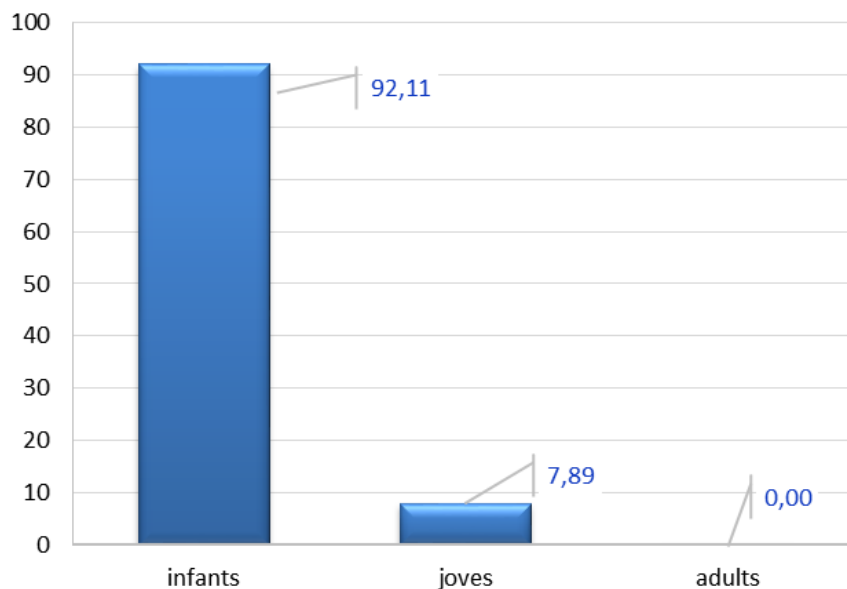

Figura 45. Distribució de les PLM no bèl·liques segons l'edat.

2.2. Gènere dels protagonistes de les pràctiques ludomotrius

Es constata que en les activitats registrades hi havia jugadors d'ambdós sexes. De tota manera, s'aprecia que predominaven (54,9%) les pràctiques jugades per protagonistes masculins. En segon lloc, les PLM mixtes també constituïen un grup nombrós (41,18%). Les PLM femenines tenien poca presència (2,94%). I les PLM que podien jugar-se pels dos gèneres per separat quasi no existien (0,98%).

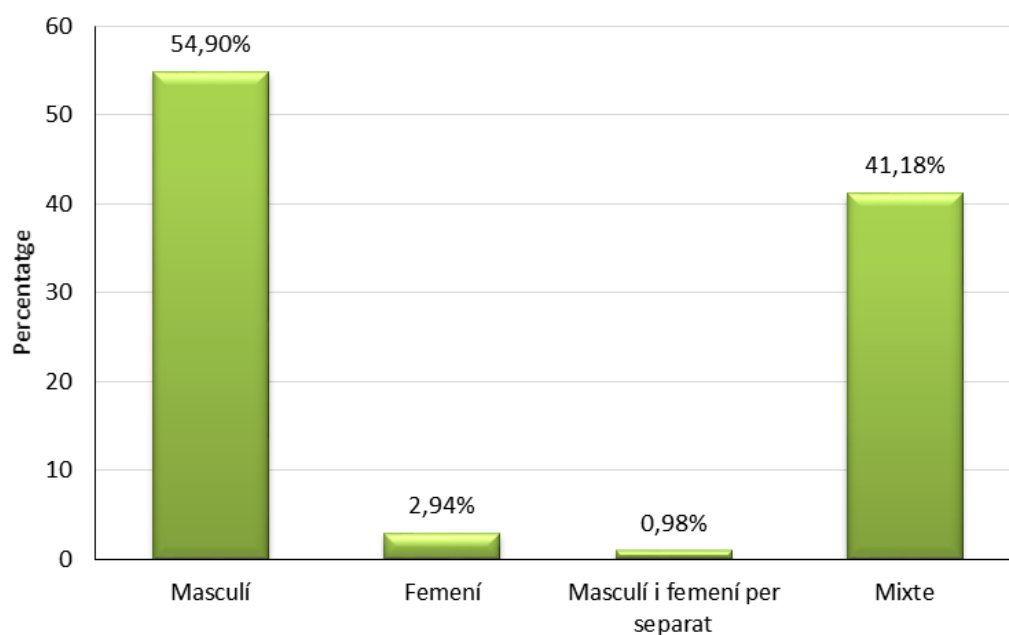

Figura 46. Distribució global de les pràctiques ludomotrius segons el gènere dels jugadors.

Considerant el gènere en funció de si les PLM eren o no de caire bèl·lic, es constaten situacions ben diferents: les PLM bèl·liques eren practicades majoritàriament per jugadors masculins (81,63%) i en menor proporció tenien protagonistes masculins i femenins (16,33%).

En les PLM no bèl·lica, predominava la participació conjunta de jugadors masculins i femenins (64,15%). Els nois participaven sols en aquestes pràctiques en un 30,19% dels casos. Els jocs exclusius del gènere femení només estaven present en el 5,66% de les situacions no bèl·liques.

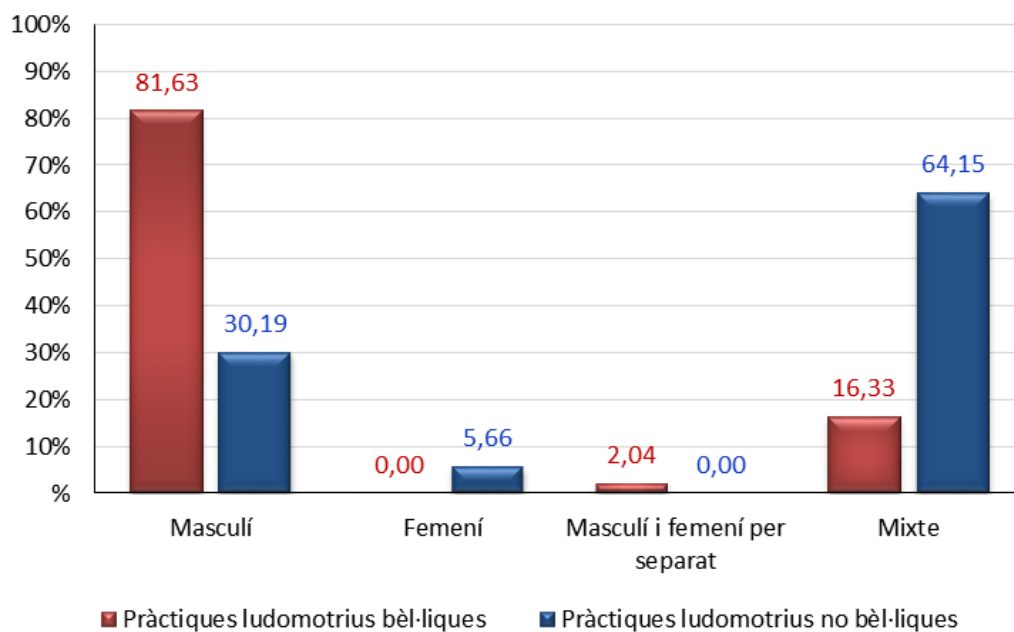

Figura 47. Distribució del gènere dels jugadors segons el tipus de pràctica ludomotriu.

2.3. Les zones en les pràctiques ludomotrius

La pràctica lúdica es desenvolupava fonamentalment en espais oberts no donant-se presència d'activitats d'interior. Les PLM es desenvolupaven sobretot en espais externs (72,55%) i en menor proporció en zones d'interior i/o exterior (27,45%).

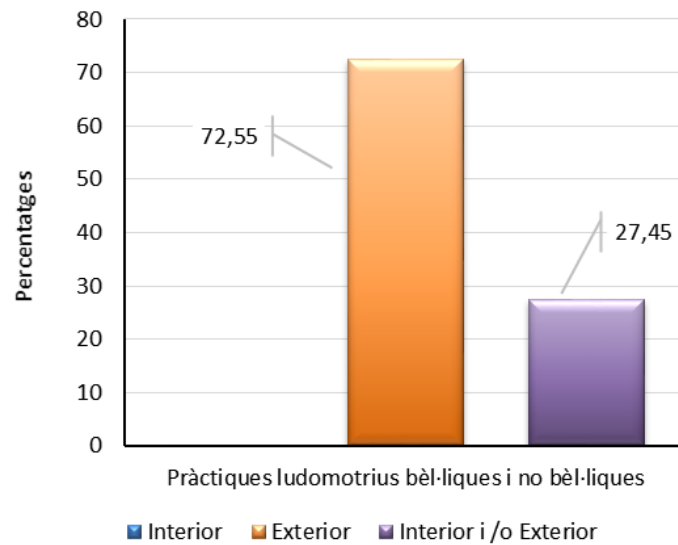

Figura 48. Distribució de les pràctiques ludomotrius segons les zones de joc

Les zones exterior eren les que predominaven tant en les PLM de caire bèl·lic (79.59%) com en les PLM no bèl·liques (66,04%). En menor proporció es feia ús d'espais que podien ser interiors i/o exteriors segons les circumstàncies. En la PLM no bèl·lica, aquests representava el 33.96%, i en la PLM bèl·lica estaven presents en el 20,41% dels casos.

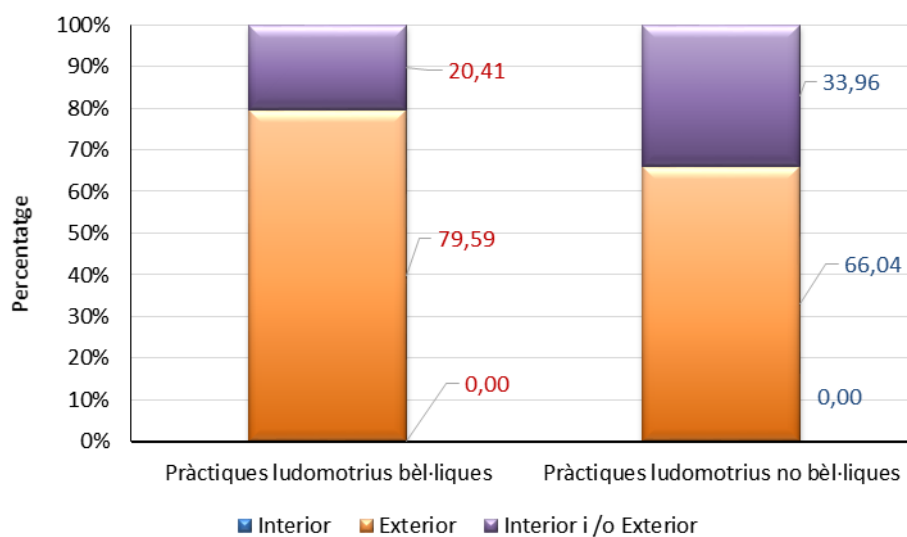

Figura 49. Tipus d'espai de pràctica

2.3.1. Condicionament de l'espai ludomotor

L'espai de pràctica es manifestava com el centre físic d'activitats on no hi havia una zona especialment establerta per desenvolupar-les. Es jugava bàsicament en espais no preparats (86.28%), tant en l'entorn urbà (39.22%) com en la natura (47.06%). Pràcticament era inexistent l'ús d'espais especialitzats o poc preparats (semi domesticat), com succeeix en l'actualitat amb les instal·lacions esportives, molt presents en la nostra societat.

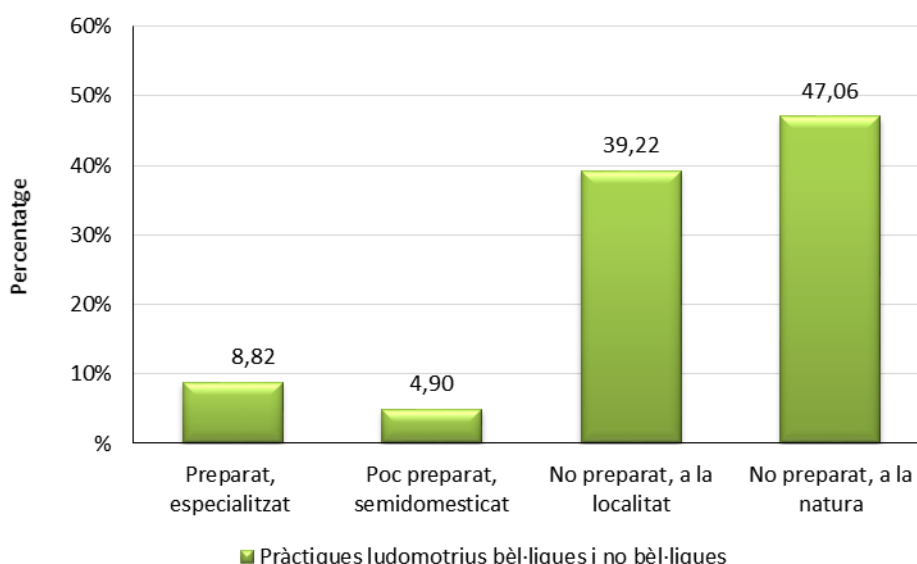

Figura 50. Condicionament de l'espai segons l'entorn de joc

La PLM bèl·lica feia un ús major de l'espai improvisat a la natura i pràcticament no en feia dins la localitat. El tipus de pràctica que es desenvolupava feia que es tingués que recórrer a espais allunyats de la població, als entorns naturals (89.80%).

En alguns casos, apareixien algunes pràctiques que requerien l'ús d'espais preparats de forma específica (8.16%). L'espai natural era poc utilitzat

en les PLM no bèl·liques (7,55%), en les que sobretot predominava l'aprofitament d'espais urbans (73,58%).

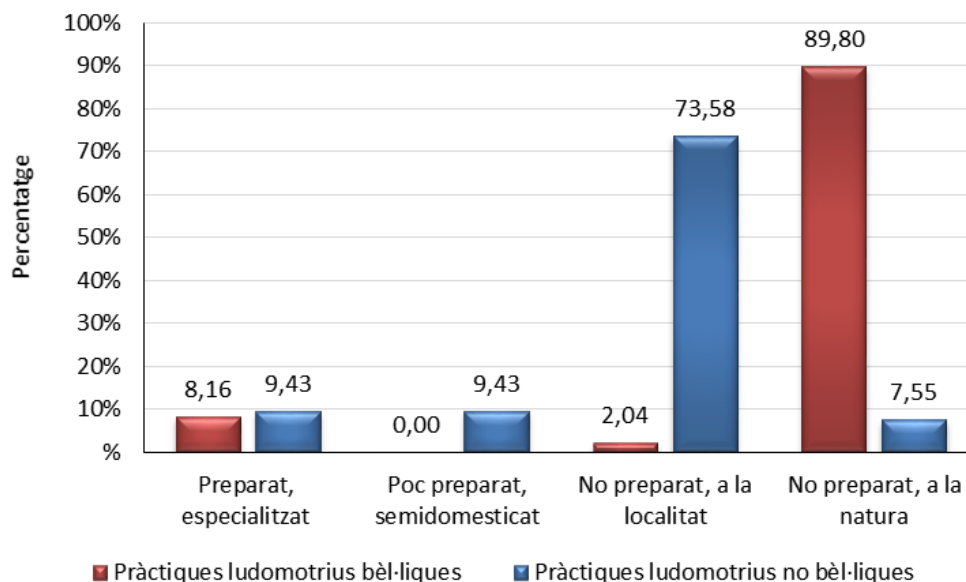

Figura 51. Distribució de les pràctiques ludomotrius bèl·liques i no bèl·liques segons el condicionament de l'espai

2.4. Els materials en les pràctiques ludomotrius

La gran majoria de les PLM registrades (93,14%) utilitzaven algun element material.

La totalitat de les PLM bèl·liques feien ús d'objectes emprats en la Guerra Civil. A través d'una funció lúdica, els protagonistes es familiaritzaven amb l'entorn bèl·lic d'una manera divertida i, sovint, també perillosa.

Quan les PLM eren no bèl·liques la presència d'objectes també era molt habitual (86,79%). Aquestes dades constaten la importància que tenia pels

protagonistes d'aquella època i context l'exploració de l'entorn material que els envoltava.

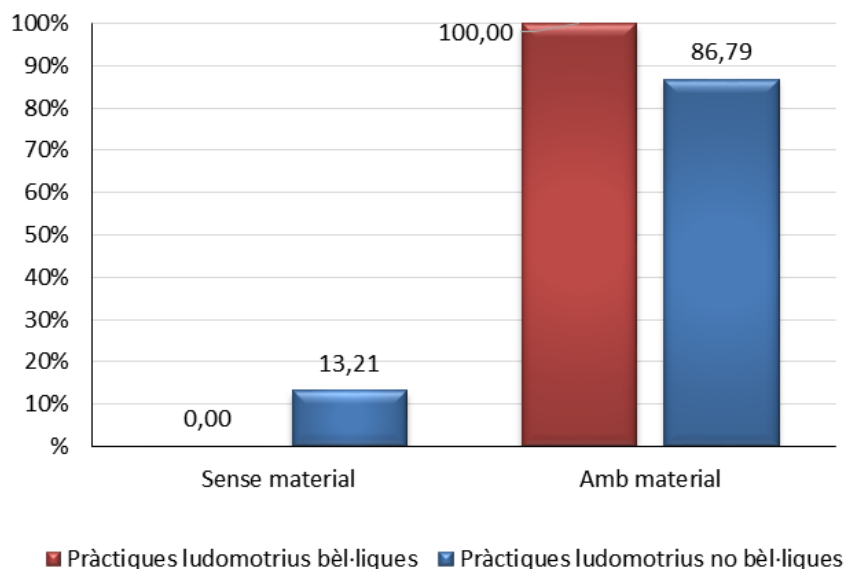

Figura 52. Presència del material en les pràctiques ludomotrius.

2.4.1. La procedència dels objectes

La joguina s'ha manifestat com a element present dominant en les accions motrius lúdiques en aquest context. El seu origen podia variar. A l'analitzar un context de penúries, resulta convenient considerar la procedència dels objectes de joc i com varen estat elaborats, quin va ser el procés per aconseguir estar en les mans dels nens.

Habitualment s'entén la joguina com un estri construït per ser utilitzada com a element lúdic. Pot ser preparat de forma intencionada (que és el cas de la joguina pura, construïda ad hoc). També trobem els objectes que són interpretats de manera que adoptin un rol, una funció lúdica, que no és la funció que

inicialment tenien que assolir, igualment construïts. I també és joguina un element agafat de l'entorn natural.

El cas de les pràctiques ludomotrius bèl·liques és l'exemple més clar: l'element que s'ha transformat en joguina no ha estat en cap moment pensat per a ser utilitzat com a tal. I, paradoxalment, en aquell moment trobem que hi ha una quantitat important d'elements que han sofert aquesta mutació i que són utilitzats com a joguines.

Observem que, en les pràctiques registrades, la procedència de la joguina és bàsicament artificial, no agafada del medi natural: en totes les mostres de pràctiques ludomotrius bèl·liques i en el 93,4% de les no bèl·liques. En les primeres, s'observa una presència dels agafats del medi (4.35%) i les pràctiques on intervenen elements tant d'origen natural com artificial (2,17%).

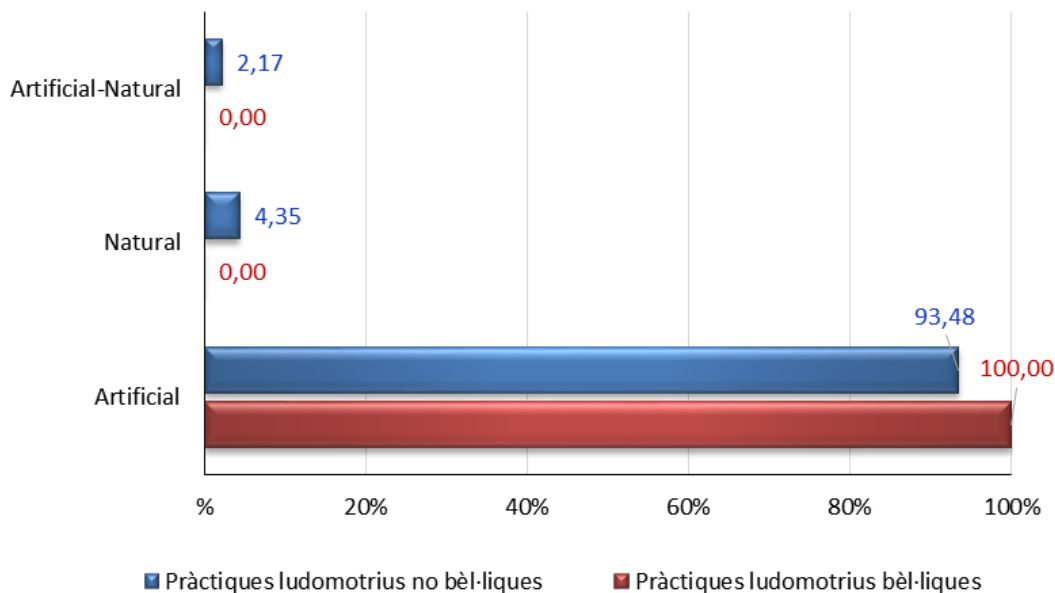

Figura 53. Procedència de la joguina

2.4.2. El procés d'elaboració dels materials

Atenent el procés d'elaboració del material lúdic, identifiquem dos grans grups: els objectes no concebuts per a jugar i els objectes lúdics. En aquest segon cas, distingim aquells que van estar elaborats pels propis jugadors i els construït per d'altres persones.

En el cas de les PLM bèl·liques, el 100% dels objectes són de caire militar i no es van concebre amb cap funció lúdica. Es tracta d'objectes que permetien explorar l'entorn i que en alguns casos els protagonistes els manipulaven per apropiarse d'aquesta funció lúdica. Un exemple seria el cas de desmuntant una bala per tal d'obtenir la pólvora per poder fer una cursa de cremar pólvora.

En el cas de les PLM no bèl·liques, la majoria dels objectes eren elaborats per persones alienes a la pràctica (76.09%), encara que en un 23,91% dels casos van ser construïts artesanalment pels propis jugadors.

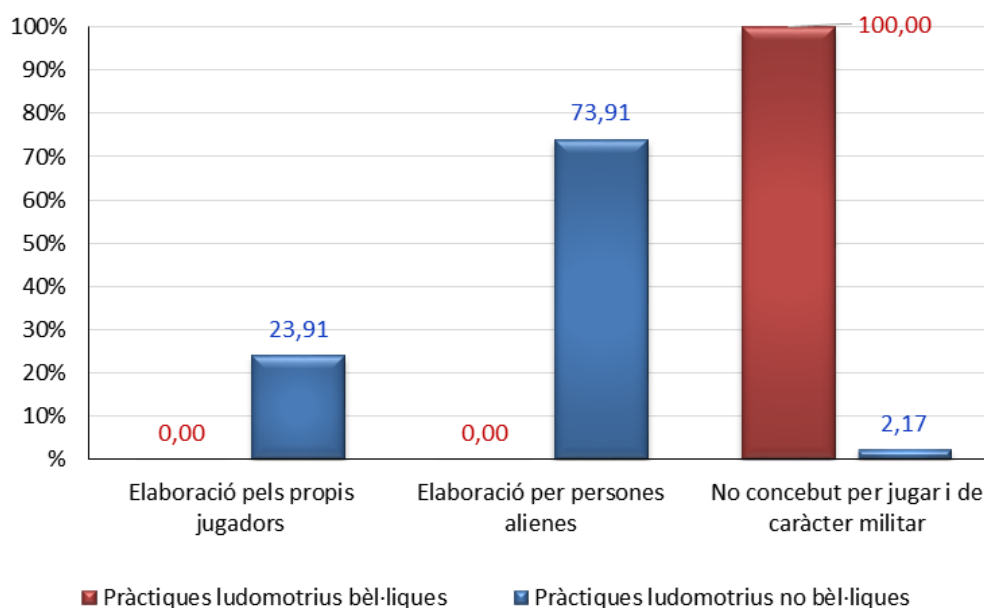

Figura 54. Distribució dels materials segons el procés d'elaboració.

2.4.3. Els objectes de joc en les pràctiques ludomotrius bèl·liques

Les PLM cobrien la inquietud d'explorar l'entorn i familiaritzar-se amb les circumstàncies d'aquell moment a través de l'ús de diferents tipus de materials militars que deixava la GCE. Sovint, els protagonistes actuaven de manera espontània sense parar compte en el perill que comportava emprar explosius.

Atenent les principals accions motrius que es podien fer amb els materials militars, s'han identificat tres grups d'objectes, segons s'empressin per disparar, fer explotar o manipular aquests materials.

Les PLM de disparar empraven sobretot diferents tipus de pistoles, fusells, escopeta i metralladora. Quan s'intentava fer explotar els objectes bèl·lics, els principals protagonistes eren les bombes i els obusos. Finalment, la manipulació lúdica es feia amb pólvora, bales o carburo.

Taula 1. Distribució dels materials bèl·lics segons les accions lúdiques

Disparar	Fer explotar	Manipular
Pistola italiana	Bomba de mà italiana	Pólvora
Pistola alemanya	Bomba de mà de Lafitte	Bala
Pistola russa / del rojos / dels republicans	Bomba de mà de rapinya	Carburo
Fusell Naranjero	Bomba de mà alemanya	
Fusell Màuser / dels nacionals	Bomba d'aviació	
Metralladora	Bomba d'aviació gran	
Escopeta	Obús	

Les accions esmentades podien ser exclusives d'un únic ús o combinant-les; per exemple, disparar a una bomba per fer-la detonar. S'han trobat múltiples combinacions d'utilització. A considerar que l'ús de les bales i la pólvora s'ha mencionat únicament quan van estar utilitzades com a element exclusiu; succeeix en aquelles pràctiques ludomotrius on no es van fer anar amb d'altres elements que les requerien. Així, quan es disparava a una bomba mitjançant un fusell en una activitat de precisió individual, la bala o la pólvora no han estat mencionades tot i formar part de la seqüència de pràctica. En canvi, sí es menciona quan era l'objecte del joc; p.ex. la bala era desmuntada o es feia dibuixos cremant pólvora.

Destaquen les activitats desenvolupades amb pistola i/o fusell (17.78%). Són aquelles en què s'efectuen trets o bé en les que són utilitzades per ser manipulades. Les bales i la pólvora són els següents elements més utilitzats amb un 15,56%. Es dona també la presència d'activitats ludomotrius de combinació d'aquests 2 elements (2.22%). Un aspecte a destacar és el fet que unes pràctiques podien ser conseqüència de les altres; del fet de desmuntar una bala se n'extreu la possibilitat de fer cremar la pólvora.

Destaca també la importància de les PLM amb elements altament perillosos, com eren les bombes grans, les més destructives. Aquestes apareixen en activitats on són utilitzades tan de forma única (11.11%), com a combinada amb l'ús de fusells (13.33%) i amb bombes de mà (2'22%).

Les bombes de mà eren elements també utilitzats amb combinacions variades. A l'esmentada amb bombes grans, s'afegeix l'ús combinat amb fusells (8.89%) i la utilització exclusiva (8.89%)

Finalment, indicar que la presència de la bala es registra en el 78% dels casos.

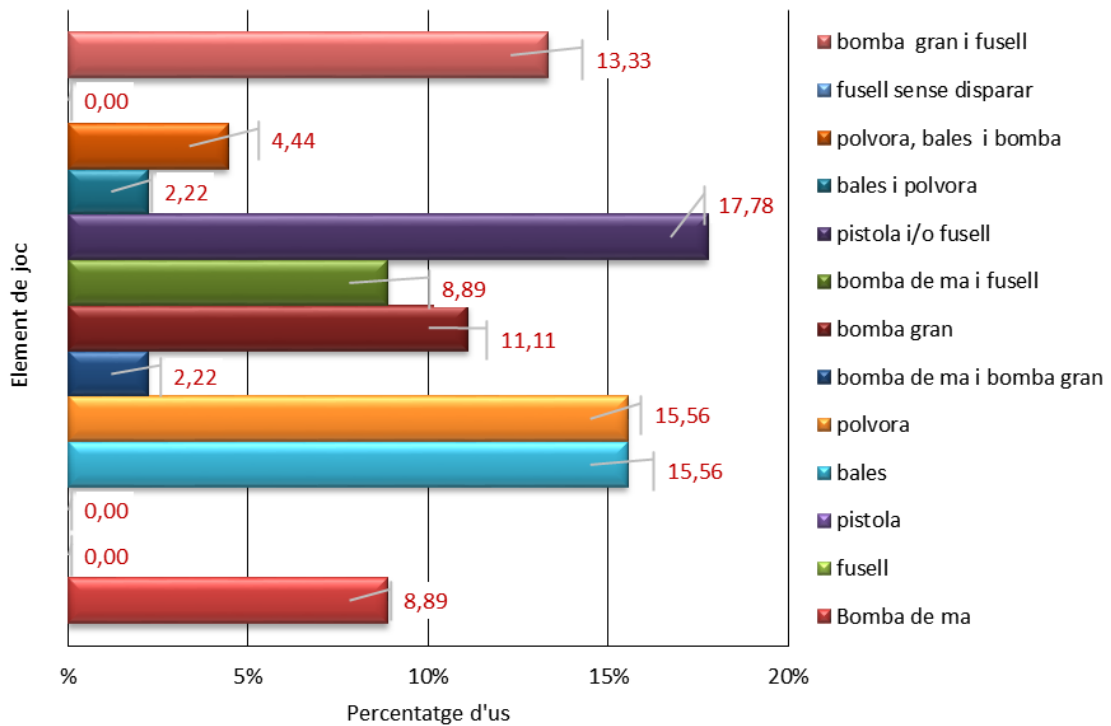

Figura 55. Nivell de presència de diferents armes com material lúdic

2.5. Ubicació temporal de les pràctiques ludomotrius

Les PLM analitzades no seguien cap pauta temporal. És a dir, es tracta de pràctiques que no seguien un calendari com succeeix amb l'esport modern. Els protagonistes vivien aquestes diversions en temps present; s'actuava aquí i ara, sense plantejar la intervenció per un temps futur. Les circumstàncies tampoc afavorien que es poguessin fer plans a mig o llarg termini.

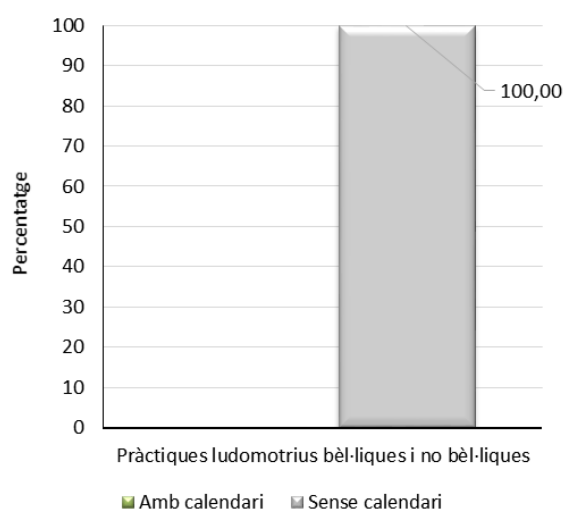

Figura 56. Distribució temporal de les pràctiques ludomotrius

Debemos proveer a nuestros niños de juegos sujetos a normas; puesto que, si el juego se desenvuelve sin normas y los niños también, será imposible que de éstos crezcan hombres esforzados y con afecto por el orden desde la más temprana edad.

(Platón, La República)

CAPÍTOL V. INTERPRETACIÓ DE RESULTATS DES D' UNA PERSPECTIVA ETNOMOTRIU

Al donar resposta al primer i segon objectiu d'aquesta tesi, l'anàlisi de les dades obtingudes va permetre identificar els trets distintius de les pràctiques ludomotrius en el context estudiat del Pla de Lleida en el període 1936-1939, tant en relació als trets distintius de la lògica interna com del context o lògica externa.

Per tal de poder estudiar el fenomen lúdic en aquest context bèl·lic lleidatà, s'ha adoptat una visió etnomotriu, amb l'intent de relacionar de manera transversal les dades obtingudes per cadascuna de les unitats conceptuals estudiades. Des d'aquesta perspectiva es defensa la idea que qualsevol experiència ludomotriu funciona com una societat en miniatura (Etxebeste, 2001; Lavega et al. 2006). Com diu Parlebas (2001), entrar en joc és entrar en societat, reconeixent que la motricitat que es desencadena en cada joc és una etnomotricitat, doncs les formes i els continguts de les accions motrius que es protagonitzen estan íntimament relacionats amb les característiques de la cultura

que l'acull. Així, cada joc o situació lúdica estableix el seu propi codi d'acció que, a la vegada, atorga a cada situació ludomotriu la seva originalitat, la seva identitat d'acord als trets de la cultura local (Parlebas, 2005b) . Es tracta de patrimoni cultural de tipus immaterial. La seva originalitat es troba en la seva escenificació a través d'accions motrius, les quals donen testimoni de la memòria de la societat que els ha acollit (Lavega et al., 2006; Lavega & Navarro, 2015).

En l'anàlisi etnomotriu es van identificar els trets distintius etnomotors de cada pràctica ludomotriu, referits a la lògica interna i també a les característiques més representatives de la cultura local o lògica externa. El primer que s'observa és la importància de la natura ludomotriu d'aquestes pràctiques en la cultura lúdica dels protagonistes (Bordes, 2016). Les pràctiques corporals tenen molta més presència que els jocs de societat (o de taula), ja que la pràctica totalitat dels testimonis fan referència als jocs de caire pràctic més que als que als jocs que no impliquen motricitat, "*escolta, no teníem cap tipo de joc manual*" (A.).

Atès que les dades ens reflecteixen dos tipologies de pràctiques ludomotrius ben diferenciades; les de caire bèl·lic i les que no tenien connotacions bèl·liques s'ha decidit organitzar la discussió en tres parts; la primera interpreta els trets distintius de les pràctiques ludomotrius de caire bèl·lic; posteriorment s'interpreten les de caire no bèl·liques; i per acabar, es mostra una visió global d'aquesta etnomotricitat ja que és el conjunt de les dues experiències ludomotrius (bèl·liques i no bèl·liques) el que acabava constituint l'herència lúdica dels protagonistes estudiats.

1. Les pràctiques ludomotrius de caràcter bèl·lic.

1.1. Jugar amb objectes bèl·lics, una manera de viure la guerra.

Les dades obtingudes permeten afirmar que els protagonistes estudiats aprenien a conèixer l'entorn bèl·lic gràcies al jugar exploratori amb els objectes que va anar deixant la guerra en el seu entorn quotidià. L'actitud lúdica permetia explorar i tafanejar objectes bèl·lics habituals en aquell entorn,

“realment hi havia moltes restes, i no sols material, es a dir, cascos, algun fusellot vell, i bombes de mà, obusos sense explotar.... tot això n'havia molt però havies d'anar a l'horta. O sigui, havies de sortir del casco urbà i havies d'anar resseguint per exemple, Rufeà, cap a dalt, per aquella partida i el riu, i podies trobar molt material (R.).

Les preferències dels jugadors manifesten la tendència cap a realitzar pràctiques ludomotrius de caire bèl·lic, però el fet de no tenir sempre a mà els objectes bèl·lics que es volien emprar limitava el seu ús. Això generava una estratègia d'acumulació i creació d'una mena de polvorins clandestins.

Els resultats mostren que aquest tipus de pràctiques es feien principalment a través de quasi-jocs (71,43%), de manera que al no existir regles o condicions preestablertes, els protagonistes improvisaven formes lúdiques, accions espontànies, situacions dissenyades en cada instant, d'acord amb les inquietuds lúdiques i subjectives de cada actor (Lavega, 1996, 2005).

Les exploracions lúdiques es feien cercant fonamentalment objectius individuals, on cadascú es posava a prova adaptant-se a aquell entorn hostil a través del jugar amb objectes bèl·lics. Tal i com afirma (Warnier, 2001) els

protagonistes mostren una mena de subjectivació del món material. La distribució d'aquestes pràctiques en el Símplex S3 mostra un clar predomini (71'4%) de situacions que es desenvolupaven sense presència de companys i sense adversaris, doncs el risc d'integritat física (Collard, 1998, 2004, 2013) associat la lògica interna que promovia l'ús d'aquests objectes calia controlar-lo evitant qualsevol tipus d'interacció amb adversaris.

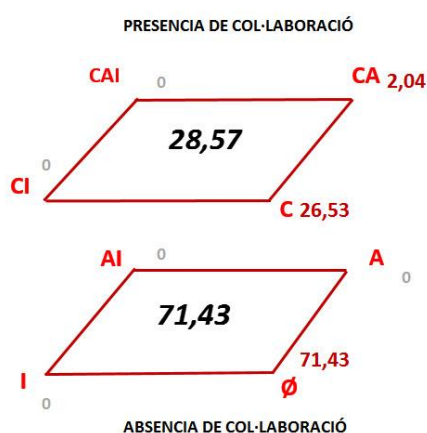

Figura 57. Presència de col·laboració en les pràctiques ludomotrius bèl·liques

Es tractava de pràctiques psicomotrius però amb varietat d'estructures (Etxebeste & Urdangarin, 2007; Etxebeste, Urdangarín, Lavega, Lagardera, & Alonso, 2015) en les quals predominava l'actuació en solitari: la persona estava sola manipulant a la seva voluntat aquells objectes. D'altres vegades també era possible la copresència d'una colla d'amics que, a través de la comotricitat simultània o alterna, és a dir, actuant en zones separades o per torns, compartien la complicitat de jugar i explorar objectes del conflicte bèl·lic.

Es constata la presència de situacions amb un únic rol, fix, que permetia identificar el paper individual (Lagardera & Lavega, 2003). Aquest rol estava associat a una xarxa de comunicacions motrius exclusiva (Parlebas, 2001) doncs no es podia ser company i adversari al mateix temps, i estable ja que la relació no canviaria durant l'estona de diversió lúdica).

L'actitud juganera s'inspirava en la gran varietat de possibilitats d'explorar el repertori d'objectes que deixava la presència de la guerra (Stargardt, 2006), en diferents modalitats psicomotrius. Així hom podia jugar sol, simplement explorant la pólvora, les bales o algun fusell; d'altres vegades dos o més jugadors a l'hora, podien improvisar un joc espontani, disparant a la vegada o per torns a un objectiu amb la voluntat de fer diana abans que els altres jugadors. En la següent taula es fa un resum d'aquesta varietat de situacions ludomotrius.

Tabla 24. Tipus de pràctica ludomotriu i estri

TIPUS D'INTERVENCIÓ			
Pràctica ludomotriu	Individual	Simultània	Alternança
Fer punteria	x	x	x
Tirar bombes	x	x	x
Disparar	x	x	
Disparar a bombes	x	x	x
Cercar bombes	x	x	
Llençar bombes de mà	x		x
Explotar bombes amb foc	x	x	
Explotar bales amb foc	x	x	
Tocar a les bombes	x	x	x
Fer explotar i destruir	x	x	
Disparar a bombes grans	x	x	
Desmuntar bombes de ma	x	x	
Desmuntar fusells i pistoles	x	x	
Jugar amb bales, explorar	x	x	
Fer coets amb bales	x	x	
Construir/explotar carburo	x	x	
Dibuixar cremant pólvora	x	x	
Curses de cremar pólvora	x	x	
Correcames amb pólvora	x	x	
Encendre i fer cremar amb pólvora	x	x	
Encendre i provocar explosions amb pólvora	x	x	

Els protagonistes tenien opcions d'explorar materials com la pólvora, la bala i el carburo. A més, es familiaritzaven en la manipulació i ús de diferents instruments bèl·lics com pistoles, fusells o metralladores. S'identificaven les seves diferents parts, es muntaven i desmuntaven i, quan era possible,

s'intentava disparar a qualsevol lloc del voltant. L'exploració també es traslladava a la descoberta i manipulació cautelosa de bombes i, fins i tot, obusos.

Aquest tipus d'experiències lúdiques associades a l'ús d'objectes bèl·lics també s'ha constatat en d'altres contextos bèl·lics europeus (Stargardt, 2006).

En resum la "cadena de trets etnomotors" d'aquest tipus de pràctiques lúdiques es caracteritzava per:

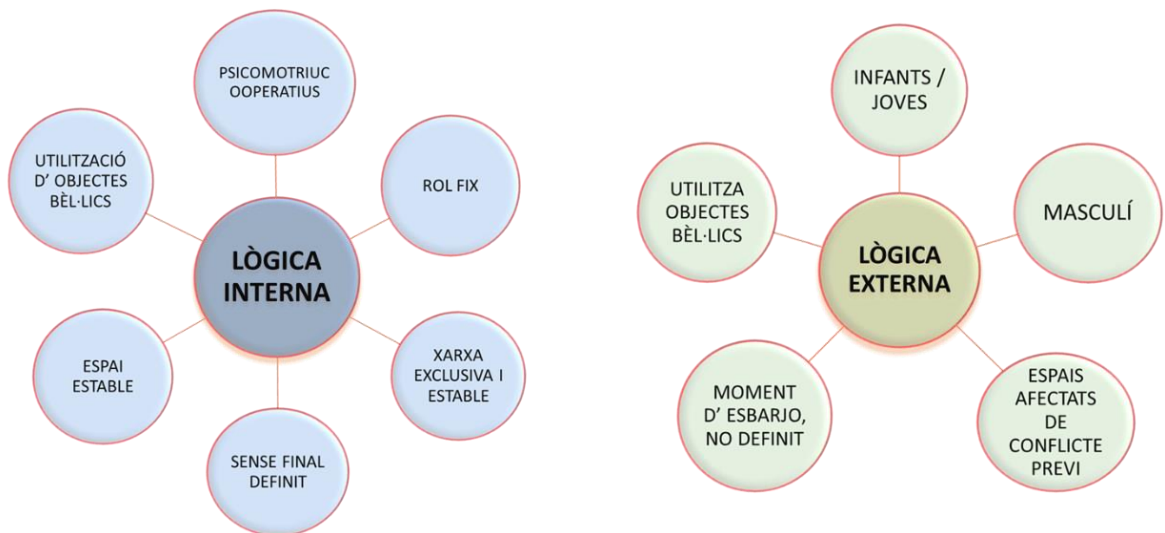

Figura 58. Cadena de trets etnomotors del quasi joc bèl·lic

2. Les pràctiques ludomotrius de caràcter no bèl·lic.

2.1. Aprendre a entrar en societat a través del joc tradicional

A diferència de les pràctiques ludomotrius bèl·liques, les diversions no bèl·liques es feien a través de jocs motors, de pràctiques amb regles (Parlebas, 2001). Es tractava d'activitats ludomotrius de natura convencional, amb regles locals, observant que l'herència de la tradició lúdica local preorienta els protagonistes a participar d'un determinat tipus d'experiències lúdiques i també de relacions (Lagardera & Lavega, 2003; Delsaut & Rivière, 2002).

En contrast amb els quasi jocs, aquestes pràctiques presentaven una organització comú pels participants, en que les regles establien els límits, les condicions del que era permès realitzar i del que estava prohibit (Collard, 2006, 2013). Aquestes regles contenien una lògica interna que activava un conjunt de processos lúdics, problemes o reptes en què els protagonistes anaven aprenent a establir un conjunt concret de relacions, de decisions i també d'emocions (Etxebeste et al., 2014).

Después jugàvem al pam i toc, i al flembi, amb boles. Después, al buli. Lo buli és un joc que a llavors era molt... molt entretingut. Hi passàvem moltes hores. Aquestos eren los jocs infantils fins que, fins que... (G)

El joc, segons Mauss (1936), no respon a un comportament natural, ni únicament biològic, sinó que és una manifestació social fruit d'un aprenentatge que es transmet, cada societat té uns costums propis. En aquesta línia Lavega

et al. (2006) afirmen que *“cada sociedad dispone de unas técnicas corporales que no son naturales sino adquiridas mediante creaciones simbólicas que crean los “habitus” vinculados íntimamente a las normas y valores de la sociedad a la que pertenecen”* (Lavega et al., 2006, p. 69)

Així tot joc és un mirall de la societat que l'acull, una microsocietat o societat en miniatura que mostra trets representatius del context social i cultural que l'empara (Bordes, 2012; Etxebeste et al., 2015, Parlebas, 2016). Tal i com afirma Parlebas (2001), entrar en joc, és entrar en societat; les tècniques lúdiques són maneres d'expressió culturals que van modelant en els protagonistes una manera de viure en col·lectiu, d'acord amb les normes, valors i maneres d'ésser en aquell context (Gaussot, 2001; Mauss, 1936,2002).

Se trata de una verdadera escuela de socialización en la que el practicante se familiariza con los códigos, usos y las diferentes maneras de comportarse en esa situación. Se puede formular una hipótesis: las normas y los valores de una cultura marcan las conductas lúdicas de los practicantes. Entrar en juego es entrar en sociedad. El juego es una especie de emblema de una cultura, de ahí que el conocimiento profundo de las prácticas lúdicas es un elemento importante del conocimiento de una sociedad (Parlebas, 2005a, p. 13).

És així quan es pot afirmar que les regles, la norma lúdica, era la veritable educadora dels nostres protagonistes, la que veritablement ensenyava a conviure (Lagardera & Lavega, 2003; Lavega et al., 2006; Parlebas, 2009)

2.2. Aprendre a relacionar-se a través de diferents estructures de joc.

L'anàlisi dels trets distintius dels jocs no bèl·lics constata la presència d'un repertori variat d'estructures lúdiques (Etxebeste et al., 2015; Vigne & Oboeuf, 2008). De vegades aquests jocs eren psicomotors, és a dir, sense interacció entre els participants; mentre que en d'altres ocasions eren sociomotors que permetien interactuar amb d'altres protagonistes.

Ara bé, la mirada atenta dels trets pertinents dels jocs permeten justificar la importància dels objectius individuals en les relacions interpersonals. A l'identificar la distribució dels jocs tradicionals en la classificació sistèmica en forma de Simplex S^3 , s'observa que el 70% dels jocs es feien sense companys i que el 51% de les situacions tenien la presència d'adversaris.

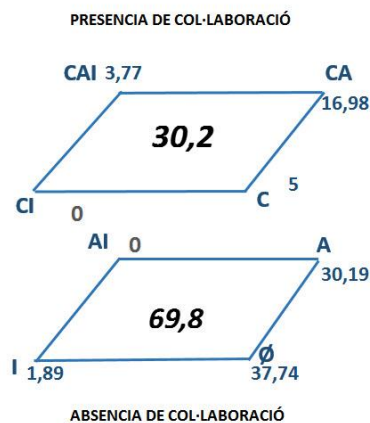

Figura 59. Presència de companys en les pràctiques ludomotrius no bèl·liques

A la vegada, l'estudi de la lògica externa permet identificar jocs masculins, femenins i també mixtes, protagonitzats per actors de diferents edats, sobretot

infants i joves (Etxebeste et al., 2015; Lavega et al., 2006). En el context estudiat el joc permetia establir un diàleg entre persones de diferent gènere i edat, esdevenint un laboratori de relacions interpersonals (Parlebas, 2008b) amb persones que comparteixen bona part de la vida diària.

*“ Jo era més xicotot que xicotot. . jo això de les noies m'avorria a mi... era massa moguda per les noies. Amb los ositos, los ositos... això a mi no, a mi no m'anava. A mi lo buli i el dali...”
(Z.).*

Malgrat l'orientació dels jocs cap a objectius individuals, s'observa l'existència d'una gran diversitat d'estructures socials tant en els jocs psicomotors com en els jocs sociomotors, amb presència d'adversaris. D'aquesta manera els protagonistes podien experimentar una gran varietat d'experiències ludomotrius, és a dir, s'afavoreix una mena d'alfabetització social plural.

Quan els jocs eren psicomotors predominava sobre tot l'estructura de comotricitat alterna (Lagardera i Lavega, 2003; Parlebas, 2008b). En aquestes condicions, els participants intervenien amb ordre, a torns, situació que afavoria la posada en acció de les competències motrius de cada persona davant la mirada atenta dels altres coparticipants.

Com ja hem avançat, els jocs sociomotors eren en major proporció d'oposició, on hi havia una interacció motriu essencial i directa amb adversaris (Lagardera i Lavega, 2003). Les dades també confirmen la varietat d'experiències en aquest tipus de jocs amb un predomini de les estructures socials originals representant el 56% dels casos. Es tractava d'interaccions en

que no hi havia un guanyador o perdedor, ja que eren jocs en que es podia canviar de relació durant la partida (Parlebas, 2016a). Aquests jocs de suma no zero o no nul·la estableixen un sistema de comunicacions motrius singular: la xarxa era exclusiva (donat que, al ser d'oposició, s'identificava el paper de cadascú) i inestable (era permès canviar la relació durant el joc).

(...) jugàvem amb dos bandos a ginera o a coses d'aquestes. Pues mira, un la portava, i aquell quan tocava en un dels altres pues l'altre la parava. (M.).

La principal estructura interactiva que representa l'esport modern, el duel o desafiament entre dos adversaris (com en el tennis, judo, karate, bàdminton) només estava present en un 12,5% dels casos. Les dades constaten que la societat estudiada estava poc deportificada; els jocs no depenien d'una instància esportiva, és dir, no estaven institucionalitzats, el que comporta una major llibertat lúdica (Parlebas, 2001).

L'anàlisi en profunditat del sistema de relacions també permet identificar una clara presència de situacions d'oposició a través d'objectes. Es tractava, d'estructures de intermotricitat alterna (Lavega, 2005) en què els jugadors s'enfrontaven podent llançar els seus objectes contra els dels altres. Exemples d'aquestes situacions són els llançaments de boles, pedres o bastons.

Éram dos bandos, éram 2 bandos rivals i anàvem a fer mal, anàvem a tocar, eh?. No et pensis pas que anava... d'històries, no, eh? El que li tocava un cop de pedra, o es quedava escoixat... (F.).

També es constata la presència dels objectius individuals en les relacions, doncs a l'estudiar la xarxa d'interacció de marca, corresponent aquell conjunt d'interaccions motrius que determinen l'èxit o fracàs en un joc (Parlebas, 2001; 2008a), ja siguin perquè s'aconsegueix un punt o un canvi de rol positiu: (salvar) o negatiu (capturar). Dels jocs sociomotors, el 38% presentaven una xarxa d'interacció de marca de tipus antagònic, la qual cosa significa que l'èxit s'aconseguia amb alguna acció que es realitzava sobre un adversari.

“jugàvem a salvar, a amagar coses, a amagar-nos” (F.).

Els resultats ens porten a interpretar que la presència de l'adversari era una excel·lent oportunitat per compartir una experiència de joc agradable. En aquests condicions, el contrari o rival, més que ésser un enemic, era un aliat en la disputa que permetia posar a prova els participants en un conjunt cíclic de seqüències de joc amb intercanvi de rols (Parlebas, 2008a; Sáez de Ocáriz, 2011).

2.3. Aprendre a establir relacions interpersonals a través dels objectes.

En els jocs sociomotors d'aquells moments s'observa que els protagonistes tenien la possibilitat d'enfrontar-se als altres contactant amb objectes (Lavega, 2005). Es tractava de materials que s'agafaven de l'entorn proper (natural o domèstic) i que podien ser construïts pels propis protagonistes o elaborats per d'altres persones: pilotes comprades o fetes per ells mateixos, nines comprades o fetes artesanalment estan presents juntament amb la

bufanda, les monedes, la pistola de ventosa o el pal de fusta per jugar al bèlit (Bordes, 2012, 2016; Vigne & Oboeuf, 2008).

Hi havia una gran varietat d'objectes que es reciclaven o que tenien un ús molt polivalent: la bufanda per protegir-se del fred i també per jugar a capturar els adversaris; les monedes per comprar, per apostar, com objecte que es llançava i també com a diana; les capses de llumins per encendre una foguera i també per fer patacons; les cartes per jugar en jocs de societat i també per fer patacons; ...

En una època de limitacions econòmiques i de penúria (Sagués, 2014; Sole & Villaroya, 2003) la compra d'objectes de joc (joguets) no era ni molt menys un fet habitual com en l'actualitat, on la tecnologia ha sobredimensionat les diversions dels infants

lo que podía agarrar un tebeo, era, era gall. Perquè... pues si que n'havia algun... Era una de les... un dels regalos que solien comprar los los los... los oncles per als petits. Tebeos. ¡Ostia un tebeo! (A)

Els materials de l'entorn quotidià utilitzats pels nostres protagonistes es corresponen amb diferents categories de la classificació dels jocs o dominis d'acció motriu,

Jugàvem amb agulles, fèiem muntets de terra, i les agulles; agulles de cap, i amb les agulles de cap i jugàvem molt, molt. Molt. Nos agradava. I a les cartes... Als diumenges antes d'anar

al ball, en alguna casa d'alguna amiga nos ajuntavam i jugavam a les cartes. I ves, ves quins jocs. (T)

Els jocs psicomotors es feien amb objectes en un 98,8% dels casos. Els objectes també estaven presents en els jocs cooperatius en un 71%, en els jocs d'oposició en un 43% i en els de cooperació oposició en un 90.9% dels casos.

En els jocs sociomotors, el 31% corresponia a jocs d'intermotricitat alterna (d'oposició o de cooperació-oposició) en què l'enfrontament es feia a través del contacte d'un objecte (pedra, moneda, pal, canica...) sobre un altre objecte del contrari,

“Jugàvem, sí, però no res, a boletes, a la baldufa...No als juguets que hi ha ara, no” (F.).

La presència habitual dels objectes, del context local en les diferents classes d'experiències lúdiques, confirma que els participants aprenien a jugar en contacte directe amb el seu entorn quotidià; es tractava d'un territori que s'explorava, es descobria, es manipulava i s'integrava en les experiències diàries (Warnier, 2001).

2.4. La intensitat de les interaccions motrius.

Al considerar l'espai sociomotor com objectiu a assolir (Parlebas, 2001), s'observa que el 37% dels jocs sociomotors cercaven un espai artificial fix (camp contrari, porteria, objecte en el terra). En canvi més del 50% dels jocs dirigia l'atenció cap a la cerca d'un objectiu espacial humà i mòbil; és a dir, el cos de l'adversari que es movia, augmentant la dificultat per aconseguir aquest objectiu.

Aquestes experiències afavorien diferents maneres de relacionar-se intensament amb els altres participants. Així, de vegades es podia buscar el cos dels altres jugadors que s'estaven desplaçant, que es movien i es volien atrapar. D'altres ocasions també es podien buscar objectes, agafar-los, recuperar-los, aconseguir-los per fer-los arribar a alguna zona.

Per aprofundir en la interpretació de la intensitat de les relacions, es pot considerar la distància de guàrdia (Parlebas, 2003a) en els jocs d'oposició i la distància de càrrega en els jocs de cooperació-oposició. Al respecte, és important observar la relació entre la violència de l'enfrontament ludomotor i la distància segons l'existència de cooperació en la pràctica. Quan únicament es de guàrdia, a major distància, més violència, fet que en presència de col·laboració s'inverteix; a menor distància, major violència. Aquesta relació es anomenada per Parlebas "escala de distancias inversas" (2001, p. 150). Es tracta d'un enfocament etològic de l'ús de l'espai que permet identificar el nivell d'agressivitat en les relacions motrius que promouen els jocs.

En el domini d'acció motriu corresponent a l'oposició, predominava la presència de jocs amb una distància de guàrdia mitjana (38%); els casos en els

que la distància reduïda representen el 23%, igual que els de llarga distància (23%). Finalment, cal indicar que el 15% dels jocs d'oposició no originaven contacte entre les persones. En el 43% dels jocs d'oposició, l'objectiu pretenia la cerca del cos dels altres i només en un 14% el contacte amb l'adversari era fort.

El 40% dels jocs de cooperació-oposició oferien una distància de càrrega reduïda, el 40% eren jocs amb una distància llarga i en el 20% el contacte no estava autoritzat. La distància de càrrega en els jocs de cooperació-oposició manifesta varietat en quan a la intensitat d'aquestes interaccions.

Tot això confirma que els jocs no bèl·lics afavorien una gran varietat d'experiències en quant intensitats en les interaccions motrius amb els altres protagonistes. Així, la participació d'infants i joves -i també de nois i de noies en les esmentades situacions de joc- contribuïen a considerar les principals diferents maneres d'intensitat en les relacions que, òbviament, s'aniran modelant i matisant en cada situació de joc en funció de l'edat i el gènere.

En resum, la "cadena de trets etnomotors" dels jocs no bèl·lics es caracteritzava per:

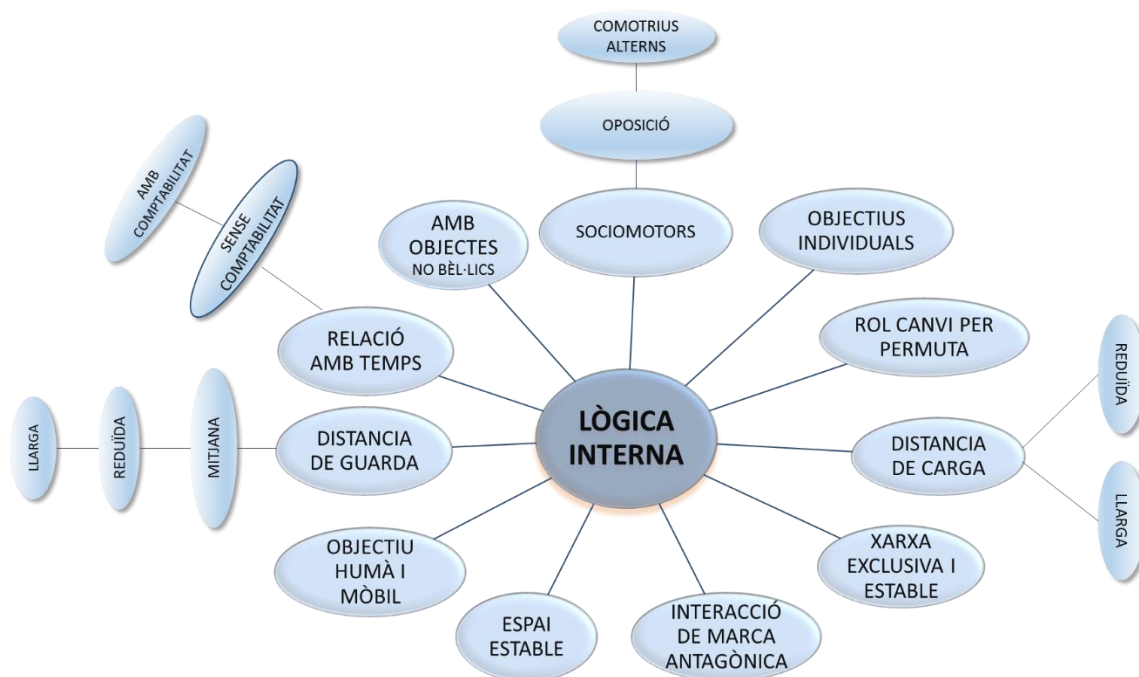

Figura 60. Diagrama dels trets etnomotors de la lògica interna de les pràctiques lúdiques no bèl·liques

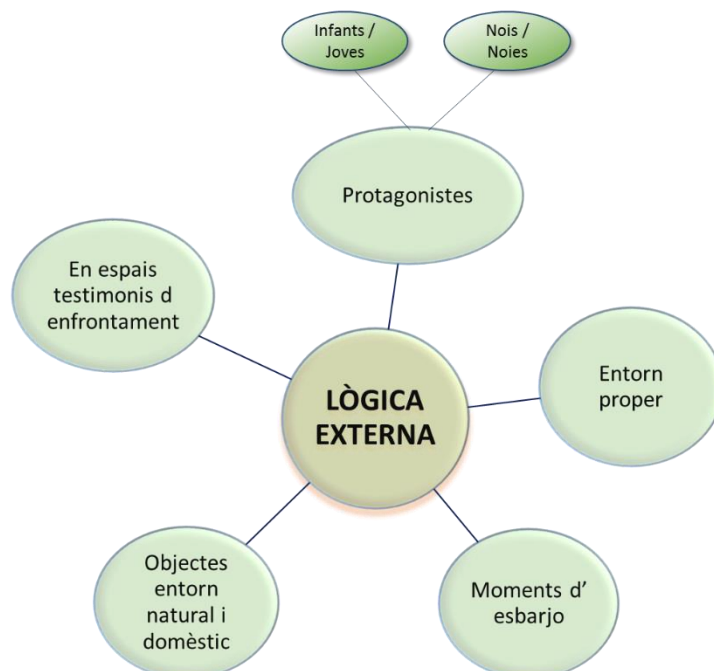

Figura 61. Diagrama dels trets etnomotors de la lògica externa de les pràctiques lúdiques no bèl·liques

3. Visió general de les pràctiques ludomotrius.

Les dades compartides de les experiències ludomotrius de caràcter bèl·lic i les de no bèl·lic ens deixen com a llegat aquests dos grups d'experiències que han tingut la oportunitat de viure els nostres informants.

Es tractava de vivències lúdiques que, a part de fer la funció d'ocupar part de l'ociositat de les persones entrevistades, també van deixar una petjada en la memòria biològica, afectiva, decisonal i relacional d'aquests actors.

Cada joc està constituït per un sistema de regles, el qual estableix unes condicions objectives que cobren vida i s'acompanyen de condicions subjectives quan un grup de persones decideix practicar-los. *“La cultura lúdica esdevé cos a través del cos dels seus actors”* (Parlebas, 2001). Decisions, emocions i relacions són diferents dimensions d'aquesta intervenció concretada en cadascuna de les respostes motrius dels protagonistes (Parlebas, 2016a).

3.1. La cultura lúdica permet als protagonistes esdevenir artesans de les seves pròpies regles

La visió de conjunt de les dades constata el paper actiu que concedia la cultura lúdica als actors socials estudiats (Mauss, 1936). S'observa una gran presència de quasi jocs que els permetien explorar, inventar i crear regles combinades amb la pràctica de jocs, on ja hi era present una estructura, una organització convencional, integrada en la societat d'aquell període. Els jocs

tradicionals del moment es feien amb regles flexibles possibilitant fer alguns canvis i introduir matisos en les regles dels jocs.

Aquestes persones eren els principals protagonistes de les situacions en què participaven en la vida quotidiana, creixien en les seves pròpies decisions quan decidien ser “artesans” de les seves experiències lúdiques (Lavega, 1996) que de vegades eren de caire psicomotriu (fonamentalment en les pràctiques bèl·liques) i d'altres sociomotriu (en els jocs no bèl·lics).

3.2. La cultura ludomotriu afavoreix experiències motrius en un entorn material i també social.

A partir del marc teòric de referència, es van identificar dos grans grups d'experiències motrius (Parlebas, 2001).

- a) Les situacions lúdiques de caire psicomotor, on la persona actuava sense interactuar amb d'altres participants. Es tractava de vivències que acostaven a la persona a un entorn material, ja que era l'exploració dels diferents objectes bèl·lics o l'ús d'altres materials de l'entorn proper en els jocs no bèl·lics el que li donava sentit a aquestes intervencions.

L'exploració de l'entorn material és una constant en l'herència de la cultura lúdica catalana.

- b) Les situacions lúdiques de caire sociomotor, de caire no bèl·lic, en què els protagonistes participaven interactuant amb companys i/o adversaris. En

aquestes vivències, cada acció motriu, cada decisió, cada emoció estava associada a algun tipus d'interacció motriu amb els altres; es tractava d'un entorn social, un espai col·lectiu on la persona aprenia a viure en societat. Com afirma Etxebeste (2001) en relació als jocs tradicionals en el País Basc, respecte a la relació material - interacció motriu:

Los instrumentos de juego permiten a un jugador mostrar muy bien su habilidad personal. Así el jugador en solitario juega con material. A medida que la interacción motriz con el otro pierde importancia, el material lúdico se impone como una realidad de la lógica interna. Por el contrario, la interacción motriz entre jugadores puede prescindir de la tecnología ya que lo que importa es la relación entre los protagonistas” (Etxebeste, 2001, p. 59-60).

3.3. L'ús dels objectes de joc, una manera de conèixer l'entorn quotidià

La visió etnomotriu de les dades analitzades en la seva globalitat confirma la importància dels objectes en les experiències lúdiques. La gran majoria dels jocs (93,14%) empraven algun objecte de l'entorn immediat. En el cas de les pràctiques ludomotrius de tipus bèl·lic, la presència de materials de la guerra justificava el seu sentit, significat i funció. Jugar a la guerra significava jugar a explorar materials bèl·lics per tal d'acostar-se d'una manera lúdica a aquell context que els envoltava (Stargardt, 2006). No obstant, la finalitat no era l'enemic real sinó la descoberta d'un món nou que, en certa forma, pretenien que els fos més proper.

Quan els jocs no eren bèl·lics, els objectes eren presents en un 87% dels casos. De tal manera que no es podia entendre el joc i la cultura lúdica d'aquell

moment sense la presència de diferents tipus de materials -bèl·lics i no bèl·lics- de l'entorn domèstic o natural, obtingut tal qual de l'entorn proper o elaborat pels protagonistes. En aquells moments de penúria, les joguines comprades suposaven un percentatge molt reduït de les opcions de joc. Així s'han identificat un total de 9 materials de joc que s'aconseguien mitjançant la compra: baldufes, cercols, bitlles, caniques, patinets, nines, cotxets, pistoles de ventosa i pilotes.

La compra es suposa quan s'esmenten aquest tipus de joc. La realitat, en alguns casos no vindria a ser la que es podria considerar convencional, la joguina era manufacturada, improvisada

Era jugar a.. pues jugàvem a futbol, a vegades jugàvem a dalt de l'era amb una pilota de drap. De drap, hi he jugat més d'una vegada. I en algun no el deixàvem jugar perquè portaven albarques, que llavors, ja ho saps, que es feien unes albarques amb uns filferros (J.).

... juguinetes no n'havia. Les nines, recordo que nos les feien de una pinya de panís, no de la pinya, del suro, nos les embolcaven amb roba i nos feien amb fil los ulls i la boca.., los ulls amb fil negre i los ulls amb fil roig, les mares. I les comes... de drap. I ves, amb aquestes nines jugàvem (T.).

I anaves allí al xatarrer, i canviaves les bales, per un tractoret, o un cotxet, o el que sigui. Bueno... era la manera de tindre un juguet. La manera de tenir, anava a buscar això per tenir un juguet. I hi jugàvem, si... (M.).

Estudis realitzats vers els jocs tradicionals a Catalunya durant la segona meitat del segle (Lavega, 2005) també constaten que la majoria (70%) dels jocs

en les Terres de Ponent acostumava a fer ús d'objectes. La qual cosa confirma la importància de la cultura material en els aprenentatges lúdics.

3.4. La cultura ludomotriu afavoreix l'autonomia lúdica.

La visió etnomotriu de les dades obtingudes constata que les persones aprenien a ser "autosuficients" jugant a un ventall variat d'experiències ludomotrius ; Warnier, 2001). El símplex reflecteix un clar predomini dels objectius individuals en les pràctiques ludomotrius del moment.

La riquesa motriu de les experiències es constata amb la gran varietat d'experiències que hi eren presents en els diferents categories de situacions lúdiques (Bordes, 2016). En les pràctiques psicomotrius (bèl·liques o no bèl·liques), es veuen representades totes les estructures: en solitari, en comotricitat simultània i en comotricitat alterna. També hi eren presents les diferents estructures en pràctiques sociomotrius, sobre tot en els jocs d'oposició (un contra tots; tots contra tots i duels entre jugadors) i, encara que en menor proporció, també en els jocs de cooperació-oposició (equip contra la resta, jocs paradoxals i els duels entre equips).

A les caniques... als ossets, que dèiem aquí. ; als cromos, als 4 cantonets. Los juguets nos els fèiem naltros; nos los feiam de... de terra, de terrissa, nos los feiam de... de drap (T.).

El sistema de comunicacions motrius dels jocs acostumava a ésser molt transparent, identificant clarament els rols de cada jugador, que acostumaven a ésser fixes i que estaven associats a una xarxa de comunicació majoritàriament exclusiva (se és company, adversari o persona sense interacció motriu en els jocs psicomotors) i estable (no hi ha canvis de relació durant la partida). Hi predominaven les xarxes sense interacció de marca, ja que la majoria de situacions lúdiques no tenien un final que establís guanyar o perdre a través de la interacció amb els altres. El criteri que més s'emprava quan hi havia competició era el de tasca finalitzada (Lagardera & Lavega, 2003), a través de situacions psicomotrius; això significa que la persona es posava a prova en culminar el desafiament del joc, davant l'observació dels altres coparticipants en els jocs no bèl·lics o en l'ús dels materials bèl·lics en l'altra família de diversions lúdiques.

La cultura lúdica local ajudava a que cadascú identifiqui el rol que tenia, que reconegués molt bé els rols dels altres companys de joc, i que poc a poc s'anessin modelant uns hàbits d'autonomia i autosuficiència en les seves decisions (Gaussot, 2001). Tots aquest aspectes molt importants en uns moments en què calia aprendre a adaptar-se a circumstàncies difícils, que posaran als nostres protagonistes davant decisions de vida importants (Pierre Vilar, 2000; Preston, 1996; Sagués, 2002; 2014).

3.5. L'ús dels espais propers i absents d'imprevistos.

L'espai de joc era un terreny estable, absent d'incertesa informacional on la persona no necessitava adaptar-se a canvis, irregularitats o imprevistos d'un espai inestable (Etxebeste et al., 2015). Aquest resultat és lògic ja que, des de la lògica externa, s'observa que hi havia un predomini en l'ús d'espais de l'entorn proper i quotidià, espais no condicionats o preparats específicament per jugar, en contra del que succeeix amb la clara presència d'instal·lacions esportives en tots els municipis de la geografia catalana i lleidatana. Es juga allà on es viu, allà on hi ha vida social (Vigne i Oboeuf, 2008).

Sembla que el disseny de les experiències lúdiques es feia pensant en la resolució d'altres problemes que no pas en l'adaptabilitat a un entorn incert. En tot cas, els imprevistos podien venir pel "risc físic" (Collard, 2004, 2006, 2013) de jugar amb material bèl·lic que podien provocar situacions no esperades (l'esclat d'una bomba, la resposta d'un fusell el primer cop que s'emprava, ...) o el risc decisonal o estocàstic (Collard, 2004, 2006, 2013) i en els jocs amb presència d'adversaris que eren font de respostes creatives.

"- Mira Sisco, que, qualsevol dia t'explotarà!

- Va, va, que ha d'explotar! Valtros sou una colla de cagats!"

Allò que fas però... quan ets petit.. però... va petar! (A.)

Per tot això, s'observa que jugar significava aprendre a conèixer l'entorn proper, i aprendre a solucionar dificultats no associades a un espai incert (Warnier, 2001).

3.6. Carpe Diem. Gaudeix aquí i ara.

A través de les pràctiques ludomotrius s'aprèn a gaudir aquí i ara. La no presència d'una programació dels jocs, l'absència d'un calendari esportiu feia que cada joc es pogués veure com una aventura que es vivia en present (Lavega, 2005). Era una experiència efímera que començava i acabava quan els protagonistes ho decidien. El ritme dels jocs estava associat a les modes, en l'aparició de determinats materials o inèrcies lúdiques (Bordes, 2012b)

Predominava la presència de jocs sense comptabilitat o finalització (Etxebeste et al., 2014, 2015), de manera que l'atractiu no era necessàriament mostrar la superioritat sobre un altre jugador o equip com estableix la institucionalització esportiva. Un cop més, els nostres protagonistes eren artesans de la gestió del seu temps de joc, guanyant en autonomia per decidir "aquí i ara" el que interessa.

Només una tercera part dels jocs tenien un "marcador" final (27,7%) i es feia principalment a través del criteri de tasca finalitzada, és a dir, un cop realitzada aquella tasca –pe. de fer un llançament de precisió o una cursa– s'observava en quin lloc havia quedat cadascú. La finalització pel criteri de temps límit tan present en els esports (en el futbol, handbol o bàsquet) quasi era anecdòtica, doncs no arribava al 3,7% dels jocs. Per un altre costat, la conclusió per puntuació límit era una mica superior (5,6%) però també en proporcions molt baixes.

En resum la "cadena de trets etnomotors" de les pràctiques ludomotrius bèl·liques i no bèl·lics, en el seu conjunt, es caracteritzava per:

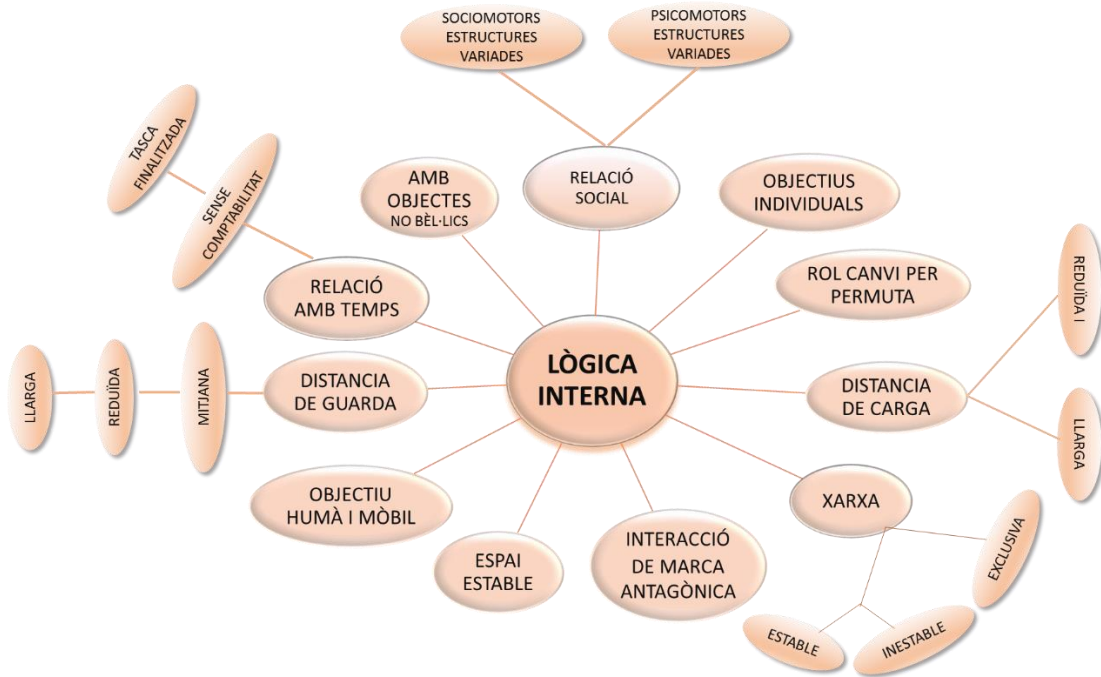

Figura 62. Diagrama dels trets etnomotors de la lògica interna del conjunt de les pràctiques lúdiques

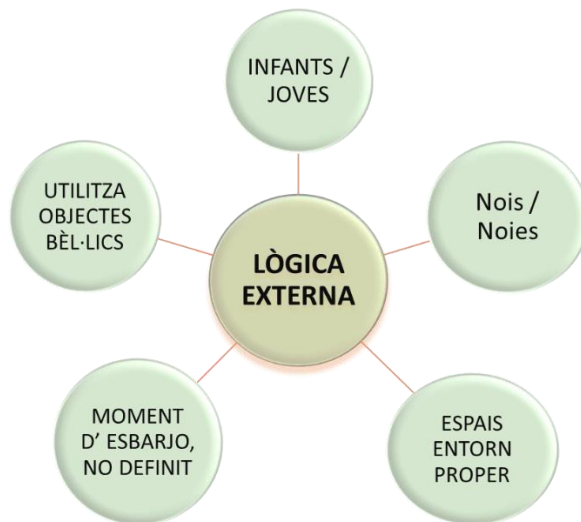

Figura 63. Diagrama dels trets etnomotors de la lògica externa del conjunt de les pràctiques lúdiques

*Al conèixer el joc
es coneix l'esperit.*

Huizinga, Homo Ludens

CAPÍTOL VI. CONCLUSIONS, LIMITACIONS I PERSPECTIVES DE FUTUR

1. Conclusions en relació als objectius

Les conclusions d'aquesta tesi, estan directament relacionades amb els objectius definits en el Marc Metodològic.

1.1. Conclusions generals derivades de la identificació dels trets distintius de la lògica interna de la ludomotricitat en el Pla de Lleida en el període 1936-1939 (objectiu 1).

Respecte al primer objectiu, la recerca ha permès establir les següents conclusions en relació a la **lògica interna**

- 1- Els trets distintius de la lògica interna de la ludomotricitat estudiada, ha de considerar les pràctiques bèl·liques (pròpies d'aquell moment de conflicte militar) i les no bèl·liques (també conegudes per les generacions anteriors).
- 2- Les pràctiques ludomotrius de tipus bèl·lic eren fonamentalment quasi jocs (71,4%) i de tipus psicomotor (70%).

- 3- Les pràctiques ludomotrius de tipus no bèl·lic, eren sobre tot jocs (73%) i de caire sociomotor. No hi havia pràctiques esportives, amb l'excepció del futbol que s'adaptava al context i veia modificada la lògica interna.
- 4- La pràctica sociomotriu no bèl·lica ofería una gran varietat d'estructures socials de joc (on hi són totes presents, menys l'estructura de "N-equips").
- 5- L'estructura social de les pràctiques ludomotrius de tipus bèl·lic es feia amb situacions de rol fix i en xarxa de comunicació motriu exclusiva i estable en tots els casos. En el joc no bèl·lic eren més variades ja que podien tenir un o més rols (amb canvis de rol) i la xarxa podia ser exclusiva i a la vegada estable o inestable.
- 6- Els estris de pràctica (relació amb el material) determinaven el tipus de ludomotricitat : existia un conjunt de pràctiques ludomotrius vinculades a l'ús d'objectes bèl·lics i un altre tipus realitzada sense objectes militars. No obstant, en tots els casos predominava la presència de materials en els jocs.
- 7- La manera d'interactuar amb els altres jugadors es manifestava a través de diferents opcions, En les pràctiques ludomotrius de caire bèl·lic no hi havia contacte amb els altres participants. En les sociomotrius predominava la cerca del objectiu humà. La distància de guarda era majoritàriament de nivell mig i rarament forta (14%) i la de carga era variable.

1.2. Conclusions generals derivades de la identificació dels trets distintius de la lògica externa (context sociocultural) de la ludomotricitat en el Pla de Lleida en el període 1936-1939 (objectiu 2).

Respecte l'objectiu 2, en relació a la **lògica externa**, s'han extret les següents conclusions:

- 1- Les pràctiques ludomotrius incorporen nous objectes respecte a d'altres moments anteriors, es tracta de materials bèl·lics fruit del conflicte militar d'aquell moment.
- 2- El material lúdic era majoritàriament reciclat, adaptat, i sobre tot, obtingut del medi.
- 3- Les zones de joc no eren estandarditzades. Els espais reglats, destinats a l'ús exclusiu de joc pràcticament no existien, doncs els jugadors empraven qualsevol zona com a camp de joc. Eren espais oberts no domesticats. L'espai "bèl·lic" invitava a ser explorat mitjançant les pràctiques ludomotrius; una trinxera permetia imitar l'adult, acostar-se a aquell entorn a través d'aquestes manifestacions.
- 4- Inexistència d'un calendari en les pràctiques ludomotrius. El joc era temporalment aleatori, no tenia un emplaçament temporal fix; doncs responia a les ganes i preferències dels jugadors en cada moment.
- 5- Protagonistes de diferent gènere per cada tipus de pràctica ludomotriu. En els jocs no bèl·lics participaven els dos gèneres,

encara que les dones jugaven menys atès que assumien feina a la llar en edats joves. Les pràctiques ludomotrius bèl·liques eren bàsicament masculins, doncs elles manifestaven molt més respecte pel perill.

- 6- Protagonistes de diferent edat per cada tipus de pràctica ludomotriu. Els nens s'agrupaven per edats a l'hora de jugar amb estris no bèl·lics, procedents de l'entorn habitual. Les pràctiques ludomotrius de tipus bèl·lic podia ser jugat de forma conjunta per protagonistes de diverses edats; l'atractiu de les armes feia que aquesta pràctica si fos realitzada pels jugadors més adults, en contrast amb el joc no bèl·lic, que no era del seu interès.

1.3. Conclusions generals derivades de la interpretació etnomotriu de la ludomotricitat en el Pla de Lleida en el període 1936-1939 (objectiu 3).

Respecte a l'objectiu 3 les conclusions derivades de la **relació la lògica interna i lògica externa contextualitzada**, s'han extret les següents conclusions:

- 1- Les pràctiques ludomotrius reflecteixen característiques singulars del territori estudiat, doncs s'acompanyen de trets distintius de la lògica interna i externa d'aquell context (lloc i moment històric).

- 2- La cultura lúdica permet als protagonistes esdevenir artesans de les seves pròpies regles. Els protagonistes creaven situacions lúdiques (quasi jocs) i participaven també en jocs, la regla hi podia ser present.

- 3- La cultura ludomotriu afavoreix experiències motrius en un entorn material i també social. A través de les experiències lúdiques, els protagonistes aprenen a utilitzar objectes de l'entorn en condicions d'aquell context bèl·lic del Pla de Lleida del 1936 al 1939, i també aprenen a conviure amb d'altres persones amb jocs sense connotació bèl·lica.

- 4- Els objectes de caire bèl·lic o bé del entorn quotidià en (els jocs no bèl·lics), suposen una manera d'apropar-se a conèixer l'entorn que caracteritza aquella època i aquell lloc en el que viuen els nostres protagonistes.

- 5- La cultura ludomotriu afavoreix l'autonomia lúdica. Els trets distintius de la lògica interna de les pràctiques ludomotrius i també de les condicions culturals que els acompanyen, confirmen que els protagonistes creen per ells mateixos situacions lúdiques variades. Quasi jocs i jocs, situacions psicomotrius i sociomotrius, segons la presència de comptabilitat, la existència o manca de material, amb companys o sense; en zones de l'entorn diferent; amb objectes variats d'aquell context i sense material. En els moments que ells escullen . I

amb persones de diferents característiques, confirmen aquesta conclusió.

6- L'ús dels espais propers i absents d'imprevistos. Les pràctiques ludomotrius es fan en llocs que els protagonistes coneixen en la seva vida quotidiana. Jocs coneguts, jocs propers a la zona on es viu, familiars per ells, i que l'atractiu no és resoldre imprevistos, si no explorar i amb el que es troben, crear situacions lúdiques.

7- Carpe Diem. Gaudeix aquí i ara. No existeix un clar control de la manera d'acabar aquest tipus de pràctiques (des de la lògica interna), ni tampoc un calendari que se segueix de forma programa en aquestes pràctiques ludomotrius (moments de joc, lògica externa). Importa participar en experiències lúdiques en el temps present, en aquell moment, aquí i ara.

8- La perspectiva etnomotriu confirma que les pràctiques ludomotrius identificades són un mirall que reflecteix en bona mesura les característiques d'aquella societat que vivia en el Pla de Lleida en el període de conflicte bèl·lic de 1936 a 1939.

2. Limitacions de la recerca

L'experiència viscuda al llarg d'aquesta tesi i la reflexió efectuada al respecte, ens porta a definir les següents limitacions en la recerca:

- 1- La quantitat i qualitat de dades d'altres fonts de consulta, on les pràctiques sobre les pràctiques ludomotrius de l'època són més aviat tangencials, conjunturals i no tenen com a objectiu la seva descripció, sinó que estan integrades en altres discursos.
- 2- L'objecte d'estudi, remet a una informació difícil de obtenir i de descriure, perquè es referida a un temps passat. Fa referència a manifestacions motrius que no s'han expressat a través de fonts escrites i els registres audiovisuals de l'època són escassos i d'altra temàtica. La informació és fruit de la tradició oral.
- 3- El nombre de informants que s'ha pogut considerar en aquest recerca, per la limitació deguda a la edat i la dificultat de localitzar població amb els requisits necessaris.
- 4- L'anàlisi de les dades s'ha fet amb un tractament estadístic descriptiu, distribució de proporcions. Pot ser amb les dades obtingudes, la realització d'altres tipus d'estratègies d'anàlisi estadístic on poguessin aparèixer informacions sobre si es donaven diferències significatives entre les pràctiques ludomotrius de caire bèl·lic i no bèl·lic. I en algunes

de les variables considerades podria ser també un altra qüestió sobre la que aprofundir. No obstant, l'enfocament fonamentalment qualitatiu d'aquest estudi, no ha fet imprescindible aquesta perspectiva.

3. Perspectives de futur

Considerant el treball fet, les perspectives de futur que creiem que poden ser desenvolupades, són les següents:

- 1- Estudiar les pràctiques ludomotrius en altres territoris de la geografia catalana o d'Espanya, per tal de verificar la presència de pràctiques ludomotrius de caire bèl·lic i no bèl·lic en d'altres indrets.
- 2- Comparar els trets distintius de tipus etnomotor, lògica interna i lògica externa, de les pràctiques ludomotrius identificades de característiques o de tipus no bèl·lic, amb els que s'han identificat en d'altres territoris d'Espanya.
- 3- D'acord en una de les línies d'investigació del Grup de Recerca en Jocs Esportius en el context d'aquesta tesi, es podria analitzar la construcció social de les emocions que han estat vinculades en aquest tipus de pràctiques ludomotrius. Això suposaria analitzar la informació obtingudes des de les diferents fonts de consulta, a partir de tenir en compte la dimensió afectiva d'aquestes vivències ludomotrius.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFIQUES

Almuiña, C. (1991). Fondos y metodología para el análisis de la prensa local. En *Fuentes y métodos de la historia local: actas, 1991*, ISBN 84-86873-26-6, págs. 389-402 (pp. 389-402). Instituto de Estudios Zamoranos «Florián de Ocampo». Recuperado a partir de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=582159>

Alvarez Pallas, J. (1941). *Lérida bajo la Horda*. Lleida: Ayuntamiento de Lerida.

Angrosino, M. (2012). *Etnografía y observación participante en Investigación Cualitativa*. Madrid: Ediciones Morata.

Arostegui, J. (1994). Violencia, sociedad y política: la definición de la violencia. *Ayer*, (13), 17-56.

Barallat, M. (1997). La represión en Lérida. En *La guerra civil española, Vol. 19, 1997 (La república partida en dos)*, ISBN 84-413-04449-, págs. 80-87 (pp. 80-87). Recuperado a partir de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1161425>

Bardin, L. (1991). *Análisis de contenido*. Torrejón de Ardoz: Ediciones AKAL.

Barrull, J. (1995). *Violència popular i justícia revolucionària: el Tribunal Popular de Lleida, 1936-1937*. Lleida: Pagès.

- Barrull, J., Sagués, J., & Goñi, X. (2008). *I al final...van passar: Lleida, imatges de derrota i ocupació*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.
- Bertaux, D. (1989). Los Relatos de vida en el análisis social. *Historia y Fuente Oral*, (1), 87-96.
- Bordes, P. (2012a). Jeux de rien, jeux de bien. Le bien-être relationnel dans les jeux de rue. En L. Collard (Ed.), *Sport et bien-être relationnel. Un autre aspect de la santé* (pp. 93-104). Paris: Chiron.
- Bordes, P. (2012b). *Sport et bien-être relationnel: facteur d'intégration, de socialisation, d'insertion des jeunes*. Paris: Chiron.
- Bordes, P. (2016). Les jeux collectifs de rue : une création ludique originale. En P. Parlebas (Ed.), *Jeux traditionnels, sports et patrimoine culturel: cultures et éducation*. Paris: L'Harmattan.
- Caillois, R. (1986). *Los juegos y los hombres: la máscara y el vértigo*. México, D.F.: Fondo de Cultura Económico.
- Camps, M. (1996). *Torrefarrera i el seu entorn històric*. Lleida: Diputació de Lleida.
- Cava Mesa, M. J. (1997). Métodos cualitativos y fuentes orales (un ejemplo aplicado al estudio de la guerra civil). *Historia y Fuente Oral*, (14), 173-179.
- Collard, L. (1998). *Sports, enjeux et accidents*. Paris: Presses universitaires de France.

- Collard, L. (2004). *Sport et agressivité*. Chambéry: Déslris.
- Collard, L. (2006). La socialisation de l'agressivité. En J. Castellano (Ed.), *Evaluación e intervencióc en el ámbito deportivo* (pp. 355-364). Vitoria-Gasteiz: Diputacióc Foral de Álava.
- Collard, L. (2013). The taste for risk in sports people. En M. Vaczi (Ed.), *Playing fields: power, practice, and passion in sport* (pp. 163-178). Reno, NV: Center for Basque Studies, University of Nevada, Reno.
- Delsaut, Y., & Rivière, M. (2002). *Bibliographie des travaux de Pierre Bourdieu: suivi d'un entretien entre Pierre Bourdieu et Yvette Delsaut sur l'esprit de la recherche*. Pantin: Temps des cerises.
- Elloumi, A., & Parlebas, P. (2009). Análisis sociocultural de los juegos deportivos tradicionales tunecinos. *Accióc Motriz*, (3), 54-67.
- Etxebeste, J. (2001). *Les jeux sportifs, éléments de la socialisation traditionnelle des enfants du Pays basque*. Paris 5. Recuperado a partir de <http://www.theses.fr/2001PA05H013>
- Etxebeste, J., Del Barrio, S., Urdangarin, C., Usabiaga, O., & Oiarbide, A. (2014). Ganar, perder o no competir: la construccióc temporal de las emociones en los juegos deportivos. *Educatio Siglo XXI*, 32(1), 33-48. <https://doi.org/10.6018/j/194051>
- Etxebeste, J., & Urdangarin, C. (2007). Le materiel dans les jeux sportifs des enfants, in J. Castellano. En J. Castellano & O. Usabiaga (Eds.),

Investigación en la actividad física y el deporte II = Ikerketa jarduera fisiko eta kirolean II (pp. 88-94). Vitoria: Colegio Oficial de Licenciados en Ciencias de la Actividad Física y el Deporte del País Vasco: Departamento de Cultura de la Diputación Foral de Álava.

Etxebeste, J., Urdangarín, C., Lavega, P., Lagardera, F., & Alonso, J. (2015). El placer de descubrir en praxiología motriz: la etnomotricidad. *Acción Motriz*, (15), 15-24.

Febvre, L. (1970). *Combates por la historia. Trad. castellana de Francisco J. Fernández y Enrique Argullol*. Barcelona: Ariel.

Feixa, C. (1990). *Cultures juvenils, hegemonia i transició social: una història oral de la joventut a Lleida, 1936-1989*. Lleida. Recuperado a partir de https://www.researchgate.net/publication/250613185_Cultures_juvenils_hegemonia_i_transicio_social_una_historia_oral_de_la_joventut_a_Lleida_1936-1989

Fernandez, I., & Moreno, X. (1997). La història d'un poble i l'evolució des seus jocs. *Apunts: Educación física y deportes*, (48), 17-23.

Flick, U. (2004). *Introducción a la investigación cualitativa*. Coruña; Madrid: Fundación Paideia Galiza ; Ediciones Morata.

Gaussoit, L. (2001). Le jeu de l'enfant et la construction sociale de la réalité. *Spirale*, no 24(4), 22-29.

- Gomaratut, C. (2010). Juegos tradicionales en el sudeste de Asia: Investigación sobre los valores en Ciencias de la Salud y las Ciencias Sociales (pp. 174-187). Recuperado a partir de [http://findresearcher.sdu.dk/portal/en/publications/la-risa-en-los-juegos-y-deportes-populares\(a83b1a20-4304-11df-937d-000ea68e967b\).html](http://findresearcher.sdu.dk/portal/en/publications/la-risa-en-los-juegos-y-deportes-populares(a83b1a20-4304-11df-937d-000ea68e967b).html)
- Hernandez, C., Baptista, M. P., & Fernandez, R. (2010). *Metodología de la Investigación*. México: McGraw Hill.
- Hernandez, R., Fernandez, C., & Baptista, P. (2014). *Metodología de la investigación*. México: McGraw-Hill Education.
- Hobsbawm, E. J. (1998). *La era del imperio: 1875-1914*. Barcelona: Grupo Planeta (GBS).
- Huizinga, J. (1972). *Homo ludens*. Madrid: Alianza Editorial : Emecé.
- IOC. (2016). Comité Olímpico Internacional. Recuperado a partir de <https://www.olympic.org/rio-2016>
- Lagardera, F., & Lavega, P. (2003). *Introducción a la praxiología motriz*. Barcelona: Editorial Paidotribo.
- Lavega, P. (1996). *Del joc a l'esport: estudi de les bitlles al Pla d'Urgell (Lleida)*. Publicacions Universitat de Barcelona, Barcelona.
- Lavega, P. (2005). El joc, emblema d'una cultura. En *Tradicionari, Jocs i esports tradicionals. Enciclopedia de la cultura popular de Catalunya* (1.ª ed., Vol. 3, p. 310). Barcelona: Enciclopedia Catalana.

Lavega, P., Lagardera, F., Molina, F., Planas, A., & Saéz de Ocariz, U. (2006).

Els jocs i esports tradicionals a Europa: entre la tradició i la modernitat.

Apunts: Educació física i esports, (85), 68-81.

Lavega, P., & Navarro, V. (2015). La motricidad en los juegos de Rodrigo Caro:

Días geniales o lúdicos (1626). *Revista internacional de Medicina y*

Ciencias de la Actividad Física del Deporte, (15), 489-505.

<https://doi.org/10.15366/rimcafd2015.59.006>

Lladonosa, J. (1970). *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*. Lleida: Institut

d'Estudis Catalans.

Lladonosa, J. (1972). *Història de Lleida*. Tàrrrega: F. Camps Calmet.

Mariezkurrena, D. (2008). La historia oral como método de investigación

histórica. *Gerónimo de Uztariz*, (23), 227-233.

Martínez Reverte, J., & Thomás, S. (2004). *Hijos de la guerra: testimonios y*

recuerdos (1. ed. en esta colección). Madrid: Temas de Hoy.

Mauss, M. (1936). Les techniques du corps. *Journal de psychologie*, 32(3-4),

363-386.

Mauss, M. (2002). *Essai sur le don: forme et raison de l'échange dans les*

sociétés archaïques. Chicoutimi: J.-M. Tremblay. Recuperado a partir de

[http://www.uqac.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/classique](http://www.uqac.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/classiques/mauss_marcel/socio_et_anthropo/2_essai_sur_le_don/essai_sur_le_d)

[s/mauss_marcel/socio_et_anthropo/2_essai_sur_le_don/essai_sur_le_d](http://www.uqac.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/classiques/mauss_marcel/socio_et_anthropo/2_essai_sur_le_don/essai_sur_le_d)

[on.html](http://www.uqac.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/classiques/mauss_marcel/socio_et_anthropo/2_essai_sur_le_don/essai_sur_le_d)

- Mezquida, L. (1972). *La batalla del Segre: repercusiones del Ebro en el oeste de Cataluña*. Tarragona: Diputación Provincial de Tarragona.
- Miles, M., & Huberman, A. (1984). *Qualitative data analysis*. Beverly Hills: Sage.
- Mir, C. (1989). Lleida línia de front. *L'Avenç*, (137), 34-55.
- Mir, C. (2000). *Vivir es sobrevivir: justicia, orden y marginación en la Cataluña rural de posguerra* (Lleida). Milenio.
- Mir, C., Barrull, J., & Sagués, J. (2012). *Ciudadania, espai urbà i memòria a la Lleida del segle XX*. Lleida: Ateneu Popular de Ponent : Pagès.
- Orwell, G. (2013). *Ensayos*. Barcelona: Penguin Random House Grupo Editorial España.
- Parlebas, P. (1981). *Contribution à un lexique commenté en science de l'action motrice*. (Institut national du sport, de l'expertise et de la performance, Ed.). Paris: Publications INSEP. Recuperado a partir de <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb34682527h>
- Parlebas, P. (1988). *Elementos de sociología del deporte*. Malaga: Universidad Internacional Deportiva de Andalucía.
- Parlebas, P. (2001). *Juegos, deporte y sociedades: léxico de praxiología motriz*. Barcelona: Paidotribo.
- Parlebas, P. (2003a). *Elementos de sociología del deporte* (2003.ª ed.). Malaga: Instituto Andaluz del Deporte.

Parlebas, P. (2003b). Un nuevo paradigma en educación física: los dominios de acción motriz. En *La educación física en Europa y la calidad didáctica en las actividades físico-deportivas: libro de actas, 2003, págs. 27-42* (pp. 27-42). Cáceres: Institución Cultural «El Brocense». Recuperado a partir de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1212189>

Parlebas, P. (2003c). Une rupture culturelle : des jeux traditionnels au sport. *Revue internationale de psychosociologie, IX(20)*, 9-36.

Parlebas, P. (2005a). El joc, emblema d'una cultura. En *Tradicionari: enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya* (1.^a ed., Vol. 3, pp. 13-20). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Parlebas, P. (2005b). El joc, emblema d'una cultura. En *Tradicionari, Jocs i Esports tradicionals, Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya* (1.ª ed., Vol. 3, p. 310). Barcelona: Enciclopedia Catalana.

Parlebas, P. (2008a). *Juegos, deporte y sociedades. Léxico de praxeología motriz*. Barcelona: Editorial Paidotribo.

Parlebas, P. (2008b). Les jeux traditionnels et leurs destins culturels. Recuperado a partir de <http://docplayer.fr/23079552-Les-jeux-traditionnels-et-leurs-destins-culturels.html>

Parlebas, P. (2008c). Réseaux dans les jeux et les sports. *L'Année sociologique, 52(2)*, 314-349.

- Parlebas, P. (2009a). Des jeux dans les enluminures. *Ludica: annali di storia e civiltà del gioco*, (15), 7-31.
- Parlebas, P. (2009b). Des jeux dans les enluminures. *Ludica: annali di storia e civiltà del gioco*, (15), 7-31.
- Parlebas, P. (2015). Mauss et les princes de Serendip. *Revue du MAUSS*, (45), 214-230.
- Parlebas, P. (2016a). *Jeux traditionnels, sports et patrimoine culturel: cultures et éducation*. Paris: L'Harmattan.
- Parlebas, P. (2016b). La praxiologia motriz en los juegos motores tradicionales: una etnomotricidad exuberante. *Acción Motriz*, (16), 43-48.
- Pierre Vilar, P. (2000). *La guerra civil española*. Barcelona: Editorial Crítica.
- Preston, P. (1996). Franco y la Guerra Civil Española. *El País Monografía*, 1, 10-28.
- Preston, P. (2011). *El holocausto español: Odio y exterminio en la Guerra Civil y después* (Barcelona). Penguin Random House Grupo Editorial España.
- Pujadas, J. (2002). *El método biográfico: el uso de las historias de vida en ciencias sociales*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- Riesco, S., & Ruiz Franco, M. (1999). Veinte años de producción histórica sobre la guerra civil española (1975-1995): una aproximación bibliométrica. Recuperado a partir de <https://digital.csic.es/handle/10261/23917>

Ruíz Olabuénaga, J. L. (1999). *Metodología de la investigación cualitativa*. Deusto: Universidad de Deusto.

Sáez de Ocáriz, U. (2011). *Conflictos y educación física a la luz de la praxiología motriz. Estudio de caso de un centro educativo de primaria*. Recuperado a partir de <http://www.tdx.cat/handle/10803/53637>

Saez Marín, J. (1988). *El Frente de Juventudes: política de juventud en la España de la postguerra (1937-1960)*. Siglo Veintiuno de España Editores.

Sagués, J. (2002). Un escenario global. Lleida durante la Guerra Civil Española. *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 0(1). <https://doi.org/10.14198/PASADO2002.1.19>

Sagués, J. (2014). *La Lleida vençuda i ocupada del 1938: una ferida de guerra va dividir la ciutat durant 9 mesos*. Lleida: Pagés Editors, S.L.

Schwarzstein, D. (2002). Fuentes orales en los archivos: desafíos y problemas. *Historia, Antropología y Fuentes Orales*, (27), 167-177.

Singer, S. (1986). La protección debida a los niños en situaciones de conflicto armado. *Revista Internacional de la Cruz Roja*, 11(75), 135-173. <https://doi.org/10.1017/S0250569X00023967>

Sole, J., & Villaroya, J. (2002). *España en llamas: la Guerra Civil desde el aire*. Temas de hoy. Recuperado a partir de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=104349>

- Stargardt, N. (2006). Jeux de guerre. Les enfants sous le régime nazi (War Games: Children under Nazi Domination). *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, (89), 61-76.
- Sun Tzu. (1995). *El arte de la guerra*. Ediciones LEA.
- Taylor, S. J., & Bodgan, R. (1986). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación* (1.ª ed.). Buenos Aires: Paidós.
- Thompson, P. (1988). *La voz del pasado. Historia oral*. Valencia: Edicions Alfons el Magnàmin.
- Viadiu, F. (1979). *Delegat d'Ordre Públic a «Lleida la Roja»*. Barcelona: Dalmau.
- Vigne, M., & Oboeuf, A. (2008). Les loisirs de la tradition comme miroir d'une société. *Loisir et Société / Society and Leisure*, 31(1), 87-119.
<https://doi.org/10.1080/07053436.2008.10707771>
- Vizcaino Casas, F. (1986). *Zona roja*. Barcelona: Planeta.
- Von Clausewitz, C. (2010). *De la guerra*. Madrid: Tecnos.
- Warnier, J.-P. (2001). A Praxeological Approach to Subjectivation in a Material World. *Journal of Material Culture*, 6(1), 5-24.
<https://doi.org/10.1177/135918350100600101>
- Wolcott, H. F. (1993). *Sobre la intención etnográfica*. Trotta.

ANNEXES

1. FULL DE REGISTRE DELS TRETOS LUDOMOTORS DELS JOCS ESPORTIUS
2. ARTICLES REFERITS A CONDUCTES LUDOMOTRIUS INFANTILS
3. NOTÍCIES RELATIVES A ACCIDENTS AMB ÚS D'ARMES PER PART DE CIVILS
4. EXEMPLE DE DESENVOLUPAMENT I TRANSCRIPCIÓ D' ENTREVISTA.

1. FULL DE REGISTRE DELS TRETS LUDOMOTORS DELS JOCS ESPORTIUS

NOM DEL JOC		ETNOLU		PRACTICA MOTRIU		LOGICA INTERNA: RELACIÓ AMB ELS ALTRES										
		Ludomotricitat modificada pel context	Ludomotricitat clàssica	Quasi Joc	Joc	Interacció motriu						Inter Motriu Oposició				
						Psicomotricitat en solitari	Psicomotricitat comarcalitzat alterna	Psicomotricitat comarcalitzat simultani	Cooperació pura	Oposició pura	Cooperació - Oposició	Due Individus Simètric	Due Individus Dissimètric	Estructura original 1x1 Tots	Tots contra tots	Intermotricitat alterna
fer punteria: INDIVIDUALMENT	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
fer punteria: SIMULTANIAMENT	2	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
fer punteria: EN ALTERNANÇIA	3	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
A tirar a les bombes INDIVIDUALMENT	4	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
A tirar a les bombes SIMULTANIAMENT	5	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
A tirar a les bombes ALTERNANÇIA	6	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Disparar INDIVIDUALMENT	7	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Disparar SIMULTANIAMENT	8	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Disparar a les bombes i projectils: INDIVIDUALMENT	9	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Disparar a les bombes i projectils: SIMULTANIAMENT	10	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Disparar a les bombes i projectils: ALTERNANÇIA	11	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
buscar les bombes per explotar les? Sortir i	12	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
llençar bombes de ma: INDIVIDUALMENT	13	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
llençar bombes de ma: ALTERNANÇIA	14	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
explotar les bombes amb foc INDIVIDUALMENT	15	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
explotar les bombes amb foc COOPERACIÓ	16	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
explotar bales cremant les: INDIVIDUALMENT	17	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
explotar bales cremant les: en COOPERACIÓ	18	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
tocar a les bombes: INDIVIDUALMENT	19	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
tocar a les bombes SIMULTANIAMENT	20	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
tocar a les bombes ALTERNANÇIA	21	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
fer explosions: INDIVIDUALMENT	22	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
fer explosions en COOPERACIÓ	23	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Jugar amb bales manipular, explorar: INDIVIDUALMENT	24	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Jugar amb bales manipular, explorar: EN COOPERACIÓ	25	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Tirar, disparar a bombes grans: INDIVIDUALMENT	26	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tirar a bombes grans SIMULTANIAMENT	27	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Tirar a bombes grans EN ALTERNANÇIA	28	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
desmuntar bombes de ma: INDIVIDUALMENT	29	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
desmuntar bombes de ma: EN COOPERACIÓ	30	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
desmuntar fusells i pistoles: INDIVIDUALMENT	31	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

desmuntar fusells i pistoles : EN COOPERACIO	32	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
fer coets: INDIVIDUALMENT	33	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
fer coets: EN COOPERACIO	34	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Construir i fer explotar bombes de carburo INDIVIDUALMENT	35	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Construir i fer explotar bombes de carburo EN COLLABORACIO	36	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
mig soterrant bales i fer les explotar per que el projectil s enterrés	37	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
mig soterrant bales i fer les explotar per que el projectil s enterrés COLLABORACIÓ	38	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
dibuixar amb polvorera INDIVIDUALMENT	39	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
dibuixar amb polvorera en COLLABORACIÓ	40	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
jugar amb la polvorera, curses de encendre i aveure quin rengle es el que es crema	41	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
jugar amb la polvorera, curses de encendre i aveure quin rengle es el que es crema	42	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
correccames amb la polvorera SIMULTANIAMENT	43	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
encendre i cremar objectes mitjançant la polvorera individualment	44	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
encendre i cremar mitjançant la polvorera col·laboració	45	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
encendre i cremar mitjançant la polvorera i provocar explosions individualment	46	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
encendre i cremar mitjançant la polvorera i provocar explosions col·laboració	47	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Ensenyar als altres	48	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Simulació d'enfrontament	49	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Jugar a baldufes rodar	50	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Jugar a baldufes mantenir la sobre la ma	51	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
jugar a baldufes a fer fora l'altra	52	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
patacons en solitari	53	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
patacon simultani arrimar una zona	54	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
patacons alterna proparse a una zona	55	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
patacons contactar altres patacons "picada	56	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
joca	57	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
caçar a la joca	58	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
cercals	59	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
cercals curses	60	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
arrelliscadors	61	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
a pedrades	62	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
bitlles	63	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
la curra	64	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
la cona	65	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
carrilet	66	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
pam i toc	67	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
flembi	68	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1

32	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
33	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
34	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
35	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
36	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
37	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
38	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
39	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
40	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
41	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
42	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
43	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
44	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
45	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
46	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
47	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
48	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
49	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
50	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
52	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0
53	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
54	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
55	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
56	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0
57	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
58	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
59	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
60	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
61	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
62	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0
63	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
64	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
65	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
66	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
67	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
68	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0

Jocs esportius en el context de la guerra civil espanyola: perspectiva etnomotriu

	Inter Motriu Cooperació Oposició						Xarxa Comunicació Motriu				Xarxa d'interacció de marca				Sistema de CANVI de ROLS			Interacció Motriu d OPOSICIÓ			
	Duel Equips Simètric	Duel Equips Dissimètric	N-equips	Equip contra la resta	Ambivalent	Indemotricitat Alterna	Estructura Exclusiva	Estructura Ambivalent	Estructura Estable	Xarxa Inestable	Sense	Cooperativa	Antagònica	Mixta	Rol Fix	Canvi Local	Canvi General	Per contacte corporal	Contacte mitjançant objectes	Buscar un objecte	Buscar un espai
1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
2	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
3	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
4	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
5	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
6	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
7	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
8	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
9	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
10	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
11	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
12	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
13	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
14	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
15	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
16	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
17	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
18	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
19	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
20	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
21	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
22	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
23	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
24	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
25	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
26	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
27	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
28	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
29	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
30	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
31	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0

69	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
70	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1
71	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
72	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
73	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
74	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
75	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
76	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
77	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
78	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
79	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
80	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
81	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
82	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
83	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0
84	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0
85	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
86	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
87	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
88	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
89	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
90	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1
91	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0
92	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
93	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0
94	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0
95	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0
96	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
97	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
98	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0
99	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0
100	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0
101	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0

Jocs esportius en el context de la guerra civil espanyola: perspectiva etnomotriu

69	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
70	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
71	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
72	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
73	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
74	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
75	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
76	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
77	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
78	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
79	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
80	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
81	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
82	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
83	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
84	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
85	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
86	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
87	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
88	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
89	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
90	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
91	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
92	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
93	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
94	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
95	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
96	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
97	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
98	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
99	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
100	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
101	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0

	Interacció d'OPOSICIÓ CORPORAL				Interacció de COOPERACIÓ		Interacció de COOPERACIÓ CORPORAL			PROTAGONISTES											
										EDAD LOGICA EXTERNA							LOGICA EXTERNA (LE)-PROTAGONISTES-GENERE				
	Per simple contacte	Contacte corporal permanent	Colpeja fort sobre cos com a obj	Contacte del cos mitjançant obj	Per contacte corporal	Contacte amb objectes	Per simple contacte	Contacte corporal permanent	Contacte del cos mitjançant obj	Població infantil	Adolescència	Juvenil	Població adulta	Infant i adolescència	Adolescència i juvenil	Infant i adolescència i juvenil	Població juvenil-adulta	Totes les edats	Masculí	Femení	Masculí i femení per separat
1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0
4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
21	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
24	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
27	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
29	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
31	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0

32	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0
33	0	1	1	0	0		0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
34	0	1	1	0	0		0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
35	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
36	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
37	0	1	1	0	0		0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
38	0	1	1	0	0		0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
39	0	1	1	0	0		0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
40	0	1	1	0	0		0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
41	0	1	1	0	0		0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
42	0	1	1	0	0		0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
43	0	1	1	0	0		0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
44	0	1	1	0	0		0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
45	0	1	1	0	0		0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
46	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0
47	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0
48	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
49	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0
50	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
51	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
52	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
53	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
54	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
55	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
56	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
57	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
58	0	1	0	0	1		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
59	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
60	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
61	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
62	0	1	0	1	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
63	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
64	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
65	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
66	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
67	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
68	0	1	1	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0

	ESPAI																
	LOGICA EXTERNA-ESPAI LOCALITZACIÓ			LOGICA EXTERNA-ESPAI CONDICIONAMENT				Observacions	LI-ESPAI-INCERTESA (Presència o Absència)			LI-ESPAI PSICO MOTOR	LI-ESPAI SOCIO MOTOR	LI-Espai objectiu per assolir espai sociomotor			
	Interior	Exterior	Interior /o Exterior	Preparat, especialitzat	Poc preparat, semidomestícat	No preparat, a la localitat	No preparat, a la natura		Estable	Inestable	Observacions	Psicomotor	Sociomotor	Espai huma fixe	Espai huma mòvil	Espai artificial fixe	Espai artificial mòvil
1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
2	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
3	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
4	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
5	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
6	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
7	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
8	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
9	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
10	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
11	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
12	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
13	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
14	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
15	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
16	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	
17	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
18	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	
19	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
20	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
21	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
22	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
23	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	
24	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
25	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	
26	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
27	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
28	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
29	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	
30	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	
31	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	

32	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
33	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
34	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0
35	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
36	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0
37	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
38	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0
39	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
40	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
41	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
42	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0
43	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
44	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
45	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0
46	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0
47	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0
48	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
49	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0
50	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
51	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
52	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
53	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
54	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
55	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
56	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0
57	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0
58	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0
59	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
60	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0
61	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0
62	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0
63	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
64	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0
65	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
66	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0
67	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1
68	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0

69	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
70	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0
71	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
72	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
73	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0
74	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0
75	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
76	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1
77	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
78	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
79	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
80	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
81	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
82	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
83	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0
84	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0
85	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
86	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0
87	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0
88	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
89	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0
90	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0
91	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0
92	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0
93	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0
94	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
95	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0
96	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
97	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0
98	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0
99	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0
	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0
100	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
101	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0

	L'ESPAI-DISTANCIA de CARRERA (Coop-Op)										L'ESPAI-DISTANCIA de GUARDA (Oposició)										LÒGICA EXTERNA-TEMPS ORGANITZACIÓ DEL CURS/2024-25			TEMPS LÒGICA INTERNA-TEMPS: SISTEMA de PUNTUACIÓ					
	Casi nula	Reduïda i contacte	Mitja no contacte	A llarga distància	Sense distància	Casi nula	Reduïda	Mitjana	A llarga distància	Amb calendari	Sense calendari	Observacions	Sense compatibilitzar	Tasca finalitzada	Puntuació límit	Temps límit	Puntuació-Temps límit	Observacions											
1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0												
3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0												
4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0												
6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0												
7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0												
9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0												
11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0												
12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	0	0	0	0												
13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0												
21	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0												
22	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
24	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
27	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0												
29	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												
31	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0												

32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
33	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
34	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
36	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
37	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
38	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
39	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
41	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
43	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
46	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
47	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
48	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
49	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
51	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
52	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
53	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
54	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
56	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
57	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
58	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
59	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
60	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1		0	1	0	0	0	
61	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
62	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
63	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	0	1	0	0	
64	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
65	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
66	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
67	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
68	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	

69	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
70	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1		0	0	0	1	0	
71	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
72	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
73	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
74	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
75	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
76	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
77	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
78	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
79	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
80	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
81	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
82	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
83	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
84	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
85	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
86	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1		1	0	0	0	0	
87	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1		1	0	0	0	0	
88	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
89	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
90	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
91	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
92	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1		0	0	1	0	0	
93	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1		0	0	1	0	0	
94	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
95	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
96	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
97	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
98	0	0		1	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
99	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1		0	1	0	0	0	
	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1		0	1	0	0	0	
100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	
101	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		1	0	0	0	0	

2. ARTICLES REFERITS A CONDUCTES LUDOMOTRIUS INFANTILS

ARTICLES APAREGUTS A LA MAÑANA RELATIUS A L'ACTITUT I COMPORTAMENTS INFANTILS

La Mañana

Titular: "Los niños en los pueblos"

6 de octubre de 1939

Asesoría Provincial de Organización de Juventudes

Pag. 6

Ni la experiencia, ni el dolor y la angustia de los últimos tiempos en que se pagaba al duro precio de la sangre, tan largas jornadas de errores, han servido para mejorar la vida de los pueblos. Es doloroso decirlo. Angustia al entimiento tener que reconocerlo. Pero es la verdad. Y la Falange ha hecho de ella compañera inseparable. En los pueblos continúa la misma vida egoísta y cominera, envidiosa y malintencionada de siempre. Siguen las divisiones y las polémicas como si nada hubiese pasado. Como si no estuviesen empapadas en sangre las tierras que ellos pisan. Y con ser mala esta realidad no nos importaría tanto si no fuese por algo que se nos va de la mano y de la Falange con estos malos ejemplos. ¡Los niños! ¡Y eso no! Que los mayores seguirían igual, ya lo pensábamos entre dos batallas la juventud combatiente. YA sabíamos- que el Imperio no había de venir por ellos. Pero que no nos quiten nuestra única esperanza. Que respeten la íntegra limpieza de los niños. Que nos dejen conducirlos para conseguir con ellos lo que a los mayores al parecer no les importa: ¡La grandeza de España! Es preciso sacar con frecuencia a los niños de ese ambiente pueblerino. Aunque parezca paragógico hay que traerles a la ciudad para que respiren el buen aire que les falta en los campos. El buen aire del patriotismo reciamente sentido, incapaz de ambiciones y siempre

dispuesto a cualquier sacrificio. Allí donde la envidia se cuenta por personas y las disensiones por familias, haremos de ellos cualquier cosa menos Españoles y, menos aún, Falangistas.

La Mañana

Pág. 3

23 de febrero de 1940

Autor: Sanchez Silva, J.M.

Titular: "*Chicos de España*"

Los chicos de España, la mejor cosecha viva de la Patria, apenas si palpitaba, antes, sobre la costa gris de nuestras ciudades.

Vivían por una parte una vida, suelta, de películas de puñetazos y fugas; y por otra, esa falsa vida ñoñamente civilizada, que nos ha hecho tanto daño. Los chicos crecían fuera de casa esperando ser grandes para gozar decididamente de la vida insolente de sus mayores.

Fué la guerra la que metió a los chicos en casa. De un lado el despertar de lo heroico y lo legendario y de otro el terror y la tristeza, la sangre frecuente, constituyeron un dique para aquella multitud de pequeños seres sin freno y sin amo.

La guerra ha sido la mejor lección estudiada por los chicos de España. Una arquitectura divinamente ordenada ha ocupado sus cerebros, donde antes se confundían, entre nieblas, los sueños con las realidades y la idea de Dios con un cuento aburrido escuchado a la abuela.

3. NOTICIES RELATIVES A ACCIDENTS AMB ÚS D'ARMES PER PART DE CIVILS

3.1. Notícies relatives a accidents infantils conseqüència d'accidents amb armament

Directament atribuïdes a la manipulació dels estris de guerra

NOTÍCIA 1

Titular: *"Un niño gravemente herido a consecuencia de la explosión"*

La Mañana, 27 de octubre de 1939

Pág. 3

En el pueblo de Vilanova de Meyà, se hallaba jugando con un fulminante de bomba "Lafite" un niño de siete años edad, llamado Juan Arán García. Explotó el fulminante, destrozando los dedos de ambas manos. Su estado es grave.

NOTÍCIA 2

Titular: *"Herido gravemente por explosión de una bomba de mano"*

La Mañana, 8 de octubre de 1939

Pág. 2

En la partida denominada Yesera, del término municipal de Almenar, se hallaban jugando con una bomba de mano, los jóvenes de dicha localidad Jaime Curi Arimat de 14 años de edad y Juan Costa Alocansi, de 10. Hizo explosión de bomba y resultó el primero con amputación la mano izquierda y probable fractura de los dedos de la mano derecha. El segundo sufrió heridas graves en diferentes partes del cuerpo.

Después de curados de primera intención por el facultativo de la localidad fueron trasladados al Hospital de Lérida donde quedaron instalados.

NOTÍCIA 3

Titular: *"Una mujer y un joven muertos a consecuencia de la explosión de un obús"*

La Mañana, 29 de Marzo de 1940

Pág. 3

En el lugar conocido por Boada, del término municipal de Alós de Balaguer, fueron hallados los cadáveres de una mujer y un joven de 14 años de edad.

Identificados resultaron ser la vecina de Cubells, Maria Cursí Trilla, de 40 años de edad, casada, natural del referido pueblo, y Buenaventura Camp Ginés, de 14 años de edad, soltero, natural y vecino de Cubells.

La muerte de ambos fue debida a las heridas sufridas por la explosión de un obús, al pretender el Buenaventura quitarle la espoleta.

El Juzgado procedió al levantamiento de los cadáveres.

NOTÍCIA 4

Titular: *"Manipulando un obús tres muchachos, en el pueblo de Torrebeses, hizo explosión causando la muerte de todos ellos"*

La Mañana, 16 de Noviembre de 1940

Pág. 7

En el pueblo de Torrebeses, se hallaban jugando en una finca propiedad de doña Maria Roige Tamarit, sita en la partida denominada "Astorrents" tres muchachos de 10, 11 y 12 años de edad respectivamente, llamados Francisco Font Vidal, Jose Monclús Flix, Jose Castelló Martinez.

Se encontraron un obús de regulares dimensiones, con el cual manipularon. El obús hizo explosión causando la muerte a los tres muchachos. El dictamen facultativo afirma que fallecieron de heridas [de] todas ellas de carácter gravísimo.

NOTÍCIA 5

Titular: *“Varios muchachos heridos por explosión de una bomba de mano”*

La Mañana, 1 de Mayo de 1941

Pág. 2

Por la margen derecha del Segre, junto al llamado Campo Escolar, marchaban varios muchachos, cuando entre la maleza uno de ellos llamado Agustín Garre Tapia, encontró una bomba de mano, con la cual intentó amedrantar a sus compañeros, lanzando la bomba a corta distancia de ellos.

Hizo explosión y resultaron todos ellos heridos, de pronóstico menos grave, Pedro Miret Arias de 15 años de edad, natural de Granollers (Barcelona), con domicilio en esta ciudad, calle Nueva 14, tercero, primera y con heridas leves Enrique Torruella Masip, de 14 años, natural de Lérida con domicilio en la calle de la Palma, 19, segundo, primera. Agustín Gare tapia, de 14 años, natural de Almeria, que vive en la plaza de los cuarteles num.1, tercero, cuarta y Prudencio Alonso Bayón, de 10 años, natural de Lérida, domiciliado en San Pablo número 3, primero.

Todos ellos fueron asistidos por los facultativos.

NOTICIES D' ACCIDENTS FORTUITS O SENSE INDICAR LA CAUSA EN NENS

NOTÍCIA 6

Titular: "*Un joven gravemente herido por arma de fuego*"

La Mañana, 30 de Enero de 1940

Pag. 5

El domingo por la mañana ocurrió un hecho en el campo de futbol de La Bordeta, en el que interviene el juzgado para su aclaración. En concreto lo que no se sabe a ciencia cierta es lo sucedido, pero es el caso que en el hospital ingresó un joven de unos 15 años, domiciliado en Lérida, gravemente herido por arma de fuego, y que debido a la gravedad de su estado no pudo declarar.

Según informes recogidos en la calle, el muchacho solo pudo decir ante su madre:

"Madre... Yo no me lo he hecho. Te quiero demasiado para hacer esto, y además creo en Dios". Según decimos antes, como el herido no pudo declarar, no podemos dar más detalles del suceso.

NOTÍCIA 7

Titular: "Dos heridos por explosión de un fulminante"

La Mañana

21 de Enero de 1940

Pag. 7

Recibieron asistencia facultativa en el Dispensario, Jose Urrig Baldrich, de 15 años de edad, con domicilio en el kilómetro 15 de la carretera de Torreserona (torre del Antonelo) y Lolita Casal Gómez, de 17.

El primero presentaba la fractura conminuta de falanges y falangetas de los dedos pulgar, indice y medio, y fractura abierta del dedo anular de la mano izquierda y pequeñas erosiones en la rodilla izquierda.

Lolita sufría salpicaduras superficiales en ambas piernas. Las heridas que sufren ambos fueron ocasionadas por la explosión de un fulminante

NOTÍCIA 8

Titular: *"Grave accidente por explosión de una bomba de mano"*

La Mañana, 22 de julio de 1939

Pág. 2

En el término municipal de Castellans, cuando se hallaban en el campo el vecino de la misma y una hija suya llamada Teresa, una bomba de mano, que había en el matorral, les hizo explosión.

Del accidente resultó muerto el José, que quedó horriblemente destrozado, y con heridas menos graves su hija Teresa.

NOTÍCIA 9

Titular: *"Herido por la explosión de una bomba de mano"*

La Mañana, 7 de octubre de 1939

Pág. 4

En el pueblo de Roni, agregado de Rialp, se hallaba trabajando en la extracción de piedra el joven vecino de aquella localidad, Juan Peret Arnau, de 18 años de edad.

Impensablemente una bomba de mano marca "Lafite" cayó con una de las piedras, haciendo explosión.

Resultó el joven Peret con heridas de pronóstico reservado en el ojo y hombro izquierdo

3.2. Notícies relatives a accidents d'adults conseqüència de manipulació d'armament

DIRECTAMENT ATRIBUIDES A LA MANIPULACIÓ DELS ESTRIS DE GUERRA

NOTÍCIA 10

Titular: "*Un muerto y un herido por explosión de una bomba de mano*"

La Mañana, 23 de agosto de 1939

Pág. 4

En el pueblo de San Hosime, del término municipal de Fontllonga y lugar conocido por Barranco de los Cameranos, ocurrió un sensible accidente del que resultó un hombre muerto y otro herido. Al pasar por una senda en dicho lugar el vecino del mencionado pueblo José, Soldevila Aguilar, de 38 años de edad, casado, de oficio labrador, acompañado de su hermano político José Domingo Camarasa, de cuarenta y dos años de edad, casado, de oficio albañil, encontró una bomba de mano de las llamadas de piña. Al pretender lanzarla le explotó en la mano, destrozándole la derecha y produciéndole una herida en la región superior, que le causó la muerte. Su hermano político José Domingo, resultó con heridas leves.

NOTÍCIA 11

Titular: "*Un hombre muerto por explosión de una bomba de mano*"

La Mañana, 26 de Agosto de 1939

Pág. 3

En el pueblo de Alós de Balaguer resultó muerto un hombre a consecuencia de la explosión de una bomba de mano que encontró y pretendió hacer explotar.

En la partida denominada Sanibert, de dicho termino municipal, el vecino de Alós de Balaguer Pedro Lladós Solans, de 33 años de edad, soltero, de oficio labrador, encontró una bomba de mano abandonada.

Pretendió lanzarla para inutilizarla de tala mala fortuna que le explotó causándole la muerte instantánea, a consecuencia de las gravísimas heridas sufridas.

NOTÍCIA 12

Titular: *"Un muerto y dos heridos por explosión de una bomba de mano"*

La Mañana, 23 de Noviembre de 1940

Pág. 3

En la partida denominada Garrigas de Peracols, del pueblo de Biscarri, término municipal de Tremp, se hallaban tres vecinos. Uno de ellos, al parecer, comenzó a manipular una bomba de mano que se encontró por aquel lugar, la cual hizo explosión, resultando muerto Antonio Fabregas Mayoral, de 26 años de edad, soltero, labrador, que quedo con la cabeza destrozada y ambos manos amputadas y heridas graves; Francisco Fabrega Mayoral, de 18 años de edad, soltero, labrador que presentaba heridas y desgarró en el muslo, pierna izquierda y en otras partes [del] blandas del cuerpo, y Jose Aubert Agulló, de 28 años de edad, soltero, labrador, que sufrió conmoción cerebral y heridas con desgarró en la región frontal y malar antebrazo y mano derecha y diversas heridas penetrantes en ambos muslos.

Los heridos fueron trasladados al Hospital de Tremp, donde quedaron en grave estado.

3.3. Notícies d'accidents fortuïts o sense indicar la causa adults

NOTÍCIA 13

Titular: "Un hombre gravemente herido"

La Mañana, 4 de Mayo de 1940

Pág. 5

Ayer, a las once y media, en ocasión de hallarse trabajando Francisco Pujol Farré, de sesenta y cuatro años de edad, en un huerto situado en la carretera de Alcarraz, hizo explosión una bomba de mano, causándole una herida en la región anterior del cuello y otra en la espalda en la región costal izquierda, con abundante hemorragia, ambas de pronóstico grave. Una vez curado de primera intención fué, trasladado al Hospital provincial.

NOTÍCIA 14

Titular: "Resulta herido por un casco de metralla"

La Mañana, 15 febrero 1940

pag. 2

Según manifestó el paciente, se produjo la herida en ocasión de hallarse calentando en una hoguera y que algún cartucho o fulminante mezclado con la leña hizo explosión. El hecho ocurrió en la margen izquierda del Segre.

NOTÍCIA 15

Titular: "Un herido grave por explosión de un fulminante"

La Mañana, 21 febrero 1940

Pág. 3

...al pasar por el Campo de Marte, Juan Pujol Serra, de 27 años de edad, soltero, con otros compañeros de trabajo, tuvo la desgracia de que le explotara un fulminante.

NOTÍCIA 16

Titular: "Varios heridos a consecuencia de la explosión de una bomba"

La Mañana, 14 marzo 1940

Pág. 2

Encendieron lumbre al lado de un zarzal que quemó por haberse propagado las llamas al mismo. Hizo explosión una bomba Lafitte que, sin duda, se hallaba abandonada en aquel lugar, hiriendo a seis obreros.

NOTÍCIA 17

Titular: "Herido gravemente por explosión de una bomba de mano"

La Mañana, 16 de Noviembre de 1939

Pág. 7

En el pueblo de Juncosa de las Garrigas, el concejal de aquel Ayuntamiento, don Camilo Martí Gomis, se hallaba con otro vecino de la misma localidad, cuando encontró una bomba de mano, que le hizo explosión.

Resultó con heridas graves en diferentes partes del cuerpo. Fue trasladado al Hospital de esta ciudad.

NOTÍCIA 18

Titular: " Herido por explosión de una bomba de mano"

La Mañana, 23 de Noviembre de 1939

Pág. 3

En el pueblo de Aspa, hallándose trabajando en una finca denominada "Huerta", de dicho termino municipal, el vecino de aquella localidad, Sebastián Casamiquela Franch, de 28 años de edad, casado, de oficio labrador, le explotó una bomba de mano. Resulto herido de diversa consideración en distintas partes del cuerpo.

4. EXEMPLE DE DESENVOLUPAMENT I TRANSCRIPCIÓ D' ENTREVISTA.

Subjecte N 10

Data de naixement: 19 de agosto de 1927

P- L'època de la guerra?

R- Només vam marxar 3 dies, al final de Març, quan los nacionals atacaven per entrar a Lleida, que vam anar a la Torre del meu padrí, a la Torre del Panxeta, en el camí de Vallcalent.

P- Estava a prop de Lleida ?

R- A 8 kilòmetres. Però com que la quadra s'havia quedat plena de vaques, i el meu pare patia, perquè les vaques no es morissin de gana i de set, vam tornar.

P- La família sempre va estar junta?

R- La família estàvem tots units, però van vindre los del SIM i es van emportar presoners el meu pare i la meva germana.

P - El SIM ?

R- Servei de Investigació Militar

P - Això era dels rojos ?

R- Sí. Això existia en les 2 parts. Però els que es van emportar el meu pare i la meva germana van ser el Exèrcit Republicà.

P - I havia motius?

R- El meu pare havia tingut amagat a casa a un capellà i havia tingut amagat a casa un dels germans Niubó, l'únic que no van afusellar, Miquel Niubó i Cassanelles. Nos van denunciar, se'ls van emportar, se'ls van emportar a la presó, pocs dies abans de l'entrada dels Nacionals, ens van emportar a tots, a mi incluit, a una txeca, a lo que es avui el Banc Espanyol de Crèdit a la Rambla Ferran, amunt demà ens van aviar, vam continuar la vida

normal, però quan ningú s'esperava res i si no haguesam tornat a la Torre del padrí no nos hagueren agafat, no ens hagueren agafat, però al tornar van vindre els van agafar, es van emportar el meu pare i la meva germana. I llavors es va dividir la família. Los uns van quedar.... al costat, al costat dels Republicans, el meu pare i la meva germana; la meva mare, la meva tieta, la meva germana, petita, la Rosa que es va morir, i jo, vam estar junts.

P- Quan de temps va durar això?

R- Conque lo meu pare era molt valent, no es va haver de esperar a que es trenqués lo front. Un bon dia va agafar la meva germana, la va fer caminar 60 kilometros, van travessar el riu i es va presentar a casa. Lo buscaven, eh?, los buscaven, per matar-los. No els van matar perquè van estar de molt sort. Al moment que van parar al cementiri de Lleida, per fusellals, l'aviació nacional va fer un bombardeig terrible a Campsa, los inspectors del SIM es van esfarair van pujar al cotxe i se'ls van emportar cap a Tàrraga. A Tàrraga el meu pare els va demanar permís... per anar a comprar menjar per a la meva germana, i se sabia tot Tàrraga, i va entrar a una botiga que tenia 2 portes. Los policies que els acompanyaven es van quedar a una porta, ells van sortir per l'altra, i es van fugar. I això va ser la salvació de que no els fusellessin.

P - Expliqui'm una mica tota l'història des de que era petit, expliqui'm la seva vida.

R- E....Era un diumenge, la meva mare anava sempre a missa a Sant Pere, a l'església que en vam batejar a mi; anàvem a missa de dotze, uns individus que anaven al darrere ens van dir:

"Se os ha acabat això, es l'últim diumenge que aneu a missa",

i van començar a renegar. La meva mare em va estirar de la mà i cap dins a la Iglesia. I vam anar a missa. I quan vam sortir de la iglesia, i aquella tarda, pues vaig anar, com molts diumenges, el meu pare tenia un palco al cine Granados per portar sempre els diumenges al cine, a tota la família, vam anar a a... les quadres que eren a la carretera d'Osca, i al baixar ja vam trobar l'exèrcit desplegat i a la plaça del Ajuntament ja vam trobar als Falangistes, formats, fent guàrdia, i entre ells i havia un cosí meu, que es deia J.A.A. que tenia 17 anys o 18. Lo pare li va preguntar:

- " Què fas aquí ? "

- " Ho hem de salvar, ho hem de salvar, això "

- " Ves cap a casa ", li va dir el meu pare.

- " No puc marxar !"

Vam pujar adalt a casa, a l'un demà es va girar la truita. Van guanyar els milisianos, van agafar a aquestos Falangistes, los van portar a dalt del castell, i els van pelar a tots. Los van afusellar.

A llavors, de la mà del meu pare, vam anar a la quadra de bon dematí, i quan vam tornar, el Carrer Major estava ple de cadàvers. 11, 12, no m'ho pregunto, jo esfarait, de la mà del meu pare, sortien cadàvers des de el cruce del carrer Cavallers fins davant del Ajuntament que es on vaig néixer jo, a la Plaça de la Paeria. Llavors ja no em van deixar sortir, de casa, a veure si es calmava això, o si s'acabava. Al 3er o 4art dia, semblava que la cosa estava en calma, la meva mare em va donar 2 reals, de casa meva al quiosco que hi havia davant del Hispà Americà, que es deia Cal Lluquets, vaig anar a compra Lo Patufet, L'Esquix i el TBO. I vaig agafar i quan tornava cap a casa, una, una dona anomenada Maria la Caçadora, anava amb un mono d'aquells del PT, portava una caçadora i un pito a la boca. I va tocar el pito,

" Aquell es un fasciste, aquell es un fasciste!", i aquell pobre home es va quedar sol, i li va fotre els 2 tiros d'escopeta al mig dels rinyons. A mi em va donar la sensació, de que una txispa em va tocar aquí, com si hem cremés, davall del ull, i... vaig pujar escales amunt, esfarait. I aquest va ser el principi, de la guerra. Llavors cada dia havia fusellaments, cada dia havia, a a... lo Tribunal Popular lo van montar al Ajuntament, al Saló d'Actes d'avui. Lo president era un individu que es deia Preroca, que era enganxador de vagons de tren, que li faltava una mà, que era manco, feia els judicis en samarreta... Inclús es va arribar, a que un diari, no se si va ser Combat o HP, un dels dos, però això ho puc comprovar, va publicar les sentències de mort, antes de fer els judicis. El desordre, era total. Tothom tirava cap allà on volia. A un senyor de aquí de Lleida, que tenia una botiga molt important, que es deia el Lion d'Or, lo van detindre. I... se'l van emportar, i i... va intervindre el meu pare, que el meu pare al manco el coneixia perquè li enganxava vagons de vaques i de corders als trens, i... i i el coneixia i va intervindre. I no li van fer judici. El van agafar i el van fer prestar declaració, i en aquesta declaració, al final de la declaració, li van dir que no tenia causa, però que no era adicte al règim, i per lo tant quedava multat amb 10.000 pessetes de multa. Va pagar les 10.000 pessetes i va desaparèixer de Lleida antes de que el tornessin a agafar.

Después, pues... los afusellaments ja els feien a les nits, los feien al cementiri.... ja no hi havia morts per el carrer, no havia morts per el carrer, ja no es matava gent per el carrer, los morts eren al cementiri. Ni van fer molts, de capellans a penes es ni van deixar cap. Se conte que es la província que es va pelar més gent, amb la densitat de població que teníem, i la cosa es va anar suavitzant, en la medida que la Generalitat de Catalunya va anar... parant els Partits Polítics, va canviar...va enviar aquí un...un delegat d'ordre públic, que era fill de Solsona, que es deia Viladiu, i va intentar calmar i parar els Comitès. Va semblar que la cosa s'apaciguava... i es va apaciguar. Els fusellaments van baixar en número.

En tot això, despues va vindre l'atac dels Nacionals, lo primer poble que van conquerir va ser Massalcoreig, travessaven de Torrent lo riu per Massalcoreig, per la part de la carretera d'Osca hi havia lo General Moscardó, i per la part de la.. de l'esquerra de l'estació, lo que llavors era lo Caramel, lo Guadiana. Va semblar que... que.... que arribava la pau. Vam tornar a tindre pa blanc. Vam tornar a menjar. Nosaltres a casa nostra no en va faltar mai, però per la habilitat i per les coneixences del meu pare. Però la gent ja estava apurada i a Barcelona es passava molta gana. Bueno, al General Moscardó l'he vist passejà's per la carretera d'Osca, vivia a lo que es avui el Tennis Lleida, que hi havia un xalet que era del Eduardo Aunós que es deia Villa Jovita, que avui es declararia monument nacional, que era preciós, que el van derrivar per fer el Tennis Lleida, i allí..., allí vivia el Moscardó, l'estat major, los grandes, en una paraula. Al camp d'Esports hi havia una bateria d'artilleria, n'havia varies més, i cada matí, al despertat, hi havia l'enfrentament dels disparos d'artilleria d'un costat, i llavors contestaven los de l'altre. Hi havia circumstàncies molt... si tocaven algun himne dels Nacionals quan anaves per el carrer t'havies de parar,. i alçar la mà. En una d'aquestes vegades, davant de lo que avui és Hacienda, que llavors era la presó de Lleida, cantaven los presos los himnes nacionals, tots allí parats, van començar a tirar los republicans, i van agafar de ple un carro que el portava un noi d'Alpicat, de cal, de cal Pocino. No es va trobar ni carro, ni mula ni noi. I tots els que estaven allí parats, van desaparèixer a a a tota velocitat.

I... coses estranyes que he vist: pues, la vigília de entrar els Nacionals, lo meu pare, havíem tornat de la torre del Padrí, vaig anar a buscar un sifón, i, al carrer que avui es diu Alfred Perenya, que llavors es die Eduardo Aunós, hi havia un xalet d'un arquitecte d'obres públiques que es deia Carrera, que avui es propietat de la família Velasco, i que està totalment tapiat, tancat, abandonat... Pues allí hi havia lo Valentín Gonzalez, " El Campesino", que era el que feia la defensa de Lleida. Es veu que hi va haver un xivatazo,

i van vindre els casses nacionals a liquidar-lo. Mentres jo era a comprar el sifón! I quan tornava amb el sifón als dits, l'aviació va començar a ametrallar. I havia una secla, que portava aigua al pla de Lleida, i havia uns ponts i hem vaig posar davall d'un pont. I quan els avions van marxar, vaig anar cap a casa, cap a la torre del padrí. La carretera estava sembrada de bales, totes aplatades de la incursió dels avions. I el Campesino es va traslladar, del xalet aquell, als baixos del ajuntament, on feia la defensa de Lleida. Un bon dia també es va posar davant de la presó, que es hacienda actual, amb una pistola, i tota la gent que volia retirar en direcció carretera de Huesca o Torrefarrera, el va obligar, pistola en mà a anar a l'altre costat, emportar-se'ls amb ell. Bueno. Lo dia, lo dia 3 d'Abril, van arribar els nacionals a Lleida i van conquerir tot, menos, lo Gardeny vell. Al Gardeny vell, amunt demà al matí, es va organitzar un atac, per part dels Nacionals, van començar a tirar bombes, i van aviar els moros. Els moros pujaven, i los de a dalt, van començar a ametrallar i van liquidar tants moros com els va donar la gana. Quan hi van tornar, amunt demà, hi va haver aviació, més bombardejos, hi va pujar la 13 divisió, la " Mano Negra " que la manava un general que es deia Vicente Barrón, los legionaris i els moros. Quan van arribar a dalt, los altres ja havien passat lo riu avall, se n'havien anat. I ho van ocupar sense... sense resistència.

I això... són unes vivències que no es poden, no es poden olvidar perquè... perquè has vist matar tanta gent; he vist afusellaments al Camp de Mart, on es el Govern Militar avui, he vist matar gent per el carrer, he... després del primer bombardeig, jo no hem soltava de la mà del meu pare, i faltava el fill, gran del veí del pis de dalt de casa nostra i vam anar als Maristes, que el van fer hospital de sang, vam anar a varios puestos i no el vam trobar. I estava a davant... de la Placeta de Sant Francesc, partit en 2 trossos. Se deia.. Peiró Pujol, d'apellit, i em sembla que el nom era Josep Maria.

I de coses d'aquestes n'he vist tantes i tant desagradables que ja no m'ha impressionat... a la meva vida ja no m'impressiona res.

Coses curioses? Pues tantes... tantes... com un brigada de regulars, que amb un cavall creuava davant de les línies republicanes, i els deia de tot: des de fills de puta, cabrones rojillos, no me dareis !. I llavors baixava del cavall i agafava un Màuser, es plantava a la trinxera com un ninot i no el tocaven. Això és... I no el tocaven! I ell, ell tiro va , tiro ve, tiro va, tiro ve.

P - I el cavall quina distància feia, pues?

R- Pues feia des de el Cine Vinyes, el Montepio no existia, fins al Banc de Sabadell d'avui. Uns 400 metres o així, però... Déu n'hi do!, eh? Déu n'hi do!. Lo cavall l'havia fet..sempre el ferraven amb ferradures de goma, perquè tot lo que era la vora era adoquins, i estaven tots pulits de les llantes dels carros i fes-te conte que llavors tot es feia amb carros, i les llantes polien los adoquins i es patinava amb una facilitat enorme. I, i i era un espectacle digne de veure's. Igual que una pel·lícula de l'oeste, aquells cabalistes, igual , igual. I baixàvem tots a veure'l. Ara, no ho feia cada dia. I, ho, feia, lo dia que li semblava, i canviava. Una vegada començava del Maristes de la Plaça de Catalunya i fens allí, una altra vegada començava a la Rambla Ferran, al revés. D'això hi ha varios testimonis, eh?. No sóc jo sol.

P - Això es un exemple del que feien?

R- Érem 4 i el cabo. Érem los crios los que ho anàvem a veure.

P- Era divertit?

R- Home! I pim i pam i pim i pam!. I venga i dale. Despues una altra cosa molt curiosa, es allà on avui hi ha los sindicats, on va ser la casa sindical, hi havia una... una tolla d'aigua grandiosa d'aigua, al riu. Hi he vist pescar molts pescadors, inclús molts anys després de la guerra. En aquella tolla se..., al estiu, los soldats Nacionals s'anaven a banyar junt amb els Republicans.

P- Això, quan ?

R- Al matí!. A les onze del mati! I es banyaven, i els nacionals portaven tabaco i diaris. I els altres portaven paper de fumar, que els nacionals no en tenien i diaris. I es canviaven intercanvis, parlaven, jugaven, i, i.. quan tocava l'una i mitja o així, cada un al seu costat i aquí no ha passat res.

P- I com se tiraven ?

Aquest va ser el problema. Que en acabat, los mandos van haver de canviar-les.. los exèrcits que hi havia.

P- Substituir-los?

R- Substituir-los, canvia'ls.

P- D'aquella època, quin és lo record més viu que té?

R- Potser el primer bombardeig. El primer bombardeig, eh... sóc viu perquè aquell dia el meu pare va dir que no anesa al col·legi. Jo anava al Liceo Escolar. De la meua classe no en va quedar cap. I a mi em va agafar, junt amb el meu pare, en un camió del Senyor Baró, que llavors tenia la fàbrica d'embutits a Puigvert, i subministrava.. als aviadors de la Republica, que estaven afincats al Palas, i per això tenia permís per matar. I anava el Senyor Baró conduit, i jo al mig i el pare. I, i i...no esperàvem res i vam sentir Bummm!.. uns estruendos.... i el Senyor Baró i el meu pare van baixar del camió i, i i i agafats al eje delanter, los 3 així. A la acera del costat hi va caure una bomba, que no va explotar. Va fer un forat i va anar cap abaix al riu. Però de l'onda expansiva el camion va donar la sensació de que pugés. Quan vam sortir de davall del camió, a... a l' esquerra del pont, a lo que avui es l'Avinguda Tarradellas, hi havia una gasolinera que estava cremada, hi havia un cotxe de línia que l'havien agafat de ple, allí hi havia. Però jo això no ho vaig veure perquè el meu pare va dir:

" Nen, cap a casa! "4

Jo vaig correr, vaig passar lo que es avui Indíbil i Mandonio, i una polseguera...I vaig arribar a casa, vaig arribar a casa i casa nostra estava intacta, però la casa del costat, on avui hi ha ubicat lo Bar Alcazar, que aleshores hi havia la Banca Llorenç, hi havia caigut una bomba, que, aquella casa era tant resistent que, si, se van esfonsar 2 o 3 pisos, però, los de, los de baix, i la banca, van aguantar.

I llavors van començar a vindre a a a a buscar gent morta i cada familiar buscava el seu, els seus. Un desastre!. Allò va ser impactant, perquè va ser impressionant. Va ser una cosa impensada, no se l'esperava ningú, no hi va haver cap avís!.

P- Això va tocar al Liceo Escolar.

R- Què?

P- Això va tocar al Liceo Escolar

⁴ Aquesta cita la fa amb veu seria de mando.

R- Al Liceo Escolar.... Bueno, i la sort va ser, que... no van arribar a l'estació. Perquè l'estació, a l'estació estava plena de gent en tren per marxar, i van girar abans d'arribar a l'estació. Si bombardegen l'estació, si bombardegen l'estació, la mortandad hauria segut terrible. A... la Rambla de Ferran durant molts anys, havien anat emplenant i compactant, i va caure una bomba, i va fer un forat que devia tindre uns 5 metres de fondo i uns 7 d'ample. Anaven compactant, anaven posant les rajoles, i el terreno tornava a cedir.

P- Al recordar totes aquestes coses, ara, quina sensació li fa?

R- De tristesa, perquè va ser molt dur, van fer malbé, van fer malbé molta joventut. Los que tenien més anys que nosaltres ho van passar, molt malament, i els que, i els que érem crios també. Encavat ens vam acostumar, ens vam acostumar a...ens hi vam habitar!, i senties tirar bombes, com, com com lo, pues mira, com aquell que ara tiren petardos per la festa major. I ara " aquesta passa de llarg", estàvem acostumats als xiulets que feien, i eren, conque era a diari!, i conque el home es un animal de costums, ens hi vam acostumar.

Me'n han explotat d'aprop, molt aprop, m'han xiulat bales per tot arreu, però, si no et tocaven no passava res. I es que ja estaves habituat!.

I en acabat, els nostres juguets, eren los fusells, bombes, pistoles, pólvora de canyó... començàvem a desfer bales i bales i bales i fèiem una canal de pólvora, a la punta posàvem una bomba de mà, anàvem ben lluny, foteiem foc i BUM ! la bomba. I " Guaita, guaita, que bé que ha explotat!" i au, anar fent.

P - A quins jocs jugaven llavors?

R- Bueno, a la Plaça Sant Joan, a la Plaça Sant Joan era d'unes lloses de Pedra, que no estaven ben ajuntades, hi havien unes separacions, i obríem uns canals i jugàvem al carrilet amb boles. Despues jugàvem al pam i toc, i al flembi, amb boles. Despues, al buli. Lo buli és un joc que a llavors era molt... molt entretingut. Hi passàvem moltes hores. Aquestes eren los jocs infantils fins que, fins que.... Despues ni havia uns, que es feien uns patinets amb uns llistons de fusta, anaven als tallers a buscar coixinets vells, i... i... allò era terrible perque baixaven per el Carrer Cavallers que si, que si el que pujava per la acera era gran i no s'apartava, je je, s'emportava una trompada que no s'ho podia, no podia...

Llavors també jugàvem a pedrades!. Va ser la ultima època de les pedrades. Que, ja s'havien acabat les cèlebres pedrades, les cèlebres pedrades, del barri de Sant Mart

contra Magdalena, i llavors los de la Carretera de Huesca los de la banda esquerra contra los de la banda dreta. Je, je, je. Hombre, que ens havíem de entretingre amb una cosa o altra, era un joc!

P - I això ho feien antes o després de la Guerra?

R- A mitja, al Front! Quan lo Front ! Quan lo Front ! A llavors no hi havia control! No hi havia pares... lo pare meu no hi era, la mare no em podia controlar... agafàvem tots i anàvem a jugar!

P - I per què es pegaven pedrades?

R- Pues perque haviam de fer guerra! També haviam de fer guerra nosaltres!

Les pedrades era un joc clàssic de Lleida antigament, eh?. Que.. per... que el barri de Magdalena contra el de Sant Martí, unes vegades guanyaven los uns, una altra vegada guanyaven los altres, pero, pero a la clinica i als hospitals hi anaven, hi anaven 5 o 6 cada batalla, eh?.

P- Ah!, o sigui..

R- Era un joc normal!

P- I era qüestió de tocar-se.

R- Sí, sí, no! A fer mal, a fer mal.

P- I..., quan la guerra, jugava mes, menys...

R- Eee...mentres.. va estar el, en fi, que hi va haver el meu pare i no ens vam moure de casa, sempre m'acompanyava una germà o altra, o sigui que des de que tenia 9 anys que els vaig fer a l'agost del 36, fins que.., al abril del 37, me controlaven, com tots els pares procuraven fer. Ara, quan.. quan va vindre lo desastre, que es van emportar al meu pare i tot això, pues tots els crios ens ajuntàvem i quan se'n donaven conte les mares ja no hi havia ningú, No havia col·legis, no hi havia res!

Me'n recordaré tota la vida de que un dia jugàvem 5 o 6, i... i ens vam assentar, a a...lo que llavors era la secla que portava l'aigua, a lo que era el Pla de l'aigua, per Lleida. I quan no portava aigua, aquella secla quedava seca. I una paret era de ciment, lo terra i l'altre costat era de terra. Jugàvem... N'havia un que portava una bomba de mà, alemana,

venia a ser com una mà de morter, d'aquestes de fer all i oli i tot això, i anava fent així⁵, al cantó. I un diu:

- " Ojo, que surt fum!"

Suuuuus!⁶ Temps de tirar-la, tots a baix a la cuneta i la bomba que va explotar, nos va cobrir de terra, però no va passar res. Un, un segon més, d'aquell no en queda i dels de la vora tampoc.

I això cada dia, i així.

Llavors agafàvem un caixó de bombes de mà, ens en anàvem a les collades, que encara en trobàvem més, perquè hi havia hagut una batalla, pujàvem a dalt de la serra, perquè no teníem força per llançar-les, i les bombes de la pinya pues les anàvem les.. pues...i bum, a baix, i bum i bum i bum, a baix, i bum i bum i bum i bum.

Si venia algun militar ens foteia una bronca, ens feia marxar i ens prenia les bombes que nos quedàvem. No teníem cap problema perquè tornàvem a trobar totes les que nos donava la gana.

P - Llavors, es jugava a algun tipo de joc decidit prèviament, amb algun material que preveieu, o be anàveu, el trobàveu i jugàveu?.

R- En trobàvem, cada un tenia una idea, l'altre en tenia una altra, teníem Mausers, teníem de tot. Els Mausers no els empleàvem perquè nos tumbaven. No teníem...Lo retrocés del Màuser.. les bales eren fortes, nos tumbaven. Teníem bales russes, bales polaques, bales italianes, bombes italianes, que eren uns potets que eren de fer riure amb uns perdigons a dintre, que allò, allò no representava a penes perill a no ser que et caigués a metro que descapçava una bola de perdigons a dintre. Allò, allò era ridicol... I a llavors, pues també ens vam fer amics dels soldats italians que cobrien la ribera del Segre, des de Alcarràs fins a.. fins a vora Serós, totes les trinxeres que cobrien aquell sector, i venien

⁵ Fa un gest como si estigues colpejan't, simulant com si fos un petit martell.

⁶ Efectua un gest de simulació de llançament amb el braç.

aquí, se tornaven molt elegants, fumaven un tabaco molt bo. I ens en donaven!. I sempre anaven molt elegants.

Llavors havia la Iglésia de la Mercè, al carrer Sant Antoni que avui es una sala de jocs, i allí hi havia... el Frente de Joventudes, que molts no hi anàvem, i hi havia un alemà, que ensenyava a tocar el tambor i la trompeta, i un Senyor que es deia Pascual, que després li van donar un enxufe a carnes, cueros i derivados, i i i, allí tots muntàvem un equip de.. de joventuts falangistes de crios que tocaven els tambors i les trompetes i feien desfiles pels carrers. I.. i havia un alemà, que havia set un gran deportista a alemanya, va ensenyar a boxejar a molta gent de aquí Lleida i es deia " Ficha ", i i i i portava una disciplina. A mi no... jo no hi vaig anar mai, i i... casi be tots els de la nostra quadrilla no hi van anar.

Una altra de les coses que em van impressionar molt, va ser un dia que jugàvem a futbol al que... al Camp de Mart, al que avui es Govern Militar, i va passar un avió biplaça, no se quin tipo de avion era perquè no l'he pogut... va vindre tocat, treien fum, i va intentar aterrar al Camp de Mart. I al veure mos a nosaltres, que jugàvem al futbol, va continuar de frente i es va anar a estavellar i es van matar els dos al Secà de Sant Pere. Després de la Guerra i durant molts anys, al Passeig de Prat de la Riba i havia una pedra amb el nom dels dos morts. Aquesta pedra hem sembla que està guardada al museu municipal.

Allò me va, me va impressionar, perquè quan vam veure l'avion, tots contents, aplaudint, però quan vam veure que treia aquella fumada i el avion anava a poca alçada, a 5 metros, buscant, buscant posa'l a terra.

P - Això que em deia antes dels jocs, amb els Mausers, amb bombes de mà, i així, el material, on es trobava?

R- A qualsevol cuneta, a qualsevol camí. Qualsevol puesto.

P - Vostè també hi jugava ?

R- Què?

P - Tothom hi jugava?

R- Tots els crios de llavors, sí. La majoria, los que, los que no tenien lo pare, los que no estaven dominats. Els que ens di.., els que mos escapaven de casa, perquè no sabia que fer.

P- I els pares què feien en aquella època?

R- La majoria anar a la Guerra.

Una altra cosa que em va impressionar molt, va ser un dia que vam anar a la torre del meu padrí, a la torre del meu padrí hi havia... Hi vam anar un dia, que hi anàvem sovint, a.. a buscar verdures, buscar menjar, i... i a i a vegades ens hi quedàvem una setmana, i lo.. el meu cosí Ramonet va dir que havia de anar a buscar regalí a la via. A llavors a la via, al mig de la via es feia molt regalí. Hi vam anar, jo anava darrera seu, i... i en una espona vam trobar un legionari que l'havien, que l'havien assassinat. Tenia un tiro que li entrava per aquí⁷, per la sien, i li sortia per l'altre costat. Tot lo voltant d'ell, era sang, i papers i papers i papers!. Vam tornar endarrere corrent i vam dir:

- " Padrí, padrí, padrí: hem trobat un legionari mort!"

El padrí va avisar al capità de la legió, i a llavors hi havia un... un xicot de Lleida, que encabat el van empresonar els mateixos nacionals, que era advocat, que li van dir que havia de descobrir a l'assésí. Tenia 4 o 5 sospitosos i van emplear un sistema per fer a l'assésí, tan cafre com ningú s'ho pot imaginar; al graner de la torre del padrí hi havia 5 legionaris agenollats amb els braços amb creu, i quan intentaven moure's los punxaven. Fins que lo que... no va poder aguantar més i va declarar. Au!

P- Però..

R- Què?. Va ser així! I això ho he vist jo!.

P- Amb els Mausers i així, disparàveu deia antes?

⁷Assenyal amb un dit l'occipital dret i amb l'altra ma, l'esquerra.

R- Els Mausers ens feien por, perquè lo retrocés del Màuser.. era molt superior a la nostra potència, i algun feia cap de cul a terra i algun altre es quedava amb tot l'ombro morat.

Jo tenia una pistola molt bonica del sis trenta cinc, i i i... sempre anava amb una bomba de mà de Lapinya aquí al cinturón. I la pistola. I la bomba de mà ni la meva mare s'atre.. s'atrevia a dir... a dir-me res i jo sempre deia que estava descarregada. Fins que un dia un brigada va dir:

- " Está descargada, eh? Dámela"

Ric, rac,⁸ la va tirar, BOM! I va explotar. Però m'en vaig proporcionar una altra, o sigui que no em vaig quedar desarmat!, je je je.

Però jo era dels pacífics. Perquè molts dies pujàvem a la Seu, a la Seu Vella, i... i allí hi havia ametralladores, parades per tirar contra l'altre costat de riu. I els soldats que hi havien nos deien:

"- Què? Voleu disparar? "

Jo no hem vaig atrevir mai. Però molts agafaven l'ameatralladora i tiraven cap a l'altre costat. Trrrrrru! Jo no em vaig atrevir mai! Però ho vaig veure. Ho vaig veure moltes vegades.

P- I la gent que tirava, quina edat tenia?

R- 13, 12, xavals!. Los soldats ho feien perquè nos entretinguéssim. Oh!, és que, és que ells també s'havien de divertir!.

Llavors a Lleida cada dia hi havia un funeral o altre, en record de los caídos, es feien tots sempre a l'església vella de Sant Martí, estava sempre molt ben ornamentada, sempre los soldats formats, al Carrer Major, formats en una formació impressionant!. A vegades inclús hi posaven canons del 7 i mig, a dins de la iglesia, i au, a... a cantar. I la

⁸ Fa el gest de treure l'arnella amb la ma esquerra de la bomba ficticia que té a la ma dreta, i llavors fa veure que la llença.

meva mare, una de les coses que conseguia era fer-me anar a missa amb ella, acompanyar-la.

P- Quan jugaven amb bombes, amb pedres, imitàveu la guerra?

R- Si home! Érem dos bandos, érem 2 bandos rivals i anàvem a fer mal, anàvem a tocar, eh?. No et pensis pas que anava... d'històries, no, eh? El que li tocava un cop de pedra, o es quedava escoixat...

P- Això amb les pedres. Però amb les armes?

R- Amb les bombes no. Amb les armes jugàvem per jugar. Per distraure mos, per veure com explotaven...

P- Quin tipu d'armes van utilitzar?

R- Més que rés, bombes de mà de Lapinya.... Bales. Bales de tot tipu: russes, italianes, espanyoles, del Màuser. Eh.... pistoles. Les pistoles nos anaven bé, encara que quan tiraves, lo braç te l'alçaven.

R- Bueno, però nos divertíem, que... volíem, apreníem a tirar, muntàvem un pot, posàvem uns pots i a veure qui el tocava, i au, anar fent.

P - Qui ho feien. Molts?

R- 3 o 4 , no..., no massa, no massa. Cada un tenia el seu, cada un tenia lo lo... lo...Cada un tenia el seu puesto amb armes amagades, amb el seu, amb lo... com es diu, amb el seu petit armament.

P- Polvorín?

R- Això, polvorín!

A....al carrer Príncep de Viana, al mig, anant en direcció de l'estació, hi havia una travessia que hi havia el sindicat dels vaquers. I allí, no se per què, hi havia un arsenal d'armes que van deixar els republicans. I allí tots anàvem a subministrar: de fusells, de pistoles, de bombes...fins que es van enterar i allò van vindre el que... llavors el exèrcit nacional va muntar el servei de recuperació d'armes i de material de guerra. I van començar a recollir, a recollir a recollir, i la cosa ja es va anar anant a menos. Es van afincar al grupo de les cases barates, llavors van batejar un carrer que en van dir " Virgen de la

Cabeza", i allí en un xalet estava el servei de recuperació d'armes, i... si vols, anaven fent, buscaven i en trobaven, tantes com vulguis, les que volien.

Al camí de Vallcalent, el dia que vam tornar, jo he vist un carabiner amb una bomba a la mà, mort, amb un tiro al mig de la front. No va tindre temps de tirar la bomba. També hi havia una ametralladora, que s'hi va estar pues la friolera de 3 o 4 mesos, en una torre parada, no la va recollir ningú.

P - O sigui que d'armes, tot i que hi hagués el servei, encara en quedaven.

R- Oh!. Pobre de tu! I de bombes en trobaves a tot arreu.

P - Llavors, en aquest tipo de jocs, fins quan hi vau jugar?

R- Pràcticament, fins que el exèrcit nacional... va travessar i se'n va anar, llavors Lleida es va normalitzar, se van començar a obrir los col·legis, se va començar... se va... si va posar ordre. Va haver un alcalde, va haver un Governador...que ja existien!, però no, no hi podien fer res, no tenien força, no tenien mandos, ni ni ni... no tenien força pública de cap classe. La força pública s'havia de... de basar sempre en l'exèrcit!

Jo recordo que un dia l'alcalde que portava la barbeta blanca, anava en un xalet, amb un cavallet, amb la barba blanca, em sembla que es dia Valentín i un alcalde, mira, ves que, l'alcalde. No el creia ningú !

A llavors sí; a llavors van portar un Governador Civil que es deia Juan Antonio Cremado Arroyo, que era de Saragossa, i aquell va posar ordre. Ostia si va posar ordre!. Aquell va fer formar a tothom! A les 12 tot tancat... i mentres va manar ell, i els nacionals ja havien fet la ofensiva de Catalunya, mentres va manar ell, tot tancat. I es va donar un cas, que nosaltres vam anar a la festa major d'Alpicat, i les festes majors també es tancaven a les 12. I un grupo dels meus amics va dir que " alcalde, això no pot ser, i el ball a de continuar" I el alcalde va dir que ell no es podia jugar el tipo d'alcalde i que a les 12 es tancaria el ball. I un amic meu, lo anomenat Pau Barberà, famós a Lleida per les seves juerges, li va dir " això té una solució molt fàcil: A les 12 de la nit del dia tal, es tanca el ball. Amunt demà a les 0 hores i 10 minuts s'obre el ball". Així es va fer la trampa i així va continuar el ball. Multa que te crio però no passa res.

P- Accidents quan jugaven amb armes, n'hi va haver?

R- En el nostre grup, afortunadament, no. Només aquest de la bomba que t'he relatat que va sortir. Que si hagués explotat se'ns haguere emportat als que haguere tocat.

A llavors hi havia zones que estaven batudes, encara que hi havia sacs terrers... des de... aquells calçats que hi ha... a l'esquina del Carrer Cavallers, que és als de regalos que antes era la llibreria Urriza, hi havia sacs terrers. Però el primer tram del Carrer Cavallers, quan volien fer punteria els... els republicans, si passava alguna persona la pellaven igual com si fos un conill.

Después també hi havia sacs terrers des de l'església de Sant Pere fins a Tapié, Ribé, avui Ribé. També hi havia sacs terrers. Un dia de la patrona d'infanteria, los legionaris van començar a treure banderes i jo estava per allí, i van començar a treure banderes, a celebrar la patrona, los del altre costat se van enfadar, van començar a tirar morters, i jo em sembla que vaig entrar en una entrada del carrer Major que devien ser les 12 del migdia i en sortia a les 4 i mitja de la tarda quan van acabar de tirar morters. I no havia que sortigues. I si sorties, se t'enportaen, era clar.

No s'estava de comèdies!. No n'estalviaen d'obusos ni de bales, no n'estalviaen!. Començaven, començaven a tirar los Republicans a les 8 del dematí, contestaven los nacionals i no es podia treure el cap fins a les 11. I quan los semblava que en tenien prou, paraven.

P- Quan vostès jugaven en aquestes coses, quin era el material que agradava més?

R- Les bombes de mà de Lapinya.⁹ Nos posàvem en una serreta i tirar-les cap abaix.

P- I prenien precaucions per jugar amb això?

R- I que sabíem nosaltres! Quines precaucions havíem de prendre! Sabíem que s'estirava l'anella, s'estirava la palanca, i bomba cap abaix!

P - Abans em parlava de percutors i coses així. Ho desmuntaven?

⁹ La resposta es immediata, sense dubtar.

R- No! Alguns sí, alguns atrevits sí, però jo no ho vaig fer mai.

P - I em comentava que cadascú tenia el seu polvorín.

R- Sí. Lo del Ramonet i el meu, estava a la caseta de un gos, que, que, un mastí grandíós que es deia Daf... que va morir. I llavors el padrí va tancar la caseta i va ser el nostre arsenal. Allí teníem de tot.

Una altre, una una, una gran divertició era fer fogueres i tirar-hi 200 bales, dins a la foguera. I començaven a explotar, je je je je, i queien bales per tot arreu! I au!

P - I llavors què feien. S'amagaven?

R- Martxavem!. Deu te'n guard que hagués passat algú!.

P- I això, on les feien les fogueres?

R- Pues mira, a... a fora del hort del padrí, quan se cremava... quan se cremava lo que havien podat dels arbres, l'herba seca, fèiem un munt, fèiem un munt. I a llavors, au!

P - A llavors això ho feien, diguem, al camp, no ho feien a la ciutat.

R- Oh, al camp al camp. No tant al camp. A l'hort del padrí era la entrada de Lleida. A tot arreu ho fèiem!. Però bueno.

A llavors vam veure un combat de aviació hi vam veure tirar uns paracaidistes i... i uns quants¹⁰ van entrar al... al cine Victoria, van pujar a dalt als camerinos, i havia pues, pues, unes habitacions amb vestits, i van començar a fotre foc als vestits des de a dalt, tirant-los com si es tiressin los paracaides, i es va encendre el pati de butaques, i i a corre

tots i" salvese el que pueda"! Perquè el que, es va fotre foc al cine, però el van apagar. Perquè... coses d'aquestes tantes com vulgues...!

P- Parlava de que anava amb colles i coses així

R- Ens ajuntàvem!

P- S'ajudaven?

R- Ens ajuntàvem!

P - Les colles eren de nens, de nenes?

R- De nenes molt poques! De nenes casi bé no n'havia cap. Casi be tot eren xiquets.

P - De nenes en va veure jugant així amb armes?

R- No, molt poc. Potser alguna si però poques.

A l'hort del padrí, en una puntera de l'hort criàvem 4 tocinos per casa. I per no treure el fem, el padrí va fer fer un gran clot i el fem que sortia dels tocinos es posava en aquell clot. I el Ramonet va idear la manera de fer caure a la xiqueta de la pastora al clot. Nosaltres sabíem on era i ella no. Parava jo, el Ramonet anava al davant ella casi bé l'agafava, lo Ramonet va arribar al clot, lo va saltar, la xiqueta no el va saltar, i es va afonar al fem. Fins al coll. La feinada va ser treure-la.

P - Una mica...

R- Lo Ramonet i la Pastora, no es podien veure. Recordo que un dia ploia molt, molt, i eren 2 quarts de vuit de la tarda, primavera, i va marxar la llum. A l'hort de la ... de la casa del meu padrí, hi vivien el meu padrí, eh.... la seva filla, el marit de la seva filla, la tia Filomena i el oncle Juanito. I a la caseta del costat hi vivíem la meva mare, la meva tieta, la meva germana i jo. Va marxar la llum i va vindre el Ramonet i ploia. I va vindre i portava un paraigües. I va vindre i va preguntar:

- " Tia Ramona, Tia Ramona!

- Què ?

- Què tenen llum?

- No!. No Ramonet, no en tenim."

I al cap de un segon ja comencem a sentir:

- " Fantasmes, socorro! "

Va tancar el paraigües i ja... va calentar la Pastora de mala manera a cops de paraigües dien que era un fantasma. I era perquè no la podia veure, no era per res mes. Lo paraigües trencat, aquella dona plorant, per terra, desastres!. Només feia que desastres. Era terrible!.

A llavors també... va... va... existia... hi havia un home que li deien Lo Albanyet, que es dedicava a arreplegar tots los animals sueltos que trobava i els carros. Los pintava, los canviava de color i els anava almagatcenant per en acabat vendre'ls. Si, si. I au. Allí veies que portava els carros guapos, los canviava de color, los canviava de puesto les coses i au! I feia magatzem per vendreu. De mules i animals sueltos, no arribava a tot arreu, i els veïns esfaraits!

P- I els pares, sabien que teníeu armes, que jugàveu....

R- No ! Ho amagàvem bastant bé.

P- Com?

R- Ho amagàvem bastant bé. Només presumíem d' anar a petar una bomba o de portar una pistola. Nos les preniem, però... però les tornàvem a repostar. No havia problema.

P- Però llavors los pares, que tenien que fer los pares ?

R- Nooooo! Llavors jo de Pare no en tenia! Com si no en tinguesa!

P- Però bueno, los padrins, les mares, ho prohibien això?

R- Siii! Claro que ho prohibien! Però havien de buscar ajuda! Havien de buscar algun, algun soldat, algun brigada.

P - I sabien que anaven a tirar bombes i així?

R- No. No això no els ho dèiem, Naltres:

- " Bueno , anem a jugar a amagar"

P - I els pares, tirar amb fusells, i coses similars, hi jugaven?

R- No, els pares no. Ja tenien proua feina.

P - De la gent que anava amb vostès, gent jove i així, hi havia gent que no s'atrevia a jugar?

R- Algun. Algun. Però, normalment aquestos, tenien... lo pare aprop.

P - I als pobles, comparat amb la ciutat, comparat amb Lleida, era lo mateix el que es feia, o no?

R- Ho ignoro bastant, perquè hi havia molts pobles que estaven... semi abandonats. No hi havia ningú. O bé, amb molt poca gent, perquè eren zona, los pobles del Baix Segre, eren zona completament batuda!. Completament batuda!

P- Què vol dir batuda?

R- Cony, que els tiros hi arribaven com volien! I el riu era a 4 pases. Hi va haver un contraatac del exèrcit Republicà, en vista que no podien reduir el cap de pont de Serós, van fer un contraatac per Aitona. I van ocupar el poble de Serós, van ocupar el poble de Soses, i van arribar fins a Alcarràs!. I s'hi van estar 8 o 10 dies, eh?, no et pensis que va ser qüestió de comèdia.

I... i els italians aguantaven a dalt de la serra com podien, i van rebre un altre palo. Per això hi havia el cementiri dels italians a Fraga.

I el General Moscardó va fer fer, em sembla que només en queda un, tot lo voltant de la Seu de Lleida, de nius d'ametralladores, intent... per si venien mal dades, tornar a fer un altre Alcazar de Toledo.

Oh, va ser fort, eh?. Va ser molt fort! La batalla del Segre no va ser comèdies!. Lo cap de pont de Balaguer, lo cap de Pont, lo cap de Pont de Serós, se les atustaven. Però se les atustaven i bé. Jo una vegada me'n enrecordo al cap de Pont de Balaguer des de

Lleida hi veies arribar los avions republicans atacant lo Cap de Pont de Balaguer, que... hi va haver llenya!.

P- Abans em deia que jugaven amb bales. Amb bales també feien algun joc, alguna co..?

R- Si home! Amb bales agafàvem lligàvem lo culot d'una bala amb un alambre, per l'altra hi passàvem per una anella, i les tiràvem cap adalt. I si, si queien bé, la de...la de... la de baix pujava, tocava al pistó i feia de percutor: Pam! i l'altra sortia cap adalt. I feia com un coet. Si! Però si al caure es tombaven, sortien cap un costat. Ah! I el que no ho plegava, no ho plegava¹¹!

P- Parlant d'això: el perill. N'eren conscients, del perill?

R- No. No. Hi estàvem, estàvem tant acostumats... ara! Ara en dones importància. Ara en dones importància!. Avui sí! Avui pensant no ho faries.

P- Dóna importància al perill.

R- Al perill. Però ens vam jugar la vida constantment.

Com anar-nos a passejar per les trinxeres ! I passejàvem per les trinxeres del soldats nacionals, i au! Anàvem passant i au!.

- " Qué quieres chaval ? "

P - I els deixaven passar ? No hi havia ningú que os fumés fora o així?

R- Algun... ves...si, si havia algun oficial si!

Eh... hi havia un moment, que a la punta del carrer del Nord hi havia una avançadilla dels Nacionals, tot de sacs terrers, que hi havia uns quant soldats nacionals sempre, allí, i

¹¹ La expresión " Plegava" s'utilitza com a sinonim coloquial d' "entendre", "comprender", "captar".

En aquest context, fa referència a una situació de perill, si no ho "plegaven", podien rebre mal.

cada dia, cada dematí, del altre costat, i des de un arbre, des de una alçada, hi havia un tirador que es carregava un soldat. Lo... lo capità que dominava aquella zona va dir que allò no podia continuar. I s'ho va montar mol ben montat. Va montar unes plataformes de fusta, amb rodes, i uniformes de soldat plens de palla. I les feia estirar. I ell es va posar en un racó, amb uns prismàtics, i va veure desde el arbre que tiraven. Ell també era un gran tirador. En un demà va continuar la comedia. Quan tumbaven en un d'aquets soldats de palla l'estiraven en un carretó, i com un cadàver. En un demà ho va tornar a fer, però ell estava montat en un, en un Màuser, de precisió. Però quan l'altre va tirar, ell portava una gorra amb visera, perquè no li veués...s'ho va montar molt ben montat... quan l'altre va tirar, també va tirar ell i aquell paio va caure de l'arbre fins baix a terra. I aquell joc ja es va acabar.

P - I això vosaltres ho veieu.

R- Això sí. Lo que populava més per allí ja es mort, que era un amic meu, que es deia Gonzalez. Aquell, aquell es lo que ho va veure i que ho va explicar a tots i llavors los al.... Allí no nos hi deixaven atansar. Però... i a partir de llavors ja van començar a treure la pólvora. Anàvem als puestos més atrevits!

P - Això a vostès els divertia ?

R- Home! Però...Si no.. Escolta, no teníem cap tipo de joc manual. Nos cansàvem de jugar al buli, de jugar a boletes. I això tenia més al·licient !. Tenia molt més al·licient, home!.

P – Per què tenia més al·licient?

R- Perquè nos sentíem guerrers, nos sentíem importants, fèiem algo!.

P - Perquè tenia un risc?

R- Què?

P - Perquè tenia un cert risc?

R- Claro !. Però es que totes les coses que tenen risc, tenen al·licient !. Això no ho olvides a la vida.

P - Vosaltres la guerra, sabia perquè existia?

R- Bueno, nos havien dit que els uns eren los bons i els altres eren los dolents. Als uns los hi havien explicat de una manera i als altres los hi havien explicat de l'altra; segons les tendències dels pares. Lo que passa, es que per exemple el meu pare, que era republicà, noooo va acceptar mai, no va acceptar mai lo procediment usat pels milicians ni pels partits nihi ni pels tribunals que van montar. Perque, ho va considerar, sempre, assassinats. No hi havia motius per matar aquella gent, la majoria, com per no dir cap.

A llavors quan va vindre el Franco, quan va vindre la repressió, per exemple jo tinc un amic, que al seu pare el 6 d'octubre...., va haver de, era era... militar, i va sortir a a a... parar la repressió que va ser l'antesala de la Guerra Civil Espanyola, el 6 d'octubre del 32, i va sortir i bueno, i li van tirar un tiro a braç, i llavors es va retirar de l'exèrcit, va agafar un càrrec, on fos... Quan va començar la Guerra Civil Espanyola, es va escapar d'Alcarràs, que vivia a Alcarràs, i es va amagar a Soses. El van anar a buscar, se'l van emportar, se'l van emportar al Toro¹² de la carretera de Fraga, li van tirar un tiro a les parts, el van, el van.... el van sucar de gasolina i el van cremar viu.

Quan van entrar els Nacionals...., certa persona, la mare d'aquest noi, sàbia qui ho havia fet i els va denunciar a tots i els va fer fusellar a tots.

Si dius, siiii.... si ho trobes bé? Lo rencor, no està mai bé. Un cosí meu, que era capellà d'Alguaire, que els havia montat lo cine infantil, que después de la Guerra los socialistes li han donat lo nom de un carrer, Mossèn Artigues, era coadjutor d'Alguaire, los desafortats d'Alguaire lo van lligar, al darrera d'un carro, en un canyís, li van posar los braços en creu, i li anaven donant cops d'estaquirots, los estaquirots eren unes barres de fusta que anaven als carros per clavar-hi los feixos que no caiguessin, lo van sucar de gasolina i el van cremar viu.

Quan van arribar los Nacionals, van agafar los que ho havien fet. Lo seu germà, jesuïta, director de les coves de Manresa, fundador dels hospitals de Barcelona, va anar a

¹² El Toro fa referencia a un dels anuncios gegants del Toro de Osborne.

veure al Franco i no els va deixar fusellar. Los va perdonar¹³. Mossèn Lluís Artigues era un gran jesuïta... i va morir en accident d'automòbil.

P - Ara que surt el tema dels capellans... Els capellans, quan van arribar, diguem, els Nationals aquí, ja van tornar els capellans en aquell moment?.

R- Home! Van ser els amos! Van ser els amos! O sigui que que....políticament lo clero va tindre una força tal, que era... que el que deia el Bisbe de Lleida el primer que va vindre es va morir aviat, llavors va vindre el segon, Don Aurelio del Pino Gómez, que es diu que havia segut confessor de la dona del Franco quan la Guerra, i manava més que cap governador i que ningú, eh? O sigui que el que deia Don Aurelio es feia, i s'acabat l'història.

Va fer el Col·legi Episcopal. Va fer moltes coses!. Però, però, si deia... Tant es així, que el Govern de Madrid va manar... va, va... va nomenar un Governador que en ell no li va agradar, que el Governador va arribar en un tren i marxar en el del dia següent. Ja no va prendre ni possessió del càrrec.

Perquè a Don Aurelio no li va convèncer.

P - I llavors, allò que vostès feien, jugaven, i així, s'hi van ficar els capellans?

R- A llavors ja es va anar moderant. Allavors hi havia capellans moderats i havia capellans que no ho eren tant. Hi havia capellans de molt bona fe que no es.. que no es van posar en política; me recordaré d'un capellà màrtir, un capellà màrtir, que el feien anar a tots els afusellaments, que es deia Mossèn Vallés, que... si ja veies un cadàver, ell ja era un cadàver, apergaminat amb la cara blanca... i i i quant lo Front quan feien los afusellaments ell anava al costat del del del.. del que anaven a afusellar, que el baixaven a peu, des de la presó vella, d'Hacienda, o des de el Seminari, cap el Camp Escolar, baixaven, baixava lo lo lo capellà, un és, un escolà, un capellà al costat del que anaven a afusellar, lo pelotó al darrera. I al darrera la furgoneta que portava l'ataut!.

P - I a vosaltres que os deien? Els deien que no juguessin en aquestes coses...

¹³ Amb veu calma i solemne

R- No nos deien res, no nos deia res ningú! Fèiem lo que volíem! Tin en... tin en conte que a Lleida hi havia 2000 habitants escassos, tot Lleida era nostra!.

P- 2000 per què? Perquè havien marxat els altres ?

R- Claro! Perquè havien marxat... a l'tac dels Nationals va començar a marxar gent i van desaparèixer.

Dentraves en una casa, passaves per una altra, eh lo Carrer Alcalde Costa, a la retirada, los... los Republicans havien anat foradant, foradant tàbics tàbics tàbics de casa en casa, o sigui que dentraves en una casa i podies fer cap fins a l'altra, passant pels forats que hi havia a les parets. I així.

P - Llavors, quan van entrar els Nationals que es van quedar i així, els van ficar ordre?

R- Eee.... no! No.! Si... si trobaves soldats, si trobaves soldats conque a llavors era...quan van entrar... com... La la la...postguerra va ser dura quan va començar la Segona Guerra Mundial. Mentres no va començar la Segona, la Segona Guerra Mundial aquí hi havia de tot: pa blanc, farina, sucre, tabaco,... lo que volguessis. Però al principi, quan van entrar els Nationals... al... quan dentraven en una ciutat hi anaven uns camions que en deien Auxili Social, hi anaven uns camions i repartien pans perquè mengés la gent, perquè sabien que havien passat gana a l'altra zona! I Auxili Social va montar uns menjadors per la gent que no tenia recursos, per als crios, i..., i això sí! I anaves allí i a cada família els donaven 2 litres de llet, sense pagar, i bocadillos i llaunes i de tot! Això ho van fer!. Era una llàstima lo..., perque la gent se sentia llastimada, perquè assemblaven pobres, que havien de anar a demanar, gent que no, que no n'havient tingut cap necessitat, que havien viscut bé tota... tota l'època, però però però es que no hi havia recursos! Lo que no hi havia era calés!¹⁴ Perque els calés publicans no valien! I llavors hi va haver els vius! Els vius que deien:

- " S´han de canviar, els bitllets"

I muntaven oficines per canviar els bitllets. I anaven la gent amb los bitllets dels rojos, i havia series de bitllets, anteriors a.... a la Guerra Civil que eren bons. Però aquells, aquells individus es feien els vius, se'ls quedaven, i... i si arroplegaven 3 o 4000 pessetes de bons, li donaven 500 en aquell, i aquell a callar i a agafar les 500 pessetes. I aquelles feien cap a la seva butxaca.

A Soses n'havia un que va ser alcalde de Soses, que es deia el Quimet del Mesalles, que va morir a Aitona de de... de vell. Pues aquell era l'alcalde i aquell va fer els quartos amb això! a Soses. Que encabat ningú de Soses el va puguer veure. No el va puguer veure per això i per una altra qüestió: que havia 2, 2 germans de Soses, d'una família que es deien Decuerdo, que havien treballat a la torre del meu padrí, i passaven partes de la zona del Franco als rojos. I no els podia agafar ningú. I l'únic que sabia el vado per on passava, era el Quimet del Mesalles. I va montar un puesto la Guàrdia Civil, els van agafar i els van pelar al Camp de Mart. Els van afusellar. I en acabat, aquest home, a davant meu, encara presumia perquè ho feia. Tenien uns ideals, i actuaven com espies dels altres. Ja sabem que espia que agafen se'l cepillen. Però un del poble, que vagi allí a la Guardia Civil:

- " Només poden pasar per tal puesto, al riu "

i efectivament, els van caçar.

P- Avanç parlàvem dels jocs. Tirar bales, bombes... Quan se'n recorda d'alló?

R- Encara ho tornaria fer! Era distret, era molt distret!¹⁵Era molt distret!

Zaaaap. Boom!¹⁶

- " A veure si tocaré en aquella pedra de allà, amb la bomba " Venga va, tots a agullarnos a la pedra.

¹⁵ Ho explica en veu molt alta i content

¹⁶ Fa el gest de treure l'amella de la bomba amb una ma, llançar-la i simular que s'amaga sota la taula, tot sense alçar-se de la cadira.

P - I quan pensa en la Guerra?

R- Allò va ser desastrós. Allò va ser per posar els cabells de punta a qualsevol.

Hi va..hi va... hi va haver una explosió, de odi... d'un odi tant... terrible, que no es respectava res. No calia sapiguer si un home era bona persona o mala persona:

- " *es fasciste*"

Ja n'havia prou. I el pelaven al mig del carrer, ja s'ha acabat.

Encabat els altres ho van fer d'un altre sistema: van montar... jutjats, militars. I com els donava la gana.

I la defensa, pues..., també la feia un oficial. Hi havia oficials que, amb dignitat, que feien lo que podien. Però ja ja ja...la sentència... pràcticament la sentència ja estava a la ment del...

Si no fossem a Lleida, et donaria el nom de un auditor de guerra que sabia que fulano no havia matat a ningú, però eh...a casa seva hi havia quartos, hi havia calés. Aquell individu se condemnava a pena de mort, feien una intervenció, davall mà, i entre 15 i 20.000 pessetes, es commutava la pena de mort per la de cadena perpètua.

P - Llavors aquella gent quedava en cadena perpètua?

R- Aquell home quedava en cadena perpètua, però, però, al temps, la cadena...la... la condemna es reduïa i al carrer al cap d'un any, al cap de dos, o al cap de tres. Però no el mataven. Te puc dir noms i apellits, però són gent de Lleida. No se si t'interessa, però... Van fer molts calés. En acabat va passar a ser un gran accionista de Renault. No no no no, no... no t'ho he de dir qui es... quan no ho graves, ja t'ho diré.

També robava automòbils... també feia col·lecció d'automòbils i de carros, aquest. De tot!